

Studia Ignatiana XI.

Studia Ignatiana XI.

A Szent Ignác Jezsuita Szakkollégium
hallgatóinak tanulmányai

Szerkesztette:
Dr. Sárvári Balázs
Dr. Kelemen Zoltán

Budapest, 2019.

A Szent Ignác Jezsuita Szakkollégium diákjainak tanulmányai

Kiadó:

Szent Ignác Jezsuita Szakkollégium

1085 Budapest, Horánszky u. 18.

www.szentignac.hu

Felelős kiadó: Dr. Sárvári Balázs

Szerzők:

Gilányi Gibárt - A SZIK harmadéves hallgatója

Haraszi Rajmund - A SZIK ötödéves hallgatója

Janka Ferenc - A SZIK negyedéves hallgatója

Janka György - A SZIK negyedéves hallgatója

Kaprielian Alexa

Kovács Bence - A SZIK negyedéves hallgatója

Maier Dávid - A SZIK harmadéves hallgatója

Mércz Patrik - A SZIK harmadéves hallgatója

Mossóczy Katinka - A SZIK harmadéves hallgatója

Oláh Julianna - A SZIK negyedéves hallgatója

Pálffy Patrik - A SZIK negyedéves hallgatója

Pudleiner Kristóf - A SZIK harmadéves hallgatója

Saufert Eszter - A SZIK harmadéves hallgatója

Szabó Zsuzsanna - A SZIK harmadéves hallgatója

ISSN 2677-0040

Tartalom

Dr. Sárvári Balázs: Előszó	4.
I. Bölcsészettudományok	
Haraszi Rajmund: „Minden norvég más nyelvet beszél, mint amit tanulunk!” Dialektusok a norvég nyelv oktatásában	6.
Janka Ferenc: Egyházi viszonyok a három részre szakadt Magyarországon.....	18.
György Janka: Geschichtlichkeit und Fiktionalität: Die Hauptfiguren in Schillers Maria Stuart	29.
II. Társadalomtudományok	
Kovács Bence: Az ágazati szerkezet és a gazdasági fejlettség kapcsolata az Európai Unió tagországaiban.....	38.
Maier Dávid: Vállalati társadalmi felelősségvállalás, állami szabályozás, Magyar Telekom	51.
Mércz Patrik Erik: Egy közéleti és gazdasági témájú lap újjászületésének lehetősége a magyar médiapiacra 2018 őszén	63.
Mossóczy Katinka: A dél-tiroli autonómia – egy atipikus modell	71.
Oláh Julianna: Magyar fiatal felnőttek vallásának és spiritualitásának kvalitatív vizsgálata.....	82.
Kaprielian Alexa - Pálffy Patrik: Fiatal felnőttek élettel és párkapcsolattal való elégedettségének, agressziójának és a szocioszexuális viselkedésének összefüggése a pornográf tartalmak fogyasztásával.....	97.
Pudleiner Kristóf: Generációs, szocio-ökonómiai és etnikai szegregáció a poszt-szocialista Budapest kerületeiben közép-európai kontextusban.....	107.
Saufert Eszter: A gyógypedagógia szociális modellje, A kitagolás	124.
Szabó Zsuzsanna: A kötődés, kötődési zavarok és annak hatásai a személyiségfejlődésre.....	133.
III. Természettudományok	
Gilányi Gibárt: Müontomográf mérések modellezése	141.
English Abstracts.....	159.

Előszó

A Studia nem a SZIK-ről szól – a SZIK szól a Studia által.

Közösségünk a kezdetektől a *hagyománykövetés* és a *szabad újítás* egyensúlyát keresi. E kutatás egyik kiemelkedő, tudományos formája a Studia Ignatiana kötetsorozat. A XI. lapszám tartalma is ezt bizonyítja.

Korábban is jellemző volt, hogy a természettudományos elemzések kisebb teret kaptak a Studiában, és a társadalomtudományok, de legfőképpen a bölcsészettudományok adták a legtöbb kutatási témát.

Az idei kötet szerkezete részben ezt követi. Mindössze egyetlen természettudományos írás kapott helyet benne. A laikusok számára is izgalmas olvasmány *Gilányi Gibárt* írása, aki egy Budai-hegységben végzett üregkereső projekt kapcsán ismertet egy valós müontomográf kutatást.

A Studiák hagyományos felépítéséhez képest viszont újszerű, hogy a bölcsészettudományoktól a súlypont eltolódott a társadalomtudományok felé.

Janka Ferenc írása arra hívja föl a figyelmet, hogy a mohácsi vész és a reformáció térnyerése ugyanabban az időben jelentett két teljesen különböző fragmentációs vonalat a magyar történelemben. Német nyelven írt tanulmányában *Janka György* a Stuart Maria (Schiller) szereplőit mutatja be újszerű módon, ütköztetve a történelmi valóságot a fikcióval. Az elő nyelvhasználat állandó tapasztalatára hívja föl a figyelmet *Haraszti Rajmund*. Dolgozatában arra keresi a választ, hogy a norvégok miért a saját dialektusuk szerint beszélnek akkor is, amikor külföldivel kommunikálnak.

A társadalmi fókuszú elemzések két nagy csoportra bonthatóak. Az egyikben a pszichológiai megközelítés, a másokban a homo oeconomicus, a gazdasági aspektus dominál.

Statisztikai adatokban és ábrákban gazdag tanulmányában *Kovács Bence* az Európai Unió régióit elemezte az ágazati szerkezet és a gazdasági teljesítmény kapcsolatán keresztül. Több érdekes következtetése mellett meglepő adatot olvashatunk például Olaszországról is. A CSR projektek evolúciójának bemutatása után *Maier Dávid* az állami szabályozás lehetséges formáira és a Magyar Telekom gyakorlatára is kitér. Szintén aktuális témát választott *Mércz Patrik*, aki a magyar médiapiac gyors átalakulására reagálva azt a kérdést fogalmazta meg, „hogyan képes lehet-e egy korábban megszűnt/megszünttetett közéleti és gazdasági témával foglalkozó nyomtatott sajtóorgánium más formában tovább élni, vagy akár újból alakulni”.

Megfogalmazhatunk-e nemi különbségeket a magyar fiatal felnőttek vallásos és spirituális élményei kapcsán? Milyen pozitív, illetve negatív hatásokat lehet megfogalmazni ezen a területen? Ezekre a kérdésekre ad választ *Oláh Julianna* kvalitatív, kérdőíves vizsgálata. *Pálffy Patrik* és külsős társszerzője, *Kaprielian Alexa* tanulmánya nem reprezentatív mintát használva jut arra a következtetésre, hogy a pornográf tartalmak és a szocioszexuális viselkedés között pozitív kapcsolat van. Ennél talán meglepőbb a másik állítások, mely szerint nincs lényegi okozati kapcsolat a pornográf tartalmak fogyasztása és az agresszió, valamint az általános elégedettség között. Érzékeny, az egyénre fókuszáló kutatásában *Szabó Zsuzsanna*, azt foglalta össze, hogy milyen hatása lehet a személyiségfejlődésre a kötődési zavaroknak.

A társadalomtudományi elemzéseken belül három dolgozat kapott helyet, amelyek a pszichológia és a gazdaság területén is kívül állnak.

Széleskörű dokumentumelemzésre építve *Mossóczy Katinka* a dél-tiroli autonómia kialakulását, fő szereplőit mutatja be azzal a szándékkal, hogy olvasóját meggyőzze róla, hogy egy modellértékű, egyedi folyamatról van szó. A gyógypedagógia személyközpontú hivatás – ehhez illeszkedik *Saufert Eszter* témája, ami felhívja a figyelmet arra, hogy az „intézménytelenítésen” keresztül olyan kisebb, emberléptékű környezet hozható létre, ami hatékonyan segítheti az érintettek beilleszkedését. Régióink nagyvárosai között helyezi el a magyar fővárost *Pudleiner Kristóf* elemzése, mely főként generációs és szocio-ökonómiai prizmán keresztül végez összehasonlítást, illetve az etnikai szegregációs folyamatok kapcsán azt a következtést vonja le, hogy Budapest szegregációja mindinkább a nyugati standardokhoz igazodik.

Hűen a korábbi 10 kötethez a *Studia Ignatiana XI.* is egy rendkívül sokszínű kiadvány, ami tükrözi, hogy a szakkollégiumban a legkülönbözőbb tudományterületek együttélése és aktív párbeszéde zajlik. A korábbiaktól eltérően ezt a számot kizárólag elektronikus formában jelentetjük meg. Ezzel szeretnénk egyrészt óvni környezetünket, másrészt igazodni a XXI. századi olvasási szokásokhoz. Harmadrészt szeretnénk ezzel az *újítással* a figyelmet a *hagyományaink* felé terelni, s felhívni olvasóink figyelmét arra a fejlődési ívre, közösségteremtő erőre, ami a Studiák által kirajzolva képes összekötni lassan három évtized szakkollégistáit.

Dr. Sárvári Balázs
rektor

I. Bölcsészettudományok

Haraszi Rajmund

„Minden norvég más nyelvet beszél, mint amit tanulunk!”

Dialektusok a norvég nyelv oktatásában

Szakmailag ellenőrizte: Dr. Vaskó Ildikó

Absztrakt

Számos nyelvtanuló szembesül azzal, hogy az élő beszédközösségben használt nyelv eltér az iskolában megtanult sztenderdtől, mivel a beszélők a hétköznapi helyzetekben saját dialektusukat használják. Norvégiában nincsen beszélt nyelvi sztenderd, a dialektushasználat az oktatásban és a médiában is általános. Az anyanyelvi beszélők „sztenderd közelihez” való negatív viszonyulásának következtében az „osztálytermi” norvégot megtanuló diákok a valós beszédhelyzetekben használhatatlannak érezhetik nyelvtudásukat.

Dolgozatomban bemutatom, miért nem váltanak a norvégok dialektusról „sztenderd közeli” akkor sem, amikor külföldi beszélővel kommunikálnak. Nyelvkönyvek elemzésével rávilágítok, hogy a kommunikációközpontú nyelvközpontú nyelvoktatás nem készíti fel a tanulót a dialektusokra, végül javaslatokat fogalmazok meg, hogyan lehetne a dialektusokat a norvég nyelvoktatásába integrálni.

1. Bevezető gondolatok – Problémafelvetés

Egy norvég újságban nemrég a következő történetet olvastam egy norvégtanár tollából:

„Egyik diákom, a gyönyörű orosz Tatjana igencsak elkeseredettnek tűnt egyik nap. Rekordidő alatt megtanult norvégul, mivel nem sokkal az első trondheimi norvégórája után találkozott a helyi Bjørnnel, így a szerelem elég motivációt adott neki. Hamarosan találkozott jövőbeli anyósával. Mindketten nagyon izgatottak voltak, ám Tatjana számára a találkozó leginkább nyelvi kihívást jelentett. Bjørn édesanyja ugyanis a dél-norvégiai Stavangerből származott, az ottani dialektus pedig egészen más, mint a közép-norvégiai nyelvjárás, amelyet Tatjana nap mint nap hallott. »Miért nem tudott egy kicsit változtatni a nyelvjárásán, hogy könnyebb legyen megérteni?« – tűnődött Tatjana a találkozó után.» [Øvregaard, 2011]

„Alle nordmenn snakker et annet språk enn vi studerer!”, azaz: „Minden norvég más nyelvet beszél, mint amit tanulunk!” – hangzik az alaptétel Molde [2017] írásában. Cikkében azt a problémát járja körül, amellyel minden norvégtanuló (így a fent említett Tatjana is) szembesül, amikor az élő nyelvi közösségben próbál boldogulni: nevezetesen, hogy senki nem azt a norvégot beszéli, amelyet a nyelvtanfolyamon (legyen szó akár külföldi nyelviskoláról, akár norvégiai nyelvkurzusról) tanítanak. Ugyanis minden norvég anyanyelvű beszélő a saját dialektusát használja.

Az osztályteremből kilépve minden nyelvtanuló ráébred, hogy az „odakint” beszélt nyelv jelentősen eltér attól, amit előtte „laboratóriumi” körülmények között megtanult. Nemcsak a

beszédtempó és a szupraszegmentális jegyek miatt, hanem sok esetben azért, mert az élő nyelvközösség tagjai nem az irodalmi nyelvet beszélik, hanem saját nyelvjárásukat.¹

E tekintetben persze nyelvről nyelvre, országról országra nagy eltérések mutatkoznak, ami azonban a nyelvtanuló szempontjából lényeges kérdés: miért nem készít fel bennünket a nyelvoktatás a dialektusokra? Nem éppen az lenne a kommunikációközpontú nyelvoktatás feladata, hogy a nyelvtanulót ne éri váratlanul a beszélt nyelv kihívásai? Az idegen nyelvek oktatásában nem kellene jóval több hangsúlyt kapnia a nyelvjárásoknak?

Dolgozatomban a norvég nyelv dialektusai által jelentett kihívásokkal és ezek leküzdésének lehetőségeivel foglalkozom. Norvégia nyelvi helyzetéből, a sztenderd nyelvek és nyelvjárások kapcsolatából kiindulva bemutatom, milyen nehézségekkel kerülnek szembe a nyelvtanulók az autentikus nyelvi környezetben, ezekre mennyire készíti fel a tananyag a diákokat, végül javaslatokat teszek arra nézve, hogyan lehetne a dialektusokat a nyelvoktatás szerves részévé tenni.²

2. Nyelvi helyzet Norvégiában

„Norvégia olyan ország, ahol a dialektusok szerepe jelentős, és nincs egyetlen hivatalos, normalizált beszélt nyelv.” [Molde, 2017] Norvégia földrajzát ismerve nem meglepő, hogy az egymástól fjordok és hegyek által elzárt területeken különféle dialektusok alakultak ki, de a széttagoaltság önmagában még nem magyarázat a nyelvi sokféleségre, s főleg a beszélt nyelvi sztenderd³ hiányára. A válasz a történelemben keresendő.

„Norvégia és Dánia 1380 és 1814 között uniót alkotott, s a négyszáz éves sötétséget minden értelemben Dánia dominálta. A királyi központ Dániában volt, így természetesen a hivatalos nyelv mindkét országban a dán volt: az adminisztráció, a könyvkiadás és a Biblia nyelve. Mivel a norvég értelmiségiek oktatása is ennyire Dániához és a dán nyelvhez kötődött, ez jelentősen rányomta bélyegét a norvég nyelvi helyzetre a XIX. században.⁴ Az 1814-es elszakadással kezdve folyamatosan bontakozott ki az igény egy valódi sztenderd norvég nyelvre (a »dansk-norsk« szemben a »norsk-norsk«).” [Haraszti, 2018: 180] Majd az 1830-as évektől, a nemzeti romantika korában került az érdeklődés középpontjába a „romlatlan” norvég nyelv felkutatása. [Molde, 2007] Abban mindenki egyetértett, hogy az újonnan függetlenedett Norvégiában létre kell hozni egy önálló, azaz nem dán írott nyelvet, de hogy ez miként valósuljon meg, abban eltérőek voltak a vélemények. Építsen az új norma a művelt elit által beszélt, eldánosodott „kiművelt köznapi beszédre”⁵, vagy induljanak ki a népnyelvből, a Norvégia lakosságának mintegy 95%-át alkotó parasztság által beszélt, a dán hatástól érintetlenül maradt norvég

¹ A nyelvjárást és a dialektust dolgozatomban szinonimaként használom, és azt a területileg eltérő nyelvváltozatot értem alattuk, amelyet a beszélő a primer nyelvi szocializációban (otthon) elsajátít, anyanyelveként használ, és akkor is megtart, ha más nyelvjárási régióba költözik.

² Dolgozatomnak ugyanakkor nem célja részletesen bemutatni a norvég nyelvjárásokat.

³ Fontos tudni, hogy a norvég szakirodalom kerüli a „sztenderd” és „norma” kifejezéseket, ami a beszélt nyelvet illeti. Ehelyett sztenderd közeli (*standardnær*), bokmål vagy nynorsk közeli (*bokmålsnær*, *nynorsk*) kifejezéseket használ, amikor a dialektusok ellenpólusát akarja megragadni (vö. 3.).

⁴ A norvég és dán nyelv kapcsán fontos tudni, hogy Svédország, Norvégia és Dánia mind a mai napig dialektuskontinuumot alkot. Amikor az unió létrejött, a nyelvek a mainál is közelebb álltak egymáshoz, így a dán nyelv norvég oldalról nem volt Abstand-nyelvnek tekinthető. A dán beszélt nyelv nem vette át a norvég szerepét egy az egyben, de a következő négyszáz évben a norvég beszélt nyelv „eldánosodott”.

⁵ Knudsen [1856] terminusa (*dannede dagligtale*)

dialektusokból? [Bakke, 2001; Molde, 2007] A vitát igazából nem döntötték el, ugyanis mindkét nyelv létrejött. Knud Knudsen megalkotta a „kiművelt köznapi beszéd” alapján a riksmålt, míg Ivar Aasen a dialektusokra alapuló landsmål.⁶ A két írott nyelv 1885 óta egyenrangú státuszt élvez, s több reform után 1929 óta immár bokmål, ill. nynorsk néven Norvégia két hivatalos nyelve. Molde [2007] hangsúlyozza, hogy a nyelvi vita, s főleg Ivar Aasen tevékenysége közrejátszik abban, hogy a norvégok értéknek tekintik a dialektusokat.

Míg a két írott nyelv sok reformon ment keresztül a 20. században, a hatóságok sosem tettek kísérletet a beszélt nyelv normalizálására. [Molde 2007] Az iskolában sem tanul senki sztenderd kiejtést. Molde [2007] szerint „a beszélt nyelv helyzete Norvégiában így foglalható össze röviden: a dialektusok használatában nagy szabadságot élveznek a beszélők, és (...) nincsen hivatalos beszélt nyelvi norma.” [Molde, 2007: 26]

Az 1900-as évek elején ugyanakkor Norvégiában is hallani lehetett egyfajta sztenderd beszédet. Sokan a városokba költözve úgy érezték, el kell hagyniuk a dialektust, s helyette bokmål vagy nynorsk közeli kiejtéssel kell beszélniük. Ám e törekvés reakciójaként az 1970-es években megindult az ún. „dialektushullám” (*dialektbølge*). Torp/Vikør [1993] szerint ennek gyökerei mélyen keresendők: az 1960-as évek végi ifjúsági lázadások során egyre többen kezdtek azonosulni a munkásosztállyal és a parasztsággal, szemben a városi közép- és felsőosztállyal, akik fenntartották a bokmål mind írásban, mind szóban, s akik miatt a megelőző generációk normalizált beszédre kezdtek törekedni. [Molde, 2007] Az 1960-70-es évek politikája továbbá nagy hangsúlyt fektetett az egyenlőségre, amely a beszélőkben egy ehhez hasonló hozzáállást eredményezett: „Ha én ugyanolyan értékes vagyok, mint te, akkor a nyelv, amit beszélek, is ugyanolyan értékes, mint a tiéd.” [Omdal, 1996: 371]

A dialektushullám eredményeként megszokottá vált, hogy nyelvjárásban beszélnek a televízióban és a rádióban, az országgyűlésben és a templomban egyaránt. [Molde 2007] A norvég közszolgálati média (Norsk rikskringkasting, a továbbiakban NRK) 2015-ös programja szerint (amelynek irányvonalait a norvég kulturális minisztérium szabja meg) az NRK-nak erősíteni kell a norvég nyelvi sokszínűséget a dialektusok tekintetében. Bár az egész országra kiterjedő hírműsorok bemondóinak a bokmålra vagy a nynorskra alapuló normalizált kiejtést kell használni (kivétel itt is tehető!), minden egyéb esetben (pl. a híradóban megjelenő riportokban) használható a dialektus. [Norsk rikskringkasting AS 2015]

A norvég nyelvi helyzetet Kolde [1981] terminusával nevezhetjük mediális (médiától függő) diglossziának, ugyanis míg az írott nyelvben a sztenderd használata a megszokott, addig a beszélt nyelvet a dialektusok dominálják. A norvég szakirodalom azonban a kevésbé pontosan definiált „nyelvi sokféleség” (*språkmangfold*) terminussal írja le a sajátos norvég nyelvi helyzetet.

Adott tehát egy ország, ahol a dialektusok jóval nagyobb megbecsülést élveznek, mint a sztenderd, következésképpen a használatuk is jóval elterjedtebb (nemcsak a hétköznapi beszédhelyzetekben, de a médiában és az oktatásban is), míg a sztenderd nyelv lényegében csak az írásra korlátozódik. A norvég nyelv oktatásában mégis csupán elméleti szinten jelennek meg a nyelvjárások, azaz a nyelvtanulás során mindenki hall a norvég nyelvi sokféleségről, de a gyakorlatban sok nyelvtanulónak nehézséget okoz.

Hogyan lehet az, hogy a kommunikációközpontú nyelvoktatás egy teljes kompetenciát, nevezetesen a beszédértést ennyire figyelmen kívül hagyja? Vagy jogos az igényünk, miszerint

---

⁶ Ivar Aasen egész Norvégiát bejárta, és részletes leírást készített a dialektusokról, hogy az új írott nyelv valóban az egész norvég nép beszédét tükrözze

inkább az anyanyelvi beszélők feladata volna átváltani sztenderdre (sztenderd közelire), amikor idegen anyanyelvűekkel kerülnek kapcsolatba?

A következő fejezetben azt vizsgálom, hogyan viszonyulnak a norvégok a sztenderd használatához, s ez választ adhat arra, miért nem történik meg a kívánt kódváltás. Mindezt szükségesnek látom történeti keretbe foglalni, mivel a jelenlegi helyzetre sokszor a történelem ad választ.

3. „Mit művelsz, ez borzalmasan hangzik?!⁷” – A *knot* jelensége és megítélése Norvégiában

Idézzük fel a bevezetőben említett Tatjana történetét. A lány számára komoly nyelvi kihívást jelentett a leendő anyósával való találkozó, mivel az anyuka saját dialektusában beszélt a bokmål közeli kiejtést megtanuló lánnyal. A jelenet után Tatjana azon töprengett, miért nem változtatott az anyuka a beszédmódján, hogy ő könnyebben megértse. Tatjana bizonyára nem volt tisztában azzal, hogy a nyelvjáráson való módosítás olyannyira nem népszerű a norvég beszélők körében, hogy a dialektus elhagyása és egyfajta sztenderd közeli megszólalásmód saját elnevezéssel is rendelkezik a norvégban: ez a *knot* (főnévi igenévi alakban: *knote*). A jelenséggel Molde [2007] részletesen foglalkozik, így az alábbiakban az ő kutatási eredményeit használom fel.

Torp [1963] meghatározása szerint a *knot* elsődleges jelentése: díszíteni, különösen fába metszett figurákkal. Hasonló meghatározásokat találunk korábbi szótárakban is (pl. Aasen, 1873), valamint a jelenlegi Nynorskordbokában⁸. A szótárak azonban már igen korán hozzák a szó beszéddel kapcsolatos jelentését is. Molde [2007] szerint két 1698-as szólistában jelenik meg először a *knot* ebben a jelentésben: „amikor egy norvég dánul beszél”. [Molde, 2007: 29] A meghatározás csak abban a történeti keretben érthető, amelyet a 2. fejezetben részben bemutattem. Az 1380 és 1814 között fennálló unió első 150 évére még nem volt jellemző az eldánosodott beszéd. Indrebø [1951] szerint az 1600-as években jelenik meg az a tendencia, hogy a képzett norvég hivatalnokok beszédét a dán hivatalnokréteg jelenléte befolyásolja, így a következő évszázadokban (egészen 1814-ig) egyre inkább az eldánosodott beszéd lesz a jellemző a művelt elit körében. Ez a tendencia vezetett a már említett „kiművelt köznapi beszéd” létrejöttéhez, amely a városi művelt réteg nyelve lett az 1800-as évekre, miközben a parasztság (a lakosság 95%-a) továbbra is saját nyelvjárást használta. Torp/Vikør [1993] szerint ebben a korban, mint mindenhol Európában, természetes volt a művelt rétegek beszédmódjához pozitív, a műveletlen rétegek nyelvhasználatához negatív értékítéletet társítani. Indrebø [1951] szerint a parasztság körében is magas presztízszt élvezett az előkelő beszédmód (a „dán-norvég”), a vidéki közösségekben mégsem örvendett megbecsülésnek az, aki elhagyta dialektusát és megpróbált „előkelőbben” beszélni – érthető tehát, hogy a *knote* ige negatív töltettel rendelkezett. Molde [2007] szerint főként „a *knot* társadalmi dimenziója vezetett ahhoz, hogy a kifejezés egyáltalán létrejött, és feltételezhetően elsősorban a parasztság nevezte így azt, amikor valaki megpróbált szebben, előkelőbben beszélni.” [Molde, 2007: 17]

A 1800-as években, a nemzeti romantika idején, a norvég nyelvművelés hatására (vö. 2.) a nyelvjárások felértékelődtek, így a *knot* kifejezéshez továbbra is negatív értékítélet társult. Az 1900-as években a városiasodásnak köszönhetően sokan vidékről a városba költöztek, s ebben az

⁷ Az idézet Molde [2017] cikkéből (saját fordításom).

⁸ A nynorsk egynyelvű értelmező szótára.

időben szokásosnak számított, hogy a beköltözők megpróbálták városiasan, egyfajta bokmål-, ill. nynorskalapú, normalizált kiejtéssel beszélni (*bokmålsbasert* vagy *nynorskbasert normaltalemål*). Sztenderd kiejtés azonban ekkor sem létezett, az iskolában sem jártak „sztenderdórákra”. [Molde, 2007: 25] Ebben a korban elsősorban olyan összefüggésben használták a *knote* igét, amikor a falusiak felfigyeltek a városból hazatérők „elromlott” beszédmódjára, a *knot* tehát megtartotta negatív értelmét. Ha nem következik be az 1970-es évek dialektushulláma, akkor Molde [2007] szerint valószínűleg sokkal pozitívabb hozzáállás alakulhatott volna ki a normalizált beszédmódhoz. Ennek azonban épp az ellenkezője történt: a hetvenes években az emberek igyekeztek minél kevésbé sztenderd közeli kiejtéssel beszélni, ezzel is jelezve távolságtartásukat a városi elittől (vö. 2.), s ennek következtében a dialektusok egyre nagyobb teret nyertek. A *knot* napjainkban tehát az 1900-as években meghonosodott jelentést hordozza, azaz a dialektus elhagyását és helyette egy bokmål- vagy nynorskalapú, természetellenes beszédmodot neveznek így a norvégok.

A dialektusok elfogadásának köszönhetően Norvégiában ma már nem érezhető semmiféle elvárás, hogy valaki elhagyja nyelvjárását és normalizált módon próbáljon beszélni. A *knot*tal szemben talán éppen ezért nagy az idegenkedés. Molde [2007] számos példát hoz újságokból, olvasói levelekből, blogbejegyzésekből és a szakirodalomból arra, hogyan állnak a norvég beszélők a *knot* jelenségéhez. Íme néhány folyóiratból vett példa:

„*Tegnap reggel 7 óra körül, a mezőgazdasági körképben egy nyugat-norvégot hallhattunk, aki olyan szinten bokmål-t beszélt [knote bokmål], hogy fájt hallgatni.*” [Molde, 2007: 43]

„*Már a kezdetektől szégyen volt a knotolás (...), mégis időről időre hallunk az NRK-ban olyanokat, akik annyira messze merészkednek otthoni beszédüktől, hogy fájt hallani, mennyire természetellenes ez számukra.*” [Molde, 2007: 43]

Egy blogbejegyzésben a kommentálók arról panaszkodnak, hogy nem csupán elítélendő, de kifejezetten nehéz is a nyelvjárást elhagyni. Egy bejegyző szinte „pánikot” és „rosszullétet” érez, amikor bokmålhoz hasonlóan kell beszélnie, s többekkel együtt szívesebben (sőt könnyebben) vált angolra, mint hogy sztenderd közeli kiejtéssel próbálkozzon. [Molde 2007: 45]

Molde [2007] felméréséből az is kiderül, hogy a lakóhelyén megkérdezettek hogyan viszonyulnak ahhoz, amikor valaki megpróbál „knotolni”. A válaszadók olyan kifejezéseket használtak, mint idegesítő, ronda, borzalmas, furcsa. Egyesek azt feltételezik, hogy a „knotolók” nem büszkék szülőhelyükre, vagy nem akarják megmutatni, kik ők valójában. Mások sznobnak tartják őket, és legszívesebben kijavítanák az „knotolókat”. Molde [2007] felméréséből kiderül, hogy a megkérdezettek többségéből negatív reakciót vált ki, amikor „knotolókat” hall.

A történelmi vonatkozásokat is figyelembe véve, valamint Molde [2007] felmérése alapján nem meglepő tehát, hogy a norvég beszélőktől egyszerűen idegen az, hogy egy írott nyelvre alapuló, sztenderdhez hasonló nyelven szólaljanak meg, s ezt a hozzáállást akkor is megtartják, amikor külföldiekkel beszélnek. Nem csoda, hogy Molde [2017] belső konfliktust érez, amikor a norvégkurzuson (vagy az utcán egy tanítványával találkozva) bokmål közeli nyelven beszél. Vajon mit szólna a norvég társadalom, ha hallaná a tankönyvekhez tartozó hanganyagokat (vö. 4.)?

4. Dialektusok a norvég nyelvkönyvekben

Amint a fentiekben láthattuk, a norvég beszélők nem szívesen módosítanak nyelvjárásukon. A norvégoknál pedig csak a legkülönlegesebb helyzetekben, szinte kizárólag nyelvórán (vö. Molde, 2017) figyelhető meg, hogy az anyanyelvi beszélő az írott nyelvhez közeli kiejtéssel kezd beszélni. Végső soron tehát azt látjuk: ha az ember boldogulni akar az élő nyelvi környezetben, s főleg nem akar elszigetelődni az őt körül vevő beszélőktől, meg kell tanulnia a dialektust legalább megérteni. De vajon segítséget nyújtanak e készség fejlesztésében a jelenleg forgalomban lévő nyelvkönyvek?

Heide [2017] cikkében azzal a problematikával foglalkozik, hogy bár a norvég nyelvi sokféleséggel a norvég nyelvtanárok tisztában vannak, a nyelvkönyvek mégis kevés figyelmet szentelnek a dialektusoknak, s még annál is kevésbé tesznek kísérletet azok gyakorlati oktatására. Ebben a fejezetben Heide [2017] kutatási eredményeit használok fel.

Cikkében több példát is idéz, amelyben bevándorlók segélykiáltása hallatszik, mert nap mint nap küzdenek azzal, hogy a nyelvtanfolyamon elsajátított bokmål mesterséges, kiejtett változatával szinte lehetetlen túlélni Norvégiában. Ez nem kevés frusztrációt okoz, s a kívülállás érzését erősíti. Az integráció nyelvi megvalósulása tehát Norvégiában nem a norvég megtanulásával, hanem a dialektus (akár aktív) elsajátításával jelent egyet.⁹

Heide [2017] kutatásában a leggyakrabban használt tankönyvekből választott ki hetet úgy, hogy minden célkorosztály, ill. tudásszint képviseltessen:

- ✓ 5-10. osztályosok: Norsk start
- ✓ 8-10. osztályosok: NorskPluss. Ungdom
- ✓ 8-13. osztályosok: Sats
- ✓ felnőttek: Ny i Norge, På vei, Norsk nå!, Dørene åpnes

A kiadványok kapcsán megvizsgálta a tankönyvet, a munkafüzetet, a tanároknak szánt kiegészítő anyagokat, a hangfelvételeket és az internetes anyagokat is, s feltérképezte, mekkora teret kapnak a nyelvjárások ezekben. Az eredményeket összevetette a norvég mint idegen nyelv tantervi követelményeivel.

A bevándorlók számára készült állami tanterv [Nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk, 2012] szerint a nyelvtanulónak már alapszinttől kezdve értenie kell a szokásos nyelvjárási kifejezéseket: A1 szinten „egyeseket”, A2-B1 szinten „néhányat”. Középfokon (B2) értenie kell a dialektusokat, ha a beszélő „bizonyos fokig” változtat kiejtésén, valamint értenie kell a televízió- és rádióműsorokat, munkahelyi prezentációkat. Az elvárások hasonlóak az általános és középiskolák tantervében is. [Utdanningsdirektoratet, 2007] A 2. fejezetben leírtak alapján pedig aligha lehet megfelelni ezeknek a követelményeknek a dialektusok ismerete nélkül.

Mindezek ellenére a Heide [2017] által megvizsgált tankönyvek jelentős része mintegy zárójelben közli azt, ami a bokmål világon kívül esik. A bokmål nyelven megjelenő tankönyvek kizárólag ezt az írott nyelvet használják, holott számos dialektus jóval közelebb áll a nynorskhoz. A hanganyagok szinte kivétel nélkül egyfajta normalizált, bokmål közeli kelet-norvég nyelven vannak felvéve. A tankönyvek nem hívják fel a diákok figyelmét arra, hogy az itt megtanult nyelvvél csupán az ország egy bizonyos részén boldogulnak, míg máshol igencsak eltérően beszélnek.

A felnőtteknek szánt könyvek egy-egy szöveget tartalmaznak, amelyet más dialektusra jellemző kiejtéssel vagy hanglejtéssel olvasnak fel a CD-mellékleten, míg pl. a *Sats* című

⁹ Vö. Ommern, 2011

tankönyv egy ilyen sem tartalmaz. A *Ny i Norge* és a *På vei* tartalmaznak egy-egy történetet dialektusban, ám ezek a tanárok számára elérhető CD-mellékleten vannak, így a tanárok egyéni döntésén múlik, hogy terítékre kerül-e a nyelvjárás.

Az elméleti tudás tekintetében jobb a helyzet. A legtöbb tankönyvben legalább egy kevés szó (fél oldaltól néhány oldal terjedelemben) esik a norvég nyelv sokféleségéről, esetleg egy-egy kérdés, hogy mit hogy hívnak a helyi dialektuson. A *Sats* azonban mindössze egy mondatot szentel a témának: „Norvégiában két írott nyelv van: a bokmål és a nynorsk.” [Heide, 2017: 19]

Heide [2017] szerint a *NorskPluss. Ungdom* és a *Dørene åpnes* bizonyos szinten kivételt képeznek. Különösen utóbbiban kapnak nagyobb figyelmet a dialektusok: szerepel benne 5 dal dialektusban leírva, valamint 6 vers és 2 novella nynorskul, s ezek a hanganyagban is megtalálhatók. A munkafüzetben négy dalból kiválasztott dialektusszavakat kell megmagyarázni, a hanganyag pedig az ország számos különböző pontjáról vett nyelvjárásban felolvasott szöveget is tartalmaz. A *NorskPluss. Ungdom* tartalmaz néhány szöveget nyelvjárásban, ezenkívül sokat beszél a nyelvi sokféleségről. Heide [2017] azonban megjegyzi, hogy minden, ami nem-bokmål, ezekben a tankönyvekben is mintegy zárójelben szerepel.

A megvizsgált könyvekből csak az 5-10. osztályosok által használt könyveknek létezik nynorsk változata is, amelyek így jól használhatók azon településeken, ahol a nynorsk a hivatalos nyelv.¹⁰ Heide [2017] azonban hozzát teszi: „(...) a *Norsk start* sem szentel túlságosan nagy figyelmet a nyelvjárásoknak, vagy annak, mit hogy hívnak az adott területen.” [Heide, 2017: 21]

A tankönyvek tartalma nem csak a tantervek követelményeivel, de az egyes tankönyvekben meghatározott célkitűzésekkel is kontrasztban áll. Heide [2017] a *Ny i Norge* előszavából idéz: „A hatékony és releváns nyelvtanításnak előfeltétele, hogy a nyelvtanítás és a tantermen kívüli világ közt egyfajta összjáték valósuljon meg.” [Heide, 2017: 21] A dialektusok figyelmen kívül hagyása ezt a célkitűzést alapjaiban halálra ítéli Norvégiában, s Heide [2007] szerint „mindez arra utal, hogy az ember nem veszi észre, mennyire fontos lenne a *gyakorlatban* mindez az ismeret annak, aki meg akar tanulni norvégul.” [Heide, 2007: 19]

A norvég nyelvkönyvek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a skandináv nyelvet szinte kizárólag olyanok tanulják, akik Norvégiában élnek vagy oda fognak költözni: menekültek, bevándorlók, külföldi munkavállalók – akik nap mint nap megküzdnek a dialektusok kihívásaival. Éppen ezért elvárható volna, hogy a norvég nyelvkönyvek kifejezetten az élő kommunikációs helyzetekre készítsék fel a tanulókat.

5. Megoldáskeresés – Ötletek és javaslatok a dialektusok tananyagba emeléséhez

Studer [2013] szerint a nyelvtanárok a nyelvjárások oktatásával kapcsolatban általában úgy érzik, a megtanítandó tananyag így is túl sok a rendelkezésre álló időkerethez képest, valamint bizonytalanok, milyen mértékben és milyen módszerekkel integrálják a nyelvjárásokat a tanmenetbe (mint láttuk, ehhez a tankönyvek sem nyújtanak elegendő támpontot). Ezzel egyidejűleg Modle [2017] és Heide [2017] cikkéből is kiderül, mennyire fontos volna, hogy a nyelvtanfolyam legalább a nyelvjárások *megértésére* felkészítse a nyelvtanulót. Ebben a fejezetben ezért részben a szakirodalom, részben saját ötleteim alapján javaslatokat fogalmazok

---

¹⁰ Norvégiában minden kommune (kb. járás) megválaszthatja, melyik szótendert használja hivatalosan. Ezen a nyelven olvashatók az utcai plakátok, a helyi lapok, sőt még a boltokban kapható termékeken is eltérnek a feliratok: pl. a tejesdobozon Oslóban *Melk*, sok nyugat-norvég járásban *Mjølk* szerepel.

meg a tekintetben, hogyan lehetne a norvég nyelvjárásokat a tananyag szerves részévé tenni. A feladatok kidolgozásakor nagyban építtek Feuz [2001] és Winiger [2001] meglátásaira, akik a svájci dialektusok és a német nyelv oktatása kapcsán fogalmaztak meg hasonló kritikát, illetve tettek javaslatot az alemann dialektusok németoktatásba történő integrálására.¹¹

Mivel a norvégban egyáltalán nem létezik beszélt nyelvi sztenderd, a nyelvtanulás gyakorlatilag már a kezdeti szakaszban egyik vagy másik dialektuson folyik (avagy kellene, hogy folyjon) mind hallásértés, mind a beszédkészség tekintetében. Mivel a tankönyvek jó része csak bokmål változatban jelenik meg, ez a nyelvjárás általában a kelet-norvég dialektusok közül kerül ki (azok kiejtése áll legközelebb az írott bokmålhoz), s jobb esetben a tankönyvekhez tartozó hangfelvételek is ezen a dialektuson készülnek – rosszabb esetben egy mesterséges, bokmål közeli olvasott nyelven (vö. 4.). Ezzel szemben fontosnak tartom, hogy a diákok sokkal többféle nyelvjárással találkozzanak a tankönyvekben a hanganyagok segítségével, és beszédértési készségük ne szűküljön Kelet-Norvégia dialektusaira.

A négy nagy norvég nyelvjárási terület (nyugat-norvég, kelet-norvég, trøndersk, észak-norvég¹²) egy 10-12 fejezetből álló könyvben arányosan elosztható. Az egyszerűbb, bevezető témákhoz (1-4. fejezet) kapcsolódó hanganyagok segítségével a tanulók megismerkedhetnek fejezetenként egy-egy nyelvjárással, s ez alkalmat ad arra, hogy a négy nagy terület közötti legjelentősebb eltéréseket felismerjék.¹³ Egy-egy nyelvjáráshoz való visszatéréskor (5-8. fejezet) a dialektus hangzása már ismerős lesz, így pl. az uvuláris r (nyugat-norvég), az apokopált főnévi igenévi alakok (trøndersk) vagy a palatalizált mássalhangzók (észak-norvég) már nem vonják el a figyelmet, a különböző nyelvjárási jegyek tehát nem akadályozzák a bonyolultabb szövegek megértését sem. A nyelvjárások megtanulása így egyrészt fokozatos, másrészt intenzív. Fokozatos a szókincs tekintetében, mivel pl. a névmások eltérő alakjait a már ismertekhez kötheti a nyelvtanuló (biztosítva legalább a passzív szókincs bővülését). Intenzív ugyanakkor a hallásértés tekintetében, hiszen ha az egyre hosszabb, bonyolultabb szövegek egy egész fejezeten keresztül egyféle dialektusban hangoznak el, a nyelvtanulónak van lehetősége hozzászokni adott dialektus kiejtésbeli sajátosságaihoz, amelyek így a későbbiekben már nem okoznak értetlenséget.

Molde [2017] és Hognestad [2016] is utal rá, hogy a norvég tanárok gyakran „a tantermen kívül hagyják” dialektusukat, és egy semleges, bokmål közeli sztenderdet használnak a nyelvórákon. Az első néhány tanórán ez persze érthető, ám a dialektusra való visszatérés (és az ún. *teacher talk* tantermen kívül hagyása) mindenképpen kívánatos volna az anyanyelvű tanároktól.

Persze a nyelvjárást nem beszélő, külföldi nyelvtanárok sem maradnak feladat nélkül. Feuz [2001] a sztenderd német és a svájci német között alkalmazható transzformációs szabályokról beszél – ilyen szabályok a bokmål és adott norvég dialektusok között is megfigyelhetők. A szabályosságok tudatosítása itt is sokat segíthet a dialektusszavak felismeréséhez.¹⁴

---

¹¹ A párhuzamot Norvégia és Svájc nyelvi helyzetének nagyfokú hasonlósága indokolja, ennek tárgyalása azonban meghaladja jelen dolgozat kereteit.

¹² Mivel dolgozatomnak nem célja az egyes nyelvjárási jegyek bemutatása, a norvég dialektusok jellemzőire nem mindenhol tudok kitérni részletesen. A négy nagy norvég nyelvjárási terület jellemzőivel kapcsolatban lásd Mæhlum/Røyneland, 2012.

¹³ A norvég nyelvjárások elsősorban szupraszegmentális jegyekben és a fonológiában térnek el egymástól, így a hanganyagok segítségével könnyen feltérképezhetők.

¹⁴ Egy-egy transzformációs szabály több nyelvjárásra is alkalmazható, ezért itt nem adok meg konkrét dialektust.

1. táblázat: Transzformációs szabályok bokmål és dialektusok között

Bokmål	Nyelvjárások	Szabály	Új szóalak „előállítására”
øde	aude	/ø/ □ /au/	rød □ raud, øke □ auke
hvithval	kvitkval	/hv/ □ /kv/	hvorfor □ kvifor, hver □ kvar
skje	skjei	/e:/ □ /ei/	sten □ stein, mer □ meir

(saját példák – H. R.)

Bár sztenderdizációról a norvég dialektusok esetében nem beszélhetünk, paradox módon az írás is nagy segítséget nyújthat a nyelvjárásokban való elmélyüléshez. A bokmål túlsúlyát érdemes volna nynorsk szövegekkel ellensúlyozni még a bokmål tankönyvekben is, mivel a nynorskban meglévő szóalakok számos dialektusban használatosak, míg sok bokmål alak Kelet-Norvégiára korlátozódik. Különösen nyugat-norvég nyelvjárások esetén érdemes a hanganyagok szövegét nynorsk átiratban közreadni, mivel azok kiejtésben a nynorskhoz állnak közelebb.

Az internet a norvég esetében rendkívül sok segítséget nyújthat. Mivel Norvégiában a dialektusok hétköznapi beszédtema tárgyát képezik, a média számtalan adást sugároz, amely a nyelvjárásokkal foglalkozik (tudományost és humorosat egyaránt), s amelyek elemzése kis energiabefektetéssel is nagy eredményt hozhat. Az NRK honlapján (nrk.no) számos adás külföldön is elérhető. A trondheimi egyetem archívuma¹⁵ szintén egy sor felvételt kínál, és kitűnően használható egyes nyelvjárási jegyek azonosítására, mivel a különböző hangfelvételeken ugyanaz a szöveg hangzik el 55 nyelvjárásban.

A norvég nyelv kapcsán a nyelvjárások ismerete és megértése tehát elemi tapasztalat és készség kell, hogy legyen, s ezt a készséget a nyelvtanulás kezdeti fázisától kezdve, megfelelő hangfelvételek és ezekhez kapcsolódó feladatok segítségével könnyen fel lehet építeni.

6. Befejező gondolatok

Dolgozatommal korántsem állítom, hogy ha a nyelvtanfolyamokon szót ejtünk a norvég nyelvjárásokról, akkor a nyelvtanuló tökéletesen fogja érteni az anyanyelvi beszélőket, és semmilyen problémába nem ütközik a tanteremből kilépve. Arra azonban szeretnék rámutatni, hogy a kommunikációközpontú nyelvoktatásban a dialektusok jóval nagyobb hangsúlyt érdemelnének, s főleg gyakorlati szempontból lenne kívánatos velük foglalkozni. Az autentikus nyelvi környezetbe kilépő nyelvtanulót így nem érné villámcsapásként a nyelvi sokszínűség, valamint alapvető ismeretre tehetne szert, amelyre a későbbiekben önállóan is építhet.

Képezheti persze vita tárgyát: arra sarkalljuk-e a diákokat az egész életen át tartó nyelvtanulás folyamatában, hogy tökéletesítse a nyelvtani szabályok alkalmazását, vagy arra, hogy fülét a sztenderdtől eltérő variánsokra is nyissa ki. Mindenesetre személyes meggyőződésem, hogy egy-egy nyelvjárás ismerete sok esetben több gyakorlati haszonnal jár, mint a tökéletes passzív képzés vagy egy-egy alig használt szakszó ismerete.

Természetesen senki nem fog megtanulni tökéletesen egy norvég dialektust a tanteremben, mégsem szerencsés, ha a tankönyvek is elsiklanak a nyelvjárások kitüntetett szerepe felett, hiszen a kultúra igen értékes részét képezik. Ez a felfedezés Studer [2013] szerint talán arra is buzdíthat,

¹⁵ <https://web.archive.org/web/20060204003830/http://www.ling.hf.ntnu.no:80/nos/?list>, Lekérdezve: 2019. 05. 06.

hogy saját nyelvünkben se a műveletlenek beszédmódjával azonosítsuk a nyelvjárásokat, hanem mint értékre tekintünk rájuk – ami magyar anyanyelvünk esetében igencsak kívánatos volna.

Irodalomjegyzék

- AALEN, M. (2014): *NorskPluss. Ungdom. Lærarrettleiing/nynorsk*. CyberBook, Oslo
- AALEN, M. (2014): *NorskPluss. Ungdom. Tekstbok. Nivå 1-2-3/bokmål*. CyberBook, Oslo
- AALEN, M. (2014): *NorskPluss. Ungdom. Tekstbok. Nivå 1-2-3/nynorsk*. CyberBook, Oslo
- AASEN, I. (1873): *Norsk Ordbog med dansk forklaring*. Mallings Bogtrykkeri, Christiania (Oslo)
- BAKKE, E. (2001): „Språk og nasjonsforming i Noreg i eit europeisk perspektiv.” In BAKKE, E. & TEIGEN, H. (szerk.): *Kampen for språket*. Det Norske Samlaget., Oslo
- BAßLER, H., & SPIEKERMANN, H. (2001): „Regionale Varietäten des Deutschen im Unterricht Deutsch als Fremdsprache - Teil I.”, *Deutsch als Fremdsprache* 1/2001, 205-213.
- BAßLER, H., & SPIEKERMANN, H. (2013): „Dialekt und Standardsprache im DaF-Unterricht. Wie Schüler urteilen – wie Lehrer urteilen” *Linguistik Online* Bd. 9. Nr. 2. <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/966/1622>. Lekérdezve: 2019. 05. 06.
- BERG, V., & SJO, T. K. (2010): *Norsk start 8-10. Arbeidsbok. Nynorsk*. Cappelen Damm, Oslo
- BERG, V., & SJO, T. K. (2010): *Norsk start 8-10. Nynorsk*. Cappelen Damm, Oslo
- BORGEN, E., KLEIVELAND, E., MANNE, G., AABREK, B., & ANDERSEN, R. O. (2004): *Dørene åpnes. Antologi 1-2. Norsk for voksne innvandrere. Bokmål*. Fag og Kultur, Oslo
- BORGEN, E., KLEIVELAND, E., MANNE, G., AABREK, B., & ANDERSEN, R. O. (2004): *Dørene åpnes. Lærerveiledning*. Fag og Kultur, Oslo
- BORGEN, E., KLEIVELAND, E., MANNE, G., AABREK, B., & ANDERSEN, R. O. (2004): *Dørene åpnes. Studiehefte 1-2. Norsk for voksne innvandrere. Bokmål*. Fag og Kultur, Oslo
- BORGEN, E., KLEIVELAND, E., MANNE, G., AABREK, B., & ANDERSEN, R. O. (2006): *Dørene åpnes 2. Modul 1-6. Norsk for voksne innvandrere. Bokmål. 2 pk CD*. Fag og Kultur, Oslo
- BORGEN, E., KLEIVELAND, E., MANNE, G., AABREK, B., & ANDERSEN, R. O. (2006): *Dørene åpnes 2. Modul 4-6. Norsk for voksne innvandrere. Bokmål. Språkövinger på CD-rom*. Fag og Kultur, Oslo
- ELLINGSEN, E., & MAC DONALD, K. (2012): *Generell veiledning til På vei*. Cappelen Damm, Oslo
- ELLINGSEN, E., & MAC DONALD, K. (2012): *På vei. Arbeidsbok. Norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere*. Cappelen Damm, Oslo
- ELLINGSEN, E., & MAC DONALD, K. (2012): *På vei. Tekstbok. Norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere*. Cappelen Damm, Oslo
- FERGUSON, C. A. (1959): „Diglossia”, *Word* 15, 325-340.
- FEUZ, B. (2001): „Warum nicht mal Schweizerdeutsch im Daf-Unterricht?” *Babylonia* 2/2001, 42-44.
- GRAVE, D. (2014): *NorskPluss. Ungdom. Arbeidsbok. Nivå 3/bokmål, nynorsk*. CyberBook, Oslo

- HARASZTI, R. (2018): „Skandináv gazdaságosság a nyelvhasználatban. Rövid ígeformák a norvég nyelvben.” In BALLAGÓ, J. & HAVASI, ZS. (szerk.) *Találkozások*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest
- HEIDE, E. (2017): „Det norske språkmangfaldet og opplæringa i norsk som andrespråk”, *Norsklæreren* 3/2017, 16-27.
- HOGNESTAD, J. K. (2016): „Snublesteinar og forsteining i norskopplæringa”, *Lektorbladet* 01/2016, 12-13.
- INDREBØ, G. (1951): *Norsk Målsoga*. A.S. Griegs boktrykkeri, Bergen
- KNUDSEN, K. (1856): *Haandbog i dansk-norsk Sproglære*. J. Chr. Abelsted, Christiania (Oslo)
- KOLDE, G. (1981): *Sprachkontakte in gemischtsprachigen Städten*. Steiner Franz Verlag, Wiesbaden
- MÆHLUM, B., & RØYNELAND, U. (2012): *Det norske dialektlandskapet*. Cappelen Damm Akademisk, Oslo
- MOLDE, E. B. (2007): *Knot. Omgrepet, definisjonane og førestillingane*. Universitetet i Bergen, Bergen
- MOLDE, E. B. (2017): «Alle nordmenn snakker et annet språk enn vi studerer!» <https://sprakprat.no/2017/01/19/alle-nordmenn-snakker-et-annet-sprak-enn-vi-studerer/>, Lekérdezve: 2019. 05. 06.
- NASJONALT FAGORGAN FOR KOMPETANSEPOLITIKK (2012): *Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere*. https://www.kompetansenorge.no/contentassets/f6594d5dde814b7bb5e9d2f4564ac134/laereplan_norsk_samfunnskunnskap_bm_web.pdf, Lekérdezve: 2019. 05. 06.
- NILSEN, G. K., & FJELD, J. (2016): *Norsk nå! Norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere A1. Arbeidsbok 1-2*. Fagbokforlaget, Bergen
- NILSEN, G. K., & FJELD, J. (2016): *Norsk nå! Norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere A1-A2. Tekstbok*. Fagbokforlaget, Bergen
- NILSEN, G. K., & FJELD, J. (2016): *Norsk nå! Norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere. Ekstra lydlærekurs*. Fagbokforlaget, Bergen
- NILSEN, G. K., & FJELD, J. (2016): *Norsk nå! Norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere. Undervisningsopplegg*. Fagbokforlaget, Bergen
- NILSEN, G. K., & JORUNN, F. (2016): *Norsk nå! Norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere [Lærerveiledning] Del I-VI*. Fagbokforlaget, Bergen
- NILSEN, G. K., & MANNE, G. (2013): *Ny i Norge. Arbeidsbok A1-A2. Generelle metodiske anvisninger*. Fagbokforlaget, Bergen
- NORSK RIKSKRINGKASTING AS. (2015): *Dialektrøkt i NRK*. Norsk rikskringkasting AS, Oslo
- OMDAL, H. (1996): „Språknormering og språklig klima i Norge” In THELANDER, M. (szerk.): *Samspel och variation. Språkliga studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen* Textgruppen i Uppsala, Uppsala
- OMMERN, R. V. (2011): «Ja, jæi la an på å tåla oppdaling, ja.». *Språknytt* 03/2011, 25-28.
- ØVREGAARD, Å. (2011): *Når dialekt blir maktspråk*. <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/nw6xL/Nar-dialekt-bli-maktsprak>, Lekérdezve: 2019. 05. 06.

STUDER, T. (2013): „Dialekte im DaF-Unterricht? Ja, aber... Konturen eines Konzepts für den Aufbau einer rezeptiven Varietätenkompetenz”, *Linguistik Online* Bd. 10. Nr. 1, <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/927/1618#back20>., Lekérdezve: 2019. 05. 06.

SVENSSON, J., & GUILLEMAIN, M. R. (2015): *Sats. Grunnleggende norsk for ungdom. Arbeidsbok*. Fagbokforlaget, Bergen

SVENSSON, J., & RØLLHEIM, A. (2015): *Sats. Grunnleggende norsk for ungdom. Lærerveiledning*. Fagbokforlaget, Bergen

SVENSSON, J., & RØLLHEIM, A. (2015): *Sats. Grunnleggende norsk for ungdom. Tekstbok*. Fagbokforlaget, Bergen

TORP, A. (1963): *Nynorsk etymologisk ordbok*. H. Aschehoug & Co., Oslo

TORP, A., & VIKØR, L. S. (1993): *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. Gyldendal, Oslo

TVEDT, L. J. (szerk.) (2006): *Nynorskordboka*. Det Norske Samlaget, Oslo

UTDANNINGSDIREKTORATET (2007): *Læreplan i grunnleggende norsk for språklige minoriteter*. <http://data.udir.no/kl06/NOR7-01.pdf>, Lekérdezve: 2019. 05. 06.

WINIGER, E. (2001). „Wenn ich nur mit Bernern bin, dann fühle ich mich verloren”, *Babylonia* 02/2001, 38-41.

Internetes hivatkozások

<https://www.nrk.no/>, Lekérdezve: 2019. 05. 06.

<https://web.archive.org/web/20060204003830/http://www.ling.hf.ntnu.no:80/nos/?list>,
Lekérdezve: 2019. 05. 06.

Janka Ferenc

Egyházi viszonyok a három részre szakadt Magyarországon

Szakmailag ellenőrizte: Dr. Szajlai Kitti

Absztrakt

1526 után az állami szétagoltság mellett megjelent az egyház rendszerének megtörése is a protestáns tanok megjelenése által. Az illúzióvesztett magyar lakosság a protestáns tanokat fogadták el a keresztény egyházzal szemben. A protestáns tanok következtében az országban egymástól független szokásokat megtartó vallási szigetek jöttek létre. A reformáció hitrendszere, teológiája és szervezete az évek során folyamatosan alakult. A 17. század végére sikerült elérni, hogy a megújult katolikusság, valamint a protestáns hit viszonya rendeződjön. Ami Erdélyben a bevett vallások szabad gyakorlása révén már régóta gyakorlatban volt, azt igyekeztek a Királyi Magyarországon is megvalósítani, Erdély tehát a vallási szabadság kialakulásában példaképként szolgált.

Előszó

„Minden vallás az emberi természet örök és kipusztíthatatlan metafizikai szükségletének kifejeződése. Nagyságuk abban áll, hogy az ember minden érzékfeletti kiegészülését reprezentálják: mindazt, amit az ember képtelen önmagának megadni. A vallások egyúttal egész népek és kultúrkorszakok tükröződései valami hatalmasban és másban, más szóval azok lenyomatai és körvonalai, melyeket a végtelenbe hosszabbítanak és vetítenek.” [Burckhardt, 2001: 61]

A 16. század közepén Magyarország egysége romokban állt. 1541-re véglegessé vált a török uralom beszivárgása az országba, valamint az erdélyi területek különvált igazgatása az anyaországtól. Az ország három részre szakadása, a különböző fennhatóság alatt működő területek az egységes magyar társadalom válságát jelezték. A csaknem 150 évig fennmaradó magyarországi török uralom olyan hatással volt a lakosság életvitelére, kultúrájára és szokásaira, amelyek visszafordíthatatlan változást eredményeztek a népesség kollektív fejlődésében. Magyarországon az addig többségi támogatást élvező keresztény egyház ezzel egy egzisztenciális fenyegetettség elé került, ami két irányból is közeledett: ez egyrészt a nem keresztény hagyományokat és értékeket valló Török Birodalom behatolása volt az ország egy meghatározó részére, másrészt a reformáció megjelenése és rohamos terjedése, amelynek hatására tömegesen váltottak az emberek vallási meggyőződésükön.

Jacob Burckhardt A vallás címszó alatti gondolatmenetét követve a vallás nem kizárólag egyéni meggyőződést jelent, hanem a vallást körül járva egész népek fejlődését vagy esetleges paradigmaváltását tetten érhetjük rajta. A vallást tanulmányozva tehát az akkori emberek gondolkodásába és életmódjába is betekintést nyerünk, és ez a három részre szakadt 16. századi Magyarországon a népesség a változó fennhatóságú területekhez való hozzáállását megfigyelve különösen érdekes lehet. Mindhárom államrész más metodikájú fennhatósággal rendelkezve az egyházakat intézményi szinten másként kezelte, így 1541-től, a török uralom kezdetétől annak 1686-os végéig az egyházak különböző utakat jártak be az egyes területeken, és máshova érkeztek.

Tanulmányom célja megvizsgálni az állam és a Magyarországon tevékeny egyházak viszonyát ebben az időszakban, vagyis kimutatni a Királyi Magyarország, az Erdélyi Fejedelemség és a Hódoltság különböző valláspolitikáját, preferenciáját, és vallásideológiai meggyőződését.

1. Magyarország három területének különbözősége

1.1 Erdély sajátosságai

A mohácsi vést követő hódítás ténylegesen csak az ország középső részére korlátozódott. A szultán Erdély, a Tiszántúl, valamint Temesköz kormányzását évente fizetett adó fejében Fráter Györgyre és Izabella királynéra bízta, az ország nyugati felén és a Felvidék nagy részén pedig I. Ferdinánd uralkodott. Magyarország így három részre tagolódott, a Magyar Királyságra, a Török Hódoltságra, és az Erdélyi Fejedelemségre. Az erdélyi állam kialakulása a nehéz feltételeket szabó időszakban 1570-ben szilárdult meg, amikor a speyeri egyezmény keretében János Zsigmond lemondott királyi címéről, és felvette az „Erdély és Magyarország részeinek Fejedelme” titulust. A fejedelemség ekkor hozzávetőlegesen egymillió lakossal rendelkezett, ennek fele volt magyar, egyharmada román, a lakosság nagyjából egytizedét pedig a szászok tették ki [Szabó, 1997].

Erdély vallási szempontból különleges helyet kap Magyarország történelmében. A területen ugyanis három nép, három nemzet, négy vallás kapott helyett és folytatott önálló életet. A magyar, székely és szász nemzeteken, mint államalkotó tényezőknél kívül a román nép tagjai is éltek Erdélyben. A lutheri tanok rohamosan terjedtek Európában, és Magyarország keleti területén is megvetették lábukat. Ez annak ellenére valósult meg, hogy az állam a protestantizmust egyáltalán támogatta volna. A reformáció hitújító tanait vallókról a magyar állam törvényhozásában először 1523-ban, a budai országgyűlés 54. törvénycikkében tesznek említést, ahol az „eretnekeket” fej- és jószágvesztéssel, emellett vagyonek Kobzással is büntetni rendeli. Egy két évvel későbbi rendelkezés megégetésüket és az országból való kiűzésüket írja elő. Ezen törvények végrehajtása azonban csak ritkán fordult elő, a protestáns tanok ezek ellenére is egyre rohamosabban szivárogtak az országba. Mohács előtt a nemesség ellenséges lelkülettel állt a hitújítással szemben, kijelentve egy 1525-ös törvényben: „minden lutheránusi kiirtandó az országból, s nemcsak egyházi, de világi személyek is, bárhol találják, szabadon fogják el s égessék meg őket.” [<http://www.batorkeszialap.com/index.php/kultura/225-vallasi-tolerancia-erdelyben>]. A nemesek, attól félve, hogy a német, idegen szellemi áramlat megfertőzi a magyar nép gondolkodását, nagy szigorral üldözték az „eretnekeket”. Ez a felfogás Mohácsot követően azonban a nemesség körében kifejezetten enyhült. A szétzilált katolikus hatalmi erő, a püspökök nagy számának elhunytá derékba törte a magyar katolikus igazgatást, és erejéből az jelentős veszteségeket szenvedett. A köznép szemében csalódást jelentett a „pogány” török győzelme a katolikus, „igaz hitet” valló európai hadsereg felett, így érthető, hogy a kiűtkeresésben a reformáció megjelenése és tanításai támaszt nyújtottak az illúzióját veszített lakosságnak. Ez az öntudati romlás a nemességet is elérte, és a válságos időben az új hitelvekkel való találkozás menedéket és lelki megújulást nyújtott. A reformáció tehát a társadalom minden rétegébe, és szinte mindegyik nemzetiségéhez eljutott. Gyökeret vert a nemesség gondolkodásában, és az alsóbb szinteken is. A mezővárosok vagyona szert tevő parasztjai a társadalom fejlődését

követve a polgársággá válás útján indultak el, és az új típusú társadalmi rétegek új hitet, illetve hitbéli megújulást is vonzottak maguk után. Ezek a rétegek gyorsan befogadták és magukévá tették a lutheri hitvallást, az egyházi reformmozgalmat. A Nyugatról érkező reform ugyanis a polgárság, a reneszánsz modernségét sugallta, és azt a felfogást, hogy aki az új korral akar haladni, annak az ódivatú, pénzközpontú, hataloméhes katolikusság a régi formájában nem megfelelő, így az új hitnek ebből a szempontból is volt egy modernségi vonzata.

Erdélyben a reformáció közvetítői közül kimagaslott Honterus János, aki a szász evangélikus egyház alapelveit kidolgozta, melyet a nemzet szébeni gyűlése 1545-ben fogadott el.

A szerzetesség megjelenése nem ritka példa a református tanok hirdetésében. A szerzetesrendek és zárdák szétesésének a ténye mellett egyes szerzetesrendek kifejezetten kiálltak a hitújítás mellett. Ebbe a körbe tartoznak például a ferencesek, akik jelentős részt vállaltak a lutheránus hit elterjesztésében. Nagy szerepet játszott a terjedésben Heltai Gáspár Bibliafordítása, mely a latinul nem tudó köznép számára is elérhetővé tette a krisztusi tanításokat.

A reformáció első hulláma elárasztotta a Tiszántúlt is, és az ott elhelyezkedő mezővárosokat is. A tanok itt elsősorban az előbb említett ferences szerzetesek révén váltak elterjedté, például Szkhárosi Horváth András, Ozorai Imre és Sztárai Mihály közreműködése által. Temesvár, Arad, Makó, Szeged hitvilágát összefoglalva alakult meg az első magyarországi evangélikus egyházmegye 1549-ben, melyet más területek önállósági törekvései követtek [Szabó, 1997].

A református vallás tehát tartósan és biztosan beleivódott az emberek életébe, ez világossá válik annak a megvizsgálásával, hogy az ortodox román hívők soraiból is megalakult a román református egyház, mely az 1560-as évektől a Hátszeg vidékén működött. A románok tömegei azonban megmaradtak görögkeletinek, ugyanis a régi hitükhöz ragaszkodás, az ortodoxia számukra nagyon fontos volt, mivel ez kötötte őket egy egységbe, ez volt hosszú idők óta identitásuk része.

Az állam szerepe a reformáció támogatásában, illetve üldözésében meghatározó jellegű volt, ugyanis amennyiben Erdély egykamarás országgyűlése olyan döntést hoz, mely a református tanok szabad áramlását megakadályozná, az a vallásgyakorlásnak jelentős korlátokat állítana, és lehetségesen a népesség nagy részének ellenállását váltaná ki. A reformáció támogatása azonban egy olyan folyamatot támogat, mely az évszázadok óta fennálló status quo-t ásná alá, a katolikus többség helyett egy nem egységes, kialakított szervezetrendszerrel még nem is rendelkező intézménynek adna helyet, mely nagymértékű bizonytalanságot teremthet. Az erdélyi országgyűlésre rótt jogalkotási teher nagy volt, de szükséges, ugyanis az egyik lehetőség melletti állásfoglalás szükséges és sürgető volt. A Habsburg uralkodó felől a rekatolizáció nyomása nehezedett Erdélyre, és a jezsuiták is próbálták a lakosságot visszatéríteni. Azonban kezdetben „nem járt sikerrel a jezsuiták működése sem, s a rendház hatéves működés után feloszlott. Erdélyben a jezsuiták 1579-ben jelentek meg először, de az erdélyi országgyűlések már 1588-ban kiutasították őket. Báthory Zsigmond fejedelem alatt ismét visszatértek, de 1602-ben el kellett hagyniuk Erdélyt. Nem járt eredménnyel a Habsburg-udvar erőszakos térítése a XVII. század elején sem. Bocskai, majd Bethlen és Rákóczi György elérte, hogy mindenki szabadon gyakorolhassa saját vallását.”

[<http://tortenelemszoba.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=1163810>].

Erdély vallási szempontból szerteágazó hitképet mutatott. A vallások közötti feszültségek elkerülése végett szükségessé vált a helyzet rendezése, melynek csúcspontja az 1568-ban tartott tordai országgyűlés volt, ami ítélkezett a hit szabadságáról. A reformáció tanait véglegesen egyenrangúként elfogadva megvalósult a négy „recepta religio”, a négy bevett vallás – katolikus,

kálvinista, lutheránus, unitárius – szabadsága, melyek gyakorlását az Erdélyi Fejedelemség bukásáig biztosította. Erdélyben a magyarok nagy része a kálvinista hitre tért át, a szászok többsége lutheránus volt, a székelyek túlnyomóan megtartották katolikus hitüket, a románok pedig az ortodox vallási hagyományukat folytatták. Az egyházak rendszere egyre szélesebb körben alakult ki és szilárdult meg, majd vált véglegessé. Erdély ezzel a sokszínű és sok kultúrát és szokást körülölelő békés együttélés mintapéldájává vált Európában.

1.2 A Török Hódoltság sajátosságai

Amikor visszagondolunk a török hódoltság korára, egy majdnem százötven évi ideiglenes állomásozás, egy véglegesen lezárult epizód jut eszünkbe, mely súlyos problémákat vetett fel, de 1686 után véglegesen fel lett számolva. Az akkori Magyarország is egységesnek tűnhet, melynek csupán a három részre szakadás választotta el a lakosságát, azonban mégis állapotát tekintve egy egységnek tekinthető.

A törökök egy-egy magyar település elfoglalása után rögtön dzsámivá alakították az egyik templomot, és az első pénteken abban tartották a hutbé-t, a prédikációjukat, ezzel is kifejezve az új hatalom minden életviszonyra kiterjedő fensőbbiségét. A pénteki prédikáció egyben egy rituálé is volt, mely szerint a terület ekkortól vált az iszlám világ részévé. A török felfogás értelmében az a templom, ahol ez megtörtént, többé nem kerülhet a hitetlenek kezére, legalábbis annak megőrzése minden hívőnek kötelessége. A dzsámialapítás jelképes értéke nagy volt az oszmán állam szempontjából, és a pénteki ima erős kötődést épített ki az egyes meghódított területekhez [Ács-Székely, 2012].

Az iszlám vallás magyarországi megjelenése ellenére a reformáció a hódoltság területeire is eljutott. Őze Sándor 2006-ban megjelent *A határ és a határtalan* című könyve vizsgálja a hódoltság területeire hatással levő reformációt. Őze a hitújítást elsősorban a végvárakkal köti össze, és kimutatja, hogy a délvidéki reformáció, kifejezetten annak helvét formája az új végvári rendszer ideológiai leképeződése, mivel az új korszak világképének jobban megfelelt a hitújítással megjelent új teológia és a bűnbocsánat újfajta szemlélete [Ács-Székely, 2012].

Érdekes az a felfedezés, hogy a reformáció tanai legszélesebb körben a magyar lakosság körében terjedtek el. Hozzájárult ehhez az a tanítás, hogy aki hisz, üdvözülhet, függetlenül attól, milyen életet élt. A végvári katonák lelkiismeretüket ezzel megnyugtathatták, saját magukra mint Isten eszközére tekinthettek, aki őket sorsuk beteljesítéséhez használ fel. A predestináció elméletének térhódítása lehetővé tette a személyes kapcsolódást Istennel és az Ő teremtésével. Az apokaliptikus történelemfelfogáshoz illett az aktuális területpusztulás helyzete, ugyanis a közösség együtt él a halállal, az elmúlással, az idegen hatalom fenyegető jelenlétével. „A hódoltsági reformációt Őze a határvilág strukturális törvényszerűségeiből, speciális lelki-szellemi igényeiből vezeti le, s [...] összefüggésbe igyekszik hozni a protestáns, elsősorban helvét teológiai rendszerekben rejlő válaszlehetőségeket a végváriak és a várak tágabb környékén háborús sokkban élő katonaparasztköréből érkező kihívásokkal.” [Ács-Székely, 2012: 173]

A reformáció tana tökéletesen beleillett a török uralom alatt élő magyarság lelki szükségleteibe, így nem különösen meglepő, hogy a protestantizmus rohamosan elterjedt a hódoltság területén.

Kelet-Európa középkori kultúrtörténeti korpépét tekintve a történészek gyakran beszélnek bizánci-, Habsburg-, vagy oszmán Kelet-Európáról, attól függően, hogy melyik szellemiség

befolyását érzik legmeghatározóbbnak az adott területen. Ezek a megfogalmazások azonban gyakran nem egymást kizáró terminusok, hanem egymás mellett, egymással kölcsönhatásban levő valóságokra mutatnak rá. Magyarország 16. századi helyzetére is elmondható ez, ahol a török által uralt területeken a hagyományok kollíziója valósult meg a keresztény és az iszlám vallás találkozásában megnyilvánulva. A katolikus egyház a század közepétől a török által elfoglalt területek katolikus vallási szervezetének újjászervezését tűzte ki célul, melynek egyik dokumentuma Marnavics Tomkó tervezete, mely egyben beszámoló Dalmácia helyzetéről és javaslat a környék egyházi szervezetrendszerének újrendezésére [Ács-Székely, 2012].

Ennek központját érdekes módon Velencében és Dalmáciában látta. Velence akkoriban a kultúra egyik fellegvárává nőtte ki magát épületeivel, adminisztratív és gazdasági fejlettségével, hatalmának kiterjedésével. Marnavics Tomkó azonban Velence hatáskörét túlbecsülve alkotta meg az egyházszervezet új tervezetét, így azt nem lehetett megvalósítani. A 16. század végén a magyarországi török területeken volt egy sor olyan magyar város, amely sem magyar, sem török fennhatóság alá nem tartozott. Megtartották régi önkormányzatukat, a városi testület a zavaros időkben is önállóan tudott működni. A török vezetőség a helyi adók beszedésén kívül a helyi rendfenntartás munkáját átengedték a helyi előjáróknak. A viszonylagos függetlenség az önálló városok esetében a városi joghatóság szélességében, a gazdaság szervezésében, és a szabad vallási és szellemi életben is kimutatkozott. A török uralom nem törte meg az addigi magyar kultúrát, hanem az a hódoltság területein is tovább élhetett. A 17. századra ugyanis az Oszmán Birodalom belső nehézségei a magyarországi területeken is éreztették hatásukat, mivel egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a birodalom nem tudja fenntartani magát a rohamosan fejlődő Nyugat-Európával szemben. A Habsburgok ereje egyre nőtt, és a törökök utolsó kísérlete Bécs elfoglalására sem járt sikerrel. A hódoltság területén lakó magyarok az európai hatás fensőbbiségét megérezve lelkiileg is megerősödtek abban, hogy a török uralom valóban csak időlegesnek tűnik, még akkor is, ha az Oszmán Birodalom uralma Magyarország csaknem fele felett ilyen sokáig tartott is. Ez megkönnyítette a status quo-val való szembenállást és a magyar lakosság kultúrájának őrzését, bízva az európai győzelemben a török erőszak felett.

1.3 A királyi Magyarország sajátosságai

Buda 1541-es török elfoglalásával Szulejmán szimbolikus győzelmet aratott. Buda, akárcsak Konstantinápoly, a kereszténység egyik fő jelképévé nőtte ki magát, így a város elvesztése sokként hatott egész Európára. A Magyar Királyság egykori székhelyének elfoglalása mind politikai, mind stratégiai és vallási szempontból nagy sebet ejtett a magyar lakosságon és a keresztény értékeken. A budai vilajet megszervezése, a Nagyboldogasszony-templom mohamedán vallási központtá alakítása az ország vallási stabilitását alapjaiban rengette meg, és a kereszténység vereségét sugallta. Addig Buda az európai városok tiszteletét élvezte a humanista könyvtárával, a fejlődő kultúrájával és reneszánsz udvarával, azonban a török hódítás megtörte a felívelést és elzárta a várost Béctől, Párizstól, Prágától és az európai közösségi kultúrától. A Királyi Magyarország szoros kapcsolata a Habsburg Birodalommal lehetővé tette, hogy az egzisztenciális veszély ellenére a humanizmus és a reneszánsz lelkülete is hatással legyen a műveltségre, valamint a reformáció erőteljesen hatott a lakosságra. Az evangélikus és református vallás egyházi szintű tagozódása az 1570-es évekre zárult le, és a lakosság csaknem 90%-át érintette [Várkonyi, 1999].

A reformáció jelentősége a Királyi Magyarország fejlődésében megkérdőjelezhetetlen. Míg a

kereszténység fő irányvonala az aszkézis, a szerénység, az Istennek áldozott életet hirdette, valamint a világi életvitel egyszerűségét, a pénztől való elhatárolódást támogatta, addig a reformáció egy gyökeresen új álláspontot ragadott meg a világi hivatással kapcsolatban. A protestantizmus a hivatásként elismert munkában való kiteljesedést hirdette, vagyis azt az álláspontot foglalta el, hogy amennyiben valaki munkájában sikereket ér el, az jele annak, hogy halála után nem kárhozik el lelke, hanem felkerül a Mennyországba. Erről értekezik Max Weber a „Protestáns etika és a kapitalizmus szelleme” című írásában, melyben kifejti, hogy a predestináció révén Isten mindenkinek a sorsát előre elrendelte: egyeseket örök életre ítélte, míg másokat halálra. Az ember kizárólagos feladata tehát az, hogy Isten akaratát érvényre juttassa és engedelmeskedjen parancsának. A munkát Isten dicsőségére kell végezni, ebben teljesül ki a hivatásos munka üzése. Ugyanis a sikeresen végzett munka Isten dicsőségének kedvez. Ezért a világi mesterségek üzése nem megvetendő, hanem igenis követendő út, az ezzel járó pénzbeli jövedelmek pedig a kapitalizmus szelleme által átjárva a beteljesülés jeleként fogható fel. „[...] A vagyonszerzés nem az anyagi életszükségletek kielégítésének eszköze, hanem az emberi élet célja.” [Weber, 1982: 51] A pénzszerzés a jól végzett munka eredménye, mely hivatásunk beteljesedésének egy pozitív és egyértelmű visszajelzése.

Láthatjuk tehát, hogy a protestáns perspektíva váltás milyen jelentőségű volt Magyarországon. Egy folyamatos háborúk, járványok által pusztított területen szükséges volt a termelés fejlesztése, a kereskedelem fellendülése, az adók növekedése és az ellátás biztosítása. Mivel a reformáció a Királyi Magyarország egészét átjárta, a társadalom fejlődése és termelésének növekedése meghatározó volt a korszakban. A réz kelendősége konjunktúrát teremtett, a kereskedelem összetartó erőt kifejtve megtartotta a magyar területek egységét, és a mezővárosok jelentős jövedelmet halmozhattak fel. Az egyházakban végbement változás kihatott az állam egészére, és az ország fennmaradásához szükséges életmódbeli változásokat irányozta elő. Ideális esetben legalábbis ez feltételezhető. Azonban a rendi szerkezetből, a polgárság elenyésző hatásából és a jobbágymunkából még mindig jelentős hátrányok maradtak, amikhez csatlakoztak a folyamatos török elleni háborúskodásból járó nehézségek is. A reformáció Magyarországon az ország területi szétszakadása mellé a felekezeti hasadást is eredményezte, mely a háborúkban megtépázott országra az újabb széthúzás terhét vetette.

Ráadásul kezdetben a hitújító mozgalmak nem rendelkeztek sem egységes szerkezettel, sem egységes hitélettel.

[http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/a_protestantizmus_hatsa_a_trtnelem_tantsra.html]

A reformáció hatása tehát kezdetben inkább zűrzavart keletkeztetett a korszakban annyira fontos összefogó erő helyett.

Még ha a protestantizmus a *Protestáns etika és a kapitalizmus* szellemében kifejtett, az új ideológiájú hitélet által előirányzott fejlődést nem is érte el, mégis fontos szerepet játszott a katolikusság reformjának megvalósulásában. A római katolikus egyház ráeszmélt gyengeségeire és hiányosságaira, és a változtatás szükségességét ismerte fel. A protestáns és katolikus egyház között megindult harc a hívőkért, a hittérítési, oktatási, művelődési verseny a társadalom egésze számára egy életviszonyokon javító folyamatot eszközölt.

2. A Habsburg uralkodók a reformáció tükrében

2.1 Az udvar válasza a protestáns tanokra

A hagyományosan katolikus hitű Habsburg uralkodók válasza is a reformációra kezdetben erőszakos volt. A tizenöt éves háború elhúzódó mivolta miatt az uralkodóház hadi kiadásai finanszírozására a magyar főurak támogatása is szükséges volt, azonban addigra ezek a protestáns vallást vették fel. Vallási ellentét feszült tehát a katolikus szellemű uralkodás és a nagyrészt protestáns főurakkal telt országgyűlés között. Az udvar a pénz megszerzése érdekében hűtlenségi pereket indított a legvagyonosabb magyar politikusok ellen, akiket fej- és jószágvesztésre ítélték, majd a javakra rátette a kezét. „Koholt vádak alapján sorra ítélték nemeseket fej- és jószágvesztésre, így többek között Lónyai Albert ugocsi és beregi főispánt, majd a királyi országrész egyik legbefolyásosabb főurát, Illésházi Istvánt, akinek gazdagságát mi sem jellemzi jobban, minthogy a pozsonyi rendkívüli törvényszék halálos ítélete után egész a Szepességig saját birtokain, váltott lovakon menekülhetett Lengyelországba [...]. Az 1600-as évek elejétől több észak-magyarországi faluban a császári katonák erőszakos akciókat követtek el a protestánsok ellen, elűzték a prédikátorokat, elvették a templomokat és iskolákat, lefoglalták az egyházi jövedelmeket.” [Bitskey, 1978: 195] Nagy szerepet játszott tehát a pénzforrások előteremtése a háború folytatásához. Azonban meghúzódott egy másik, eszmei gondolat is a reformáció ellenzése mögött. „Magyar népünk és az egyház életében az államalapítástól a reformációig az egyház és állam szoros egybefonódása volt a jellemző.” [Rác (szerk.), 1995: 110] Az egységes magyar állami élethez a szorosan együttműködő egyházi és világi hatalom már Szent István korától elengedhetetlen volt, és később is jelentős tényező maradt. A magyar egyház és az állam kapcsolata már a középkori magyar lakosság köreiben megjelenő eretnekek szempontjából is szükséges összetartó erő volt. Az inkvizíció pápai támogatása, a hitelhagyó, a flagelláns- és valdens mozgalmak üldözése mind a pápai egyház és a magyar feudális rendszer elleni támadás kivédése céljából valósult meg. Nem csoda tehát, ha a pápaság, valamint a Habsburg vezetés a reformációban is egy alapvető fenyegető erőt látott és emiatt hevesen tiltakozott az új tanok elfogadása ellen. Ez megnyilvánul a magyar nemesség kezdeti ellenállásában, és a Habsburg uralkodók elvi hozzáállásában a hitújításhoz. II. Rudolf még 1604-ben is így fogalmaz: „Minthogy pedig a császári és királyi szent felség, a boldog emlékéü néhai felséges őseinek és elődeinek, úgy a római császároknak, mint a magyar királyoknak a példájára, a szentséges római katolikus hitet és vallást őszintén vallja, és azt országaiban és tartományaiban is, főképpen e Magyarországon az annyi tévtanoktól és felekezetektől megtisztítva [...] felvirágoztatni és terjeszteni óhajtja [...]” [Mezey, 2000: 225] Az uralkodó az új hittanítást elvetve a római katolikus hitnek elsőbbséget adva elkülöníti azt a „tévtanoktól”, majd később a gyűléseken vallásügyet felhozókat büntetni rendeli, nem hagyva tárgyalási fórumot a vallási kérdésekre. Az uralkodóra nyomással volt az ideológiai kérdésen, és a magyar nemesek pénzén túl a pápának való megfelelés, melytől az Európából érkező katonai támogatás függött. A római katolikus hitet ezért – még ha önálló megfontolásból nem is – de hivatalos környezetben kötelesek voltak támogatni a Habsburg uralkodók a török veszély fennállása alatt, különben az egész birodalom szétesése fenyegetett. Ezért is érthető, hogy a Habsburgok minden eszközzel próbálták a magyar lakosságot visszatéríteni a katolikus hitre, azonban a többnyire erőszakos módszer miatt az eredmény nem volt megfelelő.

2.2 A római katolikus egyház békés reformja

Teljes perspektívaváltozást hozott a rekatolizáció szempontrendszerében Pázmány Péter megjelenése, aki a hit terjesztésében nem az erőszakot, hanem a személyes meggyőzést helyezte előtérbe. Pázmány Péter hitelesen tudta közvetíteni a katolikus hitet az immár protestáns többségű országban, ugyanis ő maga is reformátusból tér meg katolikussá. Tisztában volt azzal, hogy a katolikus hit elterjedésében nagy szerepe van a jól képzett, felkészült prédikátoroknak. Jezsuita vezetés alatti oktatási intézményeket hozott létre, mind a középfokú, mind a felsőfokú oktatás terén. Célja a paphiány enyhítése volt, valamint a papnak készülő magyar diákok egyetemi oktatása anélkül, hogy azoknak külföldön kelljen költséges képzést elvégezniük. Ennek egyik kiemelkedő momentuma az 1635-ben alapított nagyszombati egyetem, mely a mai napig működik.

Pázmány emellett az egyházszervezet megreformálásában is tevékenykedett. Először az egyházi élet irányításának legfontosabb fórumát, a zsinatokat kellett újjászerveznie. Az áttörést az 1629-ben tartott nagyszombati zsinat volt, mely a katolikus egyházszervezet újjáalakításának kezdetét jelentette. Az egyik alapvető cél a már régebb óta javításra szoruló papsági erkölcs megerősítése volt, ezért is volt a zsinat egyik központi kérdése a papi nőtlenség, valamint a főpapi rezidencia-kötelezettségek betartása. A papnevelés kérdése, és a papok műveltségének javítására is hangsúlyt fektetett a zsinat.

[http://www.sola.hu/segedanyagok/download/magyarorszag_i_egyhaztortenet_Az_ellenreformacio_Magyarorszagon.pdf/segedanyagok]

Ekkor lett megfogalmazva az az évenkénti intézkedés, mellyel a plébániákat ellenőrizték, és a templomot elhanyagoló, könyveket nem tartó papokat figyelmeztették, és a többszörös felszólítás után esetlegesen a papi státuszukból is elbocsátották. Pázmány működése személyes téren is eredményes volt, ugyanis számos magyar főúri család vette fel a katolikus hitet. „[...] a királyi országrész nemessége tisztán ideológiai és érzelmi motívumok alapján aligha fordult volna vissza ily tömegesen a katolicizmushoz, ha az érdekeivel egyébként ellentétes lett volna.[...] E jelenség hátterében is mélyebb politikai okok rejlettek.” [Bitskey, 1978: 192]

Időközben kettészakadt a reformáció hitvilága, az evangélikusok 1605-ben, a kálvinisták 1646-ban váltak bevett vallássá a királyi országrészben. Állami támogatást azonban egyik felekezet sem kapott, és híveik a katolikus egyháznak fizették a tizedet.

2.3 A vallásszabadság felé

Az erőszakos katolikus templomfoglalások, az 1604. évi törvényi vallási sérelmek, valamint a folytatólagos hűtlenségi perek az erdélyi lakosság elégedetlenségét tovább fokozta. 1606-ban a bécsi béke véglegesen elismerte a különálló erdélyi fejedelemséget, mely engedélyezte a szabad vallásgyakorlatot a fejedelemség nemeseinek és a szabad városoknak. A vallási tilalmi miatt elhíresült 1604. évi XXII. cikkelyt visszavonták, egyedül a jezsuiták számára állapítottak meg birtokszerzési tilalmat.

A bécsi béke megerősítése az 1608. évi koronázás előtti törvényekben valósult meg. Ebben az évben ugyanis a Habsburg uralkodó II. Rudolf magyar király Mátyás főherceg javára mondott le a trónról, azonban mivel Mátyás csak úgy válhatott teljes értékű magyar királlyá, ha a magyar

rendek törvényes királyként elfogadják és megválasztják. Ezért Mátyásnak vallási ügyben engedményekkel kellett fordulnia a magyarokhoz, hogy a Királyi Magyarország szuverén uralkodója legyen, és az erdélyiek együttműködését is élvezze. II. Mátyás ennek megfelelően első dekrétumában elrendeli, hogy „kinek-kinek a maga vallása és hite szerint, nemkülönben a mezővárosoknak és falvaknak is, ha azt önkéntesen és kényszerítés nélkül elfogadni akarják, mindenütt szabad legyen, és annak szabad gyakorlatában senki senkit meg ne akadályozzon.” [Mezey, 2000: 225] 1608-ra a vallásszabadság felé egy lépést tett a Habsburg uralkodó, mely a vallásügyet az egyének önálló döntésének függvényévé teszi. A törvényekben az új uralkodó biztosította a falvaknak és a mezővárosoknak is a szabad vallásgyakorlatot, és törvényben rögzítve lett az a kitétel, miszerint a nádorválasztáson két protestáns és két katolikus jelöltet kell állítani. „Ebben a politikai légkörben fejtették ki hatásukat Pázmány [...] vitairatai, ennek a folyamatnak lett szellemi vezére, legfőbb ideológusa az esztergomi érsek. [...] Az újraerősödő feudális viszonyok között az arisztokrácia biztonságot, nyugalmat, az elnyert pozíciók huzamos megtartását kívánta, s ehhez természetesen a hűbéri társadalommal évezrede összeforrott katolicizmus megfelelő ideológiai alapnak kínálkozott. Ezt érezték meg azok a nemesi családok, akik ekkoriban Pázmány érveit elfogadták, s a Habsburgok által előnyben részesített katolicizmushoz pártoltak.” [Bitskey, 1978: 204]

Az 1647-es törvények széles körben megerősítették a szabad vallásgyakorlatot, így Magyarország rendjei, a végvári katonák, a szabad városok, kiváltságos mezővárosok, valamint a parasztok számára is.

Azonban az 1664-ben, a győztes Habsburg felek számára kedvezőtlenül megkötött vasvári béke ismét felszította a kedélyeket az uralkodóház és a magyar rendek között, mely a Wesselényi-féle összeesküvésben csúcsondott ki. Az összeesküvés leleplezését követően az udvar erőszakos ellenreformációba kezdett, mely alapján a protestáns felekezetek lelkészeit üldözni kezdték. Ez az időszak, mely 1671-től 1681-ig tartott, gyászévtizedként tart számon a protestáns egyházi történetírás. Ebben az időben sok protestáns prédikátor és tanító került börtönbe, mely a Habsburg uralkodással szembeni elégedetlenséget tovább szította. A protestáns templomok elvétele szinte mindennaposá vált, és a pozsonyi törvényszék elé egyre több lelkészt idéztek.

Változást csak Thököly Imre sikeres fegyveres ellenállása hozott, mely a Habsburgokat meghátrálásra kényszerítette. Thököly sikereinek köszönhetően a Habsburgok felhagytak az abszolutista kormányzással, és az 1681. évi országgyűlésen megerősítették a vallás szabad gyakorlatát. Ebben az 1608. évi erre vonatkozó rendelkezésekre támaszkodtak. Kimondták továbbá, hogy senkit nem lehet háborítani vagy akadályozni szabad vallásgyakorlatában.

3. Összegzés

Az 1541-től 1686-ig tartó időszak Magyarország számára nagymértékű pusztulást hozott. A folyamatos háborúk, a rossz ellátás, a mezőgazdaság hanyatlása súlyos teherként nehezdedtek a lakosságra, melyet a török folyamatos jelenléte tovább fokozott. Az állami széttagoltság mellett megjelent az egyház addig egységes rendszerének megtörése is a protestáns tanok megjelenése által. A szétesett egyház állapota ugyanúgy válságban volt, mint a hétköznapi világ körülötte. Érthető tehát, ha az illúzióvesztett magyar lakosság a kor igényeinek sokkal jobban megfelelő nyugati protestáns tanokat fogadták el az ódivatú keresztény egyház ideje vesztett lelki világával szemben. Ez alapján nem meglepő az a tény, hogy a protestantizmus Magyarországon széles

körben elfogadottá vált és a társadalom egészére hatással volt. A protestáns hitújító tanok megjelenése azonban nem hozta azt a várt reformot, mely egy új egyházszervezetet vezetett volna be Magyarországra, helyette darabokban működő, egymástól független szokásokat megtartó és szabályokat betartó szigetek jöttek létre az ország területén, ahol az egyik település református hitvilága teljesen különbözhetett a másiktól. A súlyos hitbeli válság reformok szükségességét vetette fel, melynek egyik következménye a katolikus egyház szervezetének a megújítása volt. A papok erkölcsi rendszerének megerősítésével, az oktatás fejlesztésével, a zsinatok egységesítő erejével a katolikus egyház ismét vonzóvá tudta tenni a katolikus vallást a magyar főurak és a köznép számára. A reformáció hitrendszere az évek során egyre világosabban rajzolódott ki, és folyamatosan alakult ki az új felekezetek teológiája és szervezeti felépítése. A 17. század végére sikerült elérni, hogy a régi hagyományokkal rendelkező, de belsőleg megújult katolikuság, valamint az újonnan megjelent protestáns hit egymáshoz fűződő viszonya rendeződjön, hogy a határvonalak elválasztása után a békés együttműködés irányába lehessen haladni. Ami Erdélyben a bevett vallások szabad gyakorlása révén már régóta gyakorlatban volt, azt igyekeztek a Királyi Magyarországon is megvalósítani. Habár a Török Hódoltság területére a domináns iszlám hit nagy hatást gyakorolt, a protestáns tanok ide is eljutottak, és az ellenreformáció katolikus hitet felfrissítő törekvése – habár nem olyan erőteljesen, mint Magyarország többi területén, de kisebb intenzitással mégis – a hódoltság területére is eljutott. Az egyházak jelentős fejlődése az ország három részre tagoltságának időszakában felbecsülhetetlen fontosságú volt, ugyanis megtartotta azt a kulturális, vallási- ideológiai egységet, mely a 145 éves török hatás ellenére megtartotta Magyarország lelki egységét, hogy a török kiűzése után ne keletkezzenek olyan törésvonalak a magyar társadalomban, mely az országrészek egyesülését megakadályozná.

Irodalomjegyzék:

- BURCKHARDT, J. (2001): *Világtörténelmi elmélkedések*, Atlantisz könyvkiadó, Budapest
- WEBER, M. (1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*, Franklin Nyomda, Budapest
- RÁCZ L.(szerk.)(1994): *Felekezeti egyházjog Magyarországon*, Unió könyvkiadó, Budapest
- R. VÁRKONYI Á. (1999):*A királyi Magyarország*, Vince Kiadó, Budapest
- PACH ZS. (főszerk.) (1985): *Magyarország története 3/1-2.*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- ERDŐ P. (2001): *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Osiris Kiadó, Budapest
- KUBINYI A. (1999): *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest
- ÁCS P.- SZÉKELY J. (szerk.) (2012): *Identitás és török kultúra a Török Hódoltság korában*, Balassi Kiadó, Budapest
- BITSKEY I. (1978): *Hitviták tüzeiben*, Gondolat Kiadó, Budapest
- MEZEY B.(szerk.)(2000): *A magyar jogtörténet forrásai*, Osiris Kiadó, Budapest
- SZABÓ P. (1997): *Erdélyi Fejedelemség*, Kulturtrade Kiadó, Budapest
- Az ellenreformáció Magyarországon:*
http://www.sola.hu/segedanyagok/download/magyarorszagi_egyhaztortenet_Az_ellenreformacio_Magyarorszagon.pdf/segedanyagok (letöltés ideje: 2016. május 1.)
- Pelle I.: *Vallási tolerancia Erdélyben* (2013. január 13.);
<http://www.batorkeszialap.com/index.php/kultura/225-vallasi-tolerancia-erdelyben> (letöltés ideje: 2016. május. 1.)

György Janka

Geschichtlichkeit und Fiktionalität: Die Hauptfiguren in Schillers Maria Stuart

Konsulent: Dr. Péter Varga

Abstract

Friedrich Schillers Maria Stuart ist vielleicht das bekannteste Werk aus der Epoche der Weimarer Klassik. Viele kennen das Drama unter dem literarischen Aspekt, viele eher aus der Perspektive der europäischen Geschichte. In meiner Arbeit probierte ich zu versuchen, Schillers berühmtes Werk von einem ganz anderen Gesichtspunkt hervorheben: ich wollte die Relevanz der Geschichtlichkeit und die Frage der Fiktionalität herumgehen und die Ergebnisse – anstatt einer allgemeinen Handlungsinterpretation - eher in der Figurenkonstellation einzubringen, mit größerem Wert auf den Hauptfiguren. In welchem Maß verteilen sich Fiktion und Realität in diesem Werk? Diese Frage wird auf den nächsten Seiten beantwortet werden.

Schlüsselwörter: Geschichtlichkeit, Fiktionalität, Literatur, Philosophie, Interpretation, Figurenkonstellation

Einleitung:

Ich mag Geschichte, im Gymnasium war es eins von meinen Lieblingsfächern. Als ich schon wusste, dass ich an der Universität Lehramtstudent werden möchte, habe ich lange überlegt, ob ich auch Geschichte als Fach wählen sollte. Obwohl ich es nicht getan habe, treffe ich glücklicherweise auf das Fach Geschichte auch im Bereich meines Germanistik- und Musikstudiums. Im Seminar Dramengeschichte an der Universität ELTE haben wir uns mit Friedrich Schillers Maria Stuart beschäftigt. Das Drama hat mir sehr gefallen, weil es nicht nur ein fiktives Werk, sondern auch eine getreuliche Historie aus der europäischen Geschichte widerspiegelt. Wegen der Zweiheit dieser Geschichte wollte ich eigentlich als Hauptthema meiner Arbeit dieses Drama wählen. Aber die Erfahrung dieser Zweiheit hat mir auch einen anderen Gedanken gegeben. Ich wusste, dass ich nicht eine einfache Analyse über das Geschehen des Dramas vortragen möchte, weil es schon zahlreiche Arbeiten und Lektürenschlüssel zu diesem Thema gibt. Ebenso wollte ich mit keinen langweiligen Epochenvorstellungen die Fachliteratur erweitern. Aber die Untersuchung dieser fiktiven und wahren Zweiheit gibt der Interpretation eine interessantere Möglichkeit, was das Interesse der Leserschaft auch besser erwecken würde. Deswegen dachte ich, dass ich mich in meiner Seminararbeit mit der Frage der Geschichtlichkeit und Fiktionalität beschäftigen werde, und mit dieser Untersuchung möchte ich mich sowohl auf den Bereich der Philosophie als auch auf die Charaktere konzentrieren.

1.1 . Geschichtlichkeit in der Philosophie:

Geschichtlichkeit ist ein mehrdeutiger Begriff. Die verschiedene Bedeutungen bekommen danach Sinn, ob wir mit ihnen als Terminus der Philosophie oder als Terminus der

Geschichtswissenschaft umgehen [Ritter, Gründer, Gabriel, 2017]. In diesem kurzen Teil möchte ich den Begriff philosophisch interpretieren.

In philosophischem Kontext findet sich Geschichtlichkeit erstmals bei dem großen deutschen Philosophen Georg Wilhelm Friedrich Hegel. In großen Linien können wir seine Interpretation so zusammenfassen, dass Geschichtlichkeit „eine bestimmte Form der Explikation des Geistes in der historischen Wirklichkeit ist“ [Prechtl, Burkard, 2008, S. 203]. In dem Briefwechsel zwischen Dilthey und Yorck in den Jahren 1877-1899 wurde aber der Begriff so verfeinert, dass er als *Lebendigkeit* und *Innerlichkeit* den Gegensatz zum äußerlichen Sein der Natur bezeichnet wurde. „Daß die gesamte psychophysische Gegebenheit nicht nur ist, sondern lebt, ist der Keimpunkt der G. Und eine Selbstbesinnung, welche nicht auf ein abstraktes Ich, sondern auf die Fülle meines Selbstes gerichtet ist, wird mich historisch bestimmt finden, wie die Physik mich kosmisch bestimmt findet. Gerade so wie Natur bin ich Geschichte.“ [Prechtl, Burkard, 2008, S. 203] Die Festsetzung von Yorck, nach der die Person selbst *Geschichte ist*, ist sehr ähnlich der Bestimmung von Heidegger, nach der die Geschichtlichkeit als die „Seinsverfassung des Geschehens des Daseins“ [Prechtl, Burkard, 2008, S. 203] ist. Laut Heidegger ist zum Beispiel die Interpretationsmöglichkeit der Weltgeschichte durch diese Näherung möglich.

1.2 . Geschichtliche Kategorien im Bereich der Geschichtswissenschaft:

Nach dem kurzen philosophischen Eindruck möchte ich den Begriff unter dem Aspekt der Geschichtswissenschaft auch kurz klären, weil so unser Drama geschichtstechnisch viel eindeutiger und greifbarer zu interpretieren ist. Ursprünglich definiert der Begriff Geschichtlichkeit „die Historizität einer Person oder eines Ereignisses in dem Sinne von *historisch beglaubigt*“ [Prechtl, Burkard, 2008]. In dieser Interpretation möchte ich jetzt zwei weitere, verschiedene Aspekte hervorheben, und zwar wenn etwas *wirklich geschichtlich* oder *wirksam geschichtlich* ist [Vgl. Regenbogen/Meyer, 2005]. Aus der Perspektive unseres Dramas sind diese zwei am wichtigsten, weil wir Schillers Werk in diese zwei Kategorien am besten einstufen können.

In der ersten Möglichkeit der Interpretation können wir den Begriff im Zusammenhang mit dem Synonym *Historizität* bringen: Wir denken in diesem Sinne an etwas Vergangenes, das wir an eine bestimmte Zeit binden können, wir denken an etwas zu einer bestimmten vergangenen Zeit Dagewesenes. Es ist das *wirklich Geschichtliche*. Was man unter *wirksam geschichtlich* versteht, ist auch sehr eindeutig: wenn etwas Vergangenes unabhängig von seiner Vergangenheit weiter wirksam ist, sprechen wir über diesen Aspekt. Unter anderem bezeichnen wir unter dieser Kategorie eine „geschichtliche Wirksamkeit, besonders im Sinne des Epochemachenden“ [Ritter, Gründer, Gabriel, 2017].

Wie können wir also unser Drama an diese Kategorien anpassen? Schillers Maria Stuart können wir ohne weiteres in die erste Kategorie einordnen: man kann das Geschehen und das Zeitalter an eine bestimmte vergangene Zeit binden. Außerdem können wir nicht nur das Zeitalter, sondern auch die wichtigsten Charaktere erwähnen, weil sie auch in der wahren Geschichte gelebt haben. Das 16. Jahrhundert und die englische / französische / schottische Geschichte sind bestimmt und vergangen. Also das Drama hat die Kriterien der ersten Kategorie erledigt.

Aus der Perspektive der Wirksamkeit deckt sich das Werk auch mit unserer zweiten Kategorie. Damit, dass die Taten der Geschichte immer eine Wirkung auf die späteren Zeiten haben (sowohl im Werk als auch im Allgemeinen in unserem Leben), meine ich, dass damit das Drama die Kategorie der Wirksamkeit ebenso erfüllt. Etwas Vergangenes und noch Wirksames im Sinne der Folgen von Taten. Was konnte noch größere Wirkung auf unsere heutige Geschichte entwickeln als Maria Stuart, die die Ahnin aller heutigen britischen und englischen Herrscher ist?

1.3 . Wie können wir Geschichtlichkeit mit Schillers Drama in Einklang bringen?

Mein Ziel mit dem bisherigen Teil der Arbeit war zu zeigen, wie man verschiedene wissenschaftliche Gebiete zusammenziehen kann. Interdisziplinarität ist eigentlich das Zeichen und der Beweis für unsere abwechslungsreiche und trotzdem einheitliche Welt. Wie kommt aber Geschichtlichkeit zu Schillers Maria Stuart?

Schiller hat sein Drama Maria Stuart 1799 geschrieben, die Uraufführung hat am 14. Juni 1800 im Weimarer Theater stattgefunden. Diese Epoche nennt man in der Literaturwissenschaft die sogenannte Weimarer Klassik. Neben Schiller war Goethe der andere große Vertreter dieser Ära. Als Goethe 1786 nach Italien gefahren ist, war diese Reise ein Wendepunkt aus dem Aspekt seines künstlerischen Schaffens: er hat zum Beispiel sein Drama *Iphigenie auf Tauris* in Italien umgeschrieben. Es ist interessant zu beobachten, was für einen Einfluss Goethes Antikenrezeption auf die Denkweise in dieser Zeit hatte [Vgl. <https://www.lehrer-online.de/arbeitsmaterial/am/literaturepochen-weimarer-klassik-faszination-antike-1/>]. Die Begegnung mit der Geschichte und die Anwesenheit vergangener Zeiten in Goethes Literatur können wir aber nicht nur durch dieses Beispiel gut illustrieren: weitere Werke, wie *Römische Elegien*, *Torquato Tasso* oder *Egmont* beweisen die Wichtigkeit dieses Aspektes bei Goethe. Wir wissen genau, was für eine enge Beziehung und Freundschaft zwischen Goethe und Schiller bestand. Ohne Zweifel kann man bemerken, dass diese Vorgehensweise von Goethe auf Schillers Literatur und Tätigkeit abgefärbt hat. Als Beweis möchte ich ein paar Titel von Schiller erwähnen, die auch aus dieser Perspektive relevant sind: *Don Carlos*, *Die Jungfrau von Orléans*, *Wilhelm Tell* usw. Unbedingt sollen wir aber auch angeben, dass auch eine Umlagerung wahrnehmbar ist: Zunächst haben wir die Antike als Ausgangspunkt behandelt, aber die antiken Stoffe wurden später durch mittelalterliche und sowohl exotische als auch märchenhafte Themen abgelöst, was schon auf die Romantik vorwärts weist (deswegen kann sich der Leser hier neben Iphigenie auch mit den Namen Wilhelm Tell, Tasso oder Don Carlos treffen). Diese wichtige Attitüde in der Epoche der Weimarer Klassik hat es also ermöglicht, auf die Antike und auf alte, vergangene Zeiten zurückzugreifen. Und damit haben wir die Antwort auf die Titelfrage dieses Teils bekommen. So können wir also den Begriff der Geschichtlichkeit mit Schillers Maria Stuart unter ein Dach bringen.

Darüber hinaus möchte ich feststellen, dass jede literarische Epoche, die auf vergangenen Zeiten zurückgegriffen hat, indirekte schon den Bereich der Geschichtlichkeit und der Historizität berührt hat, theoretisch aus geschichtstechnischer Perspektive interpretiert und analysiert werden kann.

2. Die Frage der Fiktionalität

Bei einem literarischen Werk können wir uns natürlich von der Fiktionalität auch nicht abwenden. Diese Aussage ist besonders richtig, wenn man eine schon vergangene Geschichte als Thema wählt. Schiller mit seiner Themawahl hat es mir ermöglicht, sich kurz über die Rolle der Fiktionalität zu verständigen.

Heutzutage ist es nicht immer so einfach, Fiktionalität und Realität zu unterscheiden, es scheint so, dass die Grenzen verfließen. In der Welt der Filme bearbeitet man sowohl immer mehr Szenen als auch ganze Charaktere mit Hilfe der CGI. Alles scheint sehr realistisch. In der Welt der Computer haben wir mehrfach Geschichten darüber gehört, dass Jugendliche, die mit Gewalt verherrlichenden Computerspielen mehrere Stunde pro Tag verbringen, ihre eigene Schulkameraden umbringen. Wenn man keine Unterscheidung zwischen Fiktionalität und Realität treffen kann, kann es also sehr gefährlich sein.

Mit dieser Frage hat sich Françoise Lavocat, der französische Philosoph in seinem Werk *Fait et fiction, Pour une frontière* beschäftigt. Nicht nur der Haupttitel *Fait et fiction* (Fakt und Fiktion), sondern auch der Untertitel *Pour une frontière (für die Grenze)* ist besonders wichtig. Er schreibt über zwei verschiedene Gesinnungen, über eine segregierte und über eine integrierte. Diejenigen, die an die segregierte Gesinnung glauben, bekennen sich zu einem starken Unterschied zwischen Fakten und Fiktionen, was zwei separate und gegensätzliche Sachen ergibt (dual). Die Anhängerschaft der integrierten Gesinnung distanzieren sich von den Grenzen, halten die Grenzen für zerfließend, deshalb bekommen wir aus den zwei verschiedenen Ansätzen ein Gemeinsames (monistisch). Lavocat findet die monistische Annäherung zu zeitgenössisch, die Duale aber ungeschichtlich. In seiner Arbeit möchte er die Grenzen unterscheiden und schützen, um damit zu vermeiden, dass der Übergang aus der Realität in die Fiktion (und umgekehrt) ein Erlebnis bleiben kann [Vgl. Jeney, 2016].

Die interessante Frage ist, wie wir jetzt zwischen den monistischen und dualen Annäherungen wählen sollten. Die Frage ist, wie kommen Fakten und Fiktionen zur Geltung? Nach meiner Meinung sehr ausgeglichen, wenn ich es in Prozenten ausdrücken sollte, 50-50%. Im nächsten Punkt möchte ich begründen, warum ich es so denke.

2.1. Die Charaktere – Fakten oder Fiktionen?

Wenn wir Fakten und Fiktionen prüfen möchten, bekommen wir einen guten Ausgangspunkt, wenn wir gleich über die Charaktere reden. In diesem Teil möchte ich die nach meiner Meinung authentischen und fiktiven Linien bei den Figuren darstellen. Wie könnte Schiller den Prozess der Erschaffung im Fall der Charaktere gestalten? Wenn wir über die Figuren in Schillers *Maria Stuart* sprechen, sollen wir unbedingt erwähnen, dass Schiller eine nicht so schwierige Aufgabe hatte. Er hatte die Möglichkeit, ausführliche Geschichtswerke zu lesen, um dadurch Erfahrungen über die Zeit, über das Leben dieser historischen Personen zu sammeln und ein Bild darüber zu erstellen. Was konnte er auch mitbekommen? Ohne Zweifel konnte er mit vielen Fakten und Informationen über die zwei Hauptfiguren Elisabeth I. und Maria arbeiten, weil sie Gestalten der europäischen Geschichte waren. Außer den zwei Hauptcharakteren sind auch die meisten anderen Personen historisch bezeugt. „So war Robert Dudley, Graf von Leicester, tatsächlich langjähriger Vertrauter von Königin Elisabeth; Georg Talbot, Graf von Shrewsbury, hatte einige Zeit Maria zu

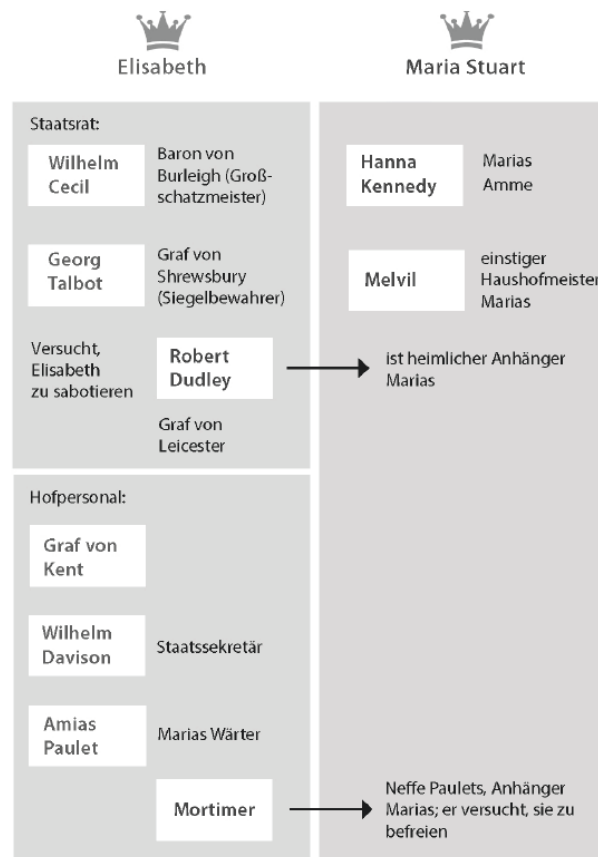
bewachen; William Cecil, Baron von Burleigh, war geschickter Berater Elisabeths und bestimmte die Linien der Politik. Sogar Hanna Kennedy, die Kammerfrau Marias, und Melvil, ihr einstiger Haushofmeister, sind in Geschichtsquellen belegt.“ [Pelster, 2003, S. 19] Also haben die Namen und die Rollen in der Geschichte auch genau so ausgesehen. Aber wie konnte Schiller sein Drama von diesem Ausgangspunkt aus, aus diesen Namen und Figuren so konstruieren, dass es so realistisch und menschlich geworden ist? Dazu musste er die Interessen der Charaktere und der ganzen Situation wirklich verstehen, um eine glaubhafte Figurenkonstellation zu schaffen. Bei der Erschaffung dieser Konstellation wollte er zwei Seiten konstruieren (Marias und Elisabeths Seite) und denen die jeweils unterschiedlichen Interessen zuordnen. Dabei konnten die historischen Quellen und Schriften behilflich sein und als Zeugen dienen. Ich kann mir also den ganzen Prozess so vorstellen, dass Schiller vor dem Schreiben eine gründliche Recherche vorgenommen hat, um alle bezeugten Fakten und Informationen einzusammeln, und erst dann ist er weitergegangen. Bis zu diesem Punkt können wir eigentlich wieder unseren Begriff Geschichtlichkeit zurückbringen, was aber nach diesem Punkt in den Prozess kommt, ist auf Schillers Fiktionen zurückzuführen. Nach meiner Meinung sind aber diese Fiktionen in einem vernünftigen Rahmen behandelt.

Schiller hat also die Charaktere eingebracht, er hat die zwei Machtkreise ins Leben gerufen und die weiteren Figuren denen zugeordnet. Bis diesem Zustand seiner Arbeit konnte er noch aus den Schriften und Quellen aus den Interessen und konkreten Taten der einzelnen Personen folgern, was hilfreich bei dem Konstruieren der Persönlichkeit der Figuren war. Aber wie konnte er die konkreten Eigenschaften und die Persönlichkeit der Personen herausfinden, wenn sie schon Jahrhunderte zuvor gestorben waren?

Als 1799 Schiller das Schreiben seines Dramas angefangen hat, er war schon 40 Jahre alt. Mit 40 konnte man schon viel erlebt haben, man konnte sich mit sehr vielen Persönlichkeitstypen und Personen treffen. Aus diesen Begegnungen und aus seiner ganzen Lebenserfahrung konnte er sich in Bezug auf menschliches Verhalten schon ein komplexes Bild aufbauen. Er konnte gut beobachten, wie man sich in einer bestimmten Situation verhält, wie man sich benimmt, wenn man etwas erreichen möchte, wenn etwas in seinem Interesse liegt. Genau deswegen meine ich, dass Schillers Verhalten im Bereich der Fiktion trotzdem mindestens 50% realistisch und bezeugt ist. Er benutzt wahre menschliche Eigenschaften und Persönlichkeitsmotive, abgesehen davon dass er dieses den Personen fiktiv zuordnet. So kommen natürlich nur nach meiner subjektiven Meinung Fiktion und Fakten gleichrangig zur Geltung und an diesem Punkt meiner Arbeit kann ich vielleicht am besten begründen, warum die Frage der Geschichtlichkeit und der Fiktionalität unter dem Aspekt unseres Dramas relevant ist. Wir können beide Seiten entdecken, wir können zu beiden Seiten Argumente und Fakten aufzählen. Deswegen möchte ich – ähnlich dem französischen Françoise Lavocat – empfehlen, statt Extreme eher eine goldene Mitte zu finden und im Auge zu behalten. Wir sehen doch, wie sich die fiktive Anstellung mit den realistischen Erscheinungen gut ergänzen. Irgendwo geht es in unserem Leben auch um etwas sehr Ähnliches...

Aus dieser Perspektive möchte ich in dem letzten Teil meiner Arbeit die Hauptcharaktere des Dramas kurz vorstellen. Ich denke, dass man sich mit der Beschreibung der Figuren nach den oben erweiterten Begriffen, Phänomenen und Erscheinungen ganz anders auseinandersetzen kann, man kann die Analyse der Hauptcharaktere aus einer ganz anderen Perspektive lesen.

1. Die Figurenkonstellation des Dramas Maria Stuart

[Pelster, 2017, S. 26]

2.2. Maria Stuart

Friedrich Schiller hat die Titelfigur Maria Stuart für die Zuschauer als eine eingekerkerte Königin präsentiert. Sie hat schon alles verloren: ihre Briefe werden direkt an den Gerichtshof übergeben, Musikinstrumente und Bücher wurden schon lange konfisziert, man hat ihr die Schmuckstücke eben gerade weggenommen. Sie scheint trotzdem ruhig zu sein und mit ihrem Leben abgeschlossen zu haben. Wir können in dieser Lage Mitgefühl mit ihr haben. Wenn man die Vorwürfe von Paulet mit den Selbstvorwürfen von Maria (aus dem Gespräch mit ihrer Amme Kennedy) vergleicht, kann man die Lebensgeschichte der verscheuchten Königin von Schottland überblicken: frohe Kindheit in Frankreich, Recht auf den Thron wegen ihrer Tudor-Abstammung. „Als sie jedoch, in Frankreich verwitwet, ihre Herrschaft als Königin von Schottland antrat, missbrauchte sie ihre Macht zu ihrem persönlichen Vorteil. Es gilt als erwiesen, dass sie ihren Gemahl hat »ermorden lassen« und »den Mörder ehelichte« (1364f.). Maria selbst begeht den »Jahrestag dieser unglückseligen Tat [...] mit Buß' und Fasten« (278f.); »der blut'ge Schatten König Darnleys« (272) verfolgt sie bis in die Todesstunde“ [Pelster, 2003, S. 20]. Aber natürlich nicht wegen dieser Sünden wird Maria eingesperrt und nicht diese Taten waren der Grund des Urteils, auf dessen Ergebnis sie wartet. Sie wurde eingekerkert, weil sie auch ein Recht auf den Thron hatte.

Das von den Richtern gesprochenen Urteil entspricht also nicht dem tatsächlichen Sachverhalt, der Prozess hat zur Vernichtung Marias, nicht zur Rechtsfindung gedient. Maria wusste es genau, deswegen brachte sie Burleigh mit der Hilfe seiner Argumentation und seiner Sachkenntnisse in einen Verteidigungszwang.

„Maria hat längst erkannt, dass sie nicht auf »Gerechtigkeit« (965) bauen kann; ebenso misstraut sie den Befreiungsplänen Mortimers, die auf »Gewalt« und »List« (661) gegründet sind; sie setzt ihre Hoffnung allein noch auf eine Unterredung mit der regierenden Königin. Obwohl es zunächst schien, dass Maria mit dem Leben abgeschlossen habe, sieht man sie aufleben, als sie nach jahrelanger Einkerkung plötzlich und unerwartet nach draußen in den Park von Fotheringhay gelassen wird. Hoch emotional freut sie sich an den »grünen Bäumen« (2087), an den vorüberziehenden »Wolken« (2098), trinkt geradezu »die freie, die himmlische Luft« (2082)“ [Pelster, 2003, S. 22]. Sie beginnt zu überlegen, dass sie den Kerker an der Hand von Lord Leicester verlassen wird, weil sie denkt, dass sie die Freiheit ihm verdanken kann. Aus diesen begeisterten Überlegungen erwacht sie, als sie die Nachricht der unmittelbaren und unvermeidlichen Unterredung mit Königin Elisabeth mitbekommt. Die Begeisterung ebbt ab, die Zaghaftigkeit, von der sie befreit war, ist wieder da. Obwohl sie sich am Anfang noch mit bestimmter und ruhiger Strategie und Rhetorik der herrschenden Königin nähert, zeigt Elisabeth nur Abweisung und Negativismus. Die Unterredung wird sich deswegen zum Streit ausweiten, in dem Maria alles ausspricht, was sie wirklich denkt. Es war aber nicht nur eine politische Schlacht, sondern auch Kräftemessen der eigenen Seiten. Was passierte eigentlich während dieser Unterredung? Maria hat ihr Leben verloren, aber ihre Königinidentität wiederbekommen. „Erst in der Todesstunde findet Maria zur endgültigen Gefasstheit. Die Amme Kennedy kündigt an: »Maria Stuart wird / als eine Königin und Heldin sterben« (3379f.). Maria nimmt Abschied, empfängt die Sakramente der katholischen Kirche und wartet, dass

Mein Kerker aufgeht und die frohe Seele sich

Auf Engelsflügeln schwingt zur ew'gen Freiheit (3483).

Von irdischen Versuchungen und Bedrängnissen erlöst, wendet sie sich geläutert dem Jenseits zu. Durch diese Haltung fühlt sie sich jedoch auch menschlich und politisch gerechtfertigt:

Die Krone fühl ich wieder auf dem Haupt,

Den würd'gen Stolz in meiner edlen Seele! (3493)“ [Pelster, 2003, S. 23]

Am Ende des Dramas sehen wir eine unschuldige und edle Frau, die wirklich als Märtyrerin gestorben ist. Die am Anfang noch schuldige und vielleicht negative Figur ist am Ende „heilig“ geworden. Der Leser und die Nachwelt kann auf sie wirklich als Vorbild schauen.

2.3. Königin Elisabeth

Die Charakter von Elisabeth wird von Friedrich Schiller als eine mächtig regierende, stolze Königin dargestellt. Es wird davon bezeugt, dass sie trotz mehrere Ehemöglichkeiten unvermählt sterben wollte. Sie wollte vielleicht überzeugen, dass sie auch so regieren kann, als ein König, wie ein Mann. „Sie hadert einerseits mit der Rolle der Frau, zu deren »Naturzweck« es gehöre, dem Manne »unterwürfig« (1184) zu sein. In dieser Hinsicht habe »die Königin [...] nichts voraus / Vor dem gemeinen Bürgerweibe« (1208). Zum andern beklagt sie die Könige, die nur »Sklaven ihres Standes« seien und »dem eigenen Herzen [...] nicht folgen dürfen« (1156)“ [Pelster, 2003,

S. 24]. Ob diese Äußerungen ehrlich oder nur diplomatische Züge waren, ist natürlich nicht gesichert. Bei diesem maskulinischen Verhalten hatte sie Angst davor, dass sie vom Volk nur als eine Übergangsherrscherin angesehen wird, wenn sie ihre weibliche Freiheit wegen der Interessen des Volkes hintanstellen soll. Andererseits konnte sie sich aber der Natur nicht entgegenstellen, die Sehnsucht nach der Liebe als Frau war in ihr auch auffindbar. Sie beneidete „»andre Weiber«, die »lieben« und »erhöhen« (1970), wen sie mögen“ [Pelster, 2003, S. 24].

Elisabeth hat ihre Macht in England und in Irland mit harter Arbeit bestärkt. Sie sollte alle Vorurteile abbauen. Sie sollte ihre Abstammung von ihrem Vater Heinrich im Auge des Volkes verschönern, sie sollte ihren Aufenthalt während der Konfessions- und Erbfolgekriege in dem Tower vergessen machen. Sie sollte ihr Recht mit großer Bemühung etablieren. Laut Robert Dudley, des Grafen von Leicester ist es aber gelungen, wenn er sagt, dass Elisabeth blühend in Jugendkraft steht. Sie nimmt aber ihre Aufgabe sehr ernst: sie hat behauptet, dass die Könige Sklaven ihres Stands sind. Sie trägt die Verantwortung für ihre Untertanen. Trotz ihres Bestrebens auf die Rolle der absolutistisch regierenden Monarchin spürt Elisabeth die Kontrolle des Staatsrats und des Parlaments.

„Ob es ihr tatsächlich darum geht, das Bessere zu finden – was auch immer das sei –, und ob sie tatsächlich Gründe und Gegengründe abzuwägen bereit ist, bleibt fraglich. Sehr viel wahrscheinlicher ist, dass sie sich von der inhaftierten Maria in einer Art befreien will, dass man ihr keine Vorwürfe machen kann. Sie möchte den Schein der gerecht und politisch klug handelnden Königin wahren, aber Maria beseitigt sehen“ [Pelster, 2003, S. 25]. Dazu probiert sie, Sir Paulet, Mortimer und Davison als Hilfsmacht einzubeziehen. Die Leserinnen und Leser können nach diesem Punkt daran denken, dass Elisabeth die Souveränität und Würde damit gleich verloren hat. Irgendwo ist unser Gefühl damit nicht so irrelevant, Schiller selbst hat im Drama geschrieben, dass Elisabeth damit die eigne Hand vom Blute reinhalten möchte.

Wir sehen von Seiten der Königin politische Motivation, aber als die Begegnung mit Maria erfolgt, treten die persönlichen Motive und der eigene Neid gleichermaßen hinzu, die politische Unterredung ist zu einem persönlichen Streit geworden. „Elisabeth hat sich bereit gefunden, sich als »Weib« in Bezug auf »Reiz« (1951, 1992, 2027), »Schönheit« (1948, 2029, 2037) und »Adel der Gestalt« (2009) auf einen Vergleich mit Maria einzulassen und ist in diesem Vergleich unterlegen. Sie erkennt im Nachhinein, dass Leicester, dem sie vertraute, ein böses Spiel mit ihr getrieben hat. Er hat sie mit ihrer »Schwäche« (2829) vorgeführt und dem »Spott« (2821) ausgesetzt“ [Pelster, 2003, S. 26]. Shrewsbury stellt fest, dass Elisabeth in diesem Gespräch schon alles andere als objektiv ist und warnt sie vor der plötzlichen persönlichen Entscheidung, weil die Königin in diesem Zustand nicht wirklich richten dürfte. Trotzdem unterschreibt Elisabeth den Hinrichtungsbefehl, weil sie will, dass Maria wegen ihrer beleidigenden Bemerkungen, wie zum Beispiel Bastard mit ihrem Blut bezahlen muss.

Gleich am nächsten Morgen wird die abgeurteilte Maria Stuart, die jetzt schon unschuldige und moralisch siegreiche Frau hingerichtet sein. Obwohl sie, Maria die Gefangene war, sehen wir am Ende des Dramas die richtende Elisabeth schuldig und im Gefängnis ihres eigenen Gewissen.

3. Abschluss

Zusammenfassend kann ich also bestätigen, dass der Begriff der Geschichtlichkeit und Fiktionalität aus der Perspektive des Dramas Maria Stuart relevant und feststellbar sind. Die einzige Frage ist, wie wir es interpretieren und worauf wir diese Erscheinungen beziehen. Meiner Arbeit ist nur eine mögliche Interpretation und Feststellung dieser Begriffe im Rahmen Schillers Drama Maria Stuart, die diesmal eher auf die Figurenkonstellation und auf die Hauptcharaktere konzentriert wurde. Interessant wäre es aber, aus dieser Perspektive die anderen Charaktere zusätzlich vorzustellen oder einen ganz neuen Aspekt hereinzubringen, zum Beispiel das konkrete Geschehen in dem Werk, also die Handlung des Dramas. Leider ist der Umfang dieser Publikationsmöglichkeit beschränkt, also warten diese Ideen auf andere begeisterte Kandidaten, die sich mit diesen Fragen gerne beschäftigen. Ich kann es wirklich nur empfehlen, weil es für mich auch eine ganz neue Herausforderung war, etwas sehr Bekanntes aus einer sehr unbekanntenen Perspektive zu prüfen. Ich denke, dass mich diese Erfahrung bereichert hat und ich hoffe, dass die Leserinnen und Leser beim Lesen meiner Arbeit auch etwas sehr Ähnliches erfahren können.

Literaturverzeichnis:

- JENEY, ÉVA (2016): *Tény és fikció*. LITERATURA, 4 (42). pp. 388-392. ISSN: 0133-2368.
- PELSTER, THEODOR (2003): *Lektüreschlüssel. Friedrich Schiller: Maria Stuart* (E-Book). Reclam Verlag, ISBN: 978-3-15-950117-8.
- PELSTER, THEODOR (2017): *Lektüreschlüssel. Friedrich Schiller: Maria Stuart* (E-Book, S. 26). Reclam Verlag, ISBN: 978-3-15-015464-9
- PRECHTL, PETER, BURKARD, FRANZ-PETER (Hrsg.) (2008): *Metzler Lexikon Philosophie*. J. B. Metzler Verlag. ISBN-13: 978-3476021878.
- REGENBOGEN, ARNIM / MEYER, UWE (2005): *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*. Meiner Verlag. ISBN: 3787317384.
- RITTER, JOACHIM / GRÜNDER, KARLFRIED / GABRIEL, GOTTFRIED (Hg.) (2017): *Historisches Wörterbuch der Philosophie online*. Schwabe Verlag. ISBN: 978-3-7965-3736-3
- SCHILLER, FRIEDRICH (2001): *Maria Stuart* (E-Book). Reclam Verlag, ISBN: 978-3-15-960034-5
- Literaturepochen: Weimarer Klassik: Faszination Antike.*
<https://www.lehrer-online.de/arbeitsmaterial/am/literaturepochen-weimarer-klassik-faszination-antike-1/> (Datum des Zugriffs: 10.05.2019).

Keywords: historicity, fiction, literature, philosophy, interpretation, character constellation

II. Társadalomtudományok

Kovács Bence

Az ágazati szerkezet és a gazdasági fejlettség kapcsolata az Európai Unió tagországaiban

Szakmailag ellenőrizte: dr. Gyuris Ferenc adjunktus, ELTE RTT

Absztrakt

A kutatás célja egy átfogó kép megalkotása az Európai Unió régióiban a munkaerő szektorok szerinti megoszlásának és az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson mért értékének helyzetéről, továbbá e két mutató kapcsolatáról az Eurostat adatsorainak a felhasználásával, döntően lineáris korrelációs számításokra támaszkodva. Céлом továbbá annak meghatározása, hogy a vizsgált területeken melyik ágazat a dinamikahordozó, ez változik-e a centrumtárség elhagyásával, valamint megfigyelhető-e tendenciaszerű időbeli változás a lineáris korrelációs számítások értékében 2004 és 2016 között.

1. Elméleti háttér

1.1. A téma kiválasztása és a kutatás célja

2004-ben a Regionális Tudományi Intézet gondozásában kiadott Regionális Tudományi Tanulmányok 9. kötetében (szerk. Nemes Nagy József) jelent meg Lócsei Hajnalka: A foglalkoztatás ágazati és regionális dimenzióinak kapcsolata az ezredvégi Magyarországon című tanulmánya [Lócsei, 2004]. Ennek első részében a foglalkoztatás makrostrukturális szerkezetének és a gazdasági fejlettségnek a kapcsolatát vizsgálta a szerző Magyarország megyéire. A 2001-es népszámlálás adatait felhasználva többek között a három fő nemzetgazdasági ágban dolgozók aránya és az egy főre jutó GDP között számolt lineáris korrelációt. Vizsgálatát elvégezte a teljes országra, illetve a 19 megyére, Budapest nélkül is. Célja az volt, hogy megállapítsa, történik-e jelentős változás az értékekben a főváros, mint centrumtárség elhagyásával.

Jelen kutatásomban Lócsei Hajnalka tanulmányának a fent említett részét szándékozom kiterjeszteni az Európai Unióra. Céloom egyrészt, hogy átfogó képet adjak a munkaerő szektorok szerinti megoszlásáról az Európai Unió régióiban, valamint ennek a gazdasági fejlettséggel való kapcsolatáról. Meg kívánom továbbá határozni, hogy az egyes országokban/országcsoportokban melyik ágazat a dinamikahordozó, ez változik-e a centrumtárség(ek) elhagyásával, valamint utóbbiban megfigyelhető-e tendenciaszerű időbeli változás a korrelációs számítások értékében.

1.2. A GDP mint a gazdasági fejlettség indikátora

A gazdasági fejlettség mérésére az egy főre jutó GDP értéke elérhető minden vizsgált régióra, ez – nyilvánvaló korlátai ellenére – a mai napig a legmeghatározóbb gazdasági mérőszám, és például a Kohéziós Alap támogatásainak meghatározásakor is ezt a mutatót veszik figyelembe. A következő költségvetési időszakban is a források elosztásának elsődleges kritériuma marad az egy főre jutó GDP értéke [Európai Bizottság, 2018]. Ennek következtében, bár ma a gazdasági

fejlettség mérésére több fejlettebb, összetettebb módszer is rendelkezésre áll, kutatásomban az Eurostat által is használt, vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP értékeket használok. „A vásárlóerő-paritás (PPP – Purchasing Power Parities) elmélete azt állítja, hogy két ország valutája közötti árfolyam egyenlő a két ország árszínvonalának arányával” [Krugman, Obstfeld 2003: 360]. Az Eurostat az EU 28 országára számított átlagos vásárlóerő-paritást vásárlóerő-standardnak nevezte el (PPS – Purchasing Power Standard). Ez tulajdonképpen egy mesterséges valuta. Elméletben egy PPS egy adott termékből vagy szolgáltatásból ugyanazt a mennyiséget tudja megvásárolni minden országban, ezért az egy főre jutó GDP ezen az értéken számítva jobban összehasonlíthatóak az Unió országai a gazdaság teljesítményének szempontjából [Eurostat, 2014]. Az egy főre jutó GDP értékeit az Eurostat *Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 2 regions* adatbázisából értem el.

1.3. A foglalkoztatási szerkezet

Az egy főre jutó GDP mellett a másik vizsgált mutató a foglalkoztatás részaránya a három fő nemzetgazdasági szektorban. Ez a három szektor a primer - mezőgazdaság, a szekunder - ipar és a terciér - szolgáltatás. Az Európai Unió egy ennél sokkal részletesebb beosztás alapján tartja számon a foglalkoztatási struktúrát. Ezek a **NACE** kódok (**Nomenclature statistique des activités économiques dans la Communauté Européenne**) – A gazdasági tevékenységek statisztikai osztályozása az Európai Közösségben). Az egyes fő szektorokhoz tartozó gazdasági ágakat a NACE aktuális kategorizálása alapján az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: A gazdasági ágak a NACE második felülvizsgálata alapján történő osztályozása szerint

Primer szektor	
	mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat
Szekunder szektor	
	bányászat, kőfejtés
	feldolgozóipar
	villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás
	vízellátás; szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás, szennyeződésmentesítés
	építőipar
Tercier szektor	
	kereskedelem, gépjárműjavítás
	szállítás, raktározás
	szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás
	információ, kommunikáció
	pénzügyi, biztosítási tevékenység
	ingatlanügyletek
	szakmai, tudományos, műszaki tevékenység
	adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység
	közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás

	oktatás
	humán-egészségügyi, szociális ellátás
	művészet, szórakoztatás, szabadidő
	egyéb szolgáltatás
	háztartás munkaadói tevékenysége; termék előállítása, szolgáltatás végzése saját fogyasztásra
	területen kívüli szervezet

[forrás: EU, 2006]

1.4. A korrelációs számítás, és alkalmazása a kutatásban

„A korrelációs számítás valószínűségi változók (jelzőszámok, adatok) közötti kapcsolat szorosságának meghatározására szolgáló eljárás. A korrelációs számítás lényege, döntő lépése a kapcsolat szorosságának egy mutatószámmal történő tömör jellemzése, azaz a korrelációs együtttható értékének kiszámítása” [Nemes Nagy, 2005: 148]. Ebben a kutatásban a lineáris korrelációs számítást használtam. Ez két adatsor kapcsolatára egy -1 és $+1$ közötti számértéket ad eredményül. Amennyiben negatív az érték, az ellentétes irányú együttmozgást mutat a két adatsor között, pozitív érték esetén pedig egyirányú együttmozgást. A 0 , illetve ahhoz nagyon közeli értékek nem azt mutatják, hogy egyáltalán nincs kapcsolat a két jellemző között, hanem azt, hogy nincs lineáris kapcsolat.

Jelen munkában a kapcsolatok erősségének jellemzésére a következő kategóriákat használom. Amennyiben a korrelációs számítás abszolút értéke nem éri el a $0,1$ -et, akkor minimálisan pozitív, illetve negatív a kapcsolat. $0,1-0,3$ között enyhe, $0,3-0,5$ között közepes, $0,5-0,7$ között közepesen erős, $0,7$ felett erős. Ugyan a *Regionális elemzési módszerek* kapcsolódó fejezetében a „közepesen erős” kategória nem szerepel, hanem összevonva $0,3-0,7$ között minden érték közepes [Nemes Nagy, 2005], jelen esetben fontosnak tartottam felosztani ezt a tág kategóriát. A kutatás során kapott korrelációs értékek jelentős része ugyanis ebbe a tartományba esik. Jelen vizsgálat esetében például a $0,31$ és $0,66$ értékek közötti különbség jelentősnek számít, mégis mindkettőt „közepes” erősségüként kellett volna kategorizálnom az említett kötet módszertana szerint.

1.5. A vizsgálat térbeli és időbeli kerete

A kutatást az Európai Unió NUTS-2 szintű régióira végeztem el. Ugyan Lócsei [2004] tanulmánya megyékre fókuszált, ami a NUTS-3 szintnek felelt meg, az unión belül a regionális politika szempontjából a 2-es szint a legfontosabb, és a nemzetgazdasági szektorokra osztott foglalkoztatási adatok is ezekre érhetőek el az Eurostat adatbázisaiban: *Employment by age, economic activity and NUTS 2 regions (NACE Rev. 2) - 1 000* és *Employment by age, economic activity and NUTS 2 regions (1999-2008, NACE Rev. 1.1) - 1 000*. Fontos kritérium, hogy a foglalkoztatást a $15-64$ éves népességre vizsgáltam. Egyrészt ez egy gyakran használt, elfogadott lehatárolási mód, másrészt erre érhetőek el a legteljesebb mértékben a szükséges adatok.

A vizsgálat egyik része a korrelációs értékek időbeli változásának meghatározása. A számításokat 2004-re, 2008-ra, 2012-re és 2016-ra végeztem el. A legfrissebb adatok 2016-ra érhetőek el, ezért ez a kutatás időbeli végpontja. A 2004-es kezdést az indokolja, hogy abban az évben lépett be tíz, főként kelet-közép-európai ország az Európai Unióba, ami az egész EU

számára egy komoly mérföldkő, illetve az ezt megelőző évekre az Eurostat adatsoraiban jelentősebb hiányok mutatkoznak, továbbá sokkal több a becsült érték is. 2008 a globális gazdasági válság kitörésének éve, amely rendkívül meghatározó volt az Európai Unió szempontjából. 2012 hozzáadása pedig egyenlő időközökre osztja a 2004 és 2016 közötti időszakot.

A vizsgálatban nem szerepel minden NUTS-2 régiója az Európai Uniónak. London ma 5 régióból tevődik össze, ezeket azonban 2013-ban több változtatás is érintette, emellett nem érhetőek el rájuk minden évre és szektorra sem külön adatok, így London esetében az összevont, az egész várost magába foglaló NUTS-1 régió értékeit használom. Emellett Spanyolország afrikai és Franciaország tengerentúli területeit sem vizsgálom. Egyrészt azoknál is hiányzik az adatok jelentős része, másrészt gazdasági jelentőségük csekély a többi régióhoz képest, sajátos helyzetük következtében foglalkoztatási értékeik eltorzítanak a Franciaországra és Spanyolországra lefolytatott korrelációs számításokat, valamint természetföldrajzilag nem is részei Európának.

1.6. A kutatásban használt területi lehatárolások

A Lőcsei-féle tanulmányban a magyar megyék elegendő száma lehetővé tette a korrelációs számítás elvégzését még egy olyan kisebb méretű országra is, mint Magyarország, NUTS-2 szinten azonban nem minden országnak van ehhez elegendő régiója. A korrelációs számításokat így a nagyobb országokra külön-külön, a kisebb országok esetén viszont több ország egybevonásával létrehozott csoportokra végeztem el. Ezeknél a csoportosításoknál az volt a célom, hogy hasonló adottságokkal rendelkező országokat vizsgáljak. Németországot, Franciaországot, Olaszországot és Lengyelországot önállóan vizsgáltam. Spanyolország és az Egyesült Királyság ugyan önmagában is megfelelő számú régióval rendelkezik, de Portugália, illetve Írország nem, így ezeket az országokat a már említett szomszédjukkal együtt vizsgáltam.

Közösen vizsgáltam: 1. a Benelux államokat; 2. három északi országot (Svédország, Finnország és Dánia), illetve 3. a kelet-közép-európai országokat (Csehország, Magyarország, Szlovákia, Ausztria, Szlovénia és Horvátország). A legnehezebb csoportosítást Románia, Bulgária és Görögország jelentette. Görögország önmagában nem rendelkezik elegendő régióval egy vizsgálathoz, viszont jóval magasabb gazdasági fejlettséggel és jelentősen eltérő földrajzi adottságokkal rendelkezik Romániához képest, így a két ország összevont vizsgálata várhatóan nem hozna releváns eredményt. Ezért ahhoz, hogy kiküszöböljem a hiba lehetőségét, kétféle csoportosításban is megvizsgáltam az előbb említett országokat: Románia–Bulgária–Görögország és Románia–Bulgária–Magyarország. Öt olyan ország is van, amely egyetlen darab NUTS-2 szintű régió (Észtország, Ciprus, Lettország, Litvánia és Málta). Ezeket egyik országcsoporthoz sem tudtam besorolni egyedi helyzetük következtében, így csak a teljes Európai Uniót érintő számolásoknál vizsgálom őket.

Lőcsei kutatásához hasonlóan a vizsgálatot a kiugró centrumtárság, azaz a főváros nélküli régiókra külön is el akartam végezni, megvizsgálva ezzel, hogy mennyiben változnak az értékek, mennyire meghatározó a főváros szerepe. Ezek a régiók jellemzően az adott országon belül kimagasló gazdasági fejlettséggel, és/vagy a terciér szektor kiemelt foglalkoztatási arányaival jellemezhetők. Mindössze két kivétel volt: a Benelux-államok esetében Noord-Holland mellett a szintén Randstadhoz tartozó Utrecht régiót, Németország esetén pedig Berlin mellett a hasonlóan kiemelkedő Hamburgot is kivettem a második vizsgálati körből.

2. A kutatás eredményei

2.1. Az Európai Unió

Az Európai Unió a kontinens egyre több országát magába foglalva alkot egy politikai és gazdasági közösséget. Jelenleg 28 tagja van, de ez az Egyesült Királyság kilépésével (vagy akár a jövőben új tagállamok felvételével) megváltozhat. A kezdetektől fontos célkitűzése az EU-nak, hogy a kevésbé fejlett régióit pénzügyi és politikai eszközökkel segítse a felzárkózásban – az alapító országokban még kevés elmaradottabb terület volt (például Dél-Olaszország), de az 1980-as években a déli országok, majd fokozottan a 2004-ben és azt követően csatlakozott országok belépésével a területi különbségek mértéke jelentősebbé vált. A jelenlegi ciklusban a kohéziós politikára az EU költségvetésének mintegy harmadát fordítja.

2.2. A fő gazdasági szektorok foglalkoztatásának és a gazdasági fejlettségnek a jellemzői az Európai Unióban

Az Európai Unió népessége 2016-ban 510,277 millió fő, ebből a kutatás során vizsgált 15–64 év közötti foglalkoztatottak száma 219,018 millió fő volt. Ahogy az a 2. táblázatból leolvasható, 2016-ban az uniós foglalkoztatottak kevesebb, mint 4%-a dolgozott a mezőgazdaságban. 2004-ben ez az arány még 5,8% volt, azóta folyamatos csökkenés figyelhető meg. Az ipari szektor foglalkoztatásának részaránya 2016-ban 24,1% volt, 2004 óta szintén folyamatos csökkenés figyelhető meg. A tercier szektorban a foglalkoztatottak 71,3 %-a dolgozott 2016-ban. Ugyanabban az évben a nem válaszolók a 0,6%-át tették ki az Unió foglalkoztatott polgárainak. 2004 óta a tercier szektor részesedésének tendenciaszerű növekedése figyelhető meg. Az egyes régiók foglalkoztatási részarányaiban jelentős területi különbségek figyelhetők meg, a 2016-os értékeket a 3. táblázat tartalmazza.

2. táblázat: Az egyes szektorok részaránya a foglalkoztatásban az Európai Unióban 2004-2016 között

	2004	2008	2012	2016
primer	5,81%	4,68%	4,56%	3,99%
szekunder	28,12%	27,46%	24,79%	24,14%
tercier	65,55%	67,27%	70,02%	71,26%

[saját készítés Eurostat adatok alapján]

3. táblázat: Az egyes szektorok foglalkoztatási értékeinek minimum és maximum értéke régiós szinten 2016-ban

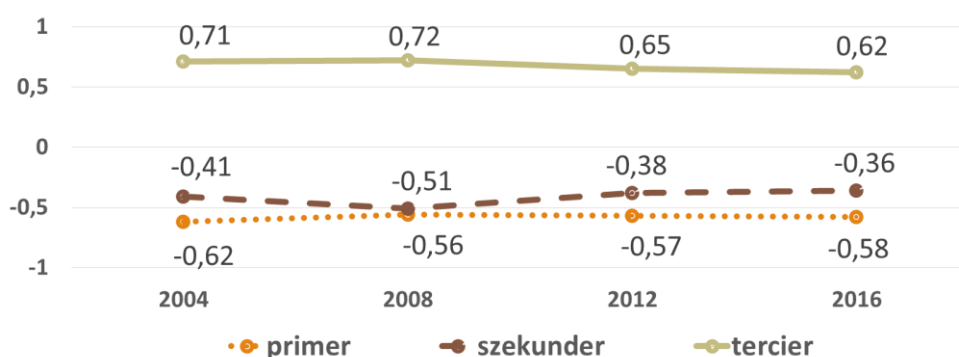
	minimum	maximum
primer	0,05% Brüsszel, Belgium	43,64% Nord-Est, Románia
szekunder	9,95% Canarias, Spanyolország	46,91% Vest, Románia
tercier	33,63% Nord-Est, Románia	88,83% Utrecht, Hollandia

[saját készítés Eurostat adatok alapján]

Az átlagos egy főre jutó GDP az Európai Unióban 2016-ban 29 200 euró volt. A területi különbségek ebben az esetben is jelentősek. Például a 2004-ben és utána belépett országok régiói közül mindössze néhány fővárosi régióban éri el az egy főre jutó GDP értéke az uniós átlagot (Praha, Bratislavský kraj, Közép-Magyarország, Mazowieckie és București-Ilfov). Az egy főre jutó GDP alapján a legmagasabb értékkel rendelkező régió 2016-ban Luxembourg volt (75 100 euró), a legalacsonyabb pedig Severozapaden Bulgáriában (8600 euró).

Ahogy azt az 1. ábra mutatja, a primer szektor foglalkoztatási részaránya és az egy főre jutó GDP között közepesen erős negatív kapcsolatot mutatott a lineáris korreláció értéke 2004–2016 között, az értékek csak igen szerény mértékben változtak. A szekunder szektor esetén az érték szintén negatív volt, ám abszolút értéke elmaradt a primer szektorétól. 2008 óta a negatív kapcsolat erőssége gyengül. A terciér szektorra elvégzett korrelációszámítás értékeiben 2004 óta enyhe csökkenés figyelhető meg, de még 2016-ra is közepesen erős pozitív kapcsolatot mutat. Ez azt jelzi, hogy az Európai Unió régióiban a fő dinamikhordozó ágazat általánosságban véve a szolgáltató szektor.

1. ábra: Lineáris korreláció az egyes összevont nemzetgazdasági ágak foglalkozásszerkezeti aránya és a gazdasági fejlettség között az Európai Unióban

[saját készítés Eurostat adatok alapján]

2.3. A lehatárolt területek vizsgálata

A 4. táblázatban foglaltam össze a vizsgált területekre az egyes szektorok foglalkoztatási részaránya és a gazdasági fejlettség közötti lineáris korrelációs számítás eredményeit. Az időbeli változás esetén a gyengülés és az erősödés a korrelációs együttható abszolút értékének változására utal; erősödésnek az számít, ha az abszolút értéke nő, gyengülésnek, ha csökken. Ha egy eredmény 2004 és 2016 között bármikor előjelet vált, azt dőlt betűvel és aláhúzással jelöltem. A dupla aláhúzással való kiemelés azt mutatja meg, hogy a legfrissebb, jelenlegi helyzethez legközelebb álló 2016-os eredményeknél mely ország(ok) esetében változott a kapcsolat a centrumtértség elhagyásával negatívból pozitívba, vagy fordítva.

4. táblázat: A korrelációs számítások eredményeinek összesítése. Dőlt betűvel és aláhúzással jelöltem, ha 2004 és 2016 között az értékek adott számításon belül előjelet váltottak. Kettős aláhúzással jelöltem, amennyiben 2016-ban egy adott szektorra vonatkozó számítás értéke előjelet vált a centrumtértség elhagyásával

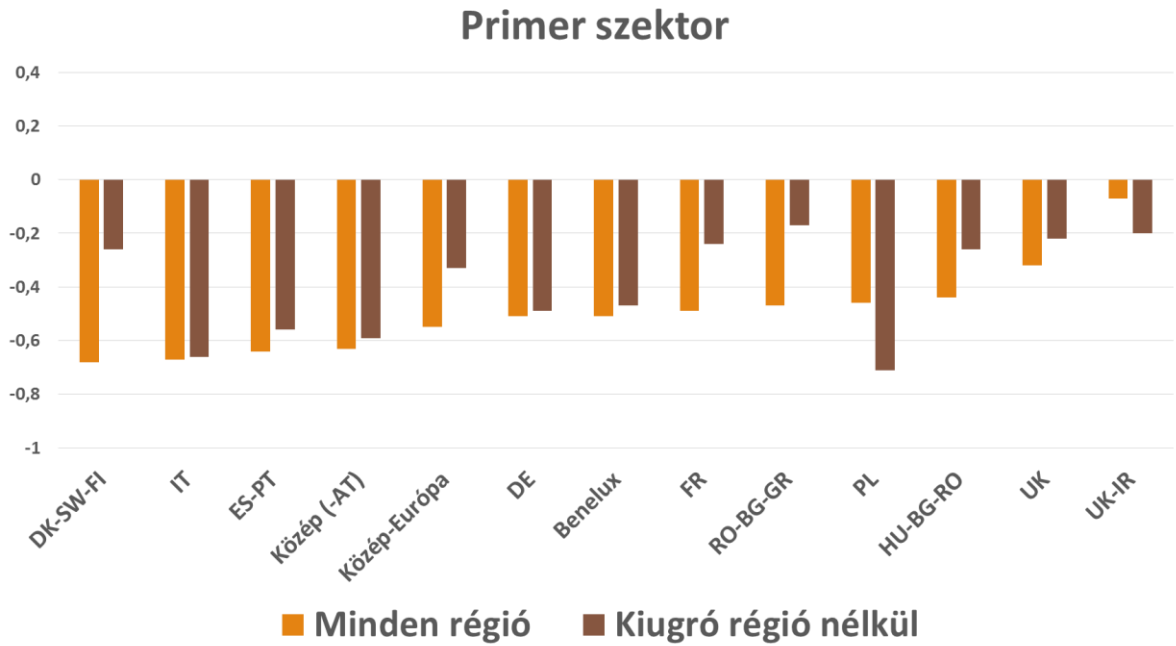
	Kapcsolat a gazdasági fejlettséggel 2016-ban (az összes régiót figyelembe véve)	Ennek időbeli változása	Kapcsolat a gazdasági fejlettséggel 2016-ban (centrumtértség nélkül)	Ennek időbeli változása
SE-DK-FI primer	közepesen erősen negatív	2004 óta erősödik	enyhén negatív	2008 óta erősödik
SE-DK-FI szekunder	erősen negatív	2008 óta erősödik	enyhén negatív	erősen ingadozik
SE-DK-FI terciér	erősen pozitív	szinte konstans	enyhén pozitív	erősen ingadozik
DE primer	közepesen erősen negatív	2004-2012 között gyengül	közepesen negatív	2004-2012 között gyengül
DE szekunder	enyhén negatív	2008 óta gyengül	minimálisan pozitív	<i>2008 óta erősödik</i>
DE terciér	enyhén pozitív	2008 óta gyengül	enyhén negatív	<i>2008 óta gyengül</i>
FR primer	közepesen negatív	2008 óta erősödik	enyhén negatív	2008 óta erősödik
FR szekunder	közepesen negatív	2004 óta erősödik	minimálisan negatív	<i>2004 óta gyengül</i>
FR terciér	közepesen erősen pozitív	2004-2012 között erősödik	enyhén pozitív	<i>ingadozik</i>
IT primer	közepesen erősen negatív	ingadozik	közepesen erősen negatív	ingadozik
IT szekunder	közepesen pozitív	2008 óta erősödik	közepesen pozitív	2004-2012 között gyengül
IT terciér	minimálisan negatív	szinte konstans	enyhén negatív	szinte konstans
ES-PT primer	közepesen erősen negatív	2004 óta gyengül	közepesen erősen negatív	2004 óta gyengül
ES-PT szekunder	enyhén pozitív	ingadozik	közepesen pozitív	2008 óta stagnál
ES-PT terciér	enyhén pozitív	2004 óta gyengül	minimálisan negatív	<i>2004 óta gyengül</i>
PL primer	közepesen negatív	szinte konstans	erősen negatív	szinte konstans
PL	minimálisan	<i>ingadozik</i>	közepesen erősen	2004-2012 között

szekunder	negatív		pozitív	gyengül
PL tercier	közepesen erősen pozitív	ingadozik	közepesen pozitív	ingadozik
Közép-E. primer	közepesen negatív	2008 óta erősödik	enyhén negatív	2008 óta erősödik
Közép-E. szekunder	közepesen erősen negatív	2008 óta gyengül	közepesen negatív	2004 óta gyengül
Közép-E. tercier	erősen pozitív	2008 óta gyengül	közepesen erősen pozitív	2004 óta gyengül
~ AT nélkül primer	közepesen erősen negatív	2004 óta erősödik	közepesen erősen negatív	2004 óta erősödik
~ AT nélkül szekunder	közepesen erősen negatív	2004 óta gyengül	közepesen erősen pozitív	2004 óta erősödik
~ AT nélkül tercier	erősen pozitív	szinte konstans	közepesen negatív	2008 óta gyengül
RO-BG-GR primer	közepesen negatív	2004 óta erősödik	enyhén negatív	2004-2012 között gyengül
RO-BG-GR szekunder	közepesen negatív	2004 óta gyengül	közepesen negatív	2008 óta gyengül
RO-BG-GR tercier	közepesen erősen pozitív	2008 óta gyengül	közepesen pozitív	ingadozik
HU-RO-BG primer	közepesen negatív	ingadozik	enyhén negatív	2004-2012 között gyengül
HU-RO-BG szekunder	közepesen negatív	2004 óta erősödik	közepesen erősen pozitív	2008 óta erősödik
HU-RO-BG tercier	közepesen erősen pozitív	szinte konstans	minimálisan negatív	<i>erősen ingadozik</i>
UK-IR primer	minimálisan negatív	ingadozik	enyhén negatív	ingadozik
UK-IR szekunder	enyhén negatív	ingadozik	minimálisan pozitív	<i>ingadozik</i>
UK-IR tercier	enyhén pozitív	ingadozik	enyhén pozitív	<i>ingadozik</i>
UK primer	közepesen negatív	ingadozik	enyhén negatív	ingadozik
UK szekunder	enyhén negatív	ingadozik	minimálisan pozitív	<i>ingadozik</i>
UK tercier	közepesen pozitív	ingadozik	enyhén pozitív	<i>ingadozik</i>
BENELUX primer	közepesen erősen negatív	2008-2016 között erősödik	közepesen negatív	2008 óta erősödik
BENELUX szekunder	közepesen erősen negatív	2004 óta gyengül	enyhén negatív	2008 óta gyengül
BENELUX	közepesen erősen	2004-2012 között	enyhén pozitív	2008 óta gyengül

tercier	pozitív	gyengül		

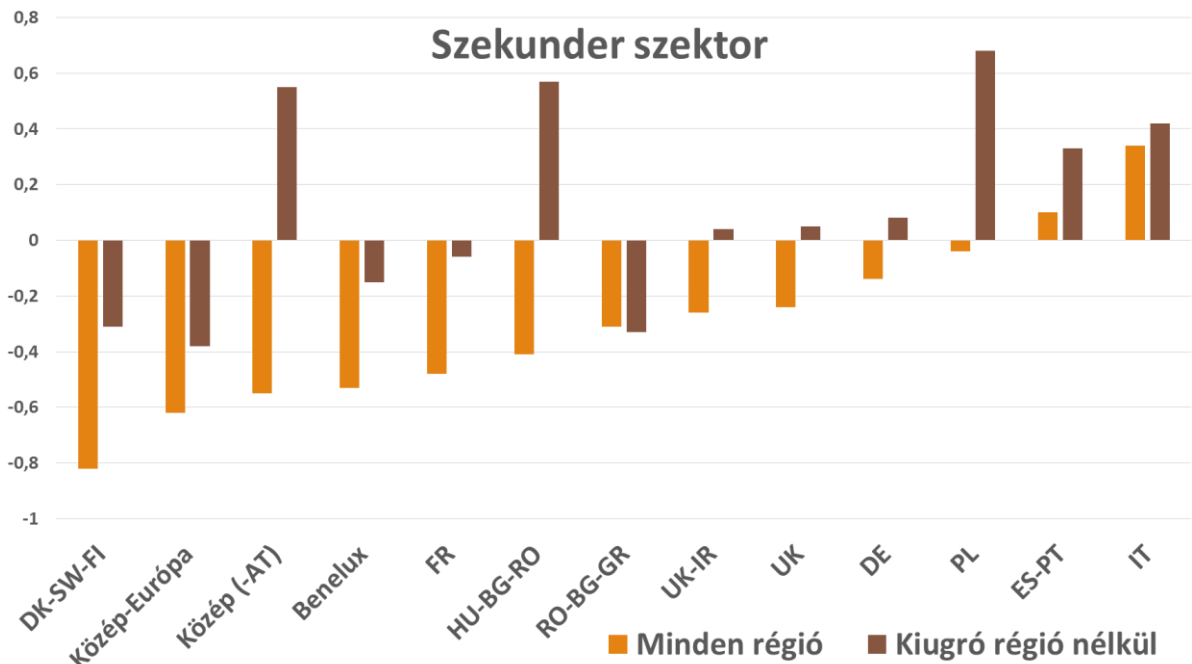
[saját készítés Eurostat adatok alapján]

2. ábra: A korrelációs számítások eredménye a primer szektorra 2016-ban

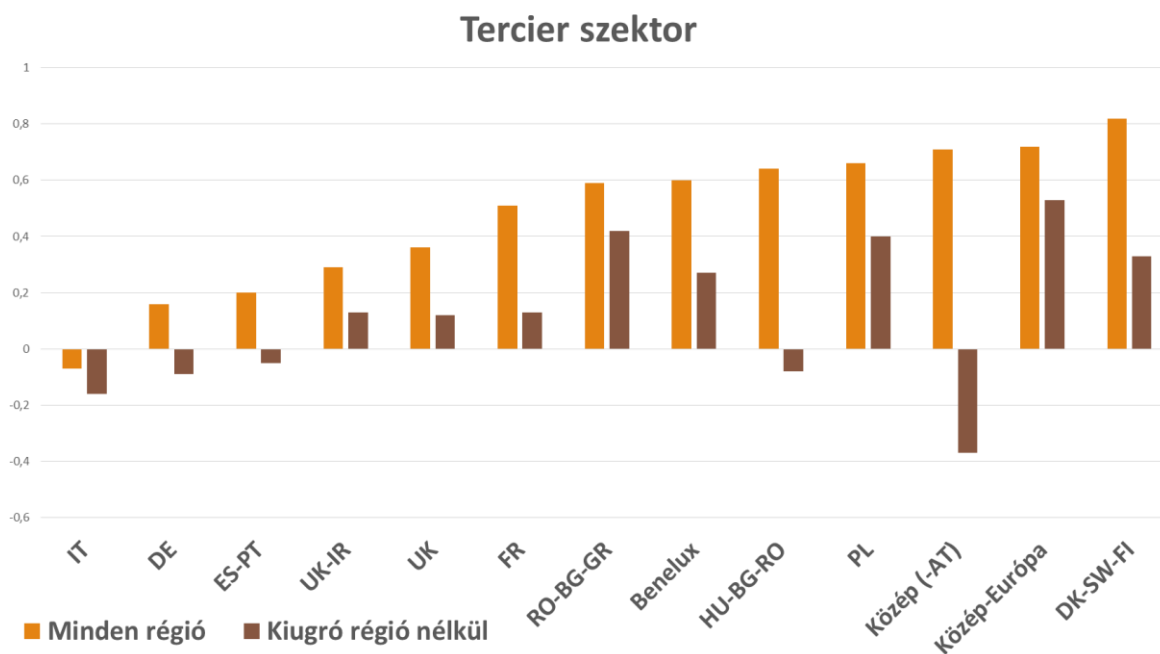
[saját készítés Eurostat adatok alapján]

3. ábra: A korrelációs számítások eredménye a szekunder szektorra 2016-ban

[saját készítés Eurostat adatok alapján]

4. ábra: A korrelációs számítások eredménye a terciér szektorra 2016-ban

[saját készítés Eurostat adatok alapján]

A 4. táblázat és a 2–4. ábra arra ad lehetőséget, hogy a lineáris korrelációs számítások eredményeit össze lehessen hasonlítani. A kutatás egyik alapkérdése az volt, hogy meghatározzam, melyik gazdasági szektor a fő dinamikhordozó az egyes országokban. A táblázatból leolvasható, hogy egyedül Olaszország esetében nem a terciér szektor (hanem a szekunder) volt a fő dinamikhordozó 2016-ban. A korrelációs együtthatók arra az évre a vizsgált területeken a gazdasági fejlettség, valamint a primer és szekunder szektor foglalkoztatási részaránya között átlagosan negatív kapcsolatot mutatnak, a terciér szektor esetében pedig pozitívat. Olaszországon kívül mindössze Spanyolország és Portugália esetében mutatkozott – a trendtől eltérően – nem negatív, hanem enyhén pozitív kapcsolat a szekunder szektor esetében.

A kiemelt régiók elhagyásával történt vizsgálatok alapján mindhárom szektorra kirajzolódik egy-egy trend. Az országok összes régiójára elvégzett számításokhoz képest ebben az esetben a primer és szekunder szektorok értékei az egyenes arányosság (+1) irányába mozdulnak, a terciér szektor értékei pedig ezzel ellentétesen, a fordított arányosság (-1) felé. Ez az összefüggés nem váratlan, hiszen egyrészt a centrumtérsegek elhagyásával pont a terciér szektor szempontjából legjelentősebb terület esik ki a számításból, másrészt a fővárosok jellemzően alacsony mezőgazdasági foglalkoztatási részaránnyal rendelkeznek, így a primer szektor esetén is extrém (alacsony) értékeket hagytam el velük. Mégis, a primer szektor esetében fordul elő a legnagyobb változás a centrumtérsegek elhagyásával, mégpedig az Egyesült Királyság és Írország, valamint Lengyelország esetében. Utóbbi egy lehetséges magyarázata, hogy a Varsó központú Mazowieckie régióhoz a főváros környéki városellátó, kisparcellás mezőgazdasági területek is hozzátartoznak, ezáltal a Varsó által okozott kiemelkedő GDP értékhez (egy főre, vásárlóerő-paritáson számolva) magas primer foglalkoztatási részarány tartozik, ennek elhagyása pedig negatív irányba mozdítja a korrelációt.

A szekunder szektor esetében Olaszország tűnik ki leginkább, hiszen ez az egyetlen vizsgált térség, ahol ez, és nem a terciér szektor a fő dinamikhordozó. Ennek magyarázata az lehet, hogy

egyrészt a gazdaságilag fejlettebb régiókban (pl. Piemonte – Torino, Lombardia – Milánó) továbbra is jelentős szerepe van az iparnak a foglalkoztatásban, valamint az elmúlt évtizedekben a Harmadik-Olaszország névvel is illetett középső régiók is jelentős fejlődésnek indultak, és a szekunder szektor szerepe itt is jelentős a foglalkoztatásban (Venetóban például közel 35%). Ezzel párhuzamosan a mindmáig számottevő lemaradásban levő déli régiók rendelkeznek a legalacsonyabb egy főre jutó GDP-vel (vásárlóerő-paritáson mérve), és itt a szekunder szektor részaránya is alacsonyabb. Olaszország mellett Spanyolország és Portugália is külön említést érdemel, hiszen itt is pozitív volt 2016-ban a kapcsolat a szekunder szektor foglalkoztatási súlya és a gazdasági fejlettség között, azonban itt utóbbival a terciér szektor még erősebb pozitív korrelációt mutatott. Megállapítható továbbá, hogy a kiugró régiók elhagyása az ipar esetében okozza a legjelentősebb változást. A 2004 után belépett országok vidéki régióiban különösen fontos dinamikahordozó az ipar: a legnagyobb változást az értékekben egyrészt a közép-európai országok vizsgálatokor Ausztria elhagyása okozza, másrészt Románia és Bulgária vizsgálatokor a magyar, illetve a görög régiók hozzáadásával elvégzett számítások.

A terciér szektor esetében egyedül Olaszország régióira mutatott negatív kapcsolatot a számítás az egy főre jutó GDP-vel. A centrumtérsegek nélküli számítások esetében Ausztria elhagyása, illetve Görögország Magyarországra cserélése ismét jelentős változást okoz az értékekben. Centrumtérsegeik elhagyásával Spanyolország és Portugália ismét negatívra vált, Németországhoz hasonlóan. A következő térségekben válik a kiugró régiók elhagyásával az ipar a fő dinamikahordozóvá: Németország, Spanyolország és Portugália, Lengyelország, Közép-Európa Ausztria nélkül, illetve Magyarország–Románia–Bulgária.

Külön kettős aláhúzással jelöltem meg azokat az eseteket a táblázatban, amikor a kiemelt régiók elhagyásával egy adott szektor esetében a korrelációs érték előjelet váltott. Ez a változás minden esetben a trendnek megfelelően történt, tehát az érintett szekunder szektorok esetén negatívról pozitívrá változott a kapcsolat, a terciér szektorok esetében pedig pozitívról negatívra.

3. Összegzés

A nemzetgazdasági szektorok foglalkoztatási súlyának és az egy főre jutó GDP értékének lineáris korrelációját előbb egy adott térség összes régiójára, majd pedig a centrumtérség elhagyásával kiszámítva mindhárom szektorban felismerhető egy trend. A primer és szekunder szektorok értékei a centrumrégió kiszűrésével az első számítás során kapott értékekhez képest pozitív irányba mozdulnak el. A terciér szektor esetén ugyanez az elmozdulás negatív irányba történik. Továbbá megállapítottam, hogy 2016-ban a vizsgált térségek közül egyedül Olaszországban nem a terciér szektor volt a fő dinamikahordozó, hanem a szekunder szektor. A kiugró régiók elhagyásával az ipar dinamikahordozó szerepe jelentősen felértékelődik a 2004-ben vagy azután belépett tagországokban.

Források

EU (2006): *Az Európai Parlament és a Tanács 1893/2006/EK rendelete*. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, Brüsszel: <http://www.ksh.hu/docs/files/533049.PDF> Lekérdezve: 2018.11.14.

EURÓPAI BIZOTTSÁG (2018): *Unió költségvetés: Regionális fejlesztés és kohéziós politika 2020 után*, Sajtóközlemény. Strasbourg: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3885_hu.htm Lekérdezve: 2018.10.29.

EUROSTAT (2014): *Glossary: Purchasing power standard (PPS)*, Eurostat – Statistics explained: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Purchasing_power_standard_\(PPS\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Purchasing_power_standard_(PPS)) Lekérdezve: 2019.01.05.

KRUGMAN P. és OBSTFELD M. (2003): *Nemzetközi gazdaságtan – Elmélet és gazdaságpolitika*. Panem Könyvkiadó, Budapest

LŐCSEI H. (2004): „A foglalkoztatás ágazati és regionális dimenzióinak kapcsolata az ezredvégi Magyarországon” p.43–58. In: Nemes Nagy J. (szerk.): *Térségi és települési növekedési pályák Magyarországon* Regionális Tudományi Tanulmányok. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest

NEMES NAGY J. (2005): „Társadalmi jelenségek térbeli együttmozgása”. In: Nemes Nagy J. (szerk.): *Regionális elemzési módszerek*. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest

Az adatsorok forrásai

EUROSTAT: *Employment by age, economic activity and NUTS 2 regions (NACE Rev. 2) - 1 000*: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfst_r_lfe2en2&lang=en Lekérdezve: 2018.10.17.

EUROSTAT: *Employment by age, economic activity and NUTS 2 regions (1999-2008, NACE Rev. 1.1) - 1 000*: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfst_r_lfe2en1&lang=en Lekérdezve: 2018.10.17.

EUROSTAT: *Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 2 regions*: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10r_2gdp&lang=en Lekérdezve: 2018.10.17.

Ábra- és táblázatjegyzék

1. ábra: *Lineáris korreláció az egyes összevont nemzetgazdasági ágak foglalkozásszerkezeti aránya és a gazdasági fejlettség között az Európai Unióban* (saját készítés)

2. ábra: *A korrelációs számítások eredménye a primer szektorra 2016-ban* (saját készítés)

3. ábra: *A korrelációs számítások eredménye a szekunder szektorra 2016-ban* (saját készítés)

4. ábra: *A korrelációs számítások eredménye a terciér szektorra 2016-ban* (saját készítés)

1. táblázat: *A gazdasági ágak a NACE második felülvizsgálata alapján történő osztályozás*: EU (2006): *Az Európai Parlament és a Tanács 1893/2006/EK rendelete*. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, Brüsszel: <http://www.ksh.hu/docs/files/533049.PDF> Lekérdezve: 2018.11.14.

2. táblázat: *Az egyes szektorok részaránya a foglalkoztatásban, az Európai Unióban 2004-2016 között (saját készítés)*

3. táblázat: *Az egyes szektorok foglalkoztatási értékeinek minimum és maximum értéke régiós szinten 2016-ban (saját készítés)*

4. táblázat: *A korrelációs számítások eredményeinek összesítése. Dőlt betűvel és aláhúzással jelöltem, ha 2004 és 2016 között az értékek adott számításon belül előjelet váltottak. Kettős aláhúzással jelöltem, amennyiben 2016-ban egy adott szektorra vonatkozó számítás értéke előjelet vált a centrumtértség elhagyásával (saját készítés)*

Maier Dávid

Vállalati társadalmi felelősségvállalás, állami szabályozás, Magyar Telekom

Szakmailag ellenőrizte: Magonyi Erika

„Nagy különbség van kiváló és nagyszerű vállalat között. A kiváló vállalat kiváló termékeket és szolgáltatásokat kínál. A nagyszerű vállalat szintén kiváló termékeket és szolgáltatásokat kínál, de ugyanakkor törekszik arra is, hogy jobb legyen a világ.”

William Clay Ford, Jr, a Ford elnök-vezérigazgatója

Absztrakt

A következőkben korunk és környezetünk egyik fontos és befolyásoló témakörét, a vállalati társadalmi felelősségvállalást fogom röviden taglalni. Kutatásaim célja bemutatni a CSR (corporate social responsibility) kialakulását, fejlődéstörténetét és jellemzőit, hogy aztán egy konkrét hazai telekommunikációs cég példáján keresztül szemléltethessem a CSR sikeres vállalati stratégiába ágyazását és a tevékenységből fakadó esetleges vállalati előnyöket. A választott cég projektjein és akcióin keresztül bemutatom a felelősségvállalás konkrét példáit is. Ki fogok térni az esetleges állami szerepvállalásra is (hogyan ösztönözhet az állam ezen önkéntes tevékenység folytatására vállalatokat?)

1. Bevezetés

Kutatásom témájaként a felelős vállalatok témakörét választottam. Véleményem szerint a 21. század folyamán csak úgy tudjuk az emberiség életszínvonalát javítani, a környezet állapotát fenntartani, ha a vállalatok aktívan, és egyre jobban felelősséget vállalnak érintettjeikért. Azért döntöttem e viszonylag friss és izgalmas kérdéskör mellett, mert kíváncsi voltam arra, hogy miként alakult ki a vállalati társadalmi felelősségvállalás, milyen formákban tudja egy vállalat érintettjeit segíteni.

Dolgozatomban be fogom mutatni a CSR kialakulását, fejlődését napjainkig, valamint a fogalom jelenlegi értelmezéséről is szót fogok ejteni. Emellett ki fogok térni arra, hogy az *állam* milyen eszközökkel befolyásolhatja, segítheti ezt a szigorúan önkéntes tevékenységet.

Munkám során arra keresem a választ többek között, hogy milyen előnyei származhatnak egy felelős vállalatnak akkor, ha a CSR (Corporate Social Responsibility) elveit elfogadja, támogatja és mindennapi tevékenységének részévé teszi.

Mivel a Magyar Telekom hazánk egyik úttörőjének számít a társadalmi/környezeti felelősségvállalás terén, ezért úgy döntöttem, hogy a választott témakörre ezen a cégen keresztül fogok példákat hozni a fogalom tisztázását követően.

2. Társadalmi felelősségvállalás

2.1 Története napjainkig

A 19. század végétől kezdve a vállalatok óriási mértékű növekedésével gazdasági súlyuk, befolyásuk gyors tempóban emelkedett. A vállalatok térnyerésével egyrészt az állami hegemonia csökkenése volt megfigyelhető, másrészt pedig korábban nem látott problémák (óriási mértékű környezetszennyezés, társadalom és vállalatok elidegenedése, minden szempontot maga mögé utasító profitmaximalizálás stb.) ütötték fel a fejüket. Ebben az időben az állam gazdasági folyamatokba nem (vagy csak kis mértékben) avatkozott bele, így a vállalatok erőforrásaikkal szabadon, szinte minden kontroll nélkül gazdálkodhattak.

Ahogy teltek az évek, egyre többen ismerték fel (társadalmi nyomás), hogy a vállalatoknak valamilyen szinten változtatniuk kell stratégiájukon, felfogásukon, nem lehet érintettjeiket (munkavállalók, természeti környezet) a végletekig kihasználni. Kotler és Lee [2007] azt írja, hogy az USA-ban, az 1950-es években fel kellett számolni jogi tiltásokat, korlátokat melyek a vállalatokat akadályozták ilyen jellegű problémák kezelésében. Ebből az intézkedésből látszik, hogy az állam belátta, nem tudja a problémát megoldani annak (részleges) okozói nélkül, inkább teret enged a vállalatoknak még akkor is, ha ezzel befolyása csökken.

A következőkben a CSR kialakulásának amerikai történetéből szeretnék két példát felhozni. Az első példában egy, a társadalmi felelősségvállalást támogató szakember véleményét foglalom össze, a második esetben pedig egy ellenvéleményt mutatok be. Érdekes megfigyelni érvelésüket a két esetben, hogy milyen motivációk vezetik őket állításaiknál.

Bár már egészen a század elején elkezdtek foglalkozni a vállalatok felelősségvállalási kérdéseivel, az első tudományos munka csupán az 1950-es években jelent meg az Egyesült Államokban. Howard R. Bowen et. al. [2013] a „The Social Responsibilities of The Businessman” című művében azt fogalmazta meg, hogy a társadalmi felelősség tulajdonképpen az üzletember kötelessége, mindig olyan döntések meghozatalára kell törekednie, úgy kell cselekednie, hogy azok a társadalom céljait és érdekeit szolgálják.

Véleményem szerint Howard arra próbálja ezzel a gondolatmenetével a figyelmet felhívni, hogy a vállalatoknak (különösképp vezetőiknek) kötelességük figyelembe venni a társadalmat, a környezetet ahol működnek, ne csupán saját érdekeik szerint cselekedjenek. Úgy gondolom, hogy ebben a gondolatmenetben még nem lehet fel az az eszmefuttatás, miszerint nem csak kötelességként kell társadalmilag felelősen működni, de ez a tevékenység a vállalatnak hasznára is válhat. Jól kidolgozott stratégiával különböző versenyelőnyhöz lehet vele jutni.

Milton Friedman amerikai közgazdász 1970-ben "A gazdaság társadalmi felelőssége a profitnövelés" című cikkében 3 állítással él:

1. „előfeltevés: csak az emberi lények tartoznak erkölcsi felelősséggel tetteikért. A vállalat nem emberi lény, hanem egyének összessége, ezért egy cégen belül minden egyén maga felelős cselekedeteiért”.

2. „a menedzserek egyetlen felelőssége, hogy a részvényesek érdekében cselekedjenek. Minden más cél árulásnak, a részvényesektől való "lopásnak" minősül”.

3. „minden társadalmi probléma az állam, nem a vállalati menedzserek hatáskörébe kell, hogy tartozzon. Egyrészt a menedzserek nem képesek eldönteni, hogy mi a társadalom legjobb érdeke, másrészt nem demokratikusan választották őket ezen társadalmi célok elérésére”.

[Menyhártné dr. Zsiros, 2017, 23. old.]

Friedman elveti azt a gondolatot, miszerint a vállalatoknak szerepet kéne vállalniuk társadalmi problémák megoldásában, vagy bármilyen olyan tevékenységben, mely a profitnövelés ellen vét. Nem érték azzal egyet, hogy minden társadalmi probléma az állam hatáskörében kell, hogy maradjon, amikor ezeket a problémákat sok esetben épp a vállalatok okozzák nem megfelelő működésük folyamán. Nagyon érdekes gondolat hogy a részvényesek megrövidítésének nevez minden olyan cselekedetet, mellyel a menedzserek nem részvényeseik érdekeit szolgálják. Fel kell azonban tennünk azt a kérdést, hogy a vállalati társadalmi felelősségvállalás hosszú távon szolgálja-e a vállalat/tulajdonosok értékét? Úgy vélem, hogy Friedman annak idején nem gondolt arra, hogy okosan kigondolt és kivitelezett felelősségvállalás nem zárja ki a profitnövelés lehetőségét, hogy ilyen tevékenységekre tulajdonképpen hosszú távú befektetésként is lehet tekinteni. Ha csak abból indulunk ki, hogy manapság évről évre egyre több vállalat kezd ilyen jellegű tevékenységekbe, okkal lehet gondolni, hogy semmi esetre se fog a felelős magatartás a vállalatnak ártani.

A fokozódó társadalmi, befektetői nyomáson kívül a globalizáció vívmányai is változtatásra késztették a vállalatokat. A hírközlés fejlődésével kisebb vállalati visszaéléseket, mulasztásokat is azonnal szétkürtölt a globális média, ezzel okozva nagy hírnév, illetve anyagi veszteségeket cégeknek. [<http://jesz.ajk.elte.hu/>, 2019].

Eleinte a vállalatok a társadalmi felelősségvállalásra úgy tekintettek, mint kötelességteljesítésre. A szemléletet nem tették vállalati stratégiájuk részévé, valós sokoldalú segítség helyett csupán pénzt adtak külsős alapítványoknak, cserébe nem vártak el semmit (szponzor megjelenítése stb...). A 90-es évektől kezdett kialakulni egy új szemlélet ahol már észrevették, a jótékonykodás a vállalat céljait is kedvezően tudja befolyásolni [Kotler és Lee, 2007].

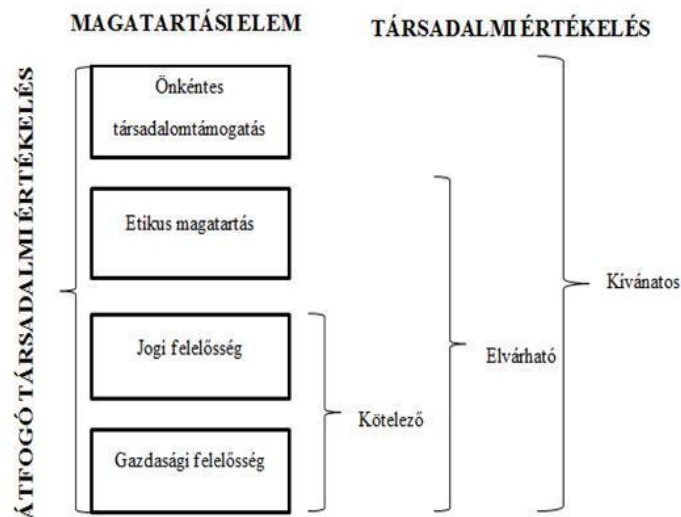
2.2 CSR értelmezése napjainkban

2.2.1 Caroll-modell

Ahhoz, hogy a CSR meglehetősen összetett és sokoldalúan értelmezett fogalmát könnyebben el lehessen helyezni a vállalati tevékenységek között, be fogom mutatni Chikán [2016] alapján a társadalmi felelősség 4 szintjét, melyeket Caroll fogalmazott meg.

Egy vállalat tevékenysége során mind belső, mind pedig külső érintettjeivel folyamatos kapcsolatban áll, jóléti függvényüket, állapotukat, ez által akarva/akaratlanul befolyásolja. Ebből kifolyólag a vállalat, mint társadalmi egység, több szintű felelősséggel tartozik a társadalomnak (*1. ábra*). Caroll négy, egymásra épülő szintet különböztet meg, melyek a kötelezőtől a kívánatos cselekedetek felé haladnak. A gazdasági, illetve jogi felelősséget a társadalom kötelezően elvárja. Gazdasági felelősség alatt azt értjük, hogy a vállalat racionálisan működik, alapvető célját (profitszerzés, fogyasztói igények kielégítése mellett) az érintettek gazdasági érdekeinek megfelelő mérlegelésével éri el. Gazdasági felelősség nélkül egy vállalat értelemszerűen nem is lenne képes működni. A második szinten a vállalat köteles betartani a társadalom által előírt jogszabályokat még akkor is, ha azok profitnövelési céljának ellent mondanak. A társadalom intézményei útján kötelezheti a vállalatot arra, hogy jogi felelősségének eleget tegyen. A harmadik szinten található etikus magatartás alatt a szerző olyan kulturális, társadalmi, etikai normáknak való megfelelést ért melyek bizonyos esetekben nincsenek jogilag szabályozva. Ilyen például a jogi kereteken túlmutató tisztességes bérezés, munkakörülmények valamint a kötelezőnél jóval szigorúbb környezetvédelmi tevékenység.

1. ábra: A vállalati felelősség szintjei Caroll (1991) alapján.

Forrás: Chikán (2008)

A legfelső szinten, az önkéntes társadalomtámogatás szintjén az az előfeltételezés, hogy a vállalatot nem csak, mint gazdasági, de társadalmi egységnek is vesszük. Így nem csak profitnövelését, gazdasági sikereit értelmezhetjük nyereségnek, hanem olyan tevékenységeit is, melyeknek társadalmi nyeresége van (lehetséges profitnövekedés mellett). A társadalmi felelősségvállalás tehát egyértelműen a 4. szinten helyezkedik el.

2.2.2 CSR fogalma

A társadalmi felelősségvállalás sokszínű megfogalmazásainak mindegyikében megtalálható néhány közös jellemző. Az egyik (ahogy Caroll modellje alapján már bemutattam) az *önkéntesség*. Ligeti [2007] e témában íródott művében azt írja, hogy Európában vita van arról, mennyire kötelező egy vállalatnak CSR tevékenységet folytatnia. Kihangsúlyozza, hogy amennyiben valami kötelező, nem beszélhetünk CSR tevékenységről. A fogalmat a következőképp definiálja: „Önkéntes elköteleződés a közjó fejlesztése mellett: az üzleti gyakorlaton keresztül, a cég erőforrásainak bevonásával” [Ligeti, 2007, 18. old.].

Philip Kotler a CSR megfogalmazását a következőképp javasolja: „a vállalati társadalmi felelősségvállalás azt az elkötelezettséget jelenti, amely során a vállalat a közösség jólétének érdekében folytat önkéntes, szabadon választott üzleti gyakorlatot, melyet erőforrásaival támogat” [Kotler, 2007, 11. old.]. Ebben a megfogalmazásban is kulcs szerephez jut az önkéntesség, és az előzővel hasonlóan a cég *erőforrásainak* bevonása is fontos tényezőnek számít. Lényeges elem továbbá, hogy a vállalat saját erőforrásokat (pénzbeli, emberi erőforrás, természetbeni) fordítson CSR tevékenységének megvalósításakor. A harmadik közös jellemző pedig, hogy a vállalat e tevékenységének *szolgál*nia kell helyi *közösségi érdekeket*, társadalmi célok eléréséhez hozzá kell járulnia. Angyal Ádám a következőképp fogalmaz cikkében: „Az üzleti gyakorlatban a felelős vállalati magatartás alatt a társadalmi célok eléréséhez való hatékony hozzájárulást értjük” [Angyal, 2008, 9. old.].

Amikor a CSR fogalmát próbáljuk körül határolni, fontos megemlíteni, hogy a társadalmi felelősségvállalást mindenképp a vállalat stratégiájának részévé kell tenni.

2.2.3 Miért éri meg egy vállalatnak a CSR szemléletmód alkalmazása?

Számos vita folyik arról napjainkban, hogy vajon „megéri” e vállalatoknak anyagilag a társadalmi felelősségvállalás és a hozzá szorosan kapcsolódó fenntartható fejlődés eszmerendszere szerint cselekedniük. Úgy gondolom, hogy még ha üzletileg nem is mindig érné meg az önkéntes társadalomtámogatás, a magas társadalmi hasznosság és a jövő generációi miatt mégis érdemes lenne ilyen tevékenységeket üznie egy vállalatnak. Ám hiszek abban, hogy a felelős vállalati magatartás nemcsak társadalmi, de üzleti anyagi hasznosságban is mérhető. A következőkben néhány olyan szempontot mutatok be melyek előbbi állításomat alátámaszthatják.

CSR tevékenység következményeként olyan társadalmi és ökológiai javulást várunk el, mely hozzájárulhat egy vállalat gazdasági érdekeihez, üzleti céljainak megvalósításához. A társadalmilag felelős magatartás csökkenti a gazdasági súrlódást, közvetetten pedig a tranzakciós költségeket. A vállalatot haszonhoz juttathatja mind negatívumokból származó kiadások elkerülésével, mind pedig plusz bevételek realizálásával. A CSR tevékenységet végző vállalatot jobb társadalmi-alkalmazotti megítélés jellemzi, mely szintén előnyére válhat. Tudatosodó társadalmainkban egyre fontosabb szempont ugyanis olyan termékek és szolgáltatások vásárlása melyek felelős módon lettek előállítva. Bár hazánkban vásárlásnál még mindig az ár számít a legfontosabb tényezőnek, a magyar vásárlók is egyre tudatosabbak ilyen téren. Egy vállalatnak kommunikálnia kell tevékenységeit, CSR tevékenységek közzétételével javítani lehet a vállalat imázsát, a róla alkotott társadalmi képet. [Matalay 2010]

Tom Berkhout [2005] úgy vélekedik, hogy a vállalati társadalmi felelősségvállalás lehet a hosszú távú vállalati nyereség és a felelős társadalmi fejlődés egyik mozgatórugója.

A CSR egy másik nagy előnye lehet, hogy az érintettek az interneten megoszthatják pozitív történeteiket. Vállalatok tehát nagy pénzeket spórolhatnak meg, ha ügyesen ki tudják használni a szájról szájra terjedő marketingben rejlő lehetőségeket [csrinpractice.com, 2019]

A gazdasági válság miatt meginogott a globalizációba és az üzleti világba vetett bizalom. A komolyan vett CSR tevékenység lehet épp az eszköz arra, hogy a vállalatokba vetett bizalom vissza tudjon állni. Ehhez a CSR-nak nem valami felszínes külső tevékenységnek, hanem egy vállalat stratégiai részévé, identitásává kell válnia. A válság világossá tette, hogy a felelős társadalmi működés az egész társadalom ügye [Kun, 2009].

3. Állami szerepvállalás

Egy állam számára nagyon fontos hogy a fennálló vagy fenyegető környezeti- és/vagy társadalmi problémákat hatékonyan tudja kezelni. Éppen ezért elengedhetetlen minden eszközt bevetni ezen a téren. Ahogy már említettem, az állam csak segíteni tudja a vállalatokat a prioritások meghatározásában, irányvonalak kijelölésében. Ez nem is lehetne másképp, hiszen a kötelező társadalomtámogatást másképp hívjuk.

Nálunk fejlettebb országokban (pl. USA) már a 20. század közepe óta kialakulóban van a vállalatok önkéntes társadalomtámogatása, így ott már politikai párthoz való tartozás szerint is könnyen el lehet különíteni a CSR-hoz való hozzáállást. Az Egyesült Államokban általánosságban

elmondható, hogy liberális-demokrata vállalatok (pl. Starbucks) több pénzt adományoznak CSR célokra, mint republikánus társaik [corpgov.law.harward.edu, 2019].

A volt szocialista országokban ez a folyamat csak a rendszerváltozás után indulhatott meg, hiszen addig minden alá volt rendelve a tervgazdaság érdekeinek. A többpártrendszer kialakulásával nálunk is létrejöttek a hagyományos liberális-konzervatív pártok melyek az USA-hoz hasonlóan eltérő jelentőséget tulajdonítanak ennek a területnek. Tény azonban hogy a rendszerváltozás óta eltelt közel 30 év nem volt elegendő arra, hogy a CSR „kultúra” úgy kifejlődhessen, mint a nyugati országokban.

Hazánkban az állami szerepvállalás fontos mérföldköve volt, amikor 2006-ban a kormány 8 minisztert kért fel arra, hogy munkaadókkal dolgozzanak ki olyan módszereket, mellyel a felelős vállalatokat komoly elismerésben lehet részesíteni (pl. „társadalmilag felelős névjegy”). [slideshare.net, 2019].

A jelenlegi kormány is fontosnak tartja a CSR-ban rejlő lehetőségek kihasználását, így 2017-ben ismét közzétették a megújított CSR *cselekvési tervet*. Ebben a tervben a kormány kijelöli azokat a területeket, prioritásokat, ahol a legfontosabbnak tartja a vállalatok önkéntes társadalom támogatását. Ide tartozik a környezetvédelem, gazdaságfejlesztés és többek között az esélyegyenlőség is [magyaridok.hu, 2019].

Világosan látszik tehát, hogy a politika passzívan jelen van a hazai CSR tekintetében is, hiszen nyilvánvalóan a kormány által kijelölt legfontosabb célok eléréséhez próbálnak külső segítséget bevonni a vállalatoktól. Beigazolódott tehát, hogy a társadalmi felelősségvállalás, ha megfelelően van kivitelezve, minden félnek a javára válik. Azok a vállalatok természetesen nagyobb bizalmat élvezik a mindenkori kormánynak, melyek aktívan, önkéntesen hozzájárulnak a társadalmi problémák, és így a kormány problémáinak megoldásához. Ez a bizalom pedig a későbbiekben további kölcsönös előnyökhöz vezethet.

4. Magyar Telekom

A következőkben szeretném a társadalmi (és környezeti) felelősségvállalást, annak előnyeit egy konkrét magyarországi nagyvállalaton keresztül bemutatni. Erre véleményem szerint az egyik legjobb példa hazánkban a Magyar Telekom, mivel a cég neve mára a fenntarthatóság, a CSR fogalmával szinte egybeforrott. Ki fogok térni arra a kérdésre, hogy a vállalat által (is) nagyra tartott eredmények mögött milyen üzleti érdekek állhatnak, tevékenységeinek kommunikálásakor hogyan tud a befogadóra hatni.

4.1 A vállalatcsoport története dióhéjban

A vállalat elődje (Matáv Magyar távközlési Rt.) a rendszerváltás követően alakult meg a Magyar Posta felszabdalása után. 1993-ban megindult a vállalat privatizációja, mely keretében a telekommunikációs céget több lépcsőben külföldi befektetőknek (Deutsche Telekom és az amerikai Ameritech International konzorciuma) adták el. Később a DT felvásárolta az amerikai részt is és 59%-os tulajdonrészt szerzett a Magyar Állam mellett. A 2000-es évek elején a Matáv megvette a Westelt, a MakTel-t (Macedónia nemzeti távközlési cégét) valamint a Telekom Montenegrot. Hazánk eddigi legnagyobb márkaváltása történt meg, amikor a Matáv csoport csatlakozott a „T” márkahálózathoz Magyar Telekom Csoport néven. A csoport tagjai 2013-tól:

T-Systems a vállalati ügyfelekért, az eddig különálló szolgáltatások (T-Mobile, T-Home) egyesítéseként pedig a Telekom nevet hozták létre [telekom.hu, 2019/1].

4.2 Telekom, mint felelős vállalat

4.2.1 Vállalati társadalmi kezdeményezések

Mivel a felelős vállalatok témakörét CSR szempontból közelítem meg, így a következőkben Kotler és Lee [2007] alapján szeretném bemutatni a vállalati társadalmi kezdeményezések 6 csoportját, hogy ezen kategóriák alapján ha lehet, be tudjam sorolni a Telekom egyes tevékenységeit.

A vállalati társadalmi kezdeményezés olyan jelentősebb tevékenység, amellyel a vállalat társadalmi és környezeti ügyeket támogat, amellyel vállalati társadalmi felelősségvállalás területén a vállalat kötelezettségeit teljesíti.

Hat lehetőség a vállalati társadalmi jótékonyági kezdeményezésre:

1. Célhoz rendelt promóció: Vállalatok pénzügyi eszközöket, természetbeni hozzájárulást nyújtanak vagy más egyéb vállalati erőforrásokat bocsátanak rendelkezésre, hogy egy társadalmi ügy fontosságát, tudatosítását növeljék. A vállalat kezdeményezheti a programot egyedül vagy partner lehet benne vagy szponzorálhatja.

2. Ügyhöz kapcsolt marketing: A vállalat bevételeinek egy részét egy speciális ügyhöz rendeli az értékesített mennyiség szerint. Bizonyos időre, bizonyos termékre meghatározott jótékonyág javára.

3. Vállalati társadalmi marketing: Itt a cél magatartásváltozás elérése környezetvédelem, közegészségügy, közbiztonság, közösségi jólét területén. Kampányt önállóan is kifejlesztheti a vállalat. Pl. energiatakarékosság hangsúlyozása

4. Vállalati jótékonyág: Közvetlen adomány a jótékonyági szervezet, ügy számára. Késpénzes pályázatok, adományok, természetbeni juttatások formájában. Legtradicionálisabb módszer, fontos hogy a vállalat az üzleti céljával összeegyeztesse.

5. Közösségi önkéntes tevékenység: A vállalat ösztönzi dolgozóit, partnereit arra, hogy önkéntes munkát vállaljanak helyi ügyekért.

6. Társadalmilag felelős üzleti gyakorlat: Vállalat önkéntesen vállalt üzleti gyakorlata és befektetése. Közösségi jólét és környezetvédelmi ügyek támogatása. Kezdeményezést szervezet is kitalálhatja vagy más szervezettel is együttműködhetnek.

4.2.2 A Telekom felelősségvállalásának társadalmi dimenziója

Az alábbi két fejezethez (társadalmi, ill. környezeti dimenzió) szükséges információkat a Magyar Telekom 2017-es fenntarthatósági jelentéséből gyűjtöttem össze [telekom.hu, 2019/2].

A cégcsoport elkötelezett támogatója mind a profi, mind pedig a tömegsportoknak. Ez irányú tevékenysége besorolható (Kotler előbb felsorolt hat csoportja közül) célhoz rendelt promócióként vagy vállalati társadalmi marketingként is. Előbbibe a szponzorációs tevékenységek, utóbbiba a tömegsportot népszerűsítő, magatartásváltozást célzó események (pl. futóversenyek) miatt. A vállalat már 1996 óta támogatja a Magyar Olimpiai Bizottságon keresztül sportolóinkat, 2016-ban a riói csapat platinafokozatú támogatója volt. Véleményem szerint 2 hétig igen jó reklámot jelent a vállalatnak az olimpia támogatása, emellett remek sportra ösztönző is. A 2017-ben megrendezett FINA világbajnokságon a cégcsoport nemzeti főtámogatóként jelent meg.

Úgy vélem, hogy a cég ilyen irányú tevékenységei nagy valószínűséggel megtérülnek, hogy állításuk (felelős vállalati működés vezessen újabb bevételekhez) beigazolódni látszik.

A támogatni kívánt ügyeknél mindig fontos, hogy a befektetés kapcsolódjon a cég profiljához. A következő kezdeményezések a közösségi önkéntes tevékenység csoportjába tartoznak.

A „Legyél Te is Informatikus!” program keretében vállalati IT szakemberek önkéntesen népszerűsítik a sok perspektívát nyújtó hiányszakmát pályaválasztás előtt álló gyerekeknek, szüleiknek. Ez a tevékenység egyrészt a meglévő emberi erőforrás miatt igen olcsón kivitelezhető, másrészt lehetőséget nyújt a vállalatnak későbbi potenciális munkavállalók szerzésére. A munkavállalók lelkiismeretének is jót tesz az önkénteskedés, valamint a márka terjesztésében is segíthet ez a módszer.

A Telekom célul tűzte ki a digitális szakadék megszüntetését különböző fejlettségű területek között. Ingyenes informatikai oktatást biztosít gyerekeknek, felnőtteknek, szülőknek, tanároknak. Az okos digitális program keretében számos diák elérése történik meg. Eme nemes cél is mindkét félnek igen kedvező. A vállalat később potenciális partnereket, vásárlókat tud szerezni, a gyermekvédelmi program keretében a fiatalok pedig hatékonyabban tudnak védekezni az interneten leselkedő veszélyek ellen.

A Telekom felelősségvállalása alkalmazottai felé is megmutatkozik. Nagyon fontosnak tartják az esélyegyenlőséget (diszkrimináció elutasítása), biztosítják munkavállalóknak a távmunka lehetőségét, ami egy fontos családbarát szempont. A TeleBike szolgáltatás keretében az alkalmazottak ingyen bérelhető kerékpárokkal közlekedhetnek a cégcsoport épületei között. A távmunka és a kerékpáros szolgáltatás egyfelől jó az alkalmazottaknak (rugalmas munkaidő, egészséges életmód) de észre kell vennünk, hogy a mindenütt jelenlevő vállalati érdek is legalább ilyen fontos szerepet játszik. Távmunka esetén ugyanis nincs szén-dioxid kibocsátás és még a céges autók sem amortizálódnak. Ugyanez az üzleti érv bújjik meg a közbringa rendszer kiépítése mögött is. Sőt, további üzleti sikerre vezette a vállalatot, hogy a Mol bubu hálózatot is a TeleBike alapján tervezték meg.

Remek ötletnek tartom a cégcsoport Hello Holnap mobil alkalmazását, mely innovatív módon próbálja használoit, különösen a fiatalságot környezettudatosságra nevelni. A legjobb az egészben az, hogy sikeres működés esetén valódi pénzt lehet keresni melyet jótékony célra lehet adományozni.

4.2.3 Saját készítésű kvantitatív kérdőív rövid bemutatása

Kutatásaim során egy cikkre bukkantam az alábbi címmel: „Vállalatok: a CSR célok közül a környezet az első”. Nagyon érdekes, hogy míg a címben CSR szerepel, addig a bevezetésben már fenntarthatósági aspektusokról ír a cikk, ez is mutatja, hogy a két fogalmat milyen gyakran összevegyítik az emberek a köztük levő átfedések miatt. A cikk megemlíti, hogy a hazai vállalatok nagy százaléka (62%) foglalkozik a CSR környezeti dimenziójával, de például az átlátható működésre jóval kisebb arányban figyelnek oda [marketinginfo.hu, 2019].

A cikk hatására készítettem egy online kérdőívet melynek eredményét alább szemléltetem. A kérdés arról szólt, hogy egy vállalatnak mely területre kellene leginkább összpontosítania abban az esetben, ha felelős működési elveket követ (ezért egy választ engedtem megjelölni)? Az eredményt a következő diagramon szemléltetem.

2. ábra CSR vállalati fókusz kérdőív

Ön szerint egy vállalatnak társadalmi felelősségvállalása során mely területre kellene összpontosítania?

Forrás: Saját készítés (129 válasz alapján)

Jól látható, hogy a kitöltők több mint fele gondolja úgy, hogy egy CSR-t alkalmazó vállalatnak működése során, első helyen, a környezet megóvására kellene összpontosítania. Bár engem személy szerint kicsit meglepett a kapott eredmény, korrelációt vélek felfedezni az előbb említett cikk adatai és az általam kapott százalékok között. Az első esetben ugyanis magas azon vállalatok száma melyek a CSR környezeti dimenziójával foglalkoznak, de ez az arány majdnem ugyan annyira magas kérdőívem alapján is. Könnyen lehet tehát, hogy a vállalatok azért ilyen arányokban vállalnak különböző CSR formákat (élen a környezeti dimenzióval), mert a társadalomnak ez az egyik legfontosabb. Lehet persze a döntések mögött anyagi megfontolás is.

4.2.4 Telekom felelősségvállalásának környezeti dimenziója

A Magyar Telekom környezetileg felelős vállalként is számos területen ért el sikereket. Elsőként karbon semlegesítési projektjüket mutatom be. A vállalat 2017-ben már harmadik éve volt karbonsemleges. Természetesen az itteni kibocsátás nem szűnt meg, csupán más zöldprojektek támogatásával lett semlegesítve.

A T-Systems Magyarországnál a Budafoki úti székházban és területi telephelyeken is elérhető a videokonferencia- és a TelePresence-rendszer. A 2017-es évben a rendszerek használatával összesen több mint 989840 km repülőutat, 158918 km autóutat sikerült kiváltani és így 112 tonna CO₂- kibocsátást előzött meg a vállalat. Egy újabb olyan ötlet, amely hosszú távon üzleti hasznot jelenthet a vállalat számára úgy, hogy alkalmazott barátibbá tette a körülményeket.

A Telekom folyamatosan csökkenti papír kibocsátását. Az üzletekben használt papírmentes megoldásoknak köszönhetően 2016-hoz képest a kinyomtatott papír mennyisége 60%-kal lett kevesebb. A beszállítókkal az integrált informatikai rendszereken keresztül kapcsolattartás jelentős papír megtakarítást eredményez (beszállítók felé elvárás hasonló fenntartható szellemű gondolkodás).

A vállalat parlagon hagyott területein 2014-től kezdve 3 közösségi kert nyílt meg mellyel a helyi közösség segítése, a környezet sokszínűsítése a cél. A Soroksári úton található kert Budapest legnagyobb közösségi kertje, ahol közel 100 parcellán gazdálkodhatnak a kerttulajdonosok. Ez esetben is megfigyelhető, hogy kisméretű beruházással (terület adott volt, kertészekkel kellett rendbe hozatni és utána népszerűsíteni) sokat lehet egy közösségért tenni úgy, hogy a tevékenység meglehetősen jól mutat egy cég éves jelentésében is.

Példaértékűnek tartom a Telekom tevékenységét a társadalmi felelősségvállalás terén. Különösen tetszik, hogy hogyan tudják azokat a területeket megtalálni melyek közvetten nekik is üzletet jelentenek (pl. sportversenyek szponzorálása). Bár a Telekom többeket támogat, véleményem szerint a cég bevételeihez és méretéhez képest több szervezetet is tudna támogatni anyagilag pusztán jótékonyági céllal.

5. Összegzés

Kutatásomban fontosnak tartottam bemutatni a CSR fejlődéstörténetét és annak motivációit, hogy könnyebben lehessen értelmezni a fogalmat. Bemutattam, hogy sikeres CSR alkalmazás esetén a vállalatoknak anyagilag (is) megtérülhet a tevékenység.

Bemutattam az állami szerepvállalás jelentőségét a CSR területén, valamint azt, hogy a mindenkori kormány hogyan tudja a hazai vállalatokat önkéntes társadalomtámogatásra ösztönözi. Bár még sok a tennivaló idehaza ezen a téren, örömmre szolgál, hogy ilyen előre lépések történtek.

Összességében elmondható hogy a Telekom csoport rengeteget tesz érintettjeiért, hogy működésének szerves részévé tudott válni a felelősségvállalás. Kutatásaim alapján kijelenthetem, hogy a vállalat kitűnő példája annak, hogy a társadalmi/környezeti felelősségvállalás a vállalatok érdeke is (a Telekom tevékenységének társadalmi/környezeti hasznossága mellett üzleti haszna sem elhanyagolható). Örömmre szolgálna, ha világszerte egyre több vállalat ismerné fel a felelős működés fontosságát, és a Telekomhoz hasonlóan üzleti sikereket is tudna elérni általa.

Kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy nagyon fontos a CSR alkalmazása, ugyanakkor kulcsfontosságú annak stratégiába való illesztése is. A társadalmi elvárás is egyre fokozódik a vállalatokkal szemben, melynek való megfelelés kulcsfontosságú lehet a későbbiekben a sikeres üzleti működésre nézve.

Forrásjegyzék

Cím idézet forrása: KOTLER P., LEE N. (2007). *Vállalatok társadalmi felelősségvállalása*. Budapest: HVG Kiadó Zrt. 14. old.

BERKHOUT T. (2005) Corporate gains: corporate social responsibility can be the strategic engine for long-term corporate profits and responsible social development. *Alternatives Journal*, vol. 31, no. 1, 2005, p. 15+. Folyóirat elérési helye és ideje: <http://go.galegroup.com/ps/anonymous?id=GALE%7CA132115104&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=12057398&p=AONE&sw=W> 2019.04.24

HOWARD R. B., PETER G. B. ÉS JEAN-PASCAL G. (2013). *Social Responsibilities of the Businessman*. Iowa város, USA: University of Iowa Press

CHIKÁN A. (2008). *Vállalatgazdaságtan*. Budapest: AULA kiadó.

CHIKÁN A. (2016). *Vállalatgazdaságtan*. Budapest: VTOA

DR. DIENESNÉ DR. KOVÁCS E., DR. PAKURÁR M. (2008). "Hagyományok és új kihívások a menedzsmentben; 140 éves a vezetés és szervezés oktatása a debreceni gazdasági felsőoktatásban" nemzetközi konferencia. Debrecen: Debreceni Campus Nonprofit Közhasznú Kft. Angyal Á. (2008).: A felelős vállalat szindróma 9. old.

DR. MESZLÉNYI R. (2009). Tudományos Mozaik 6. Kötet második rész. Kalocsa: Tomori Pál Főiskola. MENYHÁRTNÉ DR. ZSIROS M.: *A vállalatok társadalmi felelősségvállalásáról*. 23. old. http://www.tpfk.hu/n1/letoltesek/tudomany_napja/2009TM2.pdf Letöltés ideje: 2019.04.10

KUN A. (2009).: *Vállalati társadalmi felelősség és az állam a gazdasági világválság apropóján*. Munkaügyi Szemle 53. évf. 2009 III. 75-80. old.

KUN A.: *A vállalati szociális elkötelezettség tematizálásának alapvonalai az Európai Unióban* <http://jesz.ajk.elte.hu/kun17.html> Letöltés ideje: 2019.04.15

LIGETI GY. (2007).: *CSR Vállalati felelősségvállalás*. Budapest: Kurt Lewin Alapítván

CSIGÉNÉ NAGYPÁL N. (2008). *A vállalatok társadalmi felelősségvállalása és kapcsolódása a fenntarthatósághoz*. Budapest http://www.kornygazd.bme.hu/doktori/phds/DSZ02/CsigeneNagypalN/Csigene_ertekezes.pdf

KEREKES S. (2007): *A környezet gazdaságtan alapjai*. Budapest: Aula kiadó.

KOTLER P., LEE N. (2007). *Vállalatok társadalmi felelősségvállalása*. Budapest: HVG Kiadó Zrt.

RESZEGI L.-WIMMER Á. (2010). *Hatékony piac, hatékony vállalat*. Budapest: Alinea kiadó, Matalay R.: *Vállalatok társadalmi felelősségvállalása: hatékonysági vonzatok*. 209-228. old.

Internetes hivatkozások

csrinpractice.com, 2019: <http://www.csrinpractice.com/what-is-csr/>
Letöltés ideje: 2019. 04. 20.

telekom.hu, 2019/1: <http://www.telekom.hu/rolunk/vallalatrol/cegtortenet>
Letöltés ideje:2019.04.10.

telekom.hu, 2019/2: <https://www.telekom.hu/static-tr/sw/file/fenntarthatosagi-jelentes-2017.pdf> Letöltés ideje: 2019.04.15

marketinginfo.hu, 2019: <http://www.marketinginfo.hu/hirek/article.php?id=30428>
Letöltés ideje: 2019.04.16.

corpgov.law.harvard.edu, 2019: <https://corpgov.law.harvard.edu/2013/12/30/politics-and-corporate-social-responsibility/> Letöltés ideje: 2019. 04. 05.

slideshare.net, 2019: <http://www.slideshare.net/ZoltanFelszeghy/a-csr-j-elemei-magyarorszgon> Letöltés ideje: 2019.04.10.

magyaridok.hu, 2019: <https://www.magyaridok.hu/gazdasag/varga-mihaly-ismertette-masodik-csr-cselekvési-terv-fo-pontjait-2408218/> Letöltés ideje: 2019.04.20

Ábrajegyzék

1. ábra: A vállalati felelősség szintjei Caroll (1991) alapján. Forrás: Chikán (2008). http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/20110029_de_vallalati_es_agazati_gazdaszdan_ism_felzark_modul_elmelet/ch01s05.ht

Irodalomjegyzék

<http://www.forbes.com/2009/11/20/corporate-social-responsibility-leadership-citizenship-marketing.html> Letöltés ideje: 2019.04.06

https://www.telekom.hu/static-tr/sw/file/fenntarthatosagi_szotar.pdf
Letöltés ideje: 2019.04.08

http://phd.lib.uni-corvinus.hu/729/1/Asvanyi_Katalin_dhu.pdf Dr. Ásványi Katalin doktori értekezése Letöltés ideje: 2019.04.12

http://ec.europa.eu/growth/industry/corporate-social-responsibility/in-practice_hu
Letöltés ideje: 2019.04.14

Egy közéleti és gazdasági témájú lap újjászületésének lehetősége a magyar médiapiacra 2018 őszén

Szakmailag ellenőrizte: Urbán Ágnes

Absztrakt

Az elmúlt évek során a magyar média hatalmas átalakuláson ment át. Tulajdonos váltások, megszűnő nagy múlttal rendelkező médiumok, kitörni próbáló kezdeményezések és bizonytalanság jellemzik napjainkban a piacot. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy képes lehet-e egy korábban megszűnt/megszüntetett közéleti és gazdasági témával foglalkozó nyomtatott sajtóorgánus más formában tovább élni, vagy akár újból alakulni. Mi az a forma és keretrendszer, ami ehhez a folyamathoz leginkább támogató környezetet tud biztosítani. Különböző lehetőségeket végig nézve egy kevert megoldást találtam lehetőségnek, ami áttörést jelenthetne egy szakértelemmel és rengeteg sajtó tapasztalattal rendelkező csapat számára.

1. Bevezetés

A hazai, magyar nyelvű sajtó közel két és fél évszázados múlttal rendelkezik. A nyomtatott sajtó az elmúlt évszázadokban az értelmiségi diskurzus meghatározó felülete volt, így igazán nagy presztízzsel bírt. Az újságírók függetlensége, a szólás- és véleményszabadság napjainkban is fontos demokratikus értékek. Ezért is fontos, hogy a szereplők diverzitása és egyensúlya megmaradjon mind a lappiacra, mind tágabban tekintve a magyar médiában.

A nyomtatott sajtó sokat veszített korábbi jelentőségéhez képest, egyáltalán nem mondható már, hogy az elsőszámú információforrás lenne. Megelőzve az internetes hírportálokat is és a kereskedelmi, illetve közszolgálati rádiókat, a magyar médiafogyasztók legfontosabb hírforrása a televízió lett a 21. századra. A Nielsen novemberi közönségmérése alapján elmondható, hogy átlagban több, mint 4 és fél órát néznek élőadást a TV-n a magyar fogyasztók. Ezen belül is a kereskedelmi csatornák, mint az RTL Klub és a TV2 rendelkezik kiemelkedően magas nézettségi adatokkal. Jelentős még a két legismertebb hírsatorna, az ATV és a HírTV nézettsége is, és a köztelevízió csatornáit is jelentős számban nézik [Nielsen, 2018].

2. A piaci helyzet

2.1. Meghatározó lapok eltűnése a piacról (2016-2018)

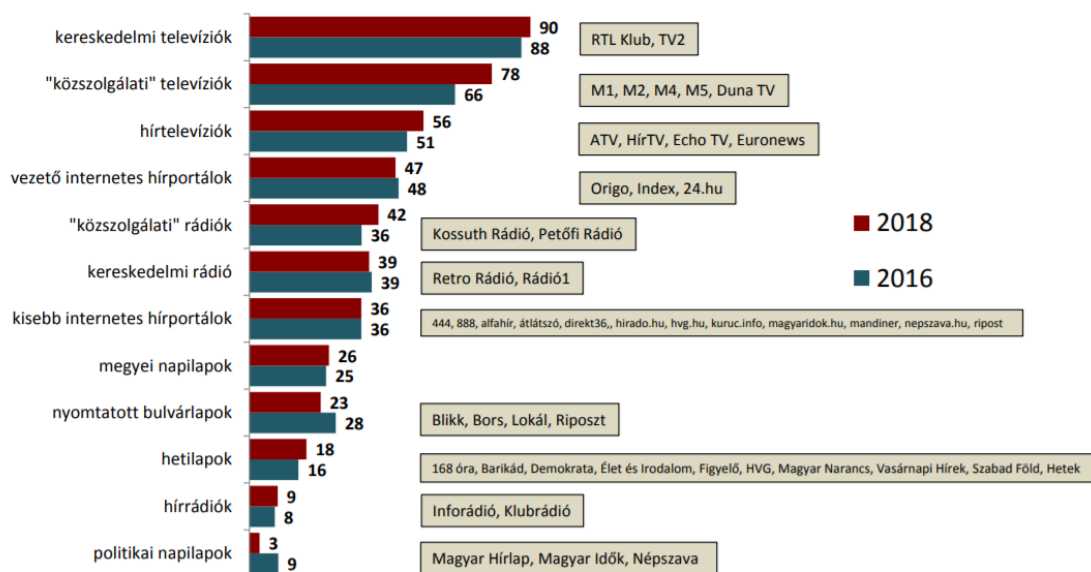
A 2000-es években, egészen megszűnésükig 2 fő napilap határozta meg a közéleti és gazdasági témákkal is foglalkozó lapok piacát: a Népszabadság és a Magyar Nemzet. Mindkettő nagy múlttal rendelkező médiumnak számított, és napi megjelenése tette ezeket megkerülhetlenné a közélet, illetve gazdasági témák iránt érdeklődők számára. Az online médiumok és piaci átalakulások hatására már messze nem a 2000-es években megszokott eladási számokkal rendelkezett egyik lap sem, de még mindig a legjelentősebbnek számítottak a maguk átlag 50 000 -70 000 eladott számával. A heti lapok között már többeket lehet említeni, a Heti Választ, a HVG-t, a Figyelőt, vagy akár a Magyar Narancsot is. Általánosságban elmondható,

hogy olvasottságuk terén messze elmaradnak a napilapoktól, de olvasóik számára kiemelt fontosságú, gyakran elsőszámú hírforrássként használt sajtótermékek. Általában egy szűkebb csoportot céloznak meg üzeneteikkel és stílusukkal, jellemzően az értelmiségi réteg egy adott csoportját.

Az említett jelentős, és meghatározó napilapok és hetilapok közül három meg is szűnt vagy megszüntették 2016 és 2018 között. A Népszabadság 2016 októberében tűnt el a lappiacról, nem sokkal azt követően, hogy a Mediaworks Zrt. lett a lap kiadója. A veszteségesség és az olvasók jelentős részének elvesztése volt a magyarázat a vállalat részéről [Joób, 2016]. 2018 tavaszán pedig Simicska György döntött a médiapiacról való kivonulása mellett. Döntését szintén üzleti veszteségességgel magyarázta. Ezzel a Magyar Nemzet, majd néhány hónappal később a Heti Válasz is eltűnt a magyar médiumok aktív tagjai közül [Dull, 2018].

1. Ábra: Hírfogyasztás médiumtípusok szerint Magyarországon
Tájékozódási mintázatok – médiumtípusok
 Az adott típusból legalább az egyik forrásból bármilyen gyakorisággal tájékozódók aránya

(Forrás: Mérték Médiaelemző Műhely)

A kormány részéről erős nyomás volt a piacon, ami jelenleg is tart, és egyre több médium került kormányközeli üzletemberek tulajdonába. A sorsuk ezeknek általában két opciót követett, vagy megfigyelhetően közeledtek a kormány álláspontjához és politikájához, vagy a másik út az adott médium bezárása volt. A finanszírozási kérdések sem hanyagolhatók el, hiszen a nyomtatott sajtó gazdasággal és közélettel foglalkozó szegmensében elmondható, hogy nem igazán tudnak nyereségesek lenni a szereplők. Ez a kettősség nehezítette meg vagy nehezíti jelenleg is számos lap sorsát.

2.2. Finanszírozás a Lapkiadó piacon

A magyar lapkiadó piacon javarészt nagy méretű vállalatokat találhattunk, mint a Mediaworks Zrt-t, a Ringier Axel Springer vagy éppen a Centrál Média csoport. 2018 novemberétől pedig a Közép-Európai Sajtó és Média Alapítvány tulajdonába tartozik a hazai média piac meghatározó része, a gazdasági és közéleti szegmensben pedig alig található olyan meghatározó print lap, ami ne az alapítvány tulajdonába tartozna. [MATESZ, 2018]

Nemzetközi szinten elmondható, hogy a bevételi csatornák közötti megoszlás kiegyenlített, közel 50-50%-os. Ez azonban Magyarországon jelentősen függ az adott lap tulajdonosi szerkezetétől és a kormányközeliségtől is. Így különösen nehéz jelenleg nyereséggel működő lapot kiadni, ami nem a kormányparthoz köthető.

2.3. Bevételi csatornák

A magyar piacon is határozottan kijelenthető, hogy nem elég egy lábon állnia a vállalatnak, hiszen csak az eladásból származó bevétellel nem fedezhető a működési költség. A 2000-es évektől napjainkig az adatokat tekintve, az eladott lapszámok csökkenésével párhuzamosan az árakat is jelentősen emelni kellett volna, hogy a bevételi szintet megtartsák a vállalatok ebből a lábból. Ez pedig már meghaladta volna a különböző sajtóorgánumok tipikus fogyasztóinak a fizetési hajlandóságát. A korábban említett ingyenesen elérhető tartalomszolgáltató oldalak népszerűbbé válásával pedig további nyomást gyakoroltak a piacra az árak tekintetében. A fogyasztók egyre inkább árérzékenyek lettek.

2. Ábra: Reklámbevételek megoszlása a szegmensek között

(Forrás: MLE)

A gazdasági és közéleti szegmens csupán az ötödik a reklámbevételek szempontjából, mégis ez számít a leginkább meghatározó bevételnek ebben a kategóriában. Az említett változások hatására a reklámokból származó bevételek egyre nagyobb hangsúlyt kapnak. Olyan jelentőssé vált a reklám piac, hogy egy hatalmas iparág jöhetett létre, ami elkülöníthető szegmensekre

bontható. Az egyik végén a rendszerbe tőkét hozó hirdető, a másik végén pedig a médium, aki a platformot és a felületet biztosítja a megjelenéshez, illetve a fogyasztót, jelen esetben olvasót. A piacon a két felet a különböző közvetítő cégek kapcsolják össze, akik jutalékok és megbízások alapján működnek.

3. A megváltozott helyzet

Egy kellő tapasztalattal rendelkező, az újságírásban már edződött csapat számára a lapjuk megszűnése nem feltétlen jelenti a teljes eltűnést csapat szinten. Egy formaváltás, költséghatékony megoldások keresése és némi optimalizálás segítségével akár újjá alakulhat a csapat.

A következőkben 3 különböző irányt vázlok fel, amelyek lehetőséget biztosíthatnak az újrakezdésre. Mindhárom esetben új piacra lépne a vállalat, ami önmagában is sok kockázatot rejt. A három esetben azt fogom vizsgálni, hogy mekkora a verseny az adott piacon, mennyire értékes ott egy pozícióval rendelkezni, mennyire megvalósítható a belépés és mekkora potenciál van az új formában. Korábbi print lapról nem tartom kifizetődőnek egy másik offline felületre váltani a jelenlegi trendek mellett. A vidéki, idősebb népesség körében érdekes leginkább az offline média, de ezt a szegmenset a Közép-Európai Sajtó és Média Alapítvány az összes megyei lapot birtokolva elég jól lefedi. [Mérték, 2018] Így a felvázolt lehetőségek mind online platformon születhetnének újjá.

4. Alternatívák a jövőben

4.1. Folytatás fizetős hírszolgáltatóként

Első lehetőségként egy Magyarországon jelenleg (még) nem működő modellt látok hosszú távon sikeresnek, de ehhez szükséges még egy fogyasztói gondolkodásmód váltás. Ez egy zárt, csak az előfizetők számára elérhető tartalom szolgáltató és híroldal. Külföldön az ilyen prémium szolgáltatásoknak nagy múltja van a média piacon, elég csak a Financial Times vagy a New York Times online részére gondolni.

A New York Times felületén ingyenesen jelenleg havi 5 cikket lehet elolvasni akár a weboldalon akár az applikáción keresztül. Az 5 cikk felül fizetős csomagokat ajánl a lap. Jelenleg három csomagot különböztet meg az előfizetők számára, amit az év folyamán bármikor le lehet mondani. Az alapsomag önmagában is korlátlan online elérést biztosít a weboldalon és az applikáción is, a második és harmadik csomag tartalma további prémium szolgáltatásokkal biztosítja a személyre szabhatóságot és extra funkciókat, valamint ajándékba adható egy vagy két havi előfizetést is biztosít.

A Politis esete

A hazai piacon is indult próbálkozás a nyugati mintákhoz hasonló, előfizetők által fenntartott, fizetős hírszolgáltató oldal létrehozására. Az Index.hu korábbi főszerkesztője, Dudás Gergely 2017 novemberében indította el kampányát, hogy közösségi finanszírozásból építsen fel egy általa „tisztán közéleti, csak előfizetőknek elérhető”-nek nevezett híroldalt. A kampány az egyik legismertebb nemzetközi közösségi finanszírozással foglalkozó oldalon, az indiegogo.com-on zajlott közel 3 hónapig. A kitűzött 300 millió forintos célnak csupán a 12%-át sikerült elérni. Az

összeg mögött 30 ezer előfizetőre számítottak, akik \$33 (nagyjából 10 000 Ft) árat hajlandóak fizetni a tartalomért. A kampány annak ellenére is kudarcba fulladt, hogy közéleti szereplők, elismert emberek, hírességek álltak ki a kezdeményezés mellett, és a megfelelő támogatás is megvolt hozzá.

Úgy látszik, hogy a magyar fogyasztóknak akkora mértékben még nincsen meg az igényük egy ilyen formátumú híroldal létrejöttére, hogy az fenntartható legyen előfizetőire támaszkodva. A kampány sikerességét az is nehezítette, hogy a népesség arányaiban is messze elmarad azoktól az országoktól, ahol igazán működnek ezek a modellek. Németországban például egy hasonló kezdeményezés egyetlen hónap alatt érte el a 900 ezer eurós célt. A Krautreporter a német média piac egyik legismertebb start-upja lett. Igaz ehhez az is szükséges volt, hogy a piaci környezet lehetővé tette ezt a kiegyensúlyozottnak köszönhetően. [B. Simon, 2018]

Egy hasonló kezdeményezéshez a társadalmi igényt kell megteremteni első körben, hiszen anélkül nem lehet egy ekkora volumenű projektet sikeresen elindítani. A társadalmi igény kialakításának folyamata viszont egy igen hosszú időt feltételez. Ennek segítésére különböző figyelemfelkeltő kampányok indítása szükséges, de ezeknek nem ez a forma a legtalálhatóbb.

4.2. Folytatás ingyenes hírportálként

Az ingyenes hírportálok esetében alapvetően kijelenthető, hogy a reklámokból származó bevételekre, illetve a tulajdonosokra támaszkodhatnak kiegészülve a mecénási hálóval. Az elmúlt évek során azonban megfigyelhetők voltak egyre sikeresebb kampányok, amelyek során magyar hírportálok támogatókat, anyagi hozzájárulást próbáltak szerezni.

Vannak kezdeményezések, mint a Magyar Hang vagy a direkt36.hu, akik a közösségi finanszírozásra építenek a kezdetektől határozottan. Általánosságban az ilyen üzleti stratégiával rendelkező vállalkozásokról elmondható, hogy kis csapattal, alacsony költségvetéssel dolgoznak és nem feltétlenül főállásban foglalkoztatják az újságírókat. Fix, nagyobb szerkesztőséggel és több újságíróval működő hírportál esetén ez az út Magyarországon még nem tűnik működőképesnek. Azonban a meghatározó szereplőknél is megfigyelhető, hogy jobban figyelnek a közösségi finanszírozásra, több kampányt indítanak, és ezek kidolgozottabbak, mint korábban.

A 444.hu-t üzemeltető Magyar Jeti Zrt. és a HVG is indított már több crowdfunding kampányt a reklámbevételek kiegészítésére. Továbbá mindkét hírportálon lehetőség van folyamatos támogatásra is. Az elmúlt időszak leghíresebb ilyen jellegű kampánya az Index.hu csapatához fűződik. Meglepő gyorsasággal terjedt a hír, hogy az Index.hu-t megpróbálják ellehetetleníteni a reklám beszállítói oldalról. A híroldalt üzemeltető alapítványnak kizárólagos szerződése volt egy reklámokat közvetítő céggel, ami kormányközeli üzletember kezébe került. Ezt követően pedig szemmel láthatóan csökkent a hirdetések száma a weboldalon, amire válaszul indították el a gyűjtést az Index részéről.

4.3. Podcast, mint megoldás

A harmadik, talán a legtávolabbi forma a korábbi keretektől, de egyértelműen, ha podcastokat említünk, akkor egy felszálló ágban lévő média szegmensről beszélhetünk. A podcastok a modern rádiózás zászlóshajói. Technikailag internetes felületre feltöltött hanganyagokról beszélhetünk, amelyek online és letöltve is hallgathatók. Az RSS technológiának köszönhetően pedig a

legismertebb zeneszolgáltató oldalakon keresztül fel is lehet iratkozni rájuk. Többek között a legismertebb csatornákon is, mint a Spotify vagy a YouTube könnyen elérhetőek, és egyre nagyobb teret hódítanak.

Ez a szegmens, ahol a reklámok viszont háttérbe szorulnak, hiszen általában nem a saját felületen érik el ezeket a fogyasztók. Így finanszírozási szempontból az előfizetéses modell működhet leginkább. Viszont az első opcióval összehasonlítva ebben az iparágban a fixköltségek alacsonyabbnak tekinthetők, mint egy híroldal esetében, hiszen nem kell saját platformot fejleszteni és karbantartani, illetve a tartalom előállításának a bonyolultsága és költsége se magasabb, mint a híroldalak esetében. Összességében a hangfelvétel és a minőség biztosítása jelenthet kihívást ebben az ágazatban.

Magyarországon versenytársak tekintetében nem beszélhetünk kiélezett versenyről az online rádiók világában. Leginkább az alkalmanként megjelenő és időszakos podcastok vannak jelen a piacon. Egy-egy youtuber csatornája értelmezhető alternatívaként, akik általában egy speciális témával kapcsolatban készítik műsorukat. A gazdasági csatornák közül a Portfólió vagy Bencze Balázs csatornája említhető példaként. Egy másik ágazat, a hírrádiók csoportja. A gazdasági, közéleti és politikai témákkal foglalkozó állomások sugárzott műsora lehet átfedésben az általam felvázolt podcast tartalmával. A Klub Rádió és az Inforádió, akik meghatározóak a hírrádiók közül, illetve egy-egy közszolgálati vagy kereskedelmi rádió külön műsora. A hátrány viszont ezekhez képest, hogy autóban, egyszerű rádión a podcastok nem érhetőek el, mert nem rendelkeznek saját rádiófrekvenciával. Így a rádiózók egy nagy százalékát nem is érintheti, hiszen nem rendelkeznek a podcast hallgatására alkalmas okoseszközzel, vagy nem használják azt.

A politikai nyomás viszont pont ennek köszönhetően kicsi ezen a részpiacon, hiszen a tartalom szolgáltatáshoz kapcsolódó minden tevékenység nemzetközi cégeken keresztül zajlik. A szabályozás pedig összetettebb annál, hogy egyszerűen korlátozható legyen, illetve a zeneszolgáltató platformok a jelentős mértékű zenefogyasztó társadalom támogatást is élvezik. Ezek alapján talán stabilnak nevezhető a technológiai és jogi, szabályozói háttér. A piaci körülmények így kifejezetten pozitívan értelmezhetőek egy frissen belépő szereplő számára.

5. Alternatívák összevetése

A fenti 3 különböző megújulási lehetőséget a korábban említett kritériumok mentén vizsgálva a következő állítások jelenthetőek ki az egyes formákról.

3. ábra: Piacra lépés összetettsége

	Verseny a piacon	Jelentőség (1/4 a legjobb)	Megvalósítás nehézsége	Kockázat
Előfizetéses híroldal				
Ingyenes online híroldal				
Podcast				

(Forrás: Saját ábra)

Az előfizetéses híroldal esetében magas a kockázat, hogy nem lesz sikeres egy új kampány a fogyasztók nyitottságát tekintve. Azonban, ha sikerül az induláshoz elegendő előfizetőt megszólítani, akik hajlandóak is fizetni, nem csupán várják, hogy elinduljon az oldal, de kezdeményezően támogatják is, akkor egyedi „prémium” szolgáltatóként kiemelt helyre pozícionálná magát a cég. Erre alapozva a későbbiekben jobban működhet egy ilyen modell. Hosszútávon fogyasztói tudatosságot és társadalmi transzformációt feltételezve egy működőképes megoldásnak tűnik. Azonban ebben a helyzetben nem lenne a legjobb döntés egy ilyen formában indulni. A buktatója az maga az elindulás és a magas fixköltség. Kérdéses, hogy sikerül-e akkora támogatói közönséget szerezni, hogy az oldal fenntartható legyen.

Az ingyenes online híroldal talán a legegyszerűbb továbblépési forma az összes közül. Könnyen elindítható a többi piacra lépési stratégiához képest, és nem szükséges komoly szervezeti átalakítás se, hogy a későbbiekben is működőképes médium legyen. A kockázat leginkább a hosszú távú finanszírozásban rejlik ezen a téren, hiszen nagy a verseny, szükséges a folyamatos hirdetői jelenlét és még politikai nyomás is van ezeken a szereplőkön. Illetve a későbbi üzleti modellváltás sem tűnik ésszerűnek, hiszen pont az ingyenességgel elért fogyasztók jelentik az oldal bázisát.

A podcast szolgáltatóvá váláshoz sok rugalmasság szükséges szervezet szinten, hiszen az eddigi írott, nyomtatásban vagy online megjelenő anyag helyett hanganyagot készítenének a kollégák. Fontos, hogy nem egy teljesen ismert formája az információszerzésnek/kikapcsolódásnak a podcast hallgatás, így egy erős bevezető marketing kampányra biztosan szükség lenne, ami egyrészt a szolgáltatást, másrészt a podcast hallgatást, mint cselekvést népszerűsítene.

Személy szerint egy kevert stratégiában látom a legnagyobb lehetőséget. Ennek az alapja egy ingyenes online hírportál, ahol korlátlanul lehetne böngészni a cikkek között. A mélyebb, komolyabb elemzői tartalmat pedig podcastokban helyezném el, ami egy prémium fizetős szolgáltatásként lenne elérhető a fogyasztók számára. A kiemelt tartalmak oknyomozást, mély összefüggéseket feltáró hanganyagokat, exkluzív riportokat és máshol nem elérhető információkat tartalmazna. Ezeknek a stratégiáknak az ötvözésével kikerülhető lenne, hogy a podcastok esetén kiessen a hirdetői bevétel, illetve egy hosszabb távra stabil, előfizetőkkel rendelkező, komplex szolgáltatást nyújtó médium jöhetne létre.

Forrásjegyzék:

THE NIELSEN COMPANY (2018): *Havi statisztikák 2018. november.* http://www.nielsentam.tv/Uploads/Hungary/Honlap_havi_statist_201811.pdf. Lekérdezve: 2018.12.03.

JOÓB A. (2016): *A Népszabadság megszüntetése röviden.* https://index.hu/belfold/2016/10/08/a_nepszabadsag_felfuggesztes_roviden/. Lekérdezve: 2018.11.30.

DULL SZ. (2018): *Megszűnik a Magyar Nemzet, elhallgat a Lánchíd Rádió.* https://index.hu/kultur/megszunik_a_magyar_nemzet_elhallgat_a_lanchid_radio/ . Lekérdezve: 2018.11.30.

MATESZ (2018): 2018 (III) negyedév gyorsjelentés. <https://matesz.hu/adatok/publikus-adatok>.Lekérdezve:2018.12.06.

MLE (2017): *Sajtóközlemény*, Budapest, 2017. március 1. <http://mle.org.hu/reklamtorta-2016-98184-milliard-ft-a-2016-os-teljes-sajtopiaci-bevetel/> .Lekérdezve: 2018.12.01.

MÉRTÉK MÉDIAKUTATÓ MŰHELY (2018): *A politikai tájékozódás forrásai Magyarországon.*http://mertek.eu/wp-content/uploads/2018/11/A_politikai_tajekozodas_forrasai_Magyarorszagon_2018.pdf?fbclid=IwAR3bNzV2_Kns8gjegs-62sWQkbhCakA-meRdHg-PD-lnpEBvNOAM2yjW0js .Lekérdezve: 2018.12.05.

B. SIMON K. (2018): *Látták, hogy a klasszikus hirdetési modell hosszabb távon nem életképes.*<https://politis.hu/lattak-hogy-klasszikus-hirdetesi-modell-hosszabb-tavon-nem-életkepes/> .Lekérdezve: 2018.12.09.

Ábrajegyzék

1. Ábra: Hírfogyasztás médiumtípusok szerint Magyarországon http://mertek.eu/wp-content/uploads/2018/11/A_politikai_tajekozodas_forrasai_Magyarorszagon_2018.pdf?fbclid=IwAR3bNzV2_Kns8gjegs-62sWQkbhCakA-meRdHg-PD-lnpEBvNOAM2yjW0js (Lekérdezve: 2018.12.05)
2. Ábra: Reklámbevételek megoszlása a szegmensek között <http://mle.org.hu/reklamtorta-2016-98184-milliard-ft-a-2016-os-teljes-sajtopiaci-bevetel/> (Lekérdezve: 2018.12.01.)
3. Ábra: Piacra lépés összetettsége

A dél-tiroli autonómia – egy atipikus modell

Szakmailag ellenőrizte: dr. Zsinka László

Absztrakt

A rövid tanulmány célja, hogy egy strukturált és tömör összefoglalást nyújtson a dél-tiroli autonómia kialakulásának folyamatáról, kiemelve azon speciális körülményeket, amelyek döntően befolyásolták a folyamatban résztvevő aktorok mozgásterét. A már fennálló dél-tiroli autonómia egyes elemei, jellegzetességei modellértékűnek tekinthetők, ugyanakkor fontos leszögezni, hogy ez atipikus modell is egyben, mivel a létrejöttének körülményei és a szereplők mozgásterét speciálisak (egyres jellemzőit tekintve egyben megismételhetetlenek is), ami a modell adaptálását megkönnyíti.

A folyamatban szereplő aktorokat figyelembe véve Rogers Brubaker hármas modelljét követem, amely Olaszországra, a nemzetesítő államra, Ausztriára, az anyaállamra és a nemzeti kisebbséget képviselő Dél-Tiroli Néppártra fókuszál, amelyek viszonyát dinamikus kölcsönös függés jellemzi. Az aktorokat egyaránt befolyásolták belső folyamatok, illetve tőlük független külső faktorok, úgy mint: a hidegháború paradigmája és annak az ENSZ-re gyakorolt hatása, illetve a Jugoszláviában élő olasz kisebbségek ügye.

A dél-tiroli autonómia szempontjából lényeges dokumentumok a következők: a Gruber-De Gasperi egyezmény, az Olaszországgal kötött Saint-Germain-en Laye-i békeszerződés, az 1497-es és 1661-es számú ENSZ Közgyűlési határozatok, valamint az 1948-as, és a máig érvényben lévő 1972-es autonómia statútum.

Rövid tanulmányom célja, hogy bemutassam a dél-tiroli autonómia modell kialakulásának főbb állomásait, kitérve a szereplők speciális jellegére.

Fontos kiemelni, hogy maga Dél-Tirol egy atipikus modell abban a tekintetben, hogy létrejöttének körülményei és módja atipikusak, de emellett az így létrejött autonómia szerkezete modell értékű a kisebbségi kérdésekkel foglalkozók számára. Ez a modell viszont nem alakulhatott volna ki az előbb említett atipikus körülmények nélkül, éppen ezért problémás magának a szerkezetnek az egyszerű átemelése más térségekbe. A különböző szereplők pozíciójának változása révén, nemzetközi jogi szerződésekre alapozva, az ENSZ közreműködésével valósulhatott meg a reális kompromisszum. Több elem (szerencsés) együttállása miatt zárult működőképessé a probléma.

A dél-tiroli autonómia alapjainak pillérei a következők: a Gruber-De Gasperi egyezmény, az Olaszországgal kötött Saint-Germain-en Laye-i békeszerződés és az osztrák államszerződés. Ez a három dokumentum alapozta meg az I., majd annak felülvizsgálatából született II. autonómia statútumokat. A dél-tiroli némettség tényleges, elismert kisebbséggé válásának normalizálódási folyamatába ágyazódik bele a dél-tiroli modell szerkezetének kialakulása. Az átfedés ugyanakkor nem teljes, hiszen 1918 és 1948 között a kisebbség belső szerveződése és fennmaradásáért folytatott ellenállása zajlott, de az autonómia abban a periódusban még nem képezte a központi állam és a kisebbség közti kommunikáció tárgyát, legalábbis nem komolyan vehető formában. Ennek oka, hogy az autonómia-ökökvést Olaszország nem tartotta rá nézve kötelezettséggel járó, legitim igénynek.

Az aktorokat figyelembe véve Rogers Brubacker hármas modelljét követem, amely a nemzetesítő állam, az anyaállam és a nemzeti kisebbség hármására fókuszálva magyarázza az eseményeket. A három aktor viszonyát dinamikus kölcsönös függés jellemzi. Brubacker kiemeli azt is, hogy a szereplők „nem statikus és egységes entitások, hanem olyan „politikai mezők”, amelyeket differenciált és versengő halmazok építenek fel” [Metz, 2011]. Ezen mezőknek fontos vizsgálni a belső alakulási folyamatait, és az egymásra gyakorolt kölcsönhatásokat, amelyek a másoknak adott válaszként is értelmezhetők. Az interakciókon kívül fontos számbavenni azokat a mezőkön kívüli eseményeket is, amelyek döntően befolyásolják a halmazok alakulását.

Ezek mentén tehát a folyamatot alakító három fő aktor Olaszország mint nemzetesítő állam, Ausztria mint anyaállam és a Dél-Tiroli Néppárt (SVP), amely a dél-tiroli kisebbséget képviseli. A tanulmány ezen három szereplő belső folyamataira és egymáshoz való viszonyulására, illetve a külső aktorok akcióira adott válaszokra fókuszál.

*

Dél-Tirol lakosságát felkészületlenül érte az I. világháborút lezáró béke eredményeképpen elcsatolás Ausztriától, memorandumokkal nem tudtak változtatni a kész helyzeten, és ekkor még a legyőzöttek közé tartozó, éppen ezért gyenge tárgyalópozíciójú Ausztriára sem számíthattak [Metz, 2011]. A wilsoni tizenegy pont közül a 9. pont elvileg hivatkozási alapul szolgált a dél-tiroliak helyzetének méltányos rendezéséhez („Olaszország határának helyesbítését a nemzetiség világosan felismerhető vonala szerint kell végrehajtani.”) [Gál, 1995: 12]. A memorandumokban helységnevek listájával is alátámasztották, hogy a Kufsteintől a Salurni-szorosig kizárólag homogén németek élnek, kiegészülve némi ladin lakossággal, 1919. szeptember 2-án a szövetséges és társult főhatalmak mégis elutasították a beadványt [Gál, 1995].

A helyzetet tovább árnyalja, hogy Olaszország lakosságának csupán 3%-át kitevő kisebbséggel bővült, de ez az etnikum egyetlen, egybefüggő, az anyaállamukkal közvetlenül szomszédos területen él, vagyis a dél-tiroliak esetében a wilsoni elvekre hivatkozó kérés akár elfogadható és megvalósítható is lehetett volna, de a konferencián az olasz álláspont érvényesült.

Ausztria számára ez nemcsak területi és népességi veszteséget jelentett, de komoly gazdasági és infrastrukturális károkat okozott, mivel az addig egységes Tirol Dél-Tirol leválasztásával az Ausztrián belüli Észak- és Kelet-Tirol is elszakadt egymástól, és Salzburg közbeékelődésével megszűnt köztük a közvetlen kapcsolat.

Ennek következtében 74 000 km² területtel és 25 000 lakossal nőtt Olaszország, valóra váltva ezzel a Mazzini óta hangoztatott aspirációjukat [Gál, 1995] egy olyan új provinciával, amelyben a háború előtti utolsó népszámlálás során csak 2,9% vallotta magát olasz nemzetiségűnek [Lozoviuk, 1993].

Bár III. Viktor Emánuel 1921-ben kiadott királyi rendeletében igazgatási és törvényhozási hatásköröket is juttatott a tartományi gyűlésnek [Sipos, 1993], Mussolini „homogén nemzet” politikája jegyében 1923-ban Dél-Tirolt beolvasztották Trentino provinciába, kizárólagosan az olasz lett a hivatalos nyelv, és kötelezték a lakosságot a családnevek olaszosítására is [Mézes, 2003]. 1939-ben a berlini egyezmény keretében Mussolini megállapodást kötött Hitlerrel, amely lehetővé tette a dél-tiroli németeknek, hogy optálhassanak a német állampolgárságért, viszont ez Dél-Tirol elhagyását vonta maga után [Corvaja, 2001]. Bár a fennmaradt adatok eltérőek, de a legmegbízhatóbb források szerint a negyedmilliónyi kisebbség 86%-a döntött így, és 1943-ig 75 ezer dél-tiroli el is hagyta otthonát [Sipos, 1993]. A folyamat csak az 1943. szeptember 8-i olasz fegyverszünettel szakadt meg.

1945 után azonban változtak a tárgyalópozíciók: Olaszország fegyverszünetet kötött az

antifasiszta hatalmakkal 1943. szeptember 3-án és társhadviselőként a szövetségesek oldalán hadat üzent a náci Németországnak, ugyanakkor ez nem tette semmissé a szövetségesek fasizmustól való félelmét a párizsi tárgyalások alatt [M. Szebeni, 2007].

A dél-tiroli lakosság az 1945-ben alakult SVP vezetésével követelte a népszavazás kiírását [Mazzoleni, 2010] - volt is erre precedens 1920-ból, a karintiai szlovének esetében [Lozoviuk, 1993]. Egy 160 000 fő által aláírt petíciót nyújtottak be az „óhazához” való csatlakozás érdekében, komoly engedményeket is téve, hogy a gazdasági egységet vélhetően felhozó olasz fél vitorlájából kifogják a szelet [Gál, 1995]). Érdemes megjegyezni, hogy az USA 1944-es Post War Commission on Austria memorandumában azt írja, hogy a visszacsatolás által egy kultúrájában és népességében főként osztrák lakosságú területről van szó, ami elősegítené Ausztria stabilizációját, míg Olaszország számára nem okozna végzetes veszteséget, akár etnikailag, akár területét tekintve. Ez az álláspont köszönt vissza az olasz békeszerződés előzetes tervezeteiben. De Gasperi viszont helyesen érzett rá Ausztria ingatag helyzetére [M. Szebeni, 2007], és így felszólalásaival meggyőzte a kiegyensúlyozatlan békétől, a szélsőséges rezsimek újbóli megjelenésétől tartó szövetségeseket. Az 1946-os memorandumban, a korábbival ellentétben, az USA elvetette Dél-Tirol Ausztriához csatolását, és nem tekintette azt többé minor rectification-nek [Gál, 1995], helyette sokkal inkább egy stabil, szövetségre kész Olaszország biztosítása volt a cél. Ausztria még további két memorandumot nyújtott be, mind mérsékeltebb igényekkel, de Ausztria és Dél-Tirol elsődleges célját, a népszavazást elvetették, és az osztrák fél 1946. augusztus 21. és 25. között Felix Ermacora vélekedése szerint már lemondott a terület visszaszerzéséről, ami kitűnik Karl Gruber külügyminiszter 1946. augusztus 21-i beszédéből, ahol Dél-Tirolral kapcsolatban már nem említi meg az eredeti osztrák törekvéseket [Gál, 1995]. Gruber ugyanakkor később megjegyezte, hogy egyedül a párizsi konferencia adott lehetőséget arra, hogy „az autonóm szabályozásnak nemzetközi jelleget biztosítsanak” [Gál, 1995: 20]. Sikertült ugyanis az osztrák félnek egy egyezménybe bevonni Olaszországot, amely biztosította a német kisebbség számára a törvényhozói és a végrehajtói autonómiát Bolzano tartományon belül. Az 1946. szeptember 5-én aláírt, tehát még a párizsi békék előtt megkötött Gruber-de Gasperi egyezmény egyúttal az 1947-es párizsi olasz békeszerződés IV. melléklete is (Treaty of peace with Italy. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=KEKNIM>), és a mai napig a dél-tiroli kisebbségek jogainak biztosítását célzó alapidokumentum.

1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés értelmében Dél-Tirol az olasz állam része maradt. A dél-tiroli etnikumoknak ez keserű pirula volt, ugyanakkor az I. világháborúhoz képest fontos változás, hogy számíthattak immár egy olyan anyaországra, amely kész és képes aktívan közbenjárni érdekeikért.

Ausztria az 1955-ös államszerződésétől függetlenül – amelyben az 1938. január 1-jei határokat deklarálták érvényesként – sietett azt is kinyilatkoztatni, hogy a dél-tiroli kisebbség jogainak letéteményeseként, legitim képviselőjeként kíván fellépni, amelyre a Gruber-de Gasperi egyezmény adott alapot. A poszt-világháborús korszakot megalapozó új békerendszer már jóval átgondoltabb, mint az elődje volt, a tárgyalásokon mérvadó nagyhatalmaknak pedig szándékukban is állt az így kialakított, reálisnak vélt status quot fenntartani. Ezzel a szándékkal ellentétes volt a dél-tiroli németiség irredenta törekvése, amely viszont így, a nemzetközi közösség támogatása nélkül, az 1955-ig korlátozott mozgástérrel bíró Ausztria mellett esélytelenné vált.

A békében foglaltak megvalósítása gyanánt 1948 februárjában meg is jelent az első komoly eredmény egy dekrétum formájában, amely visszaadta valamennyi, kényszer-optáns dél-tirolinak olasz állampolgárságát. Ennek eredményeképp a kényszerből kivándoroltak mintegy egyharmada tért vissza Dél-Tirolba [Lozoviuk, 1993]. 1948. január 30-án pedig elfogadták az 5. sz. alkotmánytörvényt, amely különleges jogállásúnak minősítette Trentino Alto-Adige régiót [Sipos,

1993], ez az úgynevezett „ertes Autonomistatut” (első autonómiaszabályzat). Ennek eredményeként egyesítették Trento és Bolzano (Bozen) provinciákat (*provincia*) létrehozva Trentino–Alto Adige régiót (*regione*), és Bolzano csakis ezen belül bírt *szűk keretek között* saját igazgatással. Az olasz érvelés szerint a régióon belül a két részterület (tehát a németlakta Bolzano is) élvezti az autonómia adta lehetőségeket. Az osztrák álláspont szerint a párizsi szerződés 1. cikke alapján az autonómiára csak Bolzano és a trienti német anyanyelvű helységek jogosultak, mint Olaszország tényleges kisebbség állampolgárai. Mi több, a státútum megalkotási folyamata alatt nem konzultáltak a német lakosság képviselőivel, noha ezt a párizsi szerződés előírta.

Az 1950-es évekre jellemző volt az olasz kormány részéről a szerződés végrehajtásának akadályozása, illetve az olasz befolyás és az olaszok arányának növelése Bolzanóban. Ezek a lépések vezettek a kisebbség és az olasz állam közti töréshez. Az SVP a kisebbségek autonómiáját tovább szűkítő, 1959. január 16-i végrehajtási rendeletre válaszul kilépett a kereszténydemokratákkal való koalícióból 1957. január 31-én, és 1970-ig ellenzékbe vonult a regionális tanácsban [Gál, 1995]. Ez a belső egység is szervesen hozzájárult a sikeres fellépéshez, és a folyamatban tényleges, releváns aktorként tudtak innentől működni. Ezek után az SVP következetesen egyeztetett és tájékoztatta a védőhatalmat, másrészt igyekezett bojkottálni a tartományt érintő intézkedéseket [Győri Szabó, 2006].

Ausztria már 1956. október 6-án benyújtott egy jegyzéket az olasz kormánynak [Lozoviuk, 1993], javaslatot téve a problémás kérdések megvitatására, azonban Olaszország ezt visszautasította a belügyekbe való be nem avatkozás elvére hivatkozva. Ausztria viszont folytatta a felhívások sorát, végül a nemzetközi közösség bevonása mellett döntött, és az ENSZ elé terjesztette a dél-tiroli kérdést 1959-ben.

A dél-tiroli németek az 1950-es évek végétől tüntetéssorozatokkal vették ki a részüket a nyomásgyakorlásból. A békés tömegdemonstrációkon túl a terrorcselekményektől sem riadtak vissza a civilek. Eredetileg ez már 1956-tól megjelent, alulról szerveződő „spontán népi terrorizmus” [Győri Szabó, 2006: 226.]. A mozgalom legjelentősebb akciója az 1961. június 11. és 12. közti „Notte dei fuochi” (Feuernacht), ami egy 47 támadásból álló akció az asszimilációs politika centrumában, Bolzanóban, amelynek eredményeképp sötétségbe borult az egész régió [Dabis, 2012]. A merényletek után egész Alto-Adigét megszállta a rendőrség, tömeges letartóztatások és kínzások kezdődtek, és elharapódzott a besúgási és szökési hullám is [Flamini, 2003].

A tüntetésekből eszkalálódó terrorista cselekmények viszont komolyan megbolygatták a háború utáni nyugati tömb, nyugati demokráciák rendjét, nem illett bele a világháborút követő, a kontinens újjáépítését célzó konszolidációs folyamatba, de ezúttal érzékenyebben reagált az államok közössége a békék utáni határrendezéssel kapcsolatos frusztrációra azon okból, hogy így elejét vegyék egy komolyabb összetűzésnek, tanulva a világháborút megelőző időszak rossz tapasztalataiból. A nemzetközi közösség elvárásaiban egy hosszan tartó, kiegyensúlyozott rendezés szerepelt, amely által a térségben a feszültséget megszüntetik, és ennek érdekében hajlandóak is voltak nyomásgyakorlásra, majd a későbbiekben kontroll funkció betöltésére is – mindezen igények és hajlandóságok hathatós támaszt jelentettek Ausztriának, amelyekre kész volt újra és újra apellálni a különböző fórumokon.

A lényegi dolgok azonban nem Dél-Tirolban, hanem az ENSZ Közgyűlésén dőltek el. Az első, 1959-es felszólalások után világos volt, hogy sem Ausztria, sem Olaszország nem fog engedni álláspontjából, így 1960-ban került az ENSZ napirendi pontjai közé a dél-tiroli kérdés, amit a Politikai Bizottság tárgyalt [Gál, 1995].

Ausztria tudatosan épített semlegességére, így hathatósan tudott lobbizni, és emellett kész volt nem kevés pénzt áldozni az ügyre. Az USA mellett a másik pólust, a Szovjetuniót is

felkereste, és semleges államként elnyerte támogatását [Maruzsa, 2010]. 1960. október 31-én az ENSZ Közgyűlése elfogadta az 1497-es számú határozatot [United Nations General Assembly, res. 1497: [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1497\(XV\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1497(XV))], amelyet mindkét állam saját sikereként könyvelt el. A dokumentum nem hozott érdemi döntést a dél-tiroli kérdésben, de mérsékletre intette a feleket (ezért volt Olaszországnak kedvező), illetve sürgette az Ausztria és az Olaszország közti tárgyalások folytatását, törekvést az eredményre *ésszerű határidőn* belül, egyúttal jelezte, hogy az ENSZ lehetséges fellebviteli fórum marad a megállapodás hiányának esetében (ezért volt kedvező Ausztriára nézve). A határozat legfőbb jelentősége az osztrák diplomácia számára az, hogy megerősítette Ausztria védőhatalmi jogát és a Gruber-De Gasperi szerződés alapelveit.

Az ENSZ határozatnak megfelelően megindult a tárgyalássorozat Milánóban és Klagenfurtban Ausztria és Olaszország közt. Az egyeztetéseken Olaszország ajánlata a hatályos 1948-as státútum következetesebb végrehajtása volt [Gál, 1995], de Ausztria ekkor már – átérzve az erőviszonyok megváltozását – elégtelennek minősítette az I. státútumot. A tárgyalások tehát gyorsan megrekedtek, ám ebben az időszakban hajtották végre a „Notte dei fuochi” merényletsorozatot. Ez ismét kooperációra ösztökölte a tárgyalófeleket – az akció után pár héttel alakult meg az úgynevezett Tizenkilences Bizottság [Mézes, 2003], 11 olasz, 7 tiroli német, 1 ladin¹⁶ taggal. Itt már látszott egyfajta hajlandóság a reprezentativitásra, még ha az etnikai arányoknak nem is felelt meg a bizottság összetétele az olasz többség miatt, de legalább megtörtént a kisebbség és a helyi lakosság bevonása a probléma rendezésébe.

A „Notte dei fuochi” utáni letartóztatás- és kínzásorozat embertelensége és a befagyott tárgyalások miatt Bruno Kreisky osztrák külügyminiszter ismét az ENSZ-hez fordult 1960 novemberében [Gál, 1995]. A Közgyűlés 1661. határozatában pozitívként emelte ki a tárgyalások megkezdését a két fél közt, ugyanakkor a probléma rendezetlen volta miatt ismételten felszólította a feleket a megoldásra, az 1497-es határozatban foglaltaknak megfelelően [United Nations General Assembly, res. 1661: [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1661\(XVI\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1661(XVI))]. Ez további egyértelmű jelzés Olaszország felé, hogy nem kezelheti belügyként a problémát, míg Ausztria legitimitása tovább erősödött a kérdésben.

1964. május 25-én, Genfben a külügyminiszteri találkozón a további részletes egyeztetések érdekében olasz-osztrák szakértői bizottság felállítását határozták el, amely 1964 és 1969 között munkálkodott [Gál, 1995]. A bizottság a munka során két dokumentumot hozott létre, a „Pakett” (Pachetto) csomagterv, amely 137 témakört jelöl meg, ahol végre kell hajtani a változtatásokat, erre pedig a másik dokumentum, az Operatív Időrend (Operationskalender) adott keretet, bár nevéből eltérően nem konkrét dátumokat rendelt hozzá a teljesítésekhez, hanem a szükséges jogi szabályozás szintjét határozta meg [Sipos, 1993]. A Pachetto több csoportba osztja a megvalósítandó módosításokat, és előírja egy Állandó Dél-Tirol Bizottság felállítását (Hetes Bizottság). A Pachetto egyik különösen lényeges eleme, hogy rögzíti: csak a végrehajtandó intézkedések megvalósításával kerül le a dél-tiroli kérdés az ENSZ napirendi pontjai közül [Győri Szabó, 2006]. Ez az elem garanciát jelentett Ausztria és a dél-tiroliak számára arra, hogy Olaszország nem kísérli meg az első státútum esetében már alkalmazott elodázás taktikáját.

Kurt Waldheim és Aldo Moro külügyminiszterek 1969. november 30-án Koppenhágában aláírták a két okmányt, decemberben pedig mindkét ország parlamentje el is fogadta [Mézes, 2003]. Az Időrend 9. pontja révén [Gál, 1995] 1972. január 20-án pedig hatályba lépett az az

---

¹⁶ A ladinok az Inn felső völgyében élő etnikum, a rómaiak által ellatinosított rétoromán törzs leszármazottainak tartják őket (Lozoviuk, 1993).

alkotmánymódosítás, amely módosította a régióra vonatkozó 1948-as autonómia státútum jogköreit. Az Új Autonómia státútum Dél-Tirol autonómiájának első számú jogforrása.

A II. státútum széles jogkört biztosít Trentino Alto-Adigének, amely jogosítványok három fő kategóriába sorolhatók: teljes illetékesség, tehát ez esetben csak az olasz alkotmány, valamint a nemzeti érdekek és nemzetközi köteleességek jelentenek határt; rész-illetékesség, ebben az esetben az olasz állami törvények a mérvadók; kiegészítő illetékesség, a nemzetközi és állami törvényeken kívül, a tartományi törvényeket is figyelembe kell venni. Összevetve a két státútumot, elmondható, hogy a létrehozott rendszerben sokkal meghatározóbb a szubszidiaritás elve: több jogkör átkerült az államtól a régió, illetve a régiótól a provincia hatáskörébe. A legjelentősebb elmozdulás a törvényhozás szintjén vehető ki: nemcsak több területtel kapcsolatban hozhattak törvényt, de az egyes szinteken történő törvényhozási folyamat is jobban összefonódik az alsóbb szinttel, értem ezalatt a provincia felülvizsgálatra, elutasításra való jogát a regionális törvényhozási folyamatban. A provinciák kibővített mozgástér tekintetében főleg az oktatással, ifjúsági neveléssel kapcsolatos jogkört emelném ki, amely az óvodai nevelés szabályozásától kezdve az egyetem alapításának jogáig terjed ki. A német nyelvi csoport tagjai alapvetően Bolzanóban tömörülnek, és ez okból a II. státútum már több speciális rendelkezést tartalmaz Bolzanóra vonatkozóan, főleg a nyelvhasználattal kapcsolatban [II. státútum 11. fejezet 99-102. cikkek]. Az etnikai arányosság elve sokkal több esetben jelenik meg mint kritérium például azon négyfős bizottság esetében is, amely akkor jogosult közbelépni referenciáival, ha a provincia illetve a régió költségvetést nem fogadja el a parlament [84. cikk 3-5. bekezdés]. A ladinok esetében óriási előrelépés a kulturális autonómia [Bonell-Winkler, 2010] - az I. státútumban egyetlen cikk erejéig foglalkoznak helyzetükkel: előírják a ladinlakta településeken a ladin nyelvű oktatást az általános iskolákban, illetve kifejezik, hogy a térségnek tiszteletben kell tartani a ladin kultúrát [87. cikk]. Ezzel szemben a II. státútum hagyományok ápolására, rekreációs tevékenységre való jogot is rögzíti a ladinok esetében, konkrétan megnevezve azon térségeket, ahol a ladinok többsége él. Ezen kívül az I. szabályzattal ellentétben új kisebbségekről is rendelkezik már a II. státútum, ezáltal elismerve kultúrájuknak létjogosultságát, önállóságát, a döntési jogkörhöz ráadásul nagyobb anyagi szabadság is társult, mivel az adóból befolyó bevételeknél is nagyobb arány maradt a provincián belül [II. autonómia státútum, 30, 38, 48/c, 62, 89, 99. cikkek].

1972-ben lépett hatályba a II. státútum, aminek véghezvitelére egy évet jelölt ki a dokumentum - ez alkotmánytörvények végrehajtási rendeletei és dekrétumok formájában teljesült. A folyamat 1987-ig szinte teljesen lezajlott - nyolc szakterület végrehajtási rendeleteinek kivételével, amelyek inkább általános igazgatási jellegű témakörökkel voltak kapcsolatosak [Nagy, 2009]. Rendezetlen terület maradt többek között a szenátusi körzetek újrafelosztása, a pénzügyi szabályozás, az etnikai arányosság szabályozása az állami alkalmazottak körében, a trienti Felső Bíróság, valamint közigazgatási intézkedések az optáns vagyonok kérdésében [Gál, 1995]. Ausztria pedig mindeközben következetesen kitartott a dél-tiroliak érdekképviselője mellett [Gál, 1995], amit nyilatkozatban is egyértelműsített, várva az áttörést, ami be is következett 1992 folyamán. Jugoszlávia felbomlásával ugyanis újra felszínre került az isztriai olasz kisebbség kérdése, de az esélyei javításának érdekében Olaszországnak a kisebbségi jogok hiteles képviselőjeként először saját határain belül kellett kielégítően rendeznie a kisebbségek helyzetét. Ezért felélénkültek a rendezési törekvések, majd Olaszország jegyzékben tudatta Ausztriával az Operatív Időrend Pontjainak teljesülését, ezáltal ösztönözni kívánta Ausztriát a zárónyilatkozat kiadására a vitát illetően. 1992. május 22-én a dél-tiroliak közvetlen politikai képviselője, az SVP 7. rendkívüli közgyűlésén, ahol a delegáltak 82,86%-a a csomagtervet teljesítettnek minősítette [Gál, 1995]. Az osztrák parlament ezután meghallgatta a Dél-Tirolban

jelen lévő valamennyi pártot, hogy véleményét kifejtse a helyzetről, és ezután adta ki zárónyilatkozatát 1992. június 11-én. Az Időrendnek megfelelően ezek után Olaszország, fogadva az osztrák nyilatkozatot, az ENSZ főtitkára előtt már Ausztriával közösen tett kormánynyilatkozatot a vita lezárásáról 1992. június 19-én, illetve ugyanilyen nyilatkozat által értesíti a Nemzetközi Bíróságot és az Európa Tanács főtitkárát is, végül a két állam egy baráti együttműködésről szóló szerződéssel rendezi kapcsolatát [Gál, 1995]. Ennek eredményeképp a több mint 30 éve napirenden lévő dél-tiroli kérdés mint rendezett ügy, letöröltetett az ENSZ agendájáról.

A dél-tiroli kisebbség megnövekedett mozgásterét felhasználta kapcsolatai kiszélesítésére, profitálva földrajzi helyzetéből: nemcsak bírta az anyaország intenzív támogatását, a kereskedelmi kapcsolatok élénkítésében is testet öltött, hanem határrégió volt több országgal érintkezve, egy intenzív kereskedelmet folytató térség útvonalának közepén. Dél-Tirol volt az összekötő kapocs Milánó és München között, de az 1972-ben megalapított Alpok Munkaközösség révén kapcsolatot ápolt valamennyi alpesi országgal [Mézes, 2003] is, amely révén támogathatták a civil szervezetek működését, egyeztethették szakpolitikáikat, és közösen tervezhettek meg stratégiai beruházásokat. Részt vett az Alpok Adria Munkaközösség megalapításában 1978-ban, amely tovább szélesítette együttműködéseit, és már a tudományos együttműködésre is kiterjedt [Mézes, 2003]. Fontosnak tartom kiemelni, hogy mozgásterének ily módon való tudatos, taktikus kihasználásával Dél-Tirol komoly gazdasági és stratégiai partnerekre is szert tett, amelyek jótékonyan hatottak gazdaságára. Ennek eredményeként a Dél-Tirol egy főre jutó GDP, foglalkoztatottság, innováció tekintetében meghaladta az átlagos olasz színvonalat, de szélesebben véve Trentino Alto-Adige is Olaszország legfejlettebb régióinak egyikévé nőtte ki magát [Horváth, 1998]. Erre a két pillérre alapozva Dél-Tirol sikerre vitte törekvéseit, egy autonóm régióon belül de facto autonóm provinciaként létezik, igazolva ezáltal az Ausztria által véleményezésre felkért Felix Ermacora professzor értékelését a II. státútummal kapcsolatban: „A provincia politikailag a dél-tiroliak kezében van, ha azok értnek az autonómia kihasználásához” [Gál, 1995:29.].

A Dél-Tirol esetében kialakult autonómiát sikertörténetként, az akarat diadalaként szokták emlegetni – de ezen akarat csak az aktuális lehetőségek helyes értelmezésének köszönhetően hozott sikert. A dél-tiroli kérdés nem függetleníthető hidegháborútól, amely egyetlen globális szintérré változtatta a világot, és minden egyes konfliktus gyakorlatilag ennek mentén nyert értelmet, ez határozta meg a nemzetközi közösség állásfoglalását és a felek mozgásterét. Ebből kiindulva Ausztriát és Olaszországot is ezen a síkon értelmezem. Mind Olaszország, mind Ausztria a nyugati demokráciák közé tartozott, megmaradtak egyazon politikai kultúra területén belül, ahol tehát ugyanazon értékeket (kisebbségek védelme) és kommunikációs formákat (tárgyalás a háború helyett) vettek alapvetőnek. Természetesen nem lehet ignorálni a reálpolitikai érdekeket, amelyek deklarálták az egyes felek álláspontját, de ez az értékazonosság megteremtette az alapot a párbeszéd kezdeményezésére, az azonos tömbhöz való tartozás pedig biztosította a fórumokat a kezdeti tárgyaláshoz – igaz, ez először nem volt effektív, és csakhamar a globális fórum, az ENSZ elé terjesztette Ausztria a kérdést. Ugyanakkor az idő előre haladtával és az álláspontok közeledésével a vitás felek az ENSZ mellett visszatértek és igénybe vették a szűkebb nyugati tömb vitarendező fórumait, példának okán az Európai Nemzetközi Bíróságot vagy az EBEÉ szervezetét [Mézes, 2003]. Ezt azért tartom lényegesnek kiemelni, mert ha összehasonlítjuk ezt a helyzetet példának okáért azzal a lehetőséggel, ami a Franco-korszak alatti Spanyolország esetében állt fenn a kisebbség helyzetének konszolidációját illetően, akkor látható, hogy fel se merült a párbeszéd lehetősége. Erre ráerősített az a tény is, hogy Spanyolországon belül nem volt olyan nyelvi kisebbség, amelynek anyaaállama lenne, tehát közvetlen kapcsolatra

hivatkozva párbeszédet kezdeményezett volna Spanyolországgal. Ugyanakkor nem egyedül ez volt gát a kisebbségi csoportok jogainak támogatásában; az is komolyan közrejátszott, hogy Spanyolországban ez idő alatt diktatórikus rendszer uralkodott, amely nem kívánta a nyugati tömb szerves részét képezni [Sipos, 1993], a fórumokat, és ezzel együtt az ott domináns kommunikációs módozatot, politikai kultúrát követni. Olaszország és Ausztria esetében pedig sokáig ez volt az egyetlen közös nevezője és a kiindulópontja az egyeztetéseknek.

Ausztria és Olaszország ettől függetlenül más státusszal bírt, és ebből kifolyólag mozgásterük is eltérő volt. Míg Olaszország a nyugati tömb része volt és szorosan kapcsolódott a nyugati tömb pólusát képező USA-hoz, betagozódott a NATO-ba is, addig Ausztria 1955-ös államszerződésében deklarálta semlegességét, vállalva, hogy egyik tömbnek sem lesz tagja. A kialakult helyzet inkább Olaszországra rótt terhet ebben a helyzetben: NATO tagként Olaszországra nem kis nyomás nehezedett a dél-tiroli ellenállásból kinövő terrorista tevékenységek miatt. Bár az egyeztetések elején kevés jelét adta annak, hogy valóban érdekelt lenne a kisebbség helyzetének normalizálásában, a robbantásos merényletek miatt kezdett gyengülni pozíciója a NATO-n belül, ahol nem fogadták örömmel a zavargásokról szóló híreket, pont egy olyan tagországgal kapcsolatban, amely abban az időszakban még a NATO határát képezte a keleti, Varsói Szerződésbe tartozó tömbbel. Ez is tovább ösztönözte Olaszországot arra, hogy viszonylag gyors és lehetőleg hosszú távú megoldást találjon a kisebbség ügyében. A státuszok jelentősége tovább nőtt, miután az ENSZ Közgyűlése elé került a dél-tiroli kérdés. A hidegháború alatt az ENSZ-ben végbemenő szavazásokkor szignifikáns jelentősége volt annak, hogy mely állam mely tömbhöz tartozik, vagy az adott időpontban mely tömbbel szimpatizált inkább – a feladat tehát az volt, hogy minél több államot állítsanak az egyes pólusok saját oldalaira annak érdekében, hogy az ENSZ fórumain biztonságban tudhassa érdekeit. Olaszország a nyugati tömbhöz tartozva támaszkodhatott tömbjének jóindulatára, de ez egyúttal le is szűkítette a potenciális támogatók körét. Ezzel szemben Ausztria komolyan épített semleges státuszára, amely által a nyugati tömbbel is jó kapcsolatokat ápolt, de mint neutrális állam, a Szovjetunió jóindulatának elnyerésére is megvoltak az esélyei, sőt intenzív lobbitevékenysége mellett különállása fontos szerepet játszott abban, hogy az el nem kötelezett országok szimpátiáját is elnyerte.

Ezek a jelenségek vezettek ahhoz, hogy a működésképtelen I. statútumot felülvizsgálják, és egy gyakorlatban is alkalmazható autonómia alapjait lefektessék a II. statútum által, továbbá garanciákat biztosítsanak a dokumentumban foglaltak végrehajtására. A nemzetközi közeg illetve közvélemény állásfoglalása ebben az esetben is megfeleltethető a Kymlicka által felvázolt mintának: biztosítékot ad az elszakadás ellen, hiszen elrettenti a rokonnemzeteket az irredentista törekvésektől, ugyanakkor ha kell, aktívan támogatja a kisebbség biztonságosítását [Kymlicka, 2001]. Olaszország hajlandósága hullámzó tendenciát mutatott a megvalósításra, de pozíciója tovább módosult Jugoszlávia felbomlásakor. Jugoszlávia felbomlása lehetőséget adott az isztriai olaszok érdekében való fellépésre, helyzetük javítására – Olaszország itt nem a többséget képviselő állam, hanem az idegen államba szakadt kisebbség anyaállamának pozícióját kívánta felvenni. Ezáltal kénytelen volt maga is átértékelni a dél-tiroli kérdést, mert tervei szerint annak sikere egyben jövőbeli alapot is szolgáltatna saját, kisebbségbe került állampolgárainak védelmére. Olaszország és Ausztria állásfoglalása a kisebbségek kérdéseiben ennek az eseménynek a révén közeledni látszott egymáshoz – mindig az elszakadt kisebbséggel bíró államok bizonyulnak támogatóknak, megengedőnek, míg a saját államukban lévő kisebbségek jogait, helyzetét rendezni köteles országok elzárkóznak a kisebbségek konkrét definíciójának elfogadásától, a jogkörök kiszélesítésétől. Olaszország esetében ugyanúgy megfigyelhető a kihátrálás, a végrehajtandó intézkedések elodázása, és ez onnantól változik jelentősen, amikor az

olasz államnak is alkalma nyílhat határon túli kisebbségének érdekképviselésére, és a kisebbségvédelemben már saját érdekeinek érvényesítését is látja.

Ezek alapján látható, hogy meghatározó volt a nemzetközi környezet és politikai kultúra, ezen kívül pedig a dinamikusan alakuló aktorok egymáshoz való viszonya, amely egy reális és sikeres kompromisszumot eredményezett, amelyre a Gross-jelentés is felhívja a figyelmet [Görömbei, 2003] – hiszen az autonómia évtizedek óta működik komolyabb problémák nélkül, és voltaképpen mindhárom aktornak az a hosszú távú érdeke, hogy a komoly áldozatok árán kialakított status quo fennmaradjon, dacára az időszakosan előtérbe kerülő kritikus, adott esetben szeparatista csoportoknak, és megakadályozza a fennmaradt kérdések (bizonyos helységnevek; kettős állampolgárság témája) eskalációját és a törékeny kapcsolat megsérülését.

(A tanulmány alapjául a 2018-ban megírt “A dél-tiroli autonómia kérdése” c. szakdolgozatom szolgált.)

Bibliográfia

Elsődleges források:

1960-ban elfogadott 1497. ENSZ Közgyűlési határozat:
[https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1497\(XV\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1497(XV)) Lekérdezve:
2019.03.10.

21961-ben 1661. ENSZ Közgyűlési határozat:
[https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1661\(XVI\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1661(XVI)) Lekérdezve:
2019.03.10.

Az Andrea Gross- Szocialista Csoport jelentése- Európai Ügyek Politikai Bizottsága: Az autonóm régiók pozitív tapasztalatai mint a konfliktusok rendezésének lehetséges módja Európában. 9827. dokumentum, 2003. <http://www.hunsor.se/dosszie/thegrossreport.pdf>

Olasz békeszerződés- Treaty of peace with Italy. 10 February, 1947, Paris.
<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=KEKNIM> Lekérdezve: 2019.03.10.

Primo statuto autonomo di Trentino Alto-Adige. 1972. <http://www.consiglio-bz.org/download/1.Statuto-di-Autonomia-1948.pdf> Lekérdezve: 2019.03.10.

Secondo statuto autonomo di Trentino Alto-Adige. 1972.
http://www.autonomia.provincia.tn.it/binary/pat_autonomia/statuti/stat_ing.1123837756.1236767984.pdf Lekérdezve: 2019.03.10.

Másodlagos források:

Bonell L. - Winkler I. [2010]: *L'autonomia dell'Alto-Adige. Descrizione delle competenze legislative ed amministrative autonome della Provincia di Bolzano*. Karo Druck Sas.
<http://www.co> BONELL L. - WINKLER I. [2010]: *L'autonomia dell'Alto-Adige. Descrizione delle competenze legislative ed amministrative autonome della Provincia di Bolzano*. Karo Druck Sas.
<http://www.consiglio-bz.org/it/banche-dati-raccolte/accordo-parigi.asp#anc1956> Lekérdezve:
2019.03.10.

CORVAJA S. [2001]: *Hitler és Mussolini. A titkos találkozók*. Alexandra Kiadó, Pécs

DABIS A. [2012]: *Dél-Tirol autonómia statútuma*. Magyar kisebbség. 17. évf. 3-4.sz.
<http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/002Dabis%20Attila.pdf> Lekérdezve: 2019.03.10.

FLAMINI G. [2003]: Brennero connection: alle radici del terrorismo italiano. Editori Riuniti

GÁL GY. [1995]: *A dél-tiroli kérdés*. Teleki László Alapítvány, Budapest

GÖRÖMBEI S. [2003]: *A Gross-jelentés – Az autonómia mint megoldás az európai konfliktusokra*. http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/2003_2-3_34.pdf Lekérdezve:
2019.03.10.

GY. [1998]: *Az európai regionális politika*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs

KYMLICKA, W. [2001]: *Igazságosság és biztonság*. Fundamentum/3. sz.
http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf686.pdf Lekérdezve: 2019.03.10.

LOZOVIUK P. [1993]: Tirol - kettéosztott tartomány az egyesülő Európában? Regio - Kisebbség, politika, társadalom 4. Évf. 3.sz.

M. SZEBENI G. [2007]: *Alcide de Gasperi. Egy kereszténydemokrata a XX. században*. Magyar Szemle Könyvek, Budapest

MAZZOLENI M. [2010]: *Le regioni dei partiti. Competizione elettorale e decentramento regionale in Italia, Francia e Gran Bretagna.* Vita e pensiero.

METZ R. T. [2011]: *A dél-tiroli autonómia, avagy egy példa a hidépítésre.* Kommentár, 2011/3.sz. http://kommentar.info.hu/iras/2011_3/a_del-tiroli_autonomia_avagy_egy_pelda_a_hidepitesre Lekérdezve: 2019.03.10.

MÉZES Zs. L. [2003]: *A dél-tiroli autonómia egyes elemeinek adaptációs lehetőségei a határon túli magyarok vonatkozásában.* Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest

NAGY I. [2009]: *Autonómia-az olasz példa. Nemzet és biztonság.* 2009/január http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nagy_istvan-autonomia_az_olasz_pelda.pdf Lekérdezve: 2019.03.10.

SIPOS K. [1993]: *A regionalizmus történeti és jogi aspektusai.* (Spanyolország, Olaszország, Franciaország) MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest

Oláh Julianna

Magyar fiatal felnőttek vallásának és spiritualitásának kvalitatív vizsgálata

Szakmailag ellenőrizte: Dr. Koronczai Beatrix

Absztrakt

Kvalitatív, kérdőíves vizsgálatban (N = 270) magyar fiatal felnőttek vallásos és spirituális élményeinek észlelt negatív és pozitív hatásait vizsgáltam nem különbségek mentén. Pár kód kivételével mindkét nemre ugyanaz a kódrendszer volt alkalmazható, azonban a nemek közötti szignifikáns mennyiségi különbségeket találtam a következő kódokban: nők számára inkább volt vallásuk „erőforrás nehéz idők esetén”, és gyakrabban említették, hogy hitük segített megbirkózni a halál gondolatával / mások halálának tapasztalataival, továbbá gyakrabban írták le, hogy személyes hitük/vallásuk problémát / hátrányt okoz/okozott a személyes kapcsolataikban.

1. Bevezetés

2001-es adatok szerint világ népességének 90%-a végez valamilyen vallási vagy spirituális gyakorlatot. A nem vallásos emberek a közel-keleti és afrikai országok lakosságának kevesebb mint 0,1% -át teszik ki. A 238 ország közül csupán nyolcnak van olyan lakossága, ahol több mint 25% azt állítja, hogy nem vallásos. Több mint 30 országban nem jelentenek ateistákat (0%), és a 238 ország közül csupán 12-ben teszik ki a bevallottan ateisták a népesség legalább 5% -át [Koenig, 2009].

Úgy tűnik tehát, a vallás és a spiritualitás az emberi élet olyan aspektusa, amely sokakat meghatározóan érint, mégis megítélése rendkívül változó. A fogalom kb. 40 éve képezi a pszichológiai vizsgálatok tárgyát, és bár kezdetben a spiritualitás, különösképp a vallási gyakorlatokat helyettesíthetőnek vélték más pszichológiai fogalmakkal, mára olyan önálló, mérhető pszichológiai konstruktként kezelik, melynek hatását/korrelátumait és alkalmazhatóságát empirikusan tesztelhetjük [Koenig, 2009].

A szellemi bölcsesség hagyományosan az időskor gyümölcse, és a pszichológia elmélete az élet szellemi vagy erkölcsi fejlődését feltételezi [Jung, 1939; Fowler, 1980; Erikson, 1980; Helwig, 1995]. Az elméleti keretek mellett számos empirikus vizsgálat is alátámasztja, hogy a korosztályok között jelentős különbségek vannak a vallás/spiritualitás nagyságrendjében, szerepében, így potenciális hatásaiban. A spirituális élet minden tényezőjének növekedését találták az életkor előrehaladtával és Clayton H. McClintock, Elsa Lau és Lisa Miller [2018] arról számoltak be, hogy nemzetközi vizsgálatukban feltárt vallásosság/spiritualitás dimenziók többsége pozitívan kapcsolódik az életkorhoz. Ainlay és Smith [1984] szerint a vallásosság dimenzióit az emberek az évek során azonos módon írják le, de idősebb korban a szervezeti és személyes vallási gyakorlat mennyisége közelebb van a fiatalokéhoz, és az évek múlásával a vallási elkötelezettség egyre inkább meghatározó. A latin-amerikai, Markides [1987] longitudinális tanulmánya szerint az önbevételezésen alapuló vallásosság mértéke az évek során enyhén nőtt. Hasonlóan, egy afroamerikai mintán végzett tanulmány szerint a vallási eseményeken való részvétel aránya növekszik az életkorral [Chatters és Taylor, 1989]. Talán a vallási / lelki

hiedelmek megnövekedett szintje és jelentősége az idősebb korban okozza azt, hogy bár egyre több kutatás zajlik a vallás és a lelkeség pszichológiai aspektusainak feltárása érdekében, kevésbé gyakori szempont a konstruktum fiatal felnőttkori vizsgálata [Barry & Nelson, 2005].

Tanulmányok szerint a fiatal felnőttek vallási képe személyre szabottabb és nagy különbségeket mutat az egyének között, még ugyanazon vallási csoportokon belül is [Arnett és Jensen, 2002; Voas és Crockett, 2005]. Smith és Snell [2009] hat, új, korspecifikus vallás/spiritualitásformát írtak le, és arról számolt be, hogy a fiatal felnőttek nagy többsége (~2/3-a) önazonosnak érzi ezek valamelyikét. Egy, nem vallásos környezetből származó fiatal dán hallgatókon végzett kvalitatív kutatás a morális és spirituális meggyőződések és nézetek kidolgozottságára, gazdagságára és elterjedtségére hívta fel a figyelmet [Arnett & Jensen, 2019]. Ha a lelki életet intézményesített vallásgyakorlatra és személyes spiritualításra bontjuk, amerikai mintán fiatal felnőttek körében intézményes vallásosság mértékében csökkenő, míg személyes lelkeség mértékében enyhe növekedést láthatunk [Koenig, 2015]. Ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy erre az életszakaszra a vallási kétségek kiemelkedően magas szintje [Krause et al., 1999], és a fokozott halálszorongás is jellemző az identitáskeresés, szereppróbatás és a kockázatvállaló magatartás fokozatos csökkenése mellett [Richardson és mtsai, 1983]. Ezeket a megállapításokat figyelembe véve felmerül a kérdés, hogy a vallás és a lelkeség ugyanolyan előnyös lehet-e a fiatal felnőttek számára, mint az átlag populáció körében? Ami a kibontakozó felnőttkor új, egyházhoz nem vagy lazán kapcsolódó spirituális formákat és a vallási hit egyénre szabott formáit illeti, milyen módon lehetnek előnyösek a fiatal felnőttek számára?

A fenti adatok tükrében látszik, hogy a vallásosság és a vallásosság hatásának általánosítása különböző életkorokra problematikus, azonban a legtöbb tanulmány kontrollváltozóként kezeli a kort. Azonban, ha speciális korcsoportra fókuszál is - tán épp a sok esetben megnőtt relevancia miatt -, akkor idős emberek vallásosságának, spiritualitásának hatásait és ennek módjait vizsgálja.

2. Nemi különbségek a vallás és spiritualitás megélésében

A spiritualitás szakirodalmában több tanulmány számolt be arról, hogy a hit, lelkeség, vallás megélése minőségi és mennyiségi különbségeket mutat nemek mentén. A feltárt különbségeket egyes kutatók biológiai vagy intrapszichés tulajdonságoknak tulajdonítják [Francis és Wilcox 1996; Penny és Francis, 2014; Miller és Hoffmann 1995; Thompson 1991; Trzebiatowska és Bruce, 2013], míg mások a társadalmi, kulturális, interpszichés hatásoknak a szerepét hangsúlyozzák [Hall, 1997; Mahalik és Lagan, 2001; Collett és Lizardo 2009; Schnabel, 2015; Hackett és mtsai, 2016].

Kutatási eredmények szerint a nők a férfiakhoz képest általában a spiritualitást és a vallást inkább fogalmazzák meg a kapcsolat és a kapcsolódás szempontjából [Ozorak, 1996, Miller, Davies, Greenwald, 2000] és inkább teszik magukévá a vallás érzelmi és intuitív elemeit, mint a logikus érvelésből és megértésből származtatottakat [Ozorak, 1996]. Desrosiers [2011] kutatásai szerint lányok esetében egy felsőbb létezővel való kölcsönös kapcsolat, míg fiúknál inkább a vallás útján nyert társas támogatottság, jelentésadás a jelentős. A különbséget Desrosiers olyan markánsnak látta, hogy a női mintán megfigyelt vallásosság speciális formáját kapcsolati spiritualitásnak nevezte el („relational spirituality”).

A vallás és spiritualitás alapszintjének minőségében való nemi különbségeket megerősíti, hogy Tamminen [1994] gyermekeken végzett kvalitatív és kvantitatív kutatásai alapján azt

találta, hogy Isten fogalma egy kicsit legalistább volt a fiúknál, mint a lányoknál, és jobban hangsúlyozták Isten erejét és az emberi erkölcsre gyakorolt hatását, mint a lányok. Isten közelségét gyakrabban érzékelik a lányok - akiknél a vallásos hit és istenkép inkább nyugszik saját tapasztalatokon és egy bensőséges viszonyon, mint egy hitrendszer és gondolkodásmód felé való elköteleződésen –; vezetésének érzékeléséről azonban nagyobb százalékban számoltak be fiúk. Továbbá a lányok a vallás személyes, mintsem a fiúk által kiemelt praktikus vetületét hangsúlyozták [Babin, 1965; Vermasvuori és Nurmi 1992; idézi Tamminen, 1994]. Ezzel párhuzamosan a lányok általában spirituálisabbnak és vallásilag elkötelezettebbnek vallották magukat [Tamminen, 1994; Beit-Hallahmi és Argyle, 1975]. Serdülők között a lányok sokkal nagyobb valószínűséggel vesznek részt vallási szolgálatokon, mint a fiúk; a hitet a mindennapi élet formálásában fontosabbnak tekintik; inkább érznek személyes elkötelezettséget azért, hogy Istennek adják az életüket; gyakrabban vesznek részt vallási ifjúsági csoportokban; nagyobb valószínűséggel imádkoznak és érzik magukat közel Istenhez [Smith és Denton, 2009] amerikai mintán. Buchko [2004] szerint főiskolai nők vallásos hitében nagyobb szerepet kap egyfajta spirituális kapcsolati jelleg (*strong spiritual relational component*), mint férfiakéban, és a valláshoz való kötődésük erősebb is. Ez a kötődés úgyis fenn áll, hogy bár vallásosabbnak tartják magukat, többet járnak istentiszteletre, erősen kapcsolódnak az egyházhoz, kívülállóknak érzik magukat nagyméretű, patriarchális vallási közösségeikben [Bednarowski, 1999], tehát a szociális előnyök ellenére is megjelenik a különbség.

Ezzel szemben egy indiai serdülőkön végzett vizsgálat [Zalawadia, 2017] szerint az ún. spirituális intelligencia [Emmons, 2000] minden faktorán szignifikánsan magasabb pontszámot értek el fiúk. Mahalik és Lagan [2001] eredményei szerint egyes tradicionális férfiszerepek eltántoríthatják a férfiakat a vallásos bevonódástól. Azok a kaukázusi férfiak, akik szerettek volna a tradicionális nemi szerepnek megfelelően élni, alacsonyabb jóllét pontszámot és alacsonyabb intrinzik vallásosság pontszámot értek el, mind azok, akik ezt nem tartották fontosnak. Továbbá csak a nemi orientációt nézve, a feminin nemi orientáció pozitív kapcsolatban állt a vallásos hiedelmekkel, míg a férfi nemi orientáció nem mutatott kapcsolatot [Francis és Wilcox, 1996]. Ezek az eredmények a nemi különbségek társadalmi befolyásoltságát erősítik meg, akárcsak az, hogy egyes kutatások nem találtak nemi különbségeket [Simpson és mtsai, 2008].

2.1. Nemi különbségek a vallás és spiritualitás hatásában

Néhány kutatás már vizsgálta a spiritualitás, vallás hatását is nemi szempontból, azaz tesztelte, hogy ha a vallás és spiritualitás alapszintjére kontrolláljuk is az adatokat, máshogy vagy más mértékben hat-e a vallás a mentális és fizikai egészség mutatóira férfiaknál és nőknél. Egy amerikai tanulmány [Maselko és Kubzansky, 2006] a spirituális élmények, személyes és nyilvános vallási tevékenységek kapcsolatát, interakcióját elemezte a mentális egészség általános mutatóival. Az eredmények azt mutatják, hogy mind a férfiak, mind a nők heti rendszerességgel folytatott nyilvános vallási tevékenysége jobb önértékeléssel, alacsonyabb pszichológiai nehézségekkel és nagyobb boldogsággal járt együtt. Férfiaknál azonban a nyilvános vallásos tevékenységek gyakorisága és az egészségügyi állapot közötti kapcsolat erőssége kétszer akkora volt, mint nőknél, továbbá a nyilvános vallásos aktivitás distresszel, és boldogsággal való kapcsolata kb. másfélszer erősebb volt férfiak esetében. A személyes vallásos tevékenység nem mutatott szignifikáns kapcsolatot a vizsgált változókkal, ám tendenciaszintű hatása boldogság és

egészség esetében szintén erősebb volt férfiaknál, míg a spirituális élmények hatása kb. megegyezett mindkét nemnél. Eredményeik megerősítették a hipotézist, miszerint a nyilvános vallási tevékenységek (pl. szolgálati részvétel), lelki élmények a nők és a férfiak széleskörű jóléti mutatóihoz kapcsolódnak, azonban a kapcsolatok erőssége jelentősen eltérhet nemenként. Úgy tűnik, ha elfogadjuk a vallásosság hatását a jóllétre, úgy tűnik, a férfiak több hasznot húznak a közösségi, nyilvános vallási tevékenységek végzéséből, mint a személyes vallásos tevékenységekből és lelki élményekből, míg nők esetében a lelki élmények gyakori átélése növeli leginkább a jóllétet (legalábbis amerikai, keresztény-zsidó vallás családdhoz tartozó hívők körében).

Strawbridge és munkatársai [2001] depressziós betegek utánkövetése során azt találták, hogy a depressziópontszám nagyobb valószínűséggel esett a klinikai szint alá, ha a részvevők vallásos szolgáltatásokat vettek igénybe (pl. istentisztelet, imacsoport), ám ez a kapcsolat csak nők esetében állt fent.

Hasonlóan egy metaanalízis azt találta, hogy a mortalitást nagyobb eséllyel csökkenti a vallásos bevonódás nőknél, mint férfiaknál [McCollught és mtsai, 2000], bár egy későbbi tanulmány [Stavrova, 2015] szerint bármilyen mortalitást csökkentő hatás csak magasan vallásos régiókban jelenik meg. Európai országok népességét vizsgálva Nicholson és mtsai [2009] szintén nemeként változó hatásméretet találtak a vallásgyakorlat és az önbevalláson alapuló egészségügyi állapot között. Egy amerikai több évtizedes longitudinális vizsgálat szerint nők esetében a vallásgyakorlat egész életen át tartó jobb egészségügyi állapothoz és lassabb egészségügyi hanyatláshoz vezetett, ám férfiak esetében nem volt ilyen hatás. A vallási részvétel változása (csökkent vagy megnőtt aktivitás) női pszichiátriai páciensek esetén a generalizált szorongástól vagy alkoholizmustól szenvedő évek magasabb arányához kapcsolódott [Maselko és Buka, 2008], míg férfiaknál ellenkező hatás mutatkozott a pszichiátriai betegségek szempontjából: azok, akiknek vallási életében változás volt, alacsonyabb eséllyel kapták meg életük során a major depresszió diagnózist.

Több tanulmány beszámol arról is, hogy a vallás/spiritualitás protektív ereje az öngyilkossággal szemben erősebb nőknél, mint férfiaknál [Neeleman és mtsai, 1997; Neeleman és Lewis, 1999; Rasic, Kisely Langille, 2011]. Kralovec és mtsai [2017] pedig arra is rámutattak, hogy klinikai mintán a vallás és spiritualitás az öngyilkosság rizikófaktoraival negatívan korrelál nőknél, ám férfiaknál nincs szignifikáns összefüggés.

Mattis eredményei szerint [2002] nők esetében a felsőbb erőkbe vetett hit szorosabb kapcsolatban áll az élet értelmességének érzésével és a jólléttel, mint férfiak esetében. Sharma és Reimer-Kirkham [2015] megvizsgálták, hogy a hit - néha személyre szabott kifejezésként, máskor kodifikált, strukturált és kollektív formákban - miként befolyásolja az egészségügyi ellátásban betegként átélt tapasztalatokat és úgy találtak, hogy a vallás különösen a nők számára jelenthet jelentős erőforrást. Koenig és mtsai [1999] longitudinális, időseken végzett kutatásukban pedig nők esetében a hosszabb élettartam és vallásos eseményeken való részvétel közötti kapcsolatot erősebbnek találták nőknél.

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a vallás és a spiritualitás megélésében megfigyelhetőek nemi különbségek, bár ezek kultúránként és vallásonként eltérőek lehetnek. A vallás és spiritualitás mentális egészségre, fizikai egészségre és jóllétre gyakorolt hatásában szintén megfigyelhetünk különbségeket mind a hatásméret, a hatás iránya vagy a hatást kiváltó komponensek mentén. Az eredmények azonban nem tisztázottak és ellentmondásosak: egyes kutatások nőknél mutatnak erősebb vagy szignifikáns hatás, míg más kutatások a férfiaknál

találtak szélesebb körű és erősebb kapcsolatot. Mivel az eredmények többsége Amerikából származik és egyes kutatások pedig nem találtak nemi különbségeket, a kérdés tisztázása további kutatásokat igényel.

3. A jelen kutatás

Kutatásomban két, kevésbé kutatott területét szerettem volna megvizsgálni a vallásos, spirituális élményeknek: egyrészt szerettem volna képet kapni arról, fiatal, magyar, felnőttek miként vélekednek a vallás és spiritualitás hatásáról az életükben, másrészt szerettem volna megvizsgálni ezen vélekedések nemi eltéréseit.

3.1. Módszer

Kutatási kérdéseim megválaszolására kvalitatív, exploratív, kérdőíves elemzést is végeztem, melynek hipotézise szerint a vallás/spiritualitás előnyeinek és hátrányainak más módjairól számolnak be nők és férfiak.

Az adatok gyűjtése online, hólabda módszerrel történt, mely lehetővé tette a célcsoport minél szélesebb elérését. A kiindulási személyek 18-28 éves, egyetemista fiatalok voltak, akik szociális médiafelületük üzenőfalán, vagy vallásos és nem vallásos fiatalokat tömörítő csoportokban osztották meg a kérdőívet egy kitöltésre való felhívással. A kérdőív kitöltése előtt a résztvevők egy toborzó szöveget és egy tájékoztató, beleegyező nyilatkozatot olvastak el. A kitöltőknek a felhívás szerint 18-28 év között kellett mozogniuk. A kitöltés önkéntes és anonim volt, a résztvevők bármikor megszakíthatták a kitöltést.

Egy nagyobb, kvantitatív elemeket is tömörítő vizsgálat részeként két nyitott kérdéssel arra kértem a résztvevőket, ha tudnak, írjanak egy-egy példát amikor vallásuk, spiritualitásuk megkönnyítette vagy megnehezítette életüket (*“Ha életében aktívan szerepet játszik/játszott a vallás vagy spiritualitás, mi miatt érezte, hogy ez segített Önnek? Írjon egy konkrét példát!”*; *„Volt esetleg olyan eset, időszak, amikor vallása/spirituális megnehezítette az életét? Írjon egy konkrét példát!”*). A kérdéseket az online kérdőívcsomag részeként lehetett megválaszolni korlátlan terjedelemben.

A kutatást az ELTE PPK Kutatásetikai Bizottsága engedélyezte (2017/238-2).

3.2. Minta

A válaszadók közül 270-en válaszoltak a kvalitatív kérdésekre, ebből 121 nő, 148 férfi volt. A válaszadók 42%-a fővárosban, 10%-a megyeszékhelyen, 31%-a egyéb városban, 18%-a faluban él. 96%-uk keresztény (közülük 63% római katolikus, 28%-uk református, 7%-uk evangélikus, maradék 2%-uk pedig egyéb gyülekezet tagja) volt. 60%-uk közepesen vagy nagyon vallásosnak, 66%-uk nagyon vagy közepesen spirituálisan elkötelezettnek vallotta magát, így 40% esett a kicsit vagy nem vallásos, és 34%-uk kevésbé vagy nem spirituálisan elkötelezett személyekre.

Elemzés

A *kvalitatív elemzések* során először induktív tematikus elemzéssel létrehoztam egy 12-, illetve 8-fokú kódrendszert a hitből, vallásból nyert előnyök, illetve nehézségek értelmezésére. A kódrendszert két független kódoló értékelte, majd miután alkalmasnak találták, egymástól függetlenül lekódoltuk a szöveges válaszokat. Egyet nem értés esetén szóban egyeztetünk a legmegfelelőbbnek talált megoldásról, míg konszenzusra nem jutottunk. Majd ezek gyakoriságát női és férfi résztvevők mentén százalékos eloszlásban összesítettem és az eltérések szignifikanciáját Khí -négyzet próbával teszteltem.

3.3. Eredmények

A kódolás során a következő tematikus kódrendszer jött létre:

- 1. táblázat:** Vallásosság és spiritualitás észlelt előnyeiből és hátrányaiból készült kódrendszer induktív tematikus elemzés alapján.

POZITÍVUMOK, VALLÁS, SPIRITUALITÁS ELŐNYEI	
Kód	Példa
Erőforrás nehézségek során (instrumentális és érzelmi)	„Ha valamit nehéz csinálni vagy ténylegesen szenvedés egy adott szituáció, akkor is tudom, hogy ez így lehet jó, mert a búzaszemnek is elhalva van értelme.” „Egy szakítás után nagyon összeomlottam. (...) Az előző héten lefogytam 5 kg-t és hulla fáradt voltam, és a második hetet és a vizsga időszakot végig bögttem. De naponta jártam templomba kicsit beszélgetni a Teremtővel. Soha nem volt olyan jó átlagom mint akkor. Csak Istennek tudom betudni ezt az eredményt!”
Biztonságérzet, megnyugvás, béke	„Élmény lecsendesedik, tisztábban látok, szorongás helyett nyugalom lesz bennem és béke.”
Döntéshozatal, célok, moralitás területén való eligazodás, iránymutatás	„A vallás útmutatást, keretet ad életemnek.” „Kamasz és egyetemista koromban is a "spiritualitás", a magamba mélyedés segített célt találni. Úgy gondolom, hogy ezek nélkül a célok nélkül csak sodródtam volna az életben. „
Emberi kapcsolatok fejlődése, létrejötte	„Plébániai keresztény közösségemben hatalmas elfogadást, támogatást és szeretetet kaptam a többiektől.” „A vallásom által ismertem meg rengeteg hozzám közel álló személyt és ez segített a párkapcsolatom elmélyítésében is.”
Empátia, hála, nyitottság növekedése	„Sokkal nagyobb hálával tudok az Isten felé, szeretteim, a világ felé fordulni.” „Azon időszakokban, amikor rendszeres az imaéletem, az általánosnál nagyobb empátiát és nyitottságot tapasztalok magamban.”

Pozitív emóciók, boldogság növekedése	„Általánosságban boldogabbnak, kevésbé elveszettnek érzem magam tőle. Nem tudok konkrét példát rá.”
Megbocsájtás, önelfogadás elősegítése	„Meg tudtam bocsájtani magamnak Jézus szeretete miatt.”
Motiváció, erőforrás személyes növekedéshez	„Energikusabb, magabiztosabb lettem tőle.” „Kreatív ötletek, megoldások fakadnak belőle.”
Kapcsolatban levés Istennel/felsőbb erővel (nem az ebből származó előnyök, hanem maga a kapcsolat jutalmazó)	„Személyes kapcsolatom van Istennel. Még ha sokszor nem is tudom, hogy mi a célja az életemmel, azt tudhatom, hogy a legjobbat akarja nekem. Soha nem hagyna el, még akkor sem, ha én kallódom el egy kicsit. Folyamatosan érzem visszahúzó szeretetét és feltétlen hűségét.” „Boldoggá tesz maga a tény, hogy Isten létezik, a létének örülök, szeretem Őt.”
Halállal való megbirkózás (saját halál gondolata, szeretett személy halála)	„...erőt és vigaszt adott egy gyászfolyamat során.” „A nagypapám halálának feldolgozásához rengeteg erőt merítettem a szerető Istenbe vetett hitemből. Most már én sem félek a haláltól.”
Eszköz más, fizikai vagy társadalmi javak megszerzésére	„Könnyeb így vallásos lányokkal ismerkedni.” „Jónevű, vallásos gimnáziumba járhattam.”

NEGATÍVUMOK, VALLÁS, SPIRITUALITÁS HÁTRÁNYAI	
Kód	Példa
Kellemetlen vallási kötelezettségek	„Nem szeretek misére járni, nyűg.”
Intenzív spirituális élmények feldolgozásának nehézsége	„Karizmatikusság által átélt élmények feldolgozása néha megterhelő.”
Nehézségek személyes kapcsolatokban	„A párom nem vallásos, a vele való kapcsolatomban néha elbizonytalanít egy másik kapcsolatnak pedig a végét jelentette a vallási különbözőség.” „Egyszer egyetlen kinéztek, mert vallási témában adtam elő, és elmondtam, hogy ez nekem tök fontos.” „A szexuális életet a vallás elitéli házasság előtt, és ez nagy problémát jelentett nekem, mikor komoly kapcsolatom lett.”
Bűntudat a vallási normáktól való eltérés miatt	„Mindig, amikor úgy éreztem, nem érek fel a vallás elvárásaihoz, bűntudatom lett.” „A vallás miatt ébredő bűntudat hosszú éveken át megnehezítette az életemet, nem tudtam döntéseket hozni és ma is "fogva tart" ez a gondolatkör.”
Lelki szárazság, választalanság érzése spirituális élet területén	„Néha az imádság nehéz, amikor nem érzek benne érzelmi töltetet vagy Isten közelségét, megvisel.” „Súlyos refluxbeteg lettem 5 éve és azóta sem gyógyultam meg. Hiába imádkoztam rengeteget és jártam orvosokhoz, nem segített. Ez jelentős kognitív disszonanciához vezetett minden nap, mert nem értettem miért nem segít Isten.”
Vallás szabályozottsága korlát a	„Amikor az előírásokat nem megfelelő helyen értelmeztem,

személyes fejlődésben vagy örömek megélésében	<i>ezeknek túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítottam, és ez hátráltatott az életem szabad megélésében.” „Kamaszkori gátlásokat erősítette.” „Mielőtt teljesen kiábrándultam volna belőle, béklyónak éreztem, ami visszafog a mindennapokban és meggátol abban, hogy kiteljesedjek.”</i>
Identitáskeresés	<i>„...meleg identitás elfogadása.” „Apácának kellene lennem, gondolat terhe és félelme, ezen való gondolkodás.” „ Papi hivatás elfogadása.”</i>
Meg nem értettség mások által	<i>„Kommunikációs problémák pl. a vallásos emberek nem elfogadóak azokkal, akik nem értik meg a vallásokat, vagy épp a tudományos szemléletük miatt irracionálisnak érzik azt és viszont.” „Amikor az iskolában páran nem értették, mit jelent hinni Istenben, és kínos kérdéseket tettek fel.”</i>

Forrás: Saját elemzés kérdőív alapján

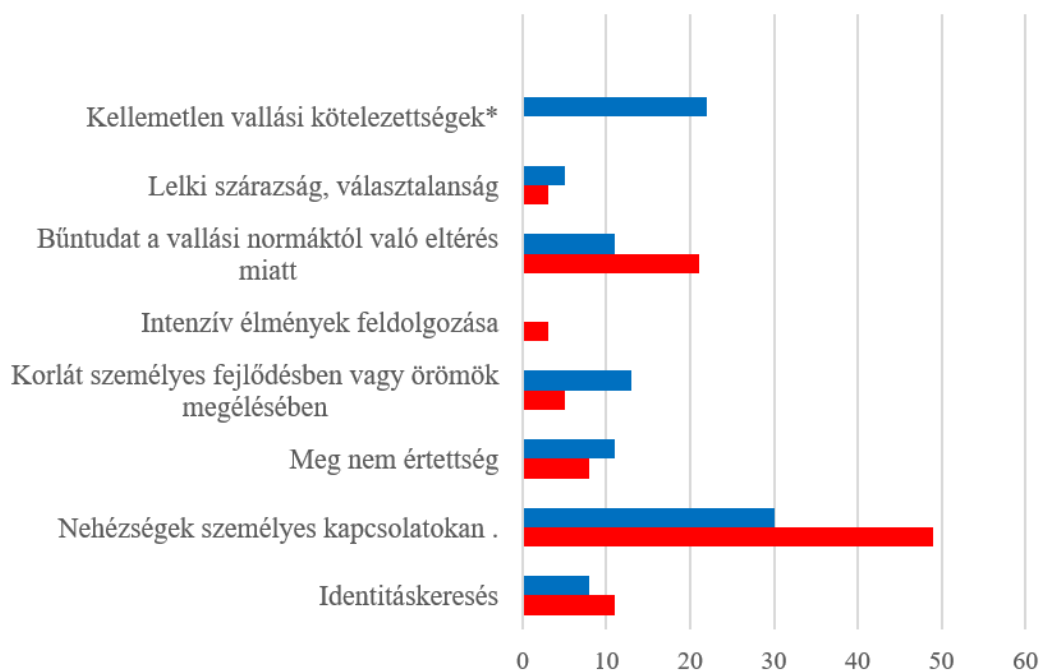
És a kódok mentén a válaszok gyakorisága a következőképpen alakult:

1. ábra: Vallás, spiritualitás előnyeire adott válaszok kódjainak százalékos eloszlása férfi és női válaszadók között. A férfiak válaszait a sötét, a nőket a világos szín, Khi-négyzet próba szignifikáns eredményeit *, tendenciaszintűeket . jelöli.

forrás: saját mérés alapján

2. ábra: Vallás, spiritualitás hátrányaira, nehézségeire adott válaszok kódjainak százalékos eloszlása férfi és női válaszadók között. A férfiak válaszait a sötét, a nőket a világos szín, Khí-négyzet próba szignifikáns eredményeit *, tendenciaszintűeket . jelöli.

forrás: saját mérés alapján

A létrehozott kódrendszerek (ld. Mellékletek) három kód kivételével¹⁷ mindkét nemnél alkalmazhatóak voltak, azaz a spiritualitásból/vallásból származó előnyöket és nehézségeket mindkét nem hasonlóan konceptualizálta, azaz hipotézisemmel ellentétben lényeges minőségi különbségeket nem találtunk a vizsgálatban. Mennyiségi különbségek tekintetében férfiak említették szignifikánsan többször a vallás, mint eszköz használatát más célok megszerzésére ($Khí^2 = 3,164$, $df = 1$, $p = 0.75$, Cramer's $V = 0,23$). Nők szignifikánsan többször említették a hit előnyös szerepét a saját halál gondolatával vagy más halálával való megbirkózás esetén ($Khí^2 = 4,062$, $df = 1$, $p = 0.44$, Cramer's $V = 0,27$), illetve a vallás/spiritualitás előnyeit akkor, amikor nehézségekkel kell szembenézniük vagy krízisben vannak ($Khí^2 = 12,083$, $df = 1$, $p = 0.001$, Cramer's $V = 0,46$).

Nehézségek területén (11.ábra) a kellemetlen vallási kötelezettségek és a személyes kapcsolatokban okozott nehézségek esetén mutatkozott statisztikai nemi különbség. Lányok tendenciaszinten többször említették a hitnek vagy vallásnak tulajdonított nehézségeket személyes kapcsolataikban ($Khí^2 = 2,779$, $df = 1$, $p = 0.096$, Cramer's $V = 0,33$), és csak férfiak számoltak be arról, hogy nehézséget jelentenek nekik egyes vallási kötelezettségek (pl. miselátogatás, hitoktatás vagy ima, egyes étkezési vagy szexuális előírások) ($Khí^2 = 8,970$, $df = 1$, $p = 0.003$, Cramer's $V = 0,35$). A személyes kapcsolatokban való nehézségek két csoportra oszlottak: egyrészt a közösségből való kiközösítés vagy „kinézés érzését”, másrészt a

¹⁷ Az előnyök esetében csak a férfiak említették a vallás, mint eszköz használatát és a spirituális, vallási nehézségek között a kellemetlen kötelezettségeket. Csak nők számoltak be az intenzív spirituális élmények feldolgozásának nehézségéről.

párkapcsolatokban felmerülő konfliktusokat írtak le a válaszadók, amelyek a hitéleti vagy hitbéli különbségekből fakadnak. Ezek közül kiemelkedett a szexuális viselkedésekről való nézetkülönbségek problémája, amelyről egyaránt beszámoltak férfiak és nők is, és legtöbbször ez a téma merült fel, mint a büntudat forrása, férfiak körében.

Láthatjuk még, hogy az előnyök közül a spiritualitás/vallás nehézségek során jelenlévő erőforrás szerepe volt domináns nők és férfiak között is, ezt pedig a hit biztonságérzetet adó szerepe követte. A hátrányok, nehézségek közül a személyes kapcsolatok során megélt nehézségek voltak a legkiemelkedőbbek nők és férfiak között is.

4. **Diszkusszió**

Kvalitatív eredményeim alapján úgy tűnik, a hipotézissel ellentétben minőségi különbség nem, mennyiségi különbség azonban megfigyelhető a vallás/spiritualitás hatásában nemek között. Úgy tűnik, férfiaknak fontosabb a vallás, mint eszköz szerepe, amellyel elérhetnek más célokat is, és kellemetlenebbnek élehetnek meg egyes vallási kötelezettségeket, mint nők. Az eredmények szerint a nőknek fontosabb a vallásból, spiritualitásból nyert segítség a halállal vagy egyéb nehézséggel való megküzdéskor. Az, hogy mindkét nemnél ez az előny volt a legdominánsabb, megerősíti a modellt, amely a vallás/spiritualitás hatásában a vallásos megküzdésnek állít mediáló szerepet [Fabricatore és mtsai, 2000; Moreira-Almeida és mtsai, 2006; Ano és Vescollenes; 2005], bár ezzel csak óvatos feltételezésként élhetünk, a minta nem-reprezentatív voltából adódóan. A pozitív vallásos megküzdés segít a stressz csökkentésében, a problémák tágabb kontextusba helyezésében és erőt, önbizalmat, reményt meríthet a hívő egy transzcendens erő közelségének megélése közben [Pargament és mtsai, 1994]. Egy longitudinális kutatás kimutatta azt is, hogy a vallásos megküzdés és a distressz közötti kapcsolat nemcsak retrospektív torzítás eredménye, és hogy a vallásos megküzdés jelentős hatással van a stressz szintjére az idő múlásával [Pargament és mtsai, 1994].

A kvalitatív adatokban feltárt nemi különbségek magyarázata nehézségeket jelent, pl. nem áll rendelkezésre modell arra vonatkozólag, miért érinti inkább a férfiakat a kellemetlen vallási kötelezettségek terhe. Bár csak tendenciaszinten jelent meg, feltételezhetjük, hogy nők által többször leírt személyes kapcsolatokban okozott nehézségek mögött állhat a tradicionális női identitás azon eleme, mely szerint egy nőnek kötelessége jó kapcsolatot ápolnia környezetével vagy az a kép, hogy értékét kapcsolatainak minősége szabja meg [Hall, 1997; Thompson, 1991], ami miatt a nők intenzívebben reagálnak az e területen felmerülő nehézségekre.

A halállal és egyéb nehézségekkel való találkozáskor úgy tűnik, a nők tudnak több/többször erőt meríteni a vallásukból, amelyet egy másik kutatás is megerősít [Tarakeshwar és mtsai 2005]. Ebben szerepe lehet a keresztény vallások, illetve az európai társadalmak patriarchális rendszerének, melyekben női szerepkörbe könnyebb interpretálni a segítségkérés aktusát [[Möller-Leimkühler, 2002](#); [Addis és Mahalok, 2003](#)]. Emellett, ha érvényesnek ismerjük el korábbi, akár más korosztályú kutatások eredményeit a mai fiatalokra, a nőkre jellemző kapcsolaton alapuló, szerető, meleg istenképbe könnyebben illeszkedik a segítségkérés folyamata és ennek meghallgatása, mint a férfiak legalistább, útmutató istenképébe [Tamminen, 1994; Ozorak, 1996; Miller és mtsai, 2000].

Érdekes eredmény, hogy a kvalitatív elemzés a vallás/spiritualitás hatásának olyan útjaira derített fényt, amelyeket eddig nem vizsgáltak a szakirodalomban és amelyek mérésére még

mérőeszközöket sem alakítottak ki (pl. Kellemetlen vallási kötelezettségek, Intenzív spirituális élmények feldolgozásának nehézsége, Halállal való megbirkózás, Biztonság, megnyugvás). Különösen szembetűnő a vallás/spiritualitás lehetséges negatív következményeinek gazdagsága, melyek mérésére szintén kevés és nem eléggé kidolgozott mérőeszköz áll rendelkezésünkre. A vizsgálódás és tudatosságfokozás fontosságára hívja fel a figyelmet, hogy a fiatalok vallási töltetű nehézségei legnagyobb valószínűséggel környezetük intoleranciája vagy vallási nézeteiket nem vallókkal való összeegyeztetése okozta. Érdemes figyelembe venni azt is, hogy a problémák a fiatal felnőttek pszichoszociális fejlődésének olyan vitális pontjain voltak a legjellemzőbbek, mint a szociális vagy párkapcsolatok, és mélységükben a megvetettség, lenézés, kiközösítés és a párkapcsolat megszakításának élményéig terjedtek.

Mivel a vizsgálat eredményei több ponton is eltértek az idős vagy teljes populációt célzó kutatások eredményeitől, felvetődik a vallás/spiritualitás hatásának eddig hiányzó, korcsoportspecifikus értelmezése [Casas és mtsai, 2009]), bár természetesen ez csak számos egyéb longitudinális vizsgálat kiértékelése után lehet megalapozott és több kvalitatív, mind kvantitatív adatot igényel.

Meg kell említenünk a kutatásból levonható következtetések limitációit, melyek egyrészt a mintanagyság korlátozottságából, nem reprezentatív voltából, a kultúra és a vallási preferenciái viszonylagos egyoldalúságából és a mintavétel nem randomizált módjából adódnak. Nem mehetünk el olyan demográfiai változók hiánya mellett, melyek hatásait nem tudtuk mérni a jelen vizsgálatban, ám a témakörben relevánsak lehetnek, pl. végzettség, anyagi helyzet, családi állapot, szociális támogatottság, általános egészségügyi állapot, szociális környezet vallásossága. Szintén érdekes lehet a hatások vagy nemi különbségek változása a vallásosság/spiritualitás mértékének és „érettségének” szempontjából, ugyanis, ha elfogadjuk, hogy az ember spirituális képességei, érzékenysége fejlődhet élete során [Jung,1939; Fowler, 1980; Erikson,1980; Helminiak, 1987; Helwig, 1995; Wilber, 2001], elképzelhető, hogy más érettségű vagy mértékű szinteken más hatásmechanizmusok érvényesülnek. Pl. a spirituális „érettség” magas fokán levő fiatalok inkább profitálnak a hit kvalitatív kutatás szerint „Kapcsolatban levés Istennel/felsőbb erővel” kódú aspektusából, míg a vallás, spiritualitás „Eszköz más, fizikai vagy társadalmi javak megszerzésére” aspektusa alacsonyabb „érettségi” szinteken domináns¹⁸.

Friss szakirodalmi eredmények arra utalnak, a vallás/spiritualitás hatását és megélését erősen befolyásolhatják pozitív öntranszcendens emóciók (áhitat, hála, szeretet, béke) [Van Capellen és mtsai, 2016] vagy kötődési stílusok [Sim és Yow, 2001; Augustyn és mtsai, 2017], ezek vizsgálatát szintén érdemes lehet bevonni a nemi különbségeket célzó jövőbeni kutatásokba.

5. Összefoglalás

A kutatás a vallás és spiritualitás hatásának mennyiségbeli nemi különbségeit és eddig nem vizsgált módjait tárta fel, különös hangsúllyal a vallásosság, spiritualitás lehetséges negatív következményeire. Az eredmények a vallás/spiritualitás hatásának életkorspecifikus értelmezésére hívják fel a figyelmet, továbbá kiindulási pont lehet egy fiatal felnőttekre kidolgozott vallás és spiritualitás mérőeszköz fejlesztéséhez.

---

¹⁸ vö. Emmons: spirituális intelligencia [Emmons, 2000]

Felhasznált irodalom

ADDIS, M. E., & MAHALIK, J. R. (2003): „*Men, masculinity, and the contexts of help seeking*” *American Psychologist* 58(1), 5-14.

AINLAY, S. C., & SMITH, D. R. (1984): „*Aging and religious participation*” *Journal of Gerontology* 39(3), 357-363.

ANO, G. G., & VASCONCELLES, E. B. (2005): „*Religious coping and psychological adjustment to stress: A meta-analysis*” *Journal of clinical psychology* 61(4), 461-480.

ARNETT, J. J., & JENSEN, L. A. (2002): „*A congregation of one: individualized religious beliefs among emerging adults*” *Journal of Adolescent Research* 17(5), 451-467.

AUGUSTYN, B. D., HALL, T. W., WANG, D. C., & HILL, P. C. (2017): „*Relational spirituality: An attachment-based model of spiritual development and psychological well-being*” *Psychology of Religion and Spirituality* 9(2), 197-208.

BARRY, C. M., & NELSON, L. J. (2005): „*The role of religion in the transition to adulthood for young emerging adults*” *Journal of Youth and Adolescence* 34(3), 245-255.

BEIT HALLAHMI, B. & ARGYLE, M. (1975): „*God as a father-projection: the theory and the evidence*” *British Journal of Medical Psychology* 48(1), 71-75.

BEDNAROWSKI, M. F. (1999): *The religious imagination of American women*. Indiana, University Press.

BRYANT, A. N. (2007): „*Gender differences in spiritual development during the college years*” *Sex roles* 56(11-12), 835-846.

BUCHKO, K. J. (2004): „*Religious beliefs and practices of college women as compared to college men*” *Journal of College Student Development* 45(1), 89-98.

CASAS, F., GONZÁLEZ, M., FIGUER, C., & MALO, S. (2009): „*Satisfaction with spirituality, satisfaction with religion and personal well-being among Spanish adolescents and young university students*” *Applied Research in Quality of Life* 4(1), 23-45.

CHATTERS, L. M., & TAYLOR, R. J. (1989): „*Age differences in religious participation among black adults*” *Journal of Gerontology* 44(5), S183-S189.

COLLETT, J. L., & LIZARDO, O. (2009): „*A power-control theory of gender and religiosity*” *Journal for the Scientific Study of Religion* 48(2), 213-231.

DESROSIERS, A., KELLEY, B. S., & MILLER, L. (2011): „*Parent and peer relationships and relational spirituality in adolescents and young adults*” *Psychology of Religion and Spirituality* 3(1), 39-54.

EMMONS, R. A. (2000): „*Is spirituality an intelligence? Motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern*” *The International Journal for the psychology of Religion* 10(1), 3-26.

ERIKSON, E. (1980): *Identity and the Life Cycle*. New York, Norton.

FABRICATORE, A. N., HANDAL, P. J., & FENZEL, L. M. (2000): „*Personal spirituality as a moderator of the relationship between stressors and subjective well-being*” *Journal of psychology and Theology* 28(3), 221-228.

FOWLER J. (1980): *Moral Stages and the Development of Faith*” In: Munsey B (ed.), *Moral Development, Moral Education, and Kohlberg. Basic Issues in Philosophy, Psychology, Religion and Education*. Religious Education Press, Birmingham, Alabama, 130-160.

FRANCIS, L. J., & WILCOX, C. (1996): „*Religion and gender orientation*” *Personality and Individual Differences* 20(1), 119-121.

- HACKETT, C., MURPHY, C., & MCCLENDON, D. (2016): „*The gender gap in religion around the world*” Washington, DC, Pew Research Center.
- HALL, T. A. (1997): „*Gender differences: Implications for spiritual formation and community life*” *Journal Psychology and Christianity* 16, 222-232.
- HELMINIAK, D. A. (1987): *Spiritual development: an interdisciplinary study*. Loyola University Press.
- HELWIG, C. C. (1995): „*Adolescents' and young adults' conceptions of civil liberties: Freedom of speech and religion*” *Child Development* 66(1), 152-166.
- HOFFMANN, J. P., & BARTKOWSKI, J. P. (2008): „*Gender, religious tradition, and biblical literalism*” *Social Forces* 86(3), 1245-1272.
- JUNG, C. G. (1939): *The integration of the personality*.
- KOENIG, H. G. (2009): „*Research on religion, spirituality, and mental health: A review*” *Canadian Journal of Psychiatry* 54(5), 283–291.
- KOENIG, H. G., HAYS, J. C., LARSON, D. B., GEORGE, L. K., COHEN, H. J., MCCULLOUGH, M. E., ... & BLAZER, D. G. (1999): „*Does religious attendance prolong survival? A six-year follow-up study of 3,968 older adults*” *Journals of Gerontology Series A: Biomedical Sciences and Medical Sciences* 54(7), 370-376.
- KRALOVEC, K., KUNRATH, S., FARTACEK, C., PICHLER, E. M., & PLÖDERL, M. (2018): „*The Gender-Specific Associations Between Religion/Spirituality and Suicide Risk in a Sample of Austrian Psychiatric Inpatients*” *Suicide and Life-Threatening Behavior* 48(3), 281-293.
- KRAUSE, N., INGERSOLL-DAYTON, B., ELLISON, C. G., & WULFF, K. M. (1999): „*Aging, religious doubt, and psychological well-being*” *The Gerontologist* 39(5), 525-533.
- MAHALIK, J. R., & LAGAN, H. D. (2001): „*Examining masculine gender role conflict and stress in relation to religious orientation and spiritual well-being*” *Psychology of Men & Masculinity* 2(1), 24.
- MARKIDES, K. S. (1983): „*Aging, religiosity, and adjustment: A longitudinal analysis*” *Journal of Gerontology* 38(5), 621-625.
- MASELKO, J., & KUBZANSKY, L. D. (2006): „*Gender differences in religious practices, spiritual experiences and health: Results from the US General Social Survey*” *Social Science & Medicine* 62(11), 2848-2860.
- MASELKO, J., & BUKA, S. (2008): „*Religious activity and lifetime prevalence of psychiatric disorder*” *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 43(1), 18-24.
- MATTIS, J. S. (2002): „*Religion and spirituality in the meaning-making and coping experiences of African American women: A qualitative analysis*” *Psychology of Women Quarterly* 26(4), 309-321.
- MCCULLOUGH, M. E., HOYT, W. T., LARSON, D. B., KOENIG, H. G., & THORESEN, C. (2000): „*Religious involvement and mortality: A meta-analytic review*” *Health Psychology* 19(3), 211-222.
- MILLER, L., DAVIES, M., & GREENWALD, S. (2000): „*Religiosity and substance use and abuse among adolescents in the National Comorbidity Survey*” *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 39(9), 1190-1197.
- MILLER, A. S., & HOFFMANN, J. P. (1995): „*Risk and religion: An explanation of gender differences in religiosity*” *Journal for the scientific study of religion* 63-75.

MILLER, L., WICKRAMARATNE, P., GAMEROFF, M. J., SAGE, M., TENKE, C. E., & WEISSMAN, M. M. (2012): „*Religiosity and major depression in adults at high risk: a ten-year prospective study*” *American Journal of Psychiatry* 169(1), 89-94.

MOREIRA-ALMEIDA, A., LOTUFO NETO, F., & KOENIG, H. G. (2006): „*Religiousness and mental health: a review*” *Revista brasileira de psiquiatria* 28(3), 242-250.

MÖLLER-LEIMKÜHLER, A. M. (2002): „*Barriers to help-seeking by men: a review of sociocultural and clinical literature with particular reference to depression*” *Journal of affective disorders* 71(1-3), 1-9.

NEELEMAN, J. D. D. G., HALPERN, D., LEON, D., & LEWIS, G. (1997): „*Tolerance of suicide, religion and suicide rates: an ecological and individual study in 19 Western countries*” *Psychological medicine* 27(5), 1165-1171.

NEELEMAN, J., & LEWIS, G. (1999): „*Suicide, religion, and socioeconomic conditions. An ecological study in 26 countries, 1990*” *Journal of Epidemiology & Community Health* 53(4), 204-210.

NICHOLSON, A., ROSE, R., & BOBAK, M. (2009): „*Association between attendance at religious services and self-reported health in 22 European countries*” *Social Science & Medicine* 69(4), 519-528.

PARGAMENT, K. I., ISHLER, K., DUBOW, E. F., STANIK, P., ROUILLER, R., CROWE, P., ... & ROYSTER, B. J. (1994): „*Methods of religious coping with the Gulf War: Cross-sectional and longitudinal analyses*” *Journal for the Scientific Study of Religion* 347-361.

PENNY, G., & FRANCIS, L. J. (2014): „*Religion and Self-Esteem: A Study among 13-to 15-Year-Old Students in the UK*” *Handbook on the Psychology of Self-esteem* 19-45.

RASIC, D., KISELY, S., & LANGILLE, D. B. (2011): „*Protective associations of importance of religion and frequency of service attendance with depression risk, suicidal behaviours and substance use in adolescents in Nova Scotia*” *Canadian Journal of affective disorders* 132(3), 389-395.

RICHARDSON, V., BERMAN, S., & PIWOWARSKI, M. (1983): „*Projective assessment of the relationships between the salience of death, religion, and age among adults in America*” *The Journal of general psychology* 109(2), 149-156.

OZORAK, E. W. (1996): „*The power, but not the glory: How women empower themselves through religion*” *Journal for the Scientific Study of Religion* 17-29.

SCHNABEL, L. (2015): „*How religious are American women and men? Gender differences and similarities*” *Journal for the Scientific Study of Religion* 54(3), 616-622.

SHARMA, S. & SHERYL R. (2015): „*Faith as social capital: Diasporic women negotiating religion in secularized healthcare services*” *In Women's Studies International Forum* vol. 49, pp. 34-42.

SIM, T. N., & YOW, A. S. (2011): „*God attachment, mother attachment, and father attachment in early and middle adolescence*” *Journal of religion and health* 50(2), 264-278.

SIMPSON, D. B., CLOUD, D. S., NEWMAN, J. L., & FUQUA, D. R. (2008): „*Sex and gender differences in religiousness and spirituality*” *Journal of Psychology and Theology* 36(1), 42-52.

SMITH, C., & DENTON, M. L. (2009): *Soul searching: The religious and spiritual lives of American teenagers* Oxford University Press.

STAVROVA, O. (2015): „*Religion, self-rated health, and mortality: Whether religiosity delays death depends on the cultural context*” *Social Psychological and Personality Science* 6(8), 911-922.

STRAWBRIDGE, W. J., SHEMA, S. J., COHEN, R. D., & KAPLAN, G. A. (2001): „*Religious attendance increases survival by improving and maintaining good health behaviors, mental health, and social relationships*” *Annals of Behavioral Medicine* 23(1), 68-74.

TAMMINEN, K. (1994): „*Religious experiences in childhood and adolescence: A viewpoint of religious development between the ages of 7 and 20*” *The International Journal for the Psychology of Religion* 4(2), 61-85.

TARAKESHWAR, N., HANSEN, N., KOCHMAN, A., & SIKKEMA, K. J. (2005): „*Gender, ethnicity and spiritual coping among bereaved HIV-Positive individuals*” *Mental Health, Religion & Culture*, 8(2), 109-125.

THOMPSON JR, E. H. (1991): „*Beneath the status characteristic: Gender variations in religiousness*” *Journal for the scientific study of religion*, 381-394.

TRZEBIATOWSKA, M., & BRUCE, S. (2013): „*'It's all for girls': re-visiting the gender gap in New Age spiritualities*” *Studia Religiologica* 46(1).

VAN CAPPELLEN, P., TOTH-GAUTHIER, M., SAROGLU, V., & FREDRICKSON, B. L. (2016): „*Religion and well-being: The mediating role of positive emotions*” *Journal of Happiness Studies* 17(2), 485-505.

VERMASVUORI, J. & NURMI, K. (1992): „*Nuoret ja rippikoulu. Uskonnonpedagogiikan julkaisu*” Sarja B/17. Helsinki: Department of Practical Theology idézi Tamminen [1994]

VOAS, D., & CROCKETT, A. (2005): „*Religion in Britain: Neither believing nor belonging*” *Sociology* 39(1), 11-28.

WILBER, K. (2001): *Sex, ecology, spirituality: The spirit of evolution* Shambhala Publications.

ZALAWADIA, T. L. (2017): *Efficacy of Gender and Religious Status on Spiritual Intelligence and Psychological Well-being of College Students.*

Kaprielian Alexa - Pálffy Patrik

Fiatal felnőttek étellel és párkapcsolattal való elégedettségének, agressziójának és a szocioszexuális viselkedésének összefüggése a pornográf tartalmak fogyasztásával

Szakmailag ellenőrizte: Dr. Matuszka Balázs

Absztrakt

A szex, a pornográfia, a meztelenség talán még sohasem volt olyan nyílt platform, mint napjainkban. A számítógépünkön, a tömegközlekedésen, a média felületein akarva, akaratlanul szembenézünk velük. A felnőtt filmek gyermeki könnyedséggel elérhetőek a legamatórebb komputerkezelő számára is. A jelenlegi kutatás célja, hogy megvizsgáljuk a pornográf tartalmak fogyasztásának hatását/hatásait, hogy kapcsolatot találjunk az étellel és párkapcsolattal való elégedettség, a szocioszexuális orientáció, az agresszió és a pornográf tartalmak fogyasztása között. Szocioszexuális Orientációs Kérdőívet, Buss-Perry Agresszió Kérdőívet és Étellel Való Elégedettség Skálát és Kapcsolati Elégedettség Skálát és saját készítésű médiahasználat kérdőívet használtunk. Nem reprezentatív mintán azt találtuk, hogy szignifikáns, pozitív kapcsolat van a szocioszexuális viselkedés és a pornográf tartalmak fogyasztása között, azonban nem találtunk együttjárást a pornográf tartalmak fogyasztása és az agresszió, az étellel való elégedettség és a kapcsolati elégedettség között.

Kulcsszavak: pornográfia, étellel való elégedettség, kapcsolati elégedettség, szocioszexuális viselkedés, internet, addikció

1. Kutatási kérdésfeltevés

A kutatás célja az volt, hogy kapcsolatot találjunk a pornográf tartalmak fogyasztása és az agresszió, a szocioszexuális viselkedés, az étellel való elégedettség és a kapcsolati elégedettség között a Magyarországon élő 18-35 éves fiatal felnőtt populációban.

2. Szakirodalmi összefoglaló

2.1. Definíció a pornográfiára

A pornográfia fogalmára egységes definíciót nehezen találni. “Olyan szexuális tartalom, amely az átlagos szemlélőben szexuális vágyat kelt” [Parti, 2008, 12. o.], ez lehet erotikus [minden szereplő egyenrangú] vagy pornográf [valaki alárendelt]. Újabb empirikus definíció szerint “olyan tartalom, amely a szexualitást célzottan, tudatosan [...] explicit módon ábrázolja” [Parti, 2008, 12. o.] az emberi érzelmek reprezentálása nélkül. A pornográf tartalmak negatív

megítélése elsősorban abból adódik, hogy bárhol, bármikor megjelenik [nem kizárólag internetes portálokon], és villámgyorsan terjed. Korábban a rétegműfajnak [Parti, 2008] számító pornográfiát azok keresték és találták, akiket érdekelt. Manapság azonban a pornográf tartalmak nem csupán az interneten, a számítógépen érnek bennünket utol, hanem a reklámokban, plakátokon is az utcán, így a hozzáférés akaratlan, szabályozhatatlan és voltaképpen kötelező. Ennek következtében egy női feneket ábrázoló plakát már semmiféle ingert nem vált ki a befogadó közönségből, ennél sokkal többre van szükség az izgalom felkeltéséhez, ebből kifolyólag a pornográfia egyre fokozódik, egyre durvább tartalmat közvetít. Normatívvá válnak korábban szélsőségesnek és extrémnek tartott produktumok. Egyre többen válnak felhasználóvá, így egyre elfogadóbbak vagyunk vele szemben.

Kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy van-e pozitív korreláció a pornográf tartalmak fogyasztása és az étellel és kapcsolattal való elégedettség az agresszió és a szocioszexuális viselkedés minősége között.

2.2. Előzmények – a média alakulása

A digitális kultúra nem az első kommunikációs forradalom. A nyomda, a távíró, a rádió, a telefon, a televízió megjelenése ugyanolyan port kavart a maga idejében, mint a 20. század végén az internet debütálása. Az újabb és újabb vívmányoknak, médiumoknak a terjedése sokkal gyorsabb, mint a korábbiaké, így félelmet, feszültséget kelthet [Rab, 2016]. A félelmet az is gerjeszti, hogy egy-egy új eszköz megjelenése átváltoztatja a nyilvánosság, a közösség életét, emellett a digitális felület végtelen önkifejezési lehetőséget is nyújt. A digitális platform a magánéleten, baráti kapcsolatok fenntartásán kívül alkalmas mindennemű vásárlásra és hivatalos ügyek intézésére is. Eltávolodunk a megfogható világtól, az információk forrásától, ezért növekedett a bizalom és a megbízhatóság szerepe.

A ma már többek által kultúramentesnek tartott Amerikában az oktatás színvonalán kívül, a médiát is okolják a kultúra hanyatlásáért [Nagy, 2010]. A szórakoztatóipar és a fogyasztói kultúra az, ami terjed, a művészet háttérbe szorult. Ennek ellenére a pornográf, obszcén ábrázolások már az emberiség kezdete óta léteznek, azonban a XVII. század előtt nem volt társadalmi jelentőségük. Mindaddig nem érintett tömegeket, amíg meg nem jelent a tömeges könyvnyomtatás, később a film, még később az internet [Nagy, 2010].

2.3. Pornográfia, pornográf tartalom, kultúra

A pornográfiát szubjektíven az adott kultúrától függően lehet csak meghatározni. Többféle megközelítés, magyarázat létezik a pornográfia definiálására, egyértelműen elfogadott meghatározása azonban nincs [Csonka, 2015]. Egyes értelmezések szerint a női nem testrészeinek bemutatása már *pornográf*, más megfogalmazások szerint a genitáliák ábrázolása nem az, egyszerűen *szexuális* töltetű [Nagy, 2010]. A két fogalmat [pornográf, szexuális] el kell választanunk egymástól, méghozzá a megszerezhetőség és fogyasztás alapján. Tehát eszerint pornográf az, ami kihasználva az emberi szexualitást, profitorientált cselekvésre irányul. Más megközelítések szerint a pornográfia olyan szexuális produktum, amely az alanyát kizárólag szexuális tárgyként ábrázolja, a pornográfia szükséges kelléke a szexualitás dehumanizálása és degradálása a szex és a szerelem szétválasztásán keresztül ez az, ami a szexualitást, az erotikát és a pornográfiát elválasztja egymástól [Nagy 2010]. Dines [2010] azonban azt mondja,

hogy a pornográfia olyan mélyen ágyazott a kultúránkban, hogy csakhogynem a szex, a szexualitás szinonímájává vált. Míg az internet megjelenése előtt a serdülők titokban szüleiktől szerezték meg a pornográf újságokat, ma már más, nyíltan, kevésbé nyíltan felvállalt hagyományai alakultak ki az ilyen jellegű, „*mainstreammé*” vált tartalmak fogyasztásának [Dines, 2010].

2.4. Pornográfia és addikció

A pornográfiával kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy vajon létezik-e pornófüggőség, a pornográf tartalmakhoz való addikció. Pornográfián manapság az interneten elérhető tartalmakat értjük [Csonka, 2015], ezért először az internetfüggőséget vizsgáltuk meg. Az internetfüggőség [Tóth, 2011] kutatását a cyberpszichológia tematikájába esik, ami elsősorban az internet fiatalokra tett negatív hatását, az addikció magját vizsgálja. Az addikció kialakulhat a pénztárcáhatékony kommunikáció miatt, ahol a legkönnyebb út a közös érdeklődés, és ahol előre kidolgozott személyiséget lehet bemutatni. Egy, már eleve szexfüggőnek sokkal veszélyesebb az internethasználat [Tóth, 2011]. Az internetfüggőség sajátos formája a pornófüggőség modernkori megmutatkozása [Pikó, 2016].

Ahogy bármilyen drogra vagy kábítószerre rá lehet szokni, függőség az internettel kapcsolatban is létrejöhet, és így az azt tartalmazó internetes pornóval is. Általában az addikciókról elmondható, hogy kialakulásukat [kémiai vagy viselkedési] testünk biokémiai reakciói okozzák, és tartják fenn [Pikó, 2016]. Azt már a kisgyermeknél is tapasztalhattuk, hogy a jutalmazott viselkedés ismétlődésének aránya jóval magasabb, mint a büntetett viselkedésé. A felnőttkori szerfüggőségnek és viselkedési addikciónak is ez az alapja [Pikó, 2016]. Olyan neurotranszmitterek szabadulnak fel, aminek következtében az agyunk fenn akarja tartani a viselkedési formát annak káros hatásai ellenére. Szinte bármely területét is érintjük az emberi viselkedésnek, az minden esetben magában rejti az adott társadalom normáit, sztenderjeit. Zuckerman szerint [Pikó, 2016] az élménykeresés középpontja a szenzoros élménykeresés [pl.: extrém sport, drog], mert ezek tudják a megfelelő jutalomérzést nyújtani a középagnak. Jutalomhiány esetén élménykeresésre ösztönöz az agy, hozzászokik az bizonyos ingerhez, amit folyamatosan tartani szeretne.

2.5. Pornográfia, ingerkeresés, agresszió

A mai nyugati társadalmakra a folyamatos élménykeresés- és szerzés a jellemző, amit ha nem kap meg a személy, ideges, frusztrált, agresszív lesz, és az azonnali kielégítést keresi [Pikó, 2016]. A mai pornografikus termékek leginkább az interneten érhetőek el, így és ettől függetlenül is az interneten fellelhető tartalmak többsége szexorientált, ezért a morális pánik nem alaptalan ezzel kapcsolatban.

Az internetnek köszönhetően létrehozhatjuk a saját avatarunkat, profilunkat, virtuális, elképzelt énünket, így *töredezett self*ként [Parti, 2008] vagyunk jelen a digitális felületen. A *töredezett self* a “cyber-térben lévő személyiség, amely fejleszti, alakítja a valódi személyiséget” [Parti, 2008, 32. o.]. Ez az *én* töredékekből áll össze, amik az *ideális self* töredékei, idő után a valóságban is megjelennek [Parti, 2008].

Csonka [2015] serdülőkről készült tanulmányában azt írja, hogy azok a serdülők, akik rendszeresen fogyasztanak pornográf tartalmakat, kevésbé proszociálisak, alacsony élettél való elégedettség és alacsony családhoz való kötődés jellemzi őket. A *rizikómagatartás* fogalmát tárgyalja a serdülők szexuális viselkedésével kapcsolatban, illetve a pornográf tartalmak

fogyasztásának hatásával összefüggésben. Pozitív korrelációt találtak a ingerekhez való habituálódás, az agresszív viselkedés és a napi rendszerességű pornófogyasztás között [Csonka, 2015]. Az agresszió mindig is jelen volt az ember életében, és a tömegkommunikáció egyik velejárója is egyben [Tóth, 2011]. A szexualitás és a pornográfia a fényképezés feltalálása óta megkerülhetetlenül jelen van a fotográfiában, az első filmvetítés után már zártkörű pornográf vetítést tartottak. Az agresszió iránti érdeklődés nem feltétlenül jelenti annak élvezetét. Személyiségjegyekkel áll összefüggésben az, hogy élvezik-e. A harmadikszemély-hatás elmélet szerint [Tóth, 2011] az egyén magát, és a hozzá hasonlóakat védettnek tekinti az internet manipulatív hatásaival szemben, a többi embert pedig védtelennek tartja [ez főként a politikát, a pornográf műsorokat és a reklámokat illeti]. Számos kutatás támasztja alá azt az elképzelést, hogy a realityshow-k, a pornográf tartalmak és az agresszív műsorok negatív hatással vannak, és ennek érdekében ezek cenzúrázását támogatják [Tóth, 2011]. A pornográfia szabályozása és korlátozása azonban sérti a magánélet-, a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságát, ezért nincs átfogó internetjogi szabályozása [Parti, 2008].

Tóth [2013] a pornográf tartalmak internetes megjelenését vizsgálta a mainstream hard-core pornográfián keresztül. Azt írja, hogy ezek a tartalmak akkor is jelen vannak a hétköznapi ember életében, ha az aktuálisan nem néz kemény pornót. A tartalom milyensége ellenére igen komoly szakirodalomnak örvend [porn studies], melyben jelen vannak szociológiai, esztétikai, filozófiai, film- és médiakritikai kérdésfelvetések is. A pornográfia kritikus volta és alulreprezentáltsága ellenére a filmkultúrán belül mennyiségileg az első helyen áll. Annak következtében, hogy a pornográfiának elsődleges tárgya az emberi test, az embodiment [“testesülés”] folyamatnak, mely a testet szociális produktumként kezeli, része. Tóth [2013] szerint a mainstream hard-core pornográfia „férfi” műfaj.

Már 1994-ben, Boeringer kutatásában is az agresszív attitűd és a pornográf tartalmak közötti összefüggést keresték. A kutatás a szexuális agresszió és a pornográf tartalmak fogyasztása; illetve a szexuális erőszak vagy az erre való hajlam és az erőszakos és nem erőszakos ábrázolás/tartalmak között keresett kapcsolatot; és kizárólag férfi populációt vizsgált. Összefüggést talált szinte bármely típusú pornográf tartalom fogyasztásával és a szexuális erőszak vagy az erre való hajlam között; emellett a szexuális kényszer, az agresszió és a szexuális erőszakra való hajlam erősen korrelált a nagyon erőszakos és konkrét erőszakot ábrázoló pornográf tartalmakkal. A nem erőszakos hard-core pornográf tartalmaknál ilyen kapcsolatot nem találtak, azonban a soft-core pornográf tartalom pozitívan korrelált a szexuális erő preferálása és a nem erőszakos kényszerítő viselkedés között, de negatívan korrelált a megerőszakolás iránti hajlam és a konkrét, tényleges megerőszakoló viselkedés között [Boeringer, 1994].

Végeredményben a médiának az emberekre gyakorolt hatása felmérhetetlen. Az biztos, hogy a média és egyéb szocializációs apparátusok eltérő nézeteket, ideológiákat sugároznak az emberek felé. Nem okolhatjuk egyedül a médiahatást a társadalmi változásokért, hiszen kölcsönösen hatnak egymásra.

2.6. Pornográfia és szocioszexualitás

Az előző kutatásból A szocioszexualitás [Meskó, Láng, Kocsor, Rózsa, 2012] a rövid távú, elköteleződés nélküli szexuális kapcsolatokban való részvételi hajlandóság egyének közötti eltérését jelenti. Kinsey használta először a szocioszexualitás kifejezést, amellyel a rövid távú, elköteleződés nélküli szexuális kapcsolatokban való részvételi hajlandóság egyének közötti eltérését szerette volna jelölni. Simpson és Gangestad köszönhetően ennek mérését megszületett a

Sociosexual Orientation Inventory [SOI], amelynek megújított, magyar változatát Meskó et al. [2012] validálta [Szocioszexuális Orientációs Kérdőív, SOI-R]. Kutatásukban a nők alacsonyabb SO [szocioszexuális viselkedés] értéket mutattak, mint a férfiak. Az életkor előrehaladtával mind a két csoportban nőtt a szocioszexuális viselkedés, az ehhez kapcsolódó attitűd, beállítódás változatlan, és a szocioszexuális vágy [szexuális vágyhoz hasonló kondíció] csökken. A magas SOI értékkel rendelkező személyek eszerint alacsony önkontrollal rendelkeznek és agresszívebbek [Meskó et al., 2012], ezért úgy gondoltuk, ezekre az eredményekre alapozva, megvizsgáljuk a Buss-Perry kérdőív mellett a vizsgálati személyek szocioszexualitás értékeit is.

2.7. Diagnosztizálható-e a pornófüggőség?

A pornófüggőség nem szerepel a DSM legújabb kiadásában [DSM-V], ami sokakban kérdést vetett fel, mert az új kiadásban viszont szerepel a szerencsejáték-függőség. Az, hogy a szexfüggőség miért nem került bele a kötetben, több oka lehet. Ennek egyike az, hogy egyes kutatók szerint a szexfüggőség nem létező fogalom morális és teoretikus okokból kifolyólag, valamint kevés az empirikus tudás a szexfüggőségről, és még annál is kevesebb a pornófüggőségről.

3. A vizsgálat hipotézisei

A kutatás hipotézisei a szakirodalom alapján a következők voltak:

- 1) Pozitív összefüggés van a pornográf tartalmak fogyasztása és az Élettel való Elégedettség Skálán elért alacsony pontszámok között.
- 2) Pozitív összefüggés van a pornográf tartalmak fogyasztása és a Kapcsolati Elégedettség Skálán elért alacsony pontszámok között.
- 3) Pozitív összefüggés van a Szocioszexuális Orientáció Kérdőíven elért magasabb értékek és a pornográf tartalmak fogyasztás között.
- 4) Pozitív összefüggés van a Buss-Perry Agresszió Kérdőíven elért magasabb értékek és a pornográf tartalmak fogyasztás között.

4. A vizsgálat bemutatása

4.1. Vizsgálati személyek

A vizsgált populáció Magyarországon élő, 18-35 éves fiatal felnőttekre terjedt ki. A minta nem reprezentatív, a résztvevőket internetes portálról gyűjtöttük össze.

A demográfiai adatokon túl szocioökonómiai adatokat is kértünk a vizsgálati személyektől, ami nemi hovatartozásra, életkorra, lakhelyre saját, iskolai végzettségére és foglalkozásra vonatkozott. A kísérleti személyek anonimitását úgy őriztük meg, hogy azonosító névként kódszámokat használtunk.

4.2. A kutatás során használt mérőeszközök

4.2.1. Élettel Való Elégedettség Skála [SWLS-H]

A kérdőív a szubjektív jólléttel, az élettel való elégedettség személyes tapasztalattal kapcsolatos felmérések eszköze [Martos, Sallay, Désfalvi, Szabó és Ittész, 2014]. A Martos és mtsai. által kidolgozott, magyarra validált kérdőív reliabilitás és validitás szempontjából érvényes mérőeszköz. Az egyén szubjektív jólléte az egyik legmeghatározóbb mutató a szubjektív életminőség értékelésére, és az élettel való elégedettséggel kapcsolatban. A kérdőív öttételes, hétfokú Likert-skálán mér [1 = egyáltalán nem értek egyet, 7 = teljes mértékben egyetértek], nincsenek benne fordított tételek, belső konzisztenciája erős. A pontszámot a tételekre adott válaszok összege teszi ki.

4.2.2. Kapcsolati elégedettség Skála [RAS-H]

A héttételes kérdőív a szubjektív párkapcsolati elégedettség mérésére szolgál. Belső konzisztenciája erős, független a szociodemográfiai tényezőktől, pozitívan függ össze a szexuális elégedettséggel, és az élettel való elégedettséggel. 1-5-ig terjedő Likert-skálán mér. A kérdőív magyarra validálása Martos, Sallay, Szabó, Lakatos & Tóth-Vajna [2014] nevéhez fűződik. A kérdőív reliabilitása magas, két fordított itemet tartalmaz [4., 7.], és a 8. item [*Mennyire találja kielégítőnek a szexuális kapcsolatukat?*] kiegészítő kérdés csupán a kérdőívben, az eredeti skálának nem része.

4.2.3. Szocioszexuális Orientációs Kérdőív [SOI-R]

A kérdőív alkalmas a társas viselkedés személyiséggel, kötődéssel összefüggő dimenzióinak feltárására. Magyar nyelvre történő validálását Meskó és munkatársai végezték [Meskó et al., 2012]. A kérdőív héttételes [két tétel korábbi szexuális viselkedésre, két tétel a jövőben várható viselkedésre, három tétel az érzelmi elköteleződés nélküli szexszel kapcsolatos általános attitűdre kérdez rá]. Két skálája a szocioszexuális viselkedés és attitűd, kilencfokú Likert-skálán mér. A férfiak általában magasabb pontszámot szereztek a SOI skálán, mint a nők. A magas SOI pontszám a rövidtávú kapcsolatok, az alacsony SOI pontszám a hosszútávú kapcsolatok preferenciáját feltételezi. A szocioszexuális orientáció három komponensből áll: szocioszexuális viselkedésből, szocioszexuális attitűdből és szocioszexuális vágy. Az egyéni különbségek a viselkedésben, a párválasztásban is megfigyelhetők; az attitűd a szexualitással kapcsolatos beállítódás, amelyre természetesen a kultúra is hatással van; a szocioszexuális vágy a szexuális vágyhoz hasonló motivációs állapot, főként a fizikai megjelenéssel összefüggő vonzalomból fakad, tehát nem érzelmi elköteleződésről van szó [Meskó et al., 2012].

4.2.4. Buss-Perry Agresszió Kérdőív [BPAQ]

A 29 tételes kérdőív a személyiség agresszív diszpozícióit mérő eszköz [Gerevich, Bácskai & Czobor, 2007, Matuszka, 2017]. Az itemek az agresszióval összefüggő viselkedésre és azok érzelmi vonatkozására kérdeznak rá. A kérdőív magyarra validált változata Gerevich és munkatársai nevéhez fűződik [Gerevich, Bácskai & Czobor, 2007].

A kérdőív 1-5-ig terjedő Likert-skálán mér. A tételekre adott válaszok pontértékeit összeadva megkapjuk az összpontszámot, mely felhasználható az agresszivitás értékmutatójaként. Differenciáltságát az alsókálák adják, melyek a következők: fizikai agresszió; verbális agresszió; düh, harag; hosztilitás [Almássy, 2014]. Jelen kutatásunkban mi a globális agresszióértékekkel foglalkoztunk.

4.2.5. Saját készítésű, 12 tételes Médiahasználat Kérdőív

A kérdőívet mi állítottuk össze, amiben 5 tétel vonatkozott a pornográf tartalmak fogyasztására, ezekből számoltunk átlagot, amit a pornográf tartalmakra vonatkozó értéként kezeltünk.

4.3. Eljárás menete

A kérdőívek felvétele online zajlott. A vizsgálati személyeknek az önkéntes beleegyező nyilatkozat után demográfiai alapadataikat és szocioökonómiai státuszukra vonatkozó kérdőívet kellett kitölteniük. A kérdőívek sorrendje a következő volt: Élettel való elégedettség Skála, Kapcsolati Elégedettség Skála, Szocioszexualitás Orientációs Kérdőív, Buss-Perry Agresszió Kérdőív, saját készítésű médiahasználat kérdőív.

5. Eredmények

A vizsgálat során az IBM SPSS Statistics 22 programmal dolgoztunk. A kutatás statisztikai számolását, az adattisztítás után, végül 186 fővel végeztük el. Demográfiai adatként kezeltük a résztvevők nemét [96 nő, 88 férfi, 1 genderfluid, 1 pánszexuális] és életkorát, a mintába való bekerülés feltétele volt, hogy a kitöltők 1981 és 2001 között szülessenek. Szocioökonómiai adatként kezeltük a kitöltők családi állapotát, lakhelyét, iskolázottságát, foglalkozását.

1. ábra A kitöltők párkapcsolati státusza

Egyedülálló	76
Kapcsolatban	94
Házass	15
Elvált és nem házasodott újra	1

[saját készítésű táblázat az adatelemzés alapján]

Első hipotézisünk vizsgálata során, miszerint pozitív összefüggés van a pornográf tartalmak fogyasztása és az Élettel való Elégedettség Skálán elért alacsony pontszámok között, Pearson korrelációt használva, nem kaptunk szignifikáns eredményt [$r = .08$ $p = .914$].

Második hipotézisünk, miszerint pozitív összefüggés van a pornográf tartalmak fogyasztása és a Kapcsolati Elégedettség Skálán elért alacsony pontszámok között, nem hozott szignifikáns eredményt [$r = .005$ $p = .958$].

A harmadik hipotézisünk pozitív összefüggés van a Szocioszexuális Orientáció Kérdőíven elért magasabb értékek és a pornográf tartalmak fogyasztás között, Pearson korrelációt alkalmazva szignifikáns eredményt kaptunk [$r = .411$ $p < .001$]. Elemzésünk negyedik hipotézise, pozitív összefüggés van a Buss-Perry Agresszió Kérdőíven elért magasabb értékek és a pornográf tartalmak fogyasztás között, nem lett szignifikáns [$r = .064$ $p = .384$].

6. Értelmezés

Hipotéziseinkből egy igazolódott be. Kutatásunk során nem találtunk szignifikáns kapcsolatot a pornográf tartalmak fogyasztása és az Élettel való Elégedettség Skálán elért alacsony pontszámok; a Kapcsolati Elégedettség Skálán elért alacsony pontszámok között; valamint a Buss-Perry Agresszió Kérdőíven elért magasabb értékek és a pornófogyasztás között sem találtunk lett szignifikáns együttjárást.

Azonban harmadik hipotézisünk beigazolódott, mert szignifikáns, pozitív kapcsolatot találtunk a Szocioszexuális Orientáció Kérdőíven elért magasabb értékek a pornográf tartalmak fogyasztása között. A magas SOI értékek a rövidtávú kapcsolatok preferenciáját feltételezik, tehát a rövid távú, elköteleződés nélküli szexuális kapcsolatokban való részvételi hajlandóságot jelentik; mely pozitív összefüggést mutatva a pornográf tartalmak fogyasztásával azonnal felveti a két változó együttjárásának miertjét.

6.1. A kutatás korlátai

Nem találtunk olyan médiahasználat kérdőívet, amely a pornográf tartalmak felmérésével foglalkozna, ezért kényszerültünk saját kérdőív készítésére. Ez természetesen nem validált kérdőív, viszont tartalmaz számunkra releváns itemeket, melyek „alskálát” alkotva fontos kiindulópontnak számítottak a kutatásunkkal kapcsolatban.

Kutatásunkban nem különítettük el a hard-core és soft-core pornográf tartalmakat, illetve ezeknek alkategóriáit, csupán az általános pornográf tartalmak fogyasztását kérdeztük a kitöltőktől. Ennek legfőbb oka az az előzetes aggodalmunk volt, hogy a pornográfia és annak fogyasztása még mindig tabu témának számít a társadalomban.

7. Diszkusszió

A mai ember számára a tömegmédiá, az okostelefon, a szexuális ingerekkel való folyamatos érintkezés, találkozás szinte közömbös érzést vált ki. Az emberi szexualitás történelmi és társadalmi termék [Horváth, 2012], a szexuális viselkedés szintén társadalmi konstruktum, melynek vannak normái, amikhez később, a szocializáció során alkalmazkodunk. A szexualitás tehát tanult viselkedési forma [Horváth, 2012].

Jelen [nem reprezentatív] kutatásunkban megfigyeltük a pornográf tartalmak fogyasztásának kapcsolatát az étellel és párkapcsolattal való elégedettség, az agresszió és a szocioszexuális orientáció tekintetében. Eredményeink alapján a négyből egy hipotézisünk teljesült, mely együttjárást mutatott a pornográf tartalmak fogyasztása és a szocioszexuális viselkedés között. Nem találtunk szignifikáns kapcsolatot a pornográf tartalmak fogyasztása és az étellel és párkapcsolattal való elégedettség, és az agresszió között.

A szocioszexuális orientáció rövidtávú, elköteleződés nélküli kapcsolati preferenciájának korrelációja a pornográf tartalmak fogyasztásával érdekes jelenséget vet fel. Ez azt jelentené, hogy a lojalitás nélküli kapcsolat előnyben részesítésének egyik velejárója lehet a pornográfia, azonban ezek háttérben zajló folyamatokról egyelőre csak találgathatunk [egyedülállóként nincs megfelelési kényszer, a pornográfia nem számít tabunak, esetleges pornó-addikciót szégyen övezi, ezért inkább rejtve marad, stb.].

A pornográfia esetleges negatív hatásai ellenére nem annak végleges és visszafordíthatatlan betiltása lenne a megoldás, hanem a tartalmak megfelelő, helyénvaló kezelése és kiskorúak számára sokkal szigorúbban elérhető oldalak létrehozása. Ennek ellenére nem lennének érzékenyebbek a szexuális információra.

Annak ellenére, hogy a pornográfia definíciója nem egységes és egyhangú, illetve amiatt, mert a szakirodalom [még] nem elégséges a téma tabuként való kezeléséből kifolyólag, a fiatal felnőtteket érintő pornográf tartalmak fogyasztásának vizsgálata és hatásainak megfigyelése fontos empirikus feladatunk lenne.

Úgy gondoljuk, a kutatást érdemes lenne a serdülő korosztályra is kiterjeszteni, és longitudinális vizsgálattal ennek a korosztálynak a szexuális attitűdjének változásait tanulmányozni a pornográfia függvényében, hiszen a fiatalabb korosztály a szexualitással csak vagy többnyire a pornográf oldalakon ismerkedik; az ebben a korban kialakuló szexuális attitűd és viselkedés viszont a későbbi, felnőttkori szexuális magatartást is erősen meghatározza és befolyásolja.

A kutatást fontosnak tartottuk annak érdekében, hogy kezdeti lépésként szolgáljon ahhoz, hogy a későbbiekben a pornográfia túlmisztifikálása helyett egzakt adatokkal támasszuk alá a pornográf tartalmak fogyasztásának hatásait.

Irodalomjegyzék

ALMÁSSY, Z., PÉK, G., PAPP, G., & GREENGLASS, E. R. [2014]. The psychometric properties of the Hungarian version of the Proactive Coping Inventory: Reliability, construct validity and factor structure. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 14(1).

BOERINGER, S. B. [1994]. Pornography and sexual aggression: Associations of violent and nonviolent depictions with rape and rape proclivity. *Deviant Behavior*, 15[3], 289-304.

CSONKA, B. [2015]. A PORNOGRÁF TARTALMAK HASZNÁLATA SERDÜLŐK KÖRÉBEN. *ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA*, 15[2], 89-103. BUDAPEST.

DINES, G. [2010]. *Pornland: How porn has hijacked our sexuality*. Boston. Beacon Press.

GEREVICH, J., BÁCSKAI, E., & CZOBOR, P. [2007]. The generalizability of the buss–perry aggression questionnaire. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 16[3], 124-136.

HORVÁTH, Z. [2012]. Modern képzetek, ókori kultúrák. *Ókor*. Budapest.

MARTOS, T., SALLAY, V., DÉSFALVI, J., SZABÓ, T., & ITZÉS, A. [2014]. Az Élettel való Elégedettség Skála magyar változatának [SWLS-H] pszichometriai jellemzői= Psychometric characteristics of the Hungarian version of the Satisfaction with Life Scale [SWLS-H]. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 15[3], 289-303. Budapest.

MARTOS, T., SALLAY, V., SZABÓ, T., LAKATOS, C., & TÓTH-VAJNA, R. [2014]. A Kapcsolati Elégedettség Skála magyar változatának [RAS-H] pszichometriai jellemzői= Psychometric characteristics of the Hungarian version of the Relationship Assessment Scale [RAS-H]. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 15[3], 245-258. Budapest.

MATUSZKA, B. [2015]. *Egyes internalizációs és externalizációs tünetek vizsgálata a szerhasználati problémák kialakulása szempontjából veszélyeztetett serdülők és fiatal felnőttek körében*. Doktori disszertáció. Semmelweis Egyetem Mentális Egységstudományok Doktori Iskola. Budapest.

MESKÓ, N., LÁNG, A., KOCSOR, F., & RÓZSA, K. [2012]. Measuring sexual commitment. Hungarian version of the sociosexual orientation inventory revised [SOI-R]. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 67[4], 733-755. Budapest.

NAGY, Z. [2010]. *A Playboy jelenség kulturális és társadalomtörténeti összefüggései*. Doktori disszertáció. Budapesti Corvinus Egyetem. Budapest.

PARTI, K. [2008]. Az eladók már rég hazamentek. A büntetőjog mint az online pronográfia szabályozásának eszköze. Pécs.

PIKÓ, B. [2016]. Veszélyes függőségek és védekezési lehetőségek. *Korunk*, [11], 4-10. Kolozsvár.

RAB, Á. [2016]. *A digitális kultúra hatása az emberi viselkedésre a gamifikáció példáján keresztül*. Doktori disszertáció. Budapesti Corvinus Egyetem. Budapest.

TÓTH, P. I. [2013]. A médiaerőszak-kommunikáció hatásának újraértelmezése az evolúciós viselkedéstudományok perspektívájából. Pécs.

TÓTH, Z. J. [2013]. *A mozgóképes pornográfia műfajkritikai kérdései a hálózati kultúra korában*. Doktori disszertáció. Szegedi Tudományegyetem. Szeged.

VÖRÖS, J. [2007]. A média hatásának tükröződése a jogban A gyermekek védelme a médiában ábrázolt erőszakkal szemben. Pécs.

Pudleiner Kristóf

Generációs, szocio-ökonómiai és etnikai szegregáció a poszt-szocialista Budapest kerületeiben közép-európai kontextusban

Szakmailag ellenőrizte: dr. Jeney László

Absztrakt

Tanulmányom fő célkitűzése a közép-európai nagyvárosok között Budapest elhelyezése, a szegregációs folyamatok tekintetében. A szegregáció fogalmának, fajtáinak és jelentőségének bemutatása után felvázolom a közép-európai nagyvárosi kontextust, különös tekintettel a Vasfüggöny időszakában okozott fejlődési törésre Közép-Európa keleti és nyugati része között. A második részben az egykori Vasfüggöny mindkét oldaláról összesen négy, Budapesthez méretben és karakterben viszonylag hasonló város – Bécs, Köln, Prága és Berlin szegregációs fejlődését mutatom be, hogy a későbbiekben Budapest szegregációs mintáit legyen mihez hasonlíthatni. A harmadik részben a szakirodalom és az 1990-2017 között rendelkezésre álló népszámlálási és censusos adatok segítségével megállapítom, hogy Budapest szegregációja lassan, de biztosan elkezdte a nyugati mintákat felvenni.

1. A szegregáció fogalma és jellemzői Közép-Európában

A bevezető fejezet a szegregáció definíciójának, valamint három fajtájának ismertetésére hivatott, emellett pedig bemutatom azt a közép-európai kontextust, amelyben a tanulmányban vizsgált Budapest és négy egyéb, 1 millió fő feletti lakossal bíró nagyváros – név szerint Bécs, Köln, Prága és Berlin – elhelyezkedik. Ezzel a négy várossal a 2. fejezetben külön is foglalkozom, első körben a cél a szegregáció átfogó közép-európai karakterisztikumainak azonosítása. Az ebben a fejezetben használatos fogalmakat a Budapesttel foglalkozó kutatásomban is felhasználom, mely a tanulmány 3. fejezetében kerül megtárgyalásra.

1.1 A térbeli-társadalmi elkülönülések fajtái

A térbeli-társadalmi elkülönülés, vagy más néven a szegregáció egy egyre fontosabbá váló kérdés a társadalomtudományok berkeiben. Thomas Piketty, *A tőke a 21. században* nevezetű közgazdaságtudományi műve szerint a gazdaság és a vagyon egyenlőtlensége egyre nagyobb lesz Európában, a különbségek növekedését pedig még fokozta a legutóbbi, 2008-as válság is [Musterd, 2015]. Musterd [2015] nyugati és posztkommunista városokat elemző tanulmánya szerint pedig az egyenlőtlenségek leginkább a nagyvárosokban mutatkoznak meg, mivel a globalizáció korában a nemzetközi hálózatba ők kapcsolódnak be. A nemzetközi hálózat nagyvárosi csomópontjai az író szerint pedig attraktívak egyrészt a magasan képzett, jó státuszú emberek, másrészt az alacsony képzettséggel rendelkező szegények számára is, ami egy olyan szociális keveredést és egyenlőtlenséget eredményez a nagyvárosban, mely az ország más területein nem érzékelhető.

Cassiers [2012] definícióját használhatjuk leginkább a szegregáció leírására, és hogy az miért olyan fontos egy nagyváros életében. A Leuveni Katolikus Egyetem társadalomtudósa szerint a szegregáció a szociális struktúrák térre való projekciója, azaz megjeleníti számunkra a szociális törésvonalakat. Ez azt jelenti, hogy a városon belül egymástól jól elkülöníthető társadalmi csoportokat azonosíthatunk be, akik a térben is távol helyezkednek el egymástól. Ezen „társadalmi zárványok” kialakulásának módja a kutatói közegben vitatott: a híres Chicagói Iskola városökológiai modelljében a szegregáció természetes folyamat, míg egyesek a globalizáció átstrukturáló hatását, vagy éppen a városi önkormányzat intézkedéseinek hatásait látják a szegregáció mögött. Megint mások a városok komplex történelmi-társadalmi fejlődési kontextusában néznek a szegregációra [Musterd, 2015]. Egyesek szerint a cserélődő elit mechanizmusai alakítják a térbeli-társadalmi egyenlőtlenségeket és erősítik a szegregációt, erről Cassiers [2012] ír bővebben. Az író egyértelműen elítéli a szegregációt, mivel a nem egyenrangú csoportok térbeli elkülönülése miatt a rosszabb státuszú környéken élő lakosokat patológikus normarendszer veszi körbe, emellett kisebb szomszédsági erőforrásokkal, illetve rosszabb munkalehetőségekkel rendelkeznek. A szegregáció így egy önmagát erősítő folyamat, így jelen tanulmányban mi is negatív folyamatként tekintünk a szegregációra. (Illik megjegyezni, hogy egyes szerzők szerint kifejezetten jó túlélési stratégiák alakulhatnak ki a szegregált területeken, valamint a szegregátumokat a társadalmi innováció legjobb terének gondolják sokan [Cassiers, 2012] – mivel azonban ezek is negatív hatásokat vesznek alapul, rövid tanulmányomban a szegregáció hosszú távú előnyeit nem fogom tudni ismertetni.)

A szegregációnak különféle fajtái bukkanhatnak fel a város szövetében. Tanulmányomban Jaczewska és Grzegorzyc [2016] felosztását használom a közép-európai, és azon belül is a budapesti szegregáció bemutatására. Az írópáros pont Közép-Európa nagyvárosainak elemzésére használja ezt a három kategóriát, így ez számomra is releváns felosztás. Három dimenzióban vizsgálom tehát a szegregációt – 1. generációs dimenzióban: az idősek és fiatalok térbeli elkülönülése a város szövetén belül, különös tekintettel a 60 év fölöttiekre és a 14 éven aluliakra; 2. szocio-ökonómiai dimenzióban: a jólét és a vagyon, az egzisztenciális stabilitás tekintetében eltérő társadalmi csoportok térbeli elkülönülése; 3. etnikai dimenzióban: nemzetiségi és etnikai kisebbségek eloszlása és koncentrációja a város szövetében. Ez a hármas felosztás lehetővé teszi, hogy a térbeli-társadalmi egyenlőtlenségek és elkülönülések több síkon legyenek elemezve Budapest és a közép-európai nagyvárosok esetében.

1.2 A szegregáció karakterisztikumai a közép-európai nagyvárosokban

Közép-Európa – mely értelmezésben a négy német nyelvű államot (Németország, Ausztria, Svájc, Liechtenstein), illetve a Visegrádi Együttműködés négy államát (Magyarország, Csehország, Szlovákia, Lengyelország) jelenti – egy érdekes elemzési egység a nagyvárosi szegregáció szempontjából. Ezek a korábban nagyjából egységes modernizációs pályát követő nagyvárosok 1945-50 között egy radikális politikai törésvonal – a Vasfüggöny – két oldalán találták magukat, így társadalmi folyamataikat más-más ideológiák és intézkedések befolyásolták egészen a kilencvenes évek elejéig. Ezen időszak alatt a térbeli-társadalmi egyenlőtlenségek és a szegregáció is másképpen alakult a két város csoportban. Jaczewska és Grzegorzyc [2016] szerint a nyugati, kapitalista berendezkedésű államokban elsősorban etnikai és szocio-ökonómiai szegregáció alakult ki, míg keleten az államszocialista rendszerek a generációs és a képzettségi szegregációnak kedveztek.

A témával foglalkozó tudósok között egységes az álláspont, miszerint a közép-európai szocialista országok nagyvárosai kevésbé voltak szegregáltak az 1989-92 között lezajlott rendszerváltások idején, mint kapitalista társaik [Špačková, 2016], [Brade, Herfert, & Wiest, 2009], [Sykora, 1999], [Musterd, 2015]. Emellett azt is érdemes kiemelni, hogy a jóléti állam szociálisabb látásmódja miatt és a történelmileg etnikailag homogénebb városok okán Európában alapvetően jóval kisebb a szegregáció mértéke, mint az Egyesült Államokban, így Európában a városoknak eleve nem kell akkora szegregációs problémákkal szembenéznie, mint Chicagónak, vagy Bostonnak [Gyapay, 2012]. Európán belül is azonban különleges Közép-Európa helyzete: itt ugyanis a keleti és a nyugati hatások egyszerre voltak jelen [Jaczewska és Grzegorzcyk, 2016]. Elemzett városaim közül Budapest és Berlin esetében ez fokozottan érvényes, azonban általánosságban vagy keleti, vagy nyugati minták válnak dominánssá egy-egy közép-európai nagyvárosban, 1990-ig. Utána viszont a rendszerváltással már rétegeltebbé és kevésbé egysíkúvá válik a szegregáció folyamata, főleg a poszt-szocialista nagyvárosok esetében.

Prága, Budapest és a többi kelet-közép-európai nagyváros esetében az államszocialista rendszerekben egy igen konkrét, egalitáriánus elképzelés volt domináns [Špačková, 2016]. A szocializmus a szegregációt teljesen fel akarja számolni a nagyvárosokban, ezt azonban egy centrális, felülről irányított, kötelező, mindent szabályozni akaró, azaz mondhatni paternalisztikus [Enyedi, 1998] rezsím segítségével szeretné elérni. A város külső részén lévő ipari területek fejlesztése élvezett elsőbbséget, ezzel is gyengítve a centrumban, illetve a gazdag negyedekben viszonylag elkülönülten élő burzsoáziát. Kezdetben – az 50-es években – kicsi, majd később – a 70-es években – nagy lakótelepek jönnek létre a perifériákon, melyekben a vegyes származású szocialista középosztály lakott, a városok lakosságának 20-80%-a [Špačková, 2016]. A lakótelepek heterogenizálták a társadalmat, viszont a város többi területén ez kevésbé történik meg. Az infrastrukturális beruházások hiányában például a belvárosok egyes részei leromlanak és ide az alsó státuszú, illetve az öregebb emberek költöznek, utóbbi jelentősen fokozta a generációs szegregációt [Cassiers, 2012]. Mivel a szocialista rezsím munka és lakás területén központilag látta el a lakosságot [Riegler, 2012], képes volt befolyásolni a térbeli-társadalmi elrendeződést a városban, s kifejezetten figyelt arra, hogy az eltérő jövedelmi csoportok ne különüljenek el egymástól. Ez a törekvés sikeresnek is mondható, azonban a foglalkozási csoportok továbbra is térben távol voltak egymástól, az előregedő városközpont egyre inkább fokozta a generációs szegregációt, emellett a szocialista rezsím sosem volt képes felszámolni a gazdag negyedeket [Cassiers, 2012]. Ezzel a szegregációs örökséggel léptek be a kapitalizmusba a kelet-közép-európai nagyvárosok a kilencvenes évek elején.

A poszt-szocialista városok belső szerkezetét a legutóbbi 30 évben erősen megváltoztatta a kapitalizmus. Itt a két legfőbb folyamat a dzsentifikáció és a szuburbanizáció, melyek Közép-Európa nyugati részén már a hetvenes években elkezdődtek. A poszt-szocialista városokban a rendszerváltás után a régi építésű belső lakóházak és a lakótelepek váltak a szegregáció fő helyszínévé – utóbbiak a szocialista rendszerre emlékeztetik az embereket, ezért megítélésük igen rossz [Špačková, 2016]. S bár a szocialista rendszerben való csalódottság miatt a poszt-szocialista városokban a kerületek nagyobb hatáskört kapnak, mint bárhol nyugaton, a centrális tervezésre korábban ráutalt gondolkodású kerületi önkormányzatok nem tudnak együttműködni. Ez, valamint a fragmentált privatizáció [Špačková, 2016] miatt a kelet-közép-európai városok nem tudják olyan hatékonyan csökkenteni a társadalmi egyenlőtlenségeket, mint nyugati társaik.

A Vasfüggöny túloldalán a német nyelvű országok már a rendszerváltás előtt policentrikus, sokközpontú városokat fejlesztenek, emellett a „megtartó dzsentifikációval” [Riegler, 2012:42] feljavították a belvárosok minőségét, valamint a lassú szuburbanizációval fellazítják a belváros sűrű szerkezetét és a periféria a középosztály otthona lehet [Friedrichs, 1985] – holott a poszt-

szocialista városokban a perifériák sok esetben beépíthetetlenek és a munkásosztály ingázói lakják [Enyedi, 1998]. A rendszerváltás után is tovább járták ezt az utat ezek a nagyvárosok, azonban az eddig szigorú önkormányzati védelem alatt tartott lakáspiac elindult a marketizáció útján [Musterd, 2015]. Az etnikai szegregáció azonban a vendégmunkások és a menekültek célállomásaként funkcionál nyugat-közép-európai metropoliszokban jóval erősebben van jelen, mint a keleti városokban, ahol akár még a mai napig a kisebb cigány etnikai enklávék jelentik a legnagyobb problémát [Sykora, 1999].

2. Nyugat és Kelet – négy nagyváros szegregációja a Vasfüggöny két oldalán

Miután megismerkedtünk Közép-Európa nyugati, illetve keleti felének nagyvárosi szegregációs különbségeivel, itt az ideje, hogy konkrét példákon keresztül mutassuk be a térség városainak szegregációs állapotát. Választásom Bécsre, Kölnre, Prágára és Berlinre esett, mivel ők mind egy-egy különböző, tipikusnak mondható szegregációs fejlődési útvonalat jártak be az utóbbi évtizedekben. Ezen útvonalak ismeretében könnyebben megállapíthatjuk, hogy fő elemzési egységünk, Budapest, melyik város(ok) szegregációs mintáit hordozza magában, ezáltal pedig Budapestet el tudjuk helyezni egy kelet-nyugati-skálán a közép-európai országok között, szegregációs, illetve térbeli-társadalmi szempontból. A következőkben mind a négy város esetében az elemzés tartalmazni fog néhány párhuzamot Budapesttel, így is bővítve előzetes ismereteinket a magyar fővárosról, még a 3. fejezet elolvasása előtt.

2.1 Bécs

Bécs a világháború előtti múltjában egy nagy Budapestre hasonlít. A Duna szintén két részre vágja a várost – bár Bécsben a két oldal még annyira sem egyenrangú, mint Buda és Pest – és a városmag egészen a mai napig funkcionális centrum [Riegler, 2012]. Emellett a népesség és a méret tekintetében is nagyon közeli a két város. Történelmében összeköti őket a Habsburg monarchia, és a dualizmus időszakában mindkét város népessége megtöbbszöröződik [Friedrichs, 1985]. Bécs azonban hatalmas súlyvesztést szenved az I. világháború után, és itt a szociáldemokraták jutnak hatalomra, amely történés meghatározza azt a mai Bécsset, ami akkoriban még nem, most azonban már gyökeresen más szegregációval és városszerkezettel bír, mint Budapest. 1922-ben a szociáldemokraták meghozzák az úgynevezett bérleti törvényt, amely lényegében a mai napig erősen kontrollálja a főbérlőt a lakbér emelésében, illetve a bérlő kilakoltatásában [Friedrichs, 1985]. Így csökken a szegregáció már a két világháború között. Budapesthez hasonlóan ekkoriban Bécs is hatalmas szociális lakásépítésbe kezd, azonban infrastruktúrafejlesztéssel együtt. Emellett a 60-as években a már teljes kiépült, túlszűfolt és funkcionálisan túlterhelt centrumból a periféria fejlesztését kezdi meg az önkormányzat. Ez egyszerre tesz jót a dzsentifikációnak, mivel a magántőke szabadon van engedve a belvárosban, plusz a szuburbanizációnak is, mivel az önkormányzat a külső részeken fejleszt, új funkcionális pólusokat hoz létre és összeköti Bécsset a környezetével [Friedrichs, 1985]. Bécsben a szociális szemléletű város a mai napig eredményesen harcol a szegregáció ellen.

Bécs a hetvenes évek óta olyan városmegújító akcióba kezdett, ami mintapélda a térség városai számára a szegregációban. Az 1984-es *Wohnhaussanierungsgesetz* kimondja, hogy *Public-Private partnership* keretein belül szeretne az önkormányzat az egész városra kiterjedő lakásfelújítást végezni. Budapesttel ellentétben nincsenek lebontások és kitelepítések, hanem a

lakókkal együttműködő felújítás, melynek eredménye az volt, hogy 1984-2003 között a bécsi lakások egyharmadát sikerült felújítani [Riegler, 2002]. Budapesttel ellentétben a kerületek össze tudnak dolgozni egymással a decentralizált, koordináló önkormányzat segítségével, így sikerült olyan, a belső város szélén kialakult szegénynegyedeket feljavítani az utóbbi években, mint a híres Brunnenviertel [Riegler, 2002]. A dzsentrifikáció és a szuburbanizáció helyes menete miatt elmondhatjuk, hogy a belváros és a periféria fejlett, nagyjából szegregációmentes körzet. A belső város szélén azonban az etnikai szegregáció felüti a fejét, ugyanis oda koncentrálódott a Bécsbe az utóbbi évtizedekben nagy számban bevándorló külföldiek [Riegler, 2002]. Bécs belső struktúrájában a szegregáció kis helyeken van csak, a szocio-ökonómiai szegregáció gyenge a bérlők komoly védelme miatt, emellett a tradicionálisan a belső részeken élő öregebb, és a külső részeken élő fiatalabb lakosság a városrehabilitáció és a dzsentrifikáció miatt jobban vegyül egymással. Egyedül az etnikai szegregáció jelent fokozódó problémát, melyet azonban a korábban is hatékonyan együttműködő kerületek csökkenteni tudnák. Szociális vezetése, kapitalista berendezkedése és szubszidiaratív önkormányzati működése miatt Bécs az egyik legkevésbé szegregált város a régióban [Cassiers, 2012].

2.2 Köln

Észak-Rajna-Vesztfália legnagyobb városa és Németország 4. legnépesebb városi agglomerációja, az 1 millió lakos által lakott Köln egészen messze van Budapest jelenlegi tendenciáitól. Bár Köln Németország részeként az én értelmezésében Közép-Európához tartozik, szegregációs mintái valójában egy nyugat-európai városénak felelnek meg. Jürgen Friedrichs [1998] tanulmányában azzal a szegregációs dimenzióval foglalkozik, mely a legfrissebb statisztikai adatok alapján [Kölner Statistische Nachrichten, 2018] a legszámottevőbb térbeli-társadalmi különbségek forrása Kölnön belül, ez pedig az etnikai szegregáció. Köln a Magyarországhoz közelebb található Frankfurt, Stuttgart és München mellett a leginkább külföldiek által lakott német város – 1998-ban 19,1%-a a kölni lakosoknak migrációs háttérrel rendelkezett [Friedrichs, 1998]. Ekkoriban Jürgen Friedrichs szociológus elemzésében azt mutatta ki, hogy bár a bevándorlók rosszabb keresettel rendelkeznek, mint a németek, és a beérkezett törökök eléggé szegregáltak a városban, ennek ellenére az évezred forduló felé közeledve egyértelműen csökkent az etnikai szegregáció mértéke.

A legfrissebb elérhető, 2017-es adatokat nézve más kép sejlik fel előttünk [Kölner Statistische Nachrichten, 2018]. Először is, a migrációs háttérrel rendelkezők aránya 38%, ami jelentős mértékű növekedés, valószínűleg a 2015-ös menekülthullám eredménye. Az első és másodgenerációs bevándorlók aránya tisztán is majdnem 20%, a bevándorlók pedig harmad-harmad arányban jönnek az EU-ból, Európa többi országából és más kontinensekről. Az etnikai kisebbség ilyen mértékű és sebességű növekedése magával hozza a szegregációt: a Rajnán túli keleti részek és a nyugati város északi része egy nagy kisebbségi tömb a városon belül, ahol néhol 50% fölötti a migrációs háttérűek száma, míg a centrumban, közép-nyugaton és a déli részeken a legtöbb helyen a 25%-ot sem éri el ez az arány. Az adatok kadasztrális szintűek, így még pontosabban mutatják ki a szegregációt. Ha három részre bontjuk a várost, északnyugati, délnyugati és keleti részre (Rajna túlsó partja), akkor láthatjuk, hogy az északnyugati és a keleti részek mind az etnikai, mind a szocio-ökonómiai szegregációban erősen érintettek, míg a lakosság tehetősebb és nagyobb részét tartalmazó centrális, nyugati és déli területek a legkevésbé érintettek mindkét dimenzióban. A generációs szegregáció nem erős, de így is a nyugat-európai városkép rajzolódik ki előttünk, gyűrűszerű rétegződés, ahol a fiatalok a centrumban, az

idősebbek a periférián élnek főleg az erősödő dzsentifikáció miatt [Riegler, 2012]. A szocio-ökonómiai és az etnikai szegregáció szintén nyugati példára erős, illetve majdnem teljesen egymásba illeszthető. A szakirodalom szerint – ahogy ezt majd később látjuk is – Köln és Budapest a háromból egyik dimenzióban sem mutathat fel azonos tendenciákat a szegregációban.

2.3 Prága

Csehország fővárosa a rendszerváltáskor nagyon hasonlított Budapestre. A szegregáció mértéke elenyésző volt etnikai és szocio-ökonómiai dimenzióban, emellett a periférián képzetlenebb, alacsonyabb státusszal bíró emberek laktak, s a külső részek nem nagyon voltak beépítve és belakva – ezt mutatja az a tény is, hogy Špačková [2016] kutatása szerint még a mai napig Prága területének alig 50-60%-án él a népesség 98%-a. Cassiers [2012] elemzése szerint az egyenlőtlenségek mérésére tökéletesen alkalmas Gini-együttható szerint Prága Közép-Európa legkevésbé szegregált városa.

Ez Špačková [2016] szerint egy nyugatias irányú fejlődésnek köszönhető. Prága ugyanis meg tudta tartani *apró szemcsés társadalmi szerkezetét*, azaz a szocializmus időszakából örökölt heterogén térszerkezetét, viszont a belváros turistaparadicsommá válását is megfelelően használta ki az önkormányzat [Kádár, 2012]. Budapesttel ellentétben Prága ugyanis a 90-es években az addig elhanyagolt és mellőzött városból Berlin után Közép-Európa második leglátogatottabb városa lett [Kádár, 2012], ami ki is hatott rendszeren a város szerkezetére. Prágában ugyanis olyan magas lett az ingatlanok ára, hogy azt a legszegényebbek már nem tudják megfizetni. Mivel a Budapesthez képest is hatalmas és gyors privatizáció miatt a bérházak korlátolt helyet kínálnak a szegényebb népességnek, a rosszabb helyzetűek kiköltöztek Prágából, a perifériára. Prágának így térbeli-társadalmi szerkezetében nem mutatkozik meg a különbségek egyre nagyobb növekedése, cserébe viszont egy nem túlzottan becsatornázott periféria veszi körbe [Špačková, 2016]. A belváros turistatömegei hatalmas mértékben fellendítik a várost, viszont társadalmi feszültségeket szülnek, mivel a belső részek nem bírnak el ennyi turistát, a helyi lakosok meg kiköltöznek onnan [Kádár, 2012].

Prága tehát nem szegregált semmilyen dimenzióban, csak az etnikaiban valamennyire (szinte a semmiről gyorsan 10% fölé ugrott a külföldiek aránya, akik főleg a belső részekben telepednek le – [Špačková, 2016]), azonban félő, hogy a város elveszíti a saját belvárosát, nem cseh, hanem nemzetközi tulajdon lesz a híres belső rész, s ez egy idő után meghasonlást okozhat a város térbeli struktúrájában. Prága a Budapestéhez nagyon hasonló 1990-es méretek és állapotok után tehát egy nyugatiasabb fejlődési irányt vett, tranzíció-párti városként [Cassiers, 2012] egyből a neoliberális, bevándorlókra és nemzetközi összekapcsoltságra, emellett privatizációra és piaci mechanizmusokra építő város lett, mely így nem a szervezettebben és lassabban változó, transzformáció-párti Budapest ikertestvére ma (egyedül a cigányság szegregációjában mutatkoznak hasonló tendenciák [Sykora, 1999], valamint a kerületek szerepében). Prága nagy eredményeket ért el ezzel a stratégiával, a felszín alatt azonban rengeteg új probléma és kihívás húzódik, ami bármikor kifakadhat, a város térbeli-társadalmi szerkezetének kárára is.

2.4 Berlin

Berlin az egyik legérdekesebb a vizsgált városok közül, Janus-arcúsága miatt: a város keleti része a szocialista tömbhöz, míg nyugati része a nyugati tömbhöz tartozott a Vasfüggöny (avagy

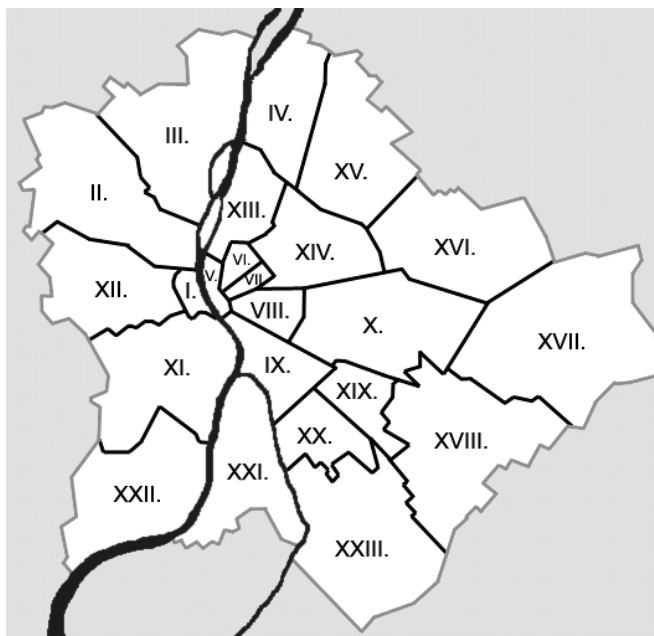
a Berlini fal) ideje alatt. Berlin egy német városhoz hűen igen magas külföldi, bevándorló népességgel rendelkezik: 2007-ben 14% volt bevándorló és 25,7% migrációs háttérű polgár a városban [Gyapay, 2012]. Ezt az 1960-74 között érvényben lévő *Gastarbeiterpolitik*-nek köszönheti a város, amikor – főleg török – vendégmunkások tízezrei jöttek a városba. Bár 1973-ban és 2000-ben próbálták korlátozni a bevándorlók számát a német törvények, csak azt érték el, hogy a vendégmunkások családja is kijött Németországba, s habár újak nem jöhettek nagyon, a régiek maradhattak. Így egy stabil, 2004-ben a nyugati részen 17%-os arányú etnikai kisebbség jött létre [Häußermann et al., 2008].

A város keleti felén folyamatosan jött az ázsiai munkaerő, azonban 1989-ben a 2%-ot sem érte el a külföldiek aránya a keleti városrészben. Jellemző, hogy már a kommunizmus idejében a nagyrészt török kisebbség (jugoszlávok és a lengyelek jelentősek még, de ők nem koncentrálnak) a város belső kerületeibe költözik. A 60-as évektől kezdve a városközpont pár kilométeres körzetében található belső kerületek mindenhol elkezdenek leromlani – a mai napig itt messze a legnagyobb az etnikumok és az alacsony keresetűek aránya [Gyapay, 2012]. A belváros dzsentrifikációja, a szuburbanizáció, illetve a lakáspiac magánkézbe kerülésének folyamata a 70-es, 80-as években lezajlott Berlinben, nyugati mintára [Häußermann et al., 2008]. Ennek eredményeképpen a generációs szegregáció nyugati mintára alakul: az idősebbek a periféria felé vonulnak. Berlin rossz állapotú belvárosaiban viszont ugyanaz a helyzet mint Budapesten a VI-IX. kerületben: a generációs, a szocio-ökonómiai és az etnikai szegregáció is egybeesik. Berlinben a fiatal, rossz anyagi helyzetű és bevándorló népesség erősen koncentrálnak a centrumot körülvevő belső gyűrűben [Gyapay, 2012], s így a többi német várossal ellentétben Berlin belső, leromlott kerületei nem misztifikálódnak, hanem nem kívánatosok kezdnek válni [Häußermann et al., 2008]. Emellett a népesség nem mobilis területileg [Gyapay, 2012], ami miatt a szegregáció nem erősödött, de a meglévő struktúrák megmaradtak. Ezt egy komplett belváros-szanálással lehetne megoldható, a kerületek együttműködésével. Berlin és Budapest belvárosa tehát hasonló problémákkal küzd, ha nem is ugyanazon okból kifolyólag.

3. Budapest szegregációs folyamatai 1990-2017 között

Budapest az utóbbi évtizedek vesztes nagyvárosának tűnik a közép-európai porondon. A korábban a nyugat felé a legnyitottabbnak tartott szocialista nagyváros, a „legvidámabb barakk” fővárosa korábban a turisták kedvenc célpontja volt, a Vasfüggöny lehullásával azonban erősen megcsappant az érdeklődők száma [Kádár, 2012]. Emellett egész Közép-Európában itt a legmagasabb a rákos, illetve a szív-és érrendszeri megbetegedések aránya, valamint itt található a férfiak és a nők között a legnagyobb, 7 éves különbség a várható élettartamban [Kezán, Brinszkyné Hidas, 2005]. Mindegyik mutató a stresszes városi életmódot megerősítő indikátor [Kezán, Brinszkyné Hidas, 2005]. És ha ez nem lenne elég, úgy tűnik, hogy a külföldi turistákon kívül az itt letelepedni vágyók száma is csekély az előbb vizsgált négy város mindegyikével szemben, plusz a rendszerváltás óta a főváros majdnem 400 ezer embert veszített a szuburbanizáció és az elöregedés következtében. Cassiers [2012] szerint azonban európai szinten igen kicsinek mondható Budapest szegregációja –a 3. fejezetben ezért megnézem, hogy milyen irányba halad Budapest társadalmi szerkezete és felteszem a kérdést, hogy szimplán egy nem-attraktív városról van-e szó, vagy a folyamatok abba az irányba vezetnek, hogy Budapest szépen lassan ismét be tud illeszkedni a nemzetközi vérkeringésbe, mint azt a többi négy város tette.

1. kép - Budapest kerületei

Forrás: Wikipédia

3.1 Metodológia

A harmadik fejezetben bemutatott kutatás Budapest belső szegregációs folyamataira mutat rá a poszt-szocialista időszakban. Először, a fejezet elején egy szemantika összehasonlítást végzek el: megvizsgálom, hogy a korábban elemzett négy város térbeli-társadalmi folyamatainak fejlődése miben egyezik meg és tér el Budapest folyamataitól. Ezek után kvantitatív elemzést végzek, melyben népszámlálásos és cenzusos adatokat használva megvizsgálom Budapest generációs, szocio-ökonómiai és etnikai szegregációját. A területi egységek minden esetben Budapest 23 kerülete lesz, kivéve az 1990-es etnikai adatokat – a XXIII. kerület ugyanis csak 1994-ben vált ki a XX.-ből, így nyilvánvalóan 1990-re nincsenek rá elérhető adatok.

A generációs szegregáció esetében 1995-2017-es adatsort használlok, melyet a KSH honlapjáról a Területi statisztikáknál szereztem meg Budapest kerületeire. Három szegregációs mutatót számolok itt. Az első a generációs szegregációs elemzések során gyakran használt *öregedési index*, amely a (jelen esetben) 60 év feletti népesség arányát a 0-14 évesekéhez mérem. Megmérem az idősek arányát is, azaz hogy a kerület lakosságának hány százaléka hatvan év fölötti. Emellett egy komplex jelentésű, saját mutatót fogok használni, melyben megmérem, hogy a kerület idős (60 évesnél idősebb) lakosságában mekkora arányú a munkanélküliség – így kifejezetten meg tudom majd mondani, hogy a kerület idős lakossága milyen státuszú, szegényebb, vagy gazdagabb, egzisztenciálisan stabilabb.

A szocio-ökonómiai, avagy társadalmi-gazdasági státusz és szegregáció kutatásában a KSH ugyanazon adatbázisát veszem igénybe. A kerületi lakásállományt vizsgálva kiszámolom a két és fél szobás, valamint az ennél nagyobb lakások arányát a teljes lakásállományban: ez a mutató a hasonló népsűrűséggel bíró szomszédságokban kiválóan használható a státusz mérésére – természetesen viszont a teljesen beépített VII. kerület és az elővárosi XVII. kerület összehasonlítása ezzel a mutatóval nem lehetséges. Egy fokkal átfogóbb mutató a főállású vállalkozók aránya a kerület népességében, mely véleményem szerint megmutatja a kerület tőkeképes lakosságának méretét – persze itt is számolni kell azzal, hogy a centrumhoz közelebbi kerületeknek erősebb vállalkozói kultúrával bírnak, valamint a tőke- és infrastruktúrakoncentráció miatt ezen helyeken könnyebben lehet vállalkozni. Az összes kerületet

egymással összehasonlítható mutató pedig a szociális segélyben részesülő munkanélküliek aránya – a 2008-as válság idején ugyanis egyértelműen kijön, hogy a válságos időszakban mely kerületek bírják továbbra is alacsonyan tartani a munkanélküliséget, illetve melyek azok, amelyekben a munkanélküliség miatt szociális segélyt kérők aránya nagymértékben megugrik.

Végzetül az etnikai szegregációt is vizsgálom. Itt a KSH által végzett 1990-es, 2001-es, illetve 2011-es népszámlálás adatai alapján vizsgálom a budapesti nemzetiségek, illetve az idegen etnikumok eloszlását. Megvizsgálom a cigányság belső eloszlását a kerületekben a magyar lakosságéhoz képest, valamint a cigányság arányát az egyes kerületekben – ez utóbbi adatokat Demeter Zayzon Mária (1994): *A budapesti népesség nemzetiségi, etnikai arculata* című írásból az 1990-es eloszlásra, valamint a KSH kimutatását a 2011-es eloszlásra vonatkozóan kérem kölcsön. Ezen kívül az egyéb külföldiek arányát is vizsgálom a kerületekben a rendelkezésre álló 1991-es és 2011-es adatok által. Ebbe a csoportba azok a Budapest állandó lakosaiként regisztrált külföldi nemzetiségűek tartoznak, akik nem tartoznak bele a magyar törvényekben elismert 13 nemzetiség közé.

3.2 Budapest helyzete a rendszerváltás utáni Közép-Európában

Budapesten a szocializmus nem tudta eltörölni az évszázadok óta meglévő státuszbeli különbségeket a lakásügyileg és szociális presztízsből is kiváltságosabb Buda és a korábban a polgárságot, majd a vidékről elszármazott, alacsonyabb státuszú magyar lakosságot tömörítő Pest között [Brade, Herfert, & Wiest, 2009]. Való igaz azonban, hogy az 1950-ben egyesített Nagy-Budapest perifériájának és külső kerületeinek fejlődése szakadatlan volt a szocializmus alatt, emellett a szegregáció – a generációs kivételével – gyengült ezen időszak alatt [Friedrichs, 1985]. Az 1980-as évektől szintén megindul (és mai napig tart) a nyugati típusú szuburbanizáció [Schuchmann, 2012], az ipar kivonulása a városból, illetve a nők minél nagyobb fokú munkába állítása [Friedrichs, 1985]. Ez azt eredményezte, hogy Budapest a legversenyképesebb és a legnyugatibb típusú szocialista nagyvárosként várhatta a Vasfüggöny lebontása utáni időszakot. A rendszerváltás után azonban egyszerre több kedvezőtlen folyamat indult be, mely visszavetette a város népszerűségét és nemzetközi vonzerejét. A rendszerváltás utáni privatizáció után az építkezések és a beruházások csak a város egy-egy tehetősebb részére koncentrálták a tőkét, így történt ez Prágában is. Ez azt jelentette, hogy a korábban rossz állapotú belvárosi részek a 90-es években elkezdtek leromlani, emellett a szocialista ideológiát megtestesítő lakótelepek – melyet népességének 15%-a hagy el tíz év alatt [Brade, Herfert, & Wiest, 2009].

A lokalitás hálózatait szintén szétverte a szocializmus, az individualizált, atomizált személyek pedig nem tudtak együttműködni egy új, élhető poszt-szocialista város létrehozásában [Enyedi, 1998]. Emiatt a lakótelepi és a belső bérházak területek leromlottak, a belvárosi kerületek pedig nem tudtak együttműködni a belváros korszerűvé tételében, mert a szocialista központi vezetéshez voltak szokva [Enyedi, 1998]. A privát ingatlanpiac is gyenge volt, ezért a piaci mechanizmusokon alapuló dzsentifikáció nem indulhatott be. Ezért csak későn, a 2000-es évek elején indul be a dzsentifikáció [Riegler, 2012].

Mindez azt eredményezi, hogy a 90-es években Budapest státusza visszaesett a közép-európai nagyvárosok között. A szakirodalom alapján az is egyértelmű, hogy láthatóan megnőtt a szegregáció ekkor ideiglenesen, mind generációs, mind szocio-ökonómiai aspektusból vizsgálva [Brade, Herfert, & Wiest, 2009]. Emellett viszont a belváros kerületeinek fokozott erőfeszítései miatt [Riegler, 2012] egy olyan városrehabilitációs program indulhatott meg, mely pontszerűen, foltokban fel tudta újítani a város, vagy legalábbis a belváros egy részét [Riegler, 2012], emellett

a soron következő kvantitatív elemzésből is kitűnik, hogy a generációs és szocio-ökonómiai szegregációt 2017-re sikerült lecsökkenteni, így Budapest egyenlőbb és élhetőbb várossá vált. Az erőfeszítések megtérülését mutatja az a tény is, hogy Budapest ismét egyre népszerűbb a külföldi turisták körében, 2017-ről 2018-ra 9%-os, azaz hatalmas bővülést produkálva immár 4 millió ember látogat évente Budapestre, több mint Pekingbe [Világgazdaság.hu,2018].

3.2 Generációs szegregáció Budapesten 1995-2017 között

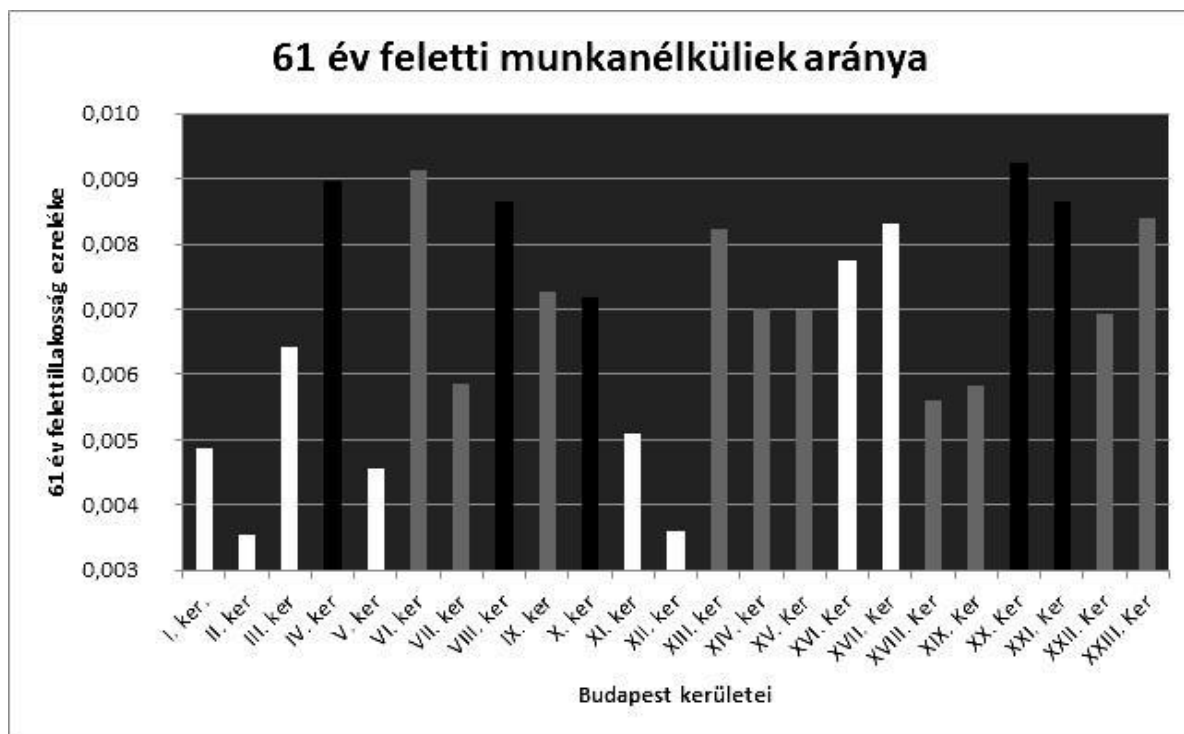
A generációs szegregáció a szocialista nagyvárosok jellemzője, kifejezetten a centrumban élő idősök és a periférián élő fiatalok jelenségével [Jaczevska és Grzegorzcyk, 2016]. Az adatok és a használt mutatók alapján megállapítható, hogy 1995-ben tényleg létezett generációs szegregáció, méghozzá az idősök fokozott jelenlétével a centrumban.

Az idősök (61 évnél idősebbek) arányának mutatószáma 14-33% között változott a kerületekben 1995-ben. Ez az intervallum 2017-re 23-32%-ra csökkent és a legtöbb kerület egységesen a 25-27%-os zónában található. Emellett a periféria felzárkózott a belső kerületekhez, sőt, le is hagyta őket. Egyedül az V.-IX. kerületekben csökken jobban (1-2%) az idősök aránya, mindenhol máshol nő, vagy stagnál, ez pedig a kezdődő dzsentifikációra enged következtetni.

Az öregedési index a legtöbb helyen radikálisan nőtt, csak azokban a jó státuszú kerületekben nem, ahol eleve nagy volt az index. Itt is egyértelmű konvergencia figyelhető meg az 1995-ös intervallum (0,8-2,7) és a 2017-es (1,7-2,44) között. Ismét megállapíthatjuk a generációs szegregáció csökkenő tendenciáját, emellett azt is láthatjuk, hogy a belvárosba a fiatalok és nem a kisgyerekes családok mennek be, mivel az öregedési index nőtt a belvárosban (azaz: kisebb a 0-14 évesek aránya), viszont az idősebbek aránya is csökkent – középkorúak jönnek be. A dzsentifikáció egyik újabb bizonyítéka ez.

A harmadik, komplex jelentésű mutató a kerületek státuszát mutatja be, abból kiindulva, hogy a jobb helyzetű öregek a jobb helyzetű szomszédságban nyugdíjat kapnak, vagy más keresetből élnek és nem regisztrált munkanélküliek lesznek 61 éves koruk fölött. A hipotézis láthatóan helytálló, a következő, szocio-ökonómiai részben nagyjából ugyanazok a kerületek kerülnek a jobb presztízsűek közé, amelyikék itt az időskori munkanélküliségben kicsi értéket mutatnak, emellett az alacsonyabb státuszú kerületekkel ugyanez a helyzet, fordítva. Az 1. diagram bemutatja a kerületek értékeit – fehér színnel a szubjektíven megállapított jobb státuszú, fekete színnel a szubjektíven megállapított rossz státuszú kerületek vannak jelezve, a kutató előítéletei alapján. Látszik, hogy az előítéletek egészen pontosak:

1. diagram – 61 éven felüli bejegyzett munkanélküliek aránya a 61 év fölötti lakosságban, kerületenként, 2017-ben

Diagram forrása: KSH adatai alapján saját számítások

3.3 Szocio-ökonómiai szegregáció Budapesten 1995-2017 között

A szocio-ökonómiai szegregáció megléte alapvetően a nyugatibb berendezkedés eredménye Jaczewska és Grzegorzyc [2016] szerint. Nos, a szocio-ökonómiai szegregációt mérő három mutatónkból kettő valóban a szegregáció növekedésére utal. Egyrészt a nagy (két és fél szobás, valamint több szobás) lakások aránya a teljes lakásállományon belül megmutatja, hogy mekkora különbségek vannak a kerületek között, még akkor is, ha a 2012-17-es időszorban, amikor minden adat rendelkezésre állt, alapvető változás nem történt. Alapvetően az elemzésben azt gondoltam, hogy meg kell különböztetnünk egymástól a nagyobb és a kisebb népsűrűségű területeket – a kisebb népsűrűség ugyanis magával hozza a nagyobb lakások építésének lehetőségét. A kerületeket így speciálisan vizsgáltam, a hasonló népsűrűségeket kettes vagy hármas párokban, így állapítottam meg a kerületek státuszait. Megállapítottam először is, hogy teóriám igaz volt: minél közelebb volt a centrumhoz a kerület, annál kisebb volt a nagy lakások aránya: általában 20-30%. A belvárosban meg kell állapítani, hogy a VII. kerület a messze legnagyobb sűrűsége ellenére ugyanakkora arányban található nagy lakás a VII-hez képest ritkán lakott VIII. és IX. kerületben, ami szegényebb státuszra utal. Ugyanígy, a jobb hírben álló XIX. kerületnek nagyobb sűrűsége ellenére arányosan több nagyobb lakása van, mint a XX-nak. A hasonló sűrűségű XVI., XVII. és XVIII. kerületben utóbbiban arányosan szintén kisebb a nagy lakások aránya. Ugyanez a helyzet Óbuda és Újpest között is: ez a két terület népsűrűsége, területre és elhelyezkedésre majdnem teljesen megegyezik, mégis a III. kerület lakásállományában 60% fölötti, míg a IV-ben 53%-os a nagy lakások aránya.

A főfoglalkozású vállalkozók aránya tökéletes indikátor arra, hogy Budapesten beindult a nyugatias fejlődés. 2005-ben az összes kerületben 3-5,5% között volt a főállású vállalkozók

aránya, míg ez 2017-ben 3,38-8% között mozgott, azaz nagyobbak voltak az eltérések. A metodológiai résznél kifejtettem, hogy miért van alapvetően több vállalkozás a belvárosokban. Ebből kiindulva itt ha bár már nagyobb egységekben, de közel sem az egész városban egységesen tudom elemezni az adatokat. A következő felosztást használtam: centrum: V. kerület, belváros: VI-IX. + I. kerület, külváros: II-III., XI-XII., X-XIV., külső város: IV., és XV-XXIII. kerületek. Az egyenlőtlenségek nőnek az évek során, egyértelműen a belvárosban lesz több vállalkozó a kapitalizmus kibomlásával. Megállapíthatjuk, hogy a belvárosban a VIII. és IX. kerület egyértelműen kevesebb, 4,7% alatt itt a vállalkozók száma, míg mindenhol máshol 5,5% fölött. Külváros: II. és XII. kerület kiemelkedő, többi körülbelül azonos arányokkal bír, míg a X. kerületben alacsony az arány – 3,2%. Külső város: 4,1% felett a XVI. és a XXII. kerület, míg a többi mind 3,8% alatt van. Kifejezetten alacsony a IV., XX., XXI. kerületek értéke: 3,5% és alatta. Ugyanaz a felosztás rajzolódik ki, mint a lakásos indikátornál.

Végül az egész városra nézve érvényes szocio-ökonómiai szegregációs indikátor a szociális segélyben részesülő munkanélküliek aránya. Itt az évek során csökkentek az egyenlőtlenségek, de ez valószínűleg a gazdasági konszolidációnak köszönhető. Igazán érdekes a 2012-es év az adatokból, mert ekkor volt minden kerületben a legmagasabb a segélyezettettek száma – ez az év ugyanis nyilvánvalóan a 2008-as válság okozta recesszió végpontját jelöli. Így láthattuk, hogy mely kerületek mennyire stabilak válság idején. A diagram mutatja be a kerületek értékeit – fehér színnel a szubjektíven megállapított jobb státuszú, fekete színnel a szubjektíven megállapított rossz státuszú kerületek vannak jelezve, a kutató előítéletei alapján. Látszik, hogy az előítéletek egészen pontosak:

2. diagram - A segélyezett munkanélküliek aránya Budapest kerületeinek népességében, kerületenként, 2012-ben

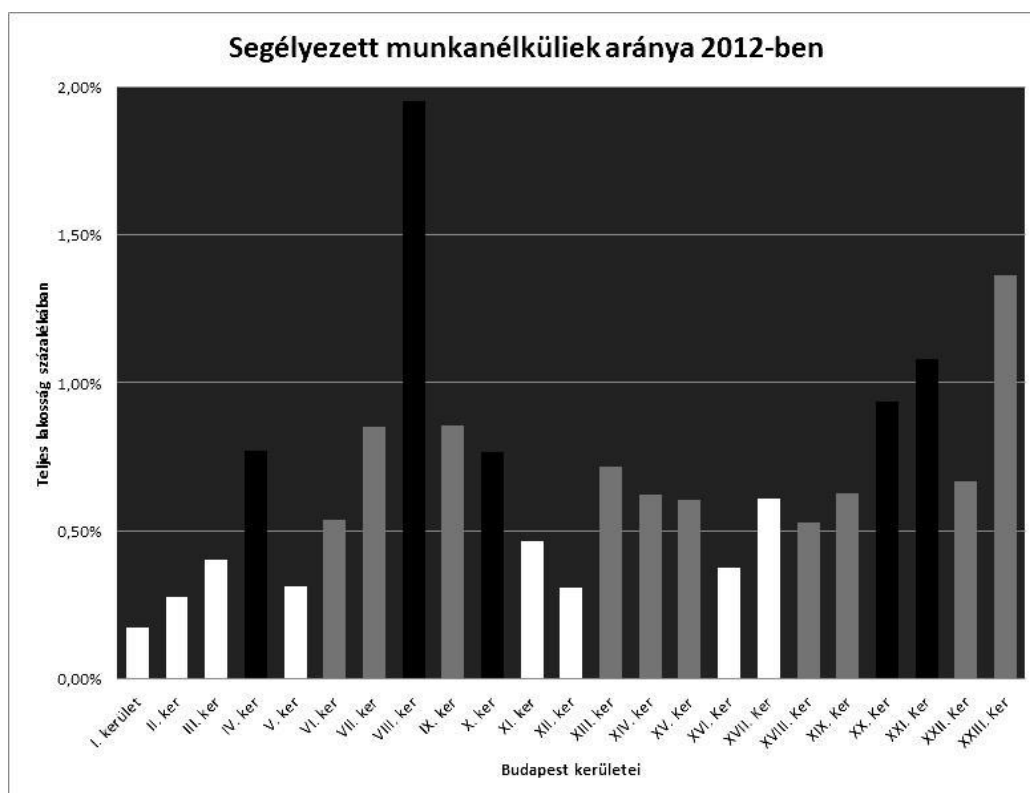

Diagram forrása: KSH adatai alapján saját számítások

A szocio-ökonómiai szegregáció tehát egyes aspektusokban nőtt, másokban pedig meghatározó maradt a mai napig.

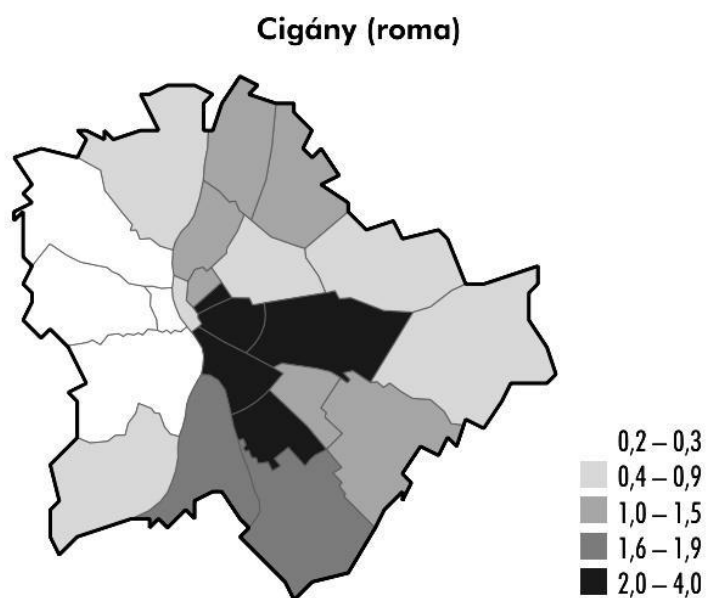
3.4 Etnikai szegregáció Budapesten 1990-2011 között

Az etnikai szegregáció mérése Budapesten nem olyan egyszerű témakör, mint a generációs és a szocio-ökonómiai szegregáció. A 80-as évektől lehetséges az anyanyelv mellett a nemzetiséget is megjelölni, az a tapasztalat azonban, hogy először a politikai üldözés, majd később a diszkrimináció félelme miatt a nemzetiségiek nem merik bevallani identitásukat. Habár ez a tendencia az idők során javult, de az egyik leginkább alulreprezentált etnikai kisebbség, a cigányság esetében legalább tízszeresen akkora népcsoport létezik Budapesten, mint amekkora a KSH nyilvántartásában szerepel [Demeter, 1994]

Demeter [1994] 1992-ben 161.700 körülben állapította meg a 12 nyelvi és az egy etnikai (cigányság) kisebbség számát Budapesten, professzionálisan becsült adatok alapján. Ekkoriban pedig 23 ezer ember vallotta magát nemzetiséginek, így nyilvánvalóan nem pontosak ezek az adatok. Demeter eleve hangsúlyozza, hogy a nemzetiségi identitás felhígul Budapesten, a nemzetiségiek talán már nem is beszélik az anyanyelvüket. Nem ez a helyzet azonban a többi, törvényben el nem ismert kisebbséggel, akiknek számát ekkor 171.000 körülben állapítja meg [Demeter, 1994]. Nekünk az az előnyünk, hogy nem teljes körű adatokra vagyunk kíváncsiak, hanem a kerületi eloszlásokra és azok változásaira, azt pedig nincs okunk feltételezni, hogy egyes kerületekben kevésbé vallják be a népszámlálásokkor a nemzetiségeket az identitásukat: pont ezért nyugodt szívvel dolgoztam az 1990-es, 2001-es és 2011-es népszámlálási adatokkal az etnikai szegregáció feltérképezésében.

A KSH kimutatást készített a városban feltehetőleg legfontosabb kisebbségalkotó csoport, a cigányság arányáról, melyen jól látszik, hogy a cigányság alapvetően Pest nyugati részén, az észak-déli irányban húzódó leromlott iparterületeken él, s kifejezetten nagy az arányuk a VII-IX. kerületben [KSH, 2011]. Ez 1994-ben sem volt másként [Demeter, 1994].

2. kép – A cigányság százalékos részaránya a kerületi lakosságon belül, 2011-ben

Forrás: KSH, 2011-es népszámlálás területi adatai: Budapest.

A cigány népesség tehát alapvetően Pestre, annak is Duna menti, észak-déli övében koncentrálódik, azaz a gazdagabb budai részeken és a jobb státuszú pesti perifériákon szinte meg sem jelennek. Ezt erősíti meg az általam számolt statisztika is, mely szerint a cigányság eloszlása egyre inkább koncentrálódik: egészen Budán és a pesti periférián egyre kevesebb lesz a százalékos megoszlásuk az egész cigányság körében, míg a VII-IX. kerületekben koncentrálódnak, emellett a leromlott állapotú X., XX., XXI. kerületekben koncentrálódnak még – ez pedig nyugati etnikai szegregációs tendenciára utal. Józsefvárosban 2001-ben a budapesti cigányság 21%-a élt a VIII. kerületben, ami szintén igen erős koncentrációt feltételez.

Az egyéb letelepedett külföldiek – melybe minden más nemzetiségű ember beletartozik a 13 törvényes kivétellel, így külön megemlítve az arabok, oroszok, vietnámiak, kínaiak – száma a cigánysággal ellentétben a népszámlálásokon is radikálisan nőtt, emellett koncentrációjuk is megnőtt a két adatfelvétel, 1990 és 2011 között, számuk nem egyenletesen nőtt minden kerületekben: a belváros, a VI-IX. kerület, a gazdagabb budai részek és a nagy lakosságú, félperiférikus Kelenföld, Zugló és Angyalföld kifejezetten népszerű körökben, oda koncentrálódnak. A gazdag budai részek nagy népszerűsége mutatja, hogy a bevándorlók és letelepedetteknek legalább egy csoportja jómódú, nem az van, mint Nyugat-Közép-Európa nagyvárosaiban, hogy alapvetően szegény bevándorlók jönnek.

Budapest lakosságának 6-7%-a tartozik valamilyen nem magyar nemzetiséghez. Ezeknek egy része valószínűleg magyarként viselkedik a mindennapokban, csak büszke nemzetiségi identitására. Vannak viszont sokan, akik továbbra sem vállalják fel nemzetiségi mivoltukat, ezzel megnehezítve a pontos statisztikai adatgyűjtést a budapesti kisebbségekről. Mindenesetre az egyértelmű, hogy még mindig alacsony az etnikai kisebbség száma a városban, számuk azonban egyre nő, szegregációjuk pedig lassan-lassan erősödik.

4. Konklúzió és jövőkép

A 3. fejezet kvantitatív elemzései bemutatták, hogy Budapest szépen lassan nyugati típusú várossá kezd válni a szegregáció, valamint a térbeli-társadalmi folyamatok tekintetében. A szocialista típusú generációs szegregáció eltűnőben van, a szocio-ökonómiai szegregáció fokozódik, és az etnikai elkülönülés is megindult már a 2011-es adatok alapján. Budapest tehát – habár nem dzsentrifikált olyan jól még, mint Bécs és Prága, valamint nem vonz annyi külföldi állampolgárt letelepedésre, mint Köln és Berlin, - elindult a 21. századi, nemzetközi folyamatokba bekapcsolt metropolisszá válás útján.

Megválaszolva a kérdést, hogy Budapest melyik, a másik négy felsorolt közép-európai város útvonalán jár a leginkább: valószínűleg mindegyik után még csak kullog és lemaradva próbálja eldönteni, hogy milyen példát kövessen. A hirtelen, sikeresen, ám figyelmetlenül és kockázatosan kapitalizálódó kistestvér, Prága példáját, vagy az évszázadok óta utolérni vágyott nagytestvér, a szociális, terciálizált, lokálisan és internacionálisan beágyazódott Bécs példáját? Esetleg a berlini unokatestvért kellene követni, aki bár másféleképpen fejlődött, manapság mégis hasonló problémákkal küzd, mind Budapest? Vagy esetleg egy idegen utat járva egy Köln fölé, minden dimenzióban szegregált, de mégis prosperáló várost kéne kialakítani?

Véleményem szerint Budapestet még mindig a szocialista szellemiség tartja markában, ez a legnagyobb probléma. A leromló területek szép lassan újra funkciót nyernek és felélednek – mint a VI. kerület romkocsmás negyede – de mégis nagyobb együttműködésre van szükség, az önkormányzatok és a civil szervezetek között elsősorban, hogy közösen, *bottom-up* kezdeményezésekkel tudják a leromlott környékeket versenyképessé tenni. A kerületi

önkormányzatokat emellett kooperatív módon, decentralizáltan kell irányítani, hogy a közös, össz-budapesti tervezés is sikeres lehessen, de mindig teret kell adni a civil szerveződéseknek.

Egyik kiváló lehetőség a problémás területek szanálására és újjáélesztésére a *köztes használat* koncepciója, mely a régi, kihasználatlan és rossz állapotú épületek, lakrészek átmeneti hasznosításától várja a terület vitálissá tételét [Dimitrijevic, 2013-14]. A koncepció az ausztrál Newcastle városában, de Berlin városának egyes részein is kiválóan működött. Az úgynevezett térúttörők a 21. század innovátorai, akik a kerület lakosai számára akarnak viszonylag kevés pénzből szociális használatra, vagy turistacsalogatása használatos helyiségeket emelni, egy-egy régi üres lakásban. A koncepcióban az a jó, hogy ha egy-két ilyen köztes használat bejön és néhány térúttörő sikeresen vezet be az új funkciót, akkor az egész leromlott részre is áterjedhet az új funkció használata – vagy legrosszabb esetben is, elég pénz gyűlik össze, hogy aztán azt a leromlott épületet renoválni lehessen. A Magdolnanegyed példája [Dimitrijevic, 2013-14] arra figyelmeztet, hogy az önkormányzat szerepe kardinális, a mélyszegény részeken ugyanis ők a legnagyobb erőforrás, a magántőke hiányában. Az önkormányzatoknak ezért véleményem szerint minden erejükkel azon kell lenni, hogy saját belső szerkezetüket megőrizve a megújulás útjára lépjenek – egyfajta univerzális megtartó dzsentifikáció kell, amikor a kerület lakosai és az önkormányzat úgy tudja közösen felemelni a leromlott városrészt, hogy ugyanazok a lakosok maradnak benne, mit kezdetben, csak már ők is jobb szinten élnek, mint korábban, ahogy a városrész is egy jobb élet színtere lett.

Irodalomjegyzék

BRADE, I., HERFERT, G. ÉS WIEST, K. (2009): „Recent trends and future prospects of socio-spatial differentiation in urban regions of Central and Eastern Europe: A lull before the storm?” *Cities* 26(5), 233-244.

DEMETER Z. M. (1994): „Budapest népességének nemzetiségi, etnikai arculata” In: DEMETER Z. M. (szerk.): *A budapesti népesség nemzetiségi, etnikai arculata*. Szerzői magánkiadás, Budapest

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2011): *Népszámlálás, 2011 – 3. Területi adatok – 3.1. Budapest*. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_01_2011.pdf Lekérdezve: 2019. 05. 06.

KÖLNER STATISTISCHE NACHRICHTEN (2018): *Statistisches Jahrbuch Köln 2017 – 2018/1 – 94. évfolyam*. https://www.stadt-koeln.de/mediaasset/content/pdf15/statistisches_jahrbuch_2017.pdf.pdf Lekérdezve: 2019.06.17

HÄUBERMANN, H., KRONAUER, M. ÉS GORNIG, M. (2008): „Migration und Segregation” In: HÄUBERMANN, H., KRONAUER, M. ÉS GORNIG, M. (szerk.): *Desintegration und soziale Kohäsion in Berlin*. Hans-Böckler-Stiftung, Berlin

GYAPAY B. (2012): „Die Veränderung des ethnischen Bildes Berlins” *Zeitschrift für amtliche Statistik Berlin Brandenburg* 2012/3, 46-55.

ŠPAČKOVÁ, P. (2016): „The Long-term Development of Socio-spatial Differentiation in Socialist and Post-socialist Prague” *Czech Sociological Review* 52(6), 821-860.

SYKORA, L. (1999): „Processes of Socio-spatial Differentiation in Post-communist Prague” *Housing Studies* 14(5), 679-701.

FRIEDRICHS, J. (1998): „Ethnic Segregation in Cologne, Germany, 1984-94” *Urban Studies* 35(10), 1745-1763.

RIEGLER, J. (2012): „Competitiveness vs Social Balance: Gentrification as Urban Policy in Cases in Budapest and Vienna” In: SZIRMAI, V. ÉS FASSMANN, H. (szerk.): *Metropolitan Regions in Europe*. HVG Press Kiadó, Budapest

SCHUCHMANN J. (2012): „Suburbanization Processes in the Budapest Metropolitan Region” In: SZIRMAI, V. ÉS FASSMANN, H. (szerk.): *Metropolitan Regions in Europe*. HVG Press Kiadó, Budapest

KÁDÁR B. (2012): „Spatial Patterns of Urban Tourism in Vienna, Prague and Budapest” In: SZIRMAI, V. ÉS FASSMANN, H. (szerk.): *Metropolitan Regions in Europe*. HVG Press Kiadó, Budapest

DIMITIRIJEVIC T. (2014): *Köztes használat stratégia Magdolnanegyed földszintjeire*. BME Építőművészeti Doktori Iskola, Budapest

BRINSZKYNÉ H. ZS. ÉS KEZÁN A. (2005): *Népesedési tendenciák a kelet-közép-európai fővárosokban*. KSH, Budapest

JACZEWSKA, B. ÉS GRZEGORCZYK, A. (2016): „Residential segregation of metropolitan areas of Warsaw, Berlin and Paris” *Geographia Polonica* 89(2), 141-168.

MUSTERD, S. (2016): „Socioeconomic segregation in European capital cities. Increasing separation between poor and rich” *Urban Geography* 38(7), 1062-1083.

CASSIERS, T. ÉS KESTELOOT, C. (2012): „Socio-spatial Inequalities and Social Cohesion in European Cities” *Urban Studies* 49(9), 1909-1924.

FRIEDRICHS, J. (1985): *Stadtentwicklungen in West- und Osteuropa*. De Gruyter, Berlin

WHITE M. J. (1983): „The Measurement of Spatial Segregation” *American Journal of Sociology* 88(5), 1008-1018.

ENYEDI GY. (1998): „Transformation in Central European Postsocialist Cities” *Discussion Papers* 1998/21, 1-49.

KADLÓT T. (2019): 2018: az év, amikor Budapest megelőzte Pekinget.

<https://www.vg.hu/vallalatok/turizmus/2018-az-ev-amikor-budapest-megelőzte-pekinget-1267789/>.

Lekérdezve: 2019. 05. 06.

Ábrajegyzék

1. kép – Forrás: Wikipédia, Budapest kerületei.

https://hu.wikipedia.org/wiki/Budapest_ker%C3%BCletei Lekérdezve: 2019.06.17.

2. kép - KSH, 2011-es népszámlálás területi adatai: Budapest, 22. oldal, 1.6.1. ábra.

http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_01_2011.pdf Lekérdezve: 2019.

06. 17.

Saufert Eszter

A gyógypedagógia szociális modellje

A kitagolás

Szakmailag ellenőrizte: Regényi Enikő Mária

Absztrakt

Jelen tanulmány célja a gyógypedagógia szociális modelljén keresztül a kitagolás folyamatának, valamint a lakóotthonok bemutatása. A gyógypedagógia tudománya a fogyatékosággal foglalkozik. Az idők során a fogyatékoságot többféle szempont szerint közelítették meg; ezeket paradigmáknak nevezzük. A dolgozat bemutatja a morális, orvosi, szociális és emberi jogi modelleket. A legújabb törekvések, egyezmények az emberi jogi modell szemléletét tükrözik – azaz a fogyatékos embereknek igyekeznek olyan körülményeket biztosítani, mely közelít a nem fogyatékos társaik világához. A normalizációs elv célja az, hogy az érintett személyek életkörülményei illeszkedjenek a nem fogyatékos társaikéhoz a normális tisztelet, normális lehetőségek a heteroszexuális világba történő beilleszkedés, normális életszínvonal és normális környezeti feltételek területein. A deinstitutionalizáció, azaz intézménytelenítés folyamata is azt a célkitűzést fogalmazta meg, hogy a rengeteg fogyatékos embert befogadó, olykor embertelen nagyintézeteket fel kell oszlatni, és a lakóit emberséges, kis létszámú otthonokban kell ellátni. Ezek a kis létszámú intézmények a lakóotthonok, ahol értelmi fogyatékos, pszichiátriai beteg és szenvedélybeteg embereket fogadnak.

1. A gyógypedagógia fogalma, modellek

A gyógypedagógia tágabb értelemben véve a fogyatékos személyekkel foglalkozó komplex tudomány, melynek tárgya a fogyatékos emberek gyógyító nevelése. A rendellenességek tudományos kutatása a gyógypedagógiában több mint 150 éves múltra tekint vissza.

A gyógypedagógia tehát a fogyatékosággal foglalkozik; a fogyatékoságnak négy közismert gondolati modellje van, melyek megmutatják, hogy hogyan gondolkodtak a fogyatékoságról adott korokban: morális, medikális, szociális és emberi jogi modell.

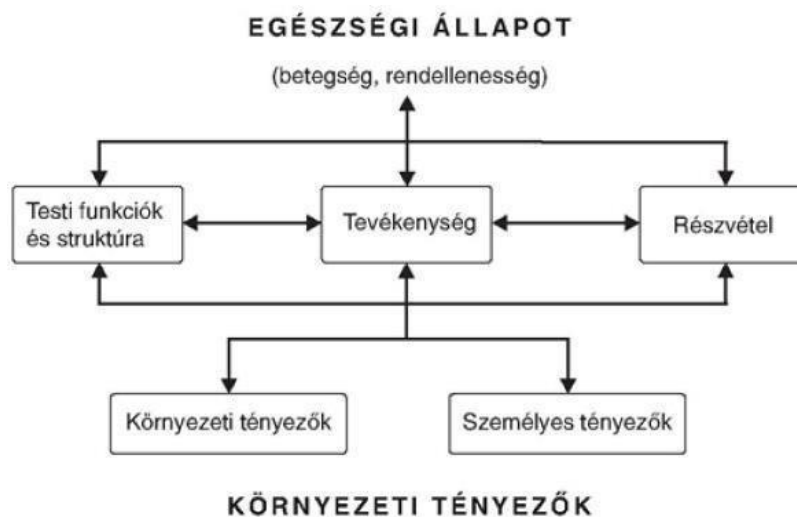
A **morális modell** szerint a fogyatékoság egy bűn következménye, melyet vagy a sérült személy, vagy egy felmenője követett el. A fogyatékoság az egyén problémája, a fogalom valamiféle rossz leírására szolgál. Ez a megközelítés nagyon régi, de a világon még ma is léteznek olyan társadalmak, melyekben él ez a modell. A morális modell csúcspontját a kora középkorban és a középkor későbbi századaiban érte el. Jó példa a morális modell bemutatására az ószövetségi Mózes harmadik könyvéből vett idézet (18-22): *„Mert senki sem áldozhat, akiben fogyatkozás van: vagy vak, vagy sánta vagy csonka orrú, vagy hosszú tagú. Sem az, aki törött lábú vagy törött kezű. Vagy púpos, vagy törpe, vagy szemfájós, vagy viszketeges, vagy sömörögös, vagy aki megszakadott. Senki, akiben fogyatkozás van, elő ne álljon Áronnak, a papnak fiai közül, hogy tűzáldozatot vigyen fel az Úrnak; fogyatkozás van benne, ne álljon elő, hogy megáldozza az ő Istenének kenyerét. Az ő Istenének kenyeréből, a legszentségesebbikből és a szentségesből ehet.”* A fogyatékos személyek tehát nem

mutathattak be áldozatot az Úrnak, mert nem tartották őket tisztának a fogyatékoságuk miatt.

A **medikális vagy orvosi modell** alapja a reneszánsz korig vezethető vissza; a fogyatékoság itt még mindig az egyén problémája, de itt ennek a megközelítése már nem statikus: szakemberek akarnak változtatni rajta. A medikális modellben a fogyatékoság fogalma egyrészt rossz dolog, másrészt a fogyatékos emberhez kötött, aki a beavatkozások tárgya; a modell célja a fogyatékoság megelőzése vagy megszüntetése. A WHO 1980-ban három fajtáját különböztette meg a fogyatékoságnak: károsodás, fogyatékoság, hátrány. A *károsodás* az ember valamely biológiai, pszichológiai funkciójának komolyabb rendellenessége, a *fogyatékoság* csökkent képességeket jelent bizonyos tevékenységekben, a *hátrány* pedig a fogyatékoságból eredő társadalmi hátrány.

A **szociális modell** szerint a fogyatékoságot, akadályokat, korlátokat a többségi társadalom alkotja, így nem az egyén a fogyatékos, hanem a társadalom, amely azzá teszi az embert és stigmatizálja is. A medikális modellt sok kritika érte emberjogi szervezetek felőle, így az ENSZ Emberjogi Világszervezete 2003-ban új osztályozást készített, melyben a két vezérszempont a tevékenység és a részvétel, valamint utal egy egyén feletti összefüggésre is, a környezetre. Ezáltal egyértelmű lesz, hogy gyakran nem az állapota, hanem a társadalom tesz egy embert fogyatékosá.

1. kép: A fogyatékoság értelmezése az FNO alapján

Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412b2/2013-0002_a_fogyatekossagtudomany_a_mindennapi_eletben/FM/sfmjs43g.htm

Az **emberi jogi modell** szerint a fogyatékoság az elnyomással, mássággal, kirekesztéssel, emberi jogokkal kapcsolatos kérdés. E modell a 20. század hatvanas- hetvenes éveig vezethető vissza; definíciója szerint fogyatékos embernek tekintjük azokat a személyeket, akik fizikai, intellektuális mentális vagy érzékszervi károsodással élnek, és ezek a károsodások korlátozhatják az egyén egyenlő társadalmi szerepvállalását. A modell alapján született egyezményeknek a fogyatékos személy nem tárgya, hanem *alanya*; ez egy nagy előrelépés a korábbi modellek fogyatékoság-megítélései után [Nagy, 2011].

2. A normalizációs elv

A normalizációs elvet a hatvanas években dolgozták ki Svédországban, Bengt Nirje nevéhez fűződik, aki egy értelmi fogyatékosok érdekvédelmével foglalkozó szervezet elnöke volt. Az értelmi fogyatékos embereket kifejezetten érintik az elszigetelődés és elkülönítés problémái; a normalizáció ezekkel szemben biztosítja az alapot az interperszonális kapcsolatok fejlesztésére, szociális integrációra. Olyan pedagógiai eszközöket szeretne kidolgozni, melyek által az érintett személyek életkörülményei, lehetőségei legjobban illeszkednek az adott kultúrában elfogadott mintákhoz.

A normalizációs elv 8 területre kell, hogy hatással legyen Nirje szerint: a normális napi, heti és éves ritmus, a normális tapasztalatok az egyes életszakaszokról, a normális tisztelet, normális lehetőségek a heteroszexuális világba történő beilleszkedésre, normális életszínvonal és normális környezeti feltételek területeire. Wolfensberger szerint, ha az emberek olyan nagyintézményben élnek, amelyről a társadalomnak negatív képe van, akkor az adott személyek bennragadhatnak ebben a negatív képben. A totális intézmények tehát alkalmatlanok arra, hogy megállítsák a stigmatizálás folyamatát, és hogy normalizált életterré váljanak a fogyatékos ember számára. A normalizációs elv elismeri azt, hogy olykor speciális segítségnyújtásra van szükség, és nem az a célja, hogy az akadályozott embereket segítség nélkül helyezze ki a társadalomba. Sikeres beilleszkedésről akkor beszélünk, ha az integráció hat szintje – téri, funkcionális, szociális, perszonális, társadalmi és organizatorikus integrációk – egyszerre valósulnak meg.

A normalizációs elv képviselői szerint nem valós elvárás az, hogy a normalizáció az abszolút független életet jelentse, hiszen gyakorlatban megvalósulva ez több formában jönne létre, így nem csupán az enyhe fokban sérült emberekre irányul, hanem a halmozottan hátrányos helyzetűekre is. Amikor ezeket az embereket totális intézménybe, a társadalomtól messze zárjuk, azzal alábecsüljük a képességeiket, hiszen egy olyan környezetet teremtünk nekik, amely a társadalom valós jelenségeit nem modellezzik, és gyakran embertelen körülmények közé kényszerítjük őket.

Törekvés indult tehát a totális intézmények felszámolására és lakóotthonok kialakítására azért, hogy az olyan káros folyamatoknak, mint a stigmatizáció, elejét vegyék. A normalizációs elv feltárta azt az ellentmondást, mely szerint a fogyatékos emberek életmódját függetlenné kell tenni az intézményektől, azonban az értelmi akadályozottak megszüntethetetlenül függenek a társadalomtól és az adaptációval is gondjaik lehetnek [Zászkaliczky, 1998].

3. A deinstitutionalizáció

A deinstitutionalizáció vagy intézménytelenítés olyan folyamat, amely a fogyatékos személyek számára fenntartott intézetek, totális szociális intézmények felszámolását célozza. Legalább két területe különíthető el egymástól: az ideg- és elmegyógyintézetek értelmi fogyatékos részlegeinek emberségessé tétele, felszámolása és a lakók kisebb lakóközösségekbe helyezése, valamint a regionális ellátási rendszer létrehozása [Zászkaliczky, 1998]. Bugarszki szerint az intézménytelenítés fogalma nem pontos, mivel a totális intézmények felszámolását helyezi központba, és a közösségi-alapú szolgáltatások hiányoznak belőle. Az intézménytelenítés fogalmának tisztázására négy kritériumot alakított ki. Az első szerint a nagy intézetek kisebb méretűekre váltódnak ki, integrálódnak a közösség közé, és humanizálódnak. A második szerint a közösség keretei között szervezik meg az egészségügyi, szociális stb.

szolgáltatásokat. A harmadik kritérium azt foglalja magában, hogy az intézménytelenítésben paradigmaváltás is megfigyelhető, ugyanis eltűnik az a szándék, hogy az érintetteket tartsák távol a közösségtől, és horizontálisan szerveződő, együttműködésre építő módszerek kerülnek előtérbe. Végül leszögezi, hogy az intézménytelenítés tudatos szakmapolitikai lépésként értelmezhető [Bugarszki, 2011].

4. A kitagolás jogi előkészítői

Az **1998. évi XXVI. törvény** (A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról) célja „*a fogyatékos személyek jogainak, a jogok érvényesítési eszközeinek meghatározása, továbbá a fogyatékos személyek számára nyújtandó komplex rehabilitáció szabályozása, és mindezek eredményeként a fogyatékos személyek esélyegyenlőségének, önálló életvitelének és a társadalmi életben való aktív részvételének biztosítása.*” A 17.§ azt foglalja törvénybe, hogy a fogyatékos személyeknek személyes körülményeiknek megfelelő lakhatási formamegválasztásához van joguk, valamint az 50 főnél nagyobb intézetek kiváltásáról is szól. 2013. december 31-éig minimum 1500 fő nagyintézményi lakóhelyet kell kiváltani. [<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800026.TV>]

A törvény alapelvei szerint olyan lakóintézményeket kell létrehozni, amelyekben a lakók a nem fogyatékos társaikhoz hasonló körülmények között élhetnek házakban vagy lakásokban; képesség szerinti önállóságot biztosítanak, mely szerint nem gondolnak túl senkit, de aki igényli a kiemelt figyelmet, az megkaphatja; az egyéni képességek kibontakoztatása, fejlesztése is előtérbe kerül; valamint a megfelelő szakemberek, szolgáltatások és módszerek biztosítása is központi kérdéssé válik.

Magyarország 2007-ben csatlakozott a Fogyatékosokkal élő személyek jogairól szóló 2006. december 13-án elfogadott **ENSZ Egyezményhez**, ezt a 2007. évi XCII. törvényben legitimálták. A törvény szól az önálló életvitelről, közösségbe való befogadásról a következő területeken: egyenlő jog a közösségben való élethez, szabad döntéshez, teljes közösségi részvétel, lakhely megválasztásának joga, támogató szolgálatok heterogenitása, igényekhez igazított, hozzáférhető közösségi szolgáltatások.

2010 márciusában **országgyűlési döntés** született az 50 férőhelynél nagyobb szociális intézmények kiváltásáról, következő év tavaszára a Kormány **határozatot** bocsátott ki a fogyatékos személyek számára ápolást-gondozást nyújtó szociális intézményi férőhelyek kiváltásának stratégiájáról és a végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokról (**Stratégia**). A határozat megbízza a nemzeti erőforrás minisztert egy, a Stratégiában leírt feladatok koordinálására létrehozandó testület felállításával: Intézményi Férőhely Kiváltást Koordináló Országos Testület (1257/2011. (VII.21.) Korm. határozata). [<http://fszk.hu/wp-content/uploads/2015/06/Kormanyhatározat-es-Strategia-a-fogyatekos-szemelyek-szamarapapolast-gondozast-nyujto-szocialis-intezmenyi-ferohelyek-kivaltasarol.pdf>]

A Stratégia célja az, hogy lakóköznyezetbe integrált elhelyezést nyújtó, öngondoskodáson alapuló lakhatási formák felé kezdeményezze az elmozdulást. Az eddigi bentlakásos intézmények komplex szolgáltatásai két ágra bomlanak szét: önálló életvitelt segítő szociális és lakhatási szolgáltatásokra. A lakhatási szolgáltatások 3 formáját különböztetjük meg a lakók egyéni szükségletei szerint: lakás (max. 6 fő), lakóotthon (max. 12 fő) és lakócentrum (max. 50 fő). A Stratégia szerint azoknál a személyeknél, akik egész életüket nagy szociális intézményben töltötték, kiemelten figyelni kell a fokozatosság és folyamatosság elveire a kiköltöztetéskor [Radványi, Regényi & Csorba, 2013].

5. A lakóotthonok jogi szabályozása

Az 1993.évi III. törvény szól az ellátási formákról és keretekről: a személyes gondoskodást, azaz a *szociális alapszolgáltatásokat* és a *szakosított ellátásokat* az állam és az önkormányzatok kötelesek biztosítani.

A lakóotthon a szakosított ellátási formák közé tartozó, *személyes gondoskodás* keretébe tartozó, nagyintézményben történő ellátást felváltó lakhatási forma, ahol 8-12 (külön jogszabályban meghatározott esetben 14 fő) személy ellátása történhet. Kiket fogadnak be az adott lakóotthonok? Fogyatékos felnőtt embereket, pszichiátriai betegeket, autizmus spektrumzavarral élő személyeket, illetve szenvedélybetegeket. Az itt kapott ellátások megfelelnek az érintettek életkorának, egészségi állapotának és önellátása mértékének. Három típusát különböztetjük meg a lakóotthonoknak:

- fogyatékos személyek lakóotthona
- pszichiátriai betegek lakóotthona
- szenvedélybetegek lakóotthona.

A lakóotthonok fogyatékos személyek ellátása esetén a következő ellátási formákban működhetnek: rehabilitációs céllal, illetve ápoló-gondozó céllal.

Az 1993. évi III. törvény 85/A.§ (4) szerint *Rehabilitációs célú lakóotthonba helyezhető az a személy:*

- akinél az intézményi elhelyezés során a felülvizsgálat alátámasztja azt, hogy az **önálló életvitel megteremtésében** indokolt a lakóotthoni elhelyezés.
- aki családban él, viszont **képességfejlesztése és ellátása** lakóotthoni keretek között biztosítható, valamint **rehabilitációja** a családban nem oldható meg.
- az előző két ponton túl a személy legalább részben **önellátásra képes**.
- 16 éven felüli, de még nem öregségi nyugdíjas.

Ugyanezen törvény (5) bekezdése szerint *ápoló-gondozó célú lakóotthonba* fogyatékoságának jellegétől és súlyosságától függetlenül elhelyezhető a fogyatékos személy, figyelemmel a következőkre: 16. életévét már betöltötte; családban él, viszont képességfejlesztése és ellátása lakóotthoni keretek között biztosítható, valamint rehabilitációja a családban nem oldható meg. E típusú lakóotthonba a nagykorú személyek elhelyezésének feltétele az orvosi dokumentáció felhasználásával elvégzett alapvizsgálat. [<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300003.TV#ljb638id4b60>]

6. A kitagolás pozitív hozadékai a külföldi példák alapján

A külföldi tapasztalatok adnak egy jó példát, alapot arra, hogy a kiscsoportos lakóotthonok jól működnek. A tapasztalatok alapján el lehet mondani, hogy ez a forma jobb életminőséget biztosít a lakóinak, minden fogyatékos személy ellátására megfelel, és a normál lakhatási formákhoz való közeledéssel a magánszférához és önrendelkezéshez való jogok területén is a normálhoz közelednek. Az életminőség a következőkben javul: döntési lehetőségek kibővülése, szociális kapcsolatok szélesebbé válása, szorosabb kapcsolat a hozzátartozókkal, lehetőség a közösségi szolgáltatások igénybe vételére, képességfejlesztés nagyobb lehetősége, szabadidő aktív eltöltésének lehetősége, agresszív és autoagresszív események visszaszorulása (kisebb közösségben kevesebb az ütköző érdek, vélemény), szorosabb együttműködés [Radványi, Regényi & Csorba, 2013].

7. Valós magyarországi helyzet

A kilencvenes évek végén ugyan épültek lakóotthonok a Soros Alapítvány segítségével, néhány intézetet felújítottak, építészetiileg átalakítottak, hogy javuljon a lakók életminősége (foglalkoztató termek, csoportszobák, közös termek, terápiás helységek), de sajnos nagy változások nem figyelhetők meg. Modernizációk tehát történtek, azonban még mindig dominál a közösségtől elszigetelt, nagy létszámú lakhatási formák megléte és igénybe vétele.

A meglévő *lakóotthonok*ban azonban nagy tere van az önrendelkezés kibontakoztatásának: a lakók kis létszámú szobákban (1-2 ágy) élnek, szabad a lakótársválasztás, saját eszközeikkel rendezhetik be szobáikat, napirendjüket és tevékenységüket szabadon alakíthatják, viszont segítők megválasztásában nincs ekkora szabadságuk.

A **dominálo lakhatási forma** még mindig az értelmi fogyatékosok *bentlakásos intézete*, melyre a már említett két sajátosság jellemző: a nagy távolság a városoktól, községektől, valamint a nem megfelelő szakember-ellátottság. Azt, hogy ki és miért veszi igénybe az intézeti ellátást, több tényező befolyásolja: családnak nyújtott támogatások, szolgáltatások, szociális ellátások, megközelíthetőség, elérhetőség, ár és a kínált szolgáltatások [Radványi, Regényi & Csorba, 2013].

A 2011-ben megalkotott kiváltási stratégia hozta a fordulatot, hiszen ez határozta meg a folyamat alapvetéseit, és ennek nyomán indultak el az első kiváltási projektek. Ez a folyamat a szakemberek között megindította a szakmai párbeszédet, vitákat gerjesztett, és meg is teremtette a 2017-2036. évekre vonatkozó koncepciót, melynek fő gondolata: a kiváltási folyamat középpontja a fogyatékos ember. A 2007-2013-as progamozási időszak főbb tapasztalatai, következtetései a következők: mindenféleképpen szükséges egy olyan belső szakértői csapat létrehozása, amely szakmailag megfelelően felkészült, és a folyamatot jól érti. Ha szakemberként nem értjük a lakókat, családjukat, a velük dolgozó szakembereket, ellenállásba ütközhetünk, és nem fog létrejönni az a férőhelykiváltás, melyet szakmai fejlődés és innováció övez [IFKT módszertan, 2017].

8. Intézmények – magyarországi helyzet

Az utóbbi 40 évben alig építettek intézeteket azért, hogy azok értelmi fogyatékos személyeknek adjanak otthont; államosított kastélyok, kúriák, laktanyák töltik be jelenleg ezt a funkciót. Az épületek jellege miatt az következik, hogy a nagyintézetek távol vannak a városoktól, településektől, ahol a társadalom többi része él, sőt az intézetek az azokban lakók lakhelyétől is messze helyezkednek el. Ez több problémás pontot is felvet: a hozzátartozóknak nagy költség meglátogatni a lakót (a Budapesthez tartozó intézetek 2-300 km-re található a fővárostól), a lakókat ingerszegény környezet veszi körül, és a foglalkoztatás kérdése is kimerül a ház körüli munkák elvégzésében. Az intézetekben a két munkakört betöltő csoport között megfigyelhető az a különbség, hogy az ellátást biztosító személyek (karbantartók, pénzügyi munkatársak stb.) többnyire szakirányos végzettséggel rendelkeznek, és a munkakörüknek megfelelő tevékenységet végeznek, míg a szakmai csoport résztvevőinek (lakók nevelése, gondozása stb.) nagy része nem rendelkezik megfelelő képesítéssel. Ez adódhat abból, hogy az intézetek távol esnek a nagy településektől, így a kínálgzó munkákat olyan személyek töltik be, akik közel élnek az intézethez – az intézetek foglalkoztatott-állományát a település munkaerő-kínálata erősen befolyásolja.

A magyarországi intézetek egymástól eltérnek létszámukban, infrastrukturális

jellemzőikben, a lakók homogenitása és heterogenitása szempontjából, de van pár vonás, amelyben hasonlóság figyelhető meg köztük: mind felnőttkorúakat gondoznak, akik valamilyen fogyatékossgal élnek, és ezek az otthonok állami fenntartásúak [Zászkaliczky, 1998].

A fővárosban nincsen bentlakásos otthon a felnőtt fogyatékos személyeknek, az intézményei általában az ország nyugati határszélein találhatóak. Ugyanez figyelhető meg a megyék szintjén is: a megyeszékhelyeken nincs, vagy alig van intézet, míg a megyék periferiáin vagy eldugottabb területeken magasabb az előfordulási arányuk. Így a fogyatékos személyek arra kényszerülnek, hogy a lakóhelyüktől távol vegyék igénybe e szolgáltatásokat, és elvándoroljanak. E mellett a probléma mellett a lakóknak még egyéb hátrányaik vannak ezekben az intézetben, mert a szociális kapcsolataik szegényebbek, gyengébbek, választási lehetőségeik és mozgásszabadságuk korlátozott (igen gyakran szélsőséges mértékben). Ezek az intézmények sok esetben életre szóló, végleges szállásként funkcionálnak az értelmi fogyatékos személyeknek; csak az esetek egyharmadában szűnik meg a gondozás indokoltsága, más esetekben végleg bent maradnak, és ott hunynak el vagy helyeződnek át más intézetbe az érintett személyek [Verdes, Scharle & Váradi, 2011].

9. Az igénybevevők

Ezeket a bentlakásos intézeteket a felmérések szerint az értelmi fogyatékos személyek egy kisebb csoportja veszi igénybe, mert legtöbbjük a családjukkal él. Az igénybevevők döntően középsúlyos értelmi fogyatékosok, akik támogatásra, gondozásra szorulnak. Magyarországon 30 éve nem készült átfogó vizsgálat a fogyatékossgokról, a 2001-es népszámlálás próbálkozott ilyen jellegű vizsgálattal: akkori számítások szerint az országban 57 ezer értelmi fogyatékos ember van. 2004-ben a Kézenfogva Alapítvány felmérése szerint a súlyosan-halmozottan fogyatékos emberek száma 12 ezer fő körülire tehető. Az előző két vizsgálat adatai bizonytalanak, nem tekinthetők tökéletesen megbízhatónak vagy módszertani szempontból, vagy az intézetben élők és idősek számának megbecsülhetőségi nehézsége miatt. Bass 2006-2007-ben készített egy reprezentatív kutatást összességű felmérést, mely szerint kb. 25 ezer súlyos, középsúlyos értelmi fogyatékos van az országban [Radványi, Regényi & Csorba, 2013].

10. Javaslatok a kitagolás folyamatára

Az értelmi fogyatékos személyek számára létrehozott és működő bentlakásos lakóotthonok tehát nem megfelelőek számukra, nem biztosítanak olyan jogokat és lehetőségeket, melyekkel a többségi társadalom tagjai rendelkeznek, ezért nagy szükség van a kitagolásra, és közösségi lakóotthonok létrehozására, e folyamat kivitelezésére több javaslat létezik. Az intézménytelenítés folyamata több parlamenti ciklust is átfog, így felméréseket és terveket kell végezni a folyamat megkezdéséhez. A kitagolás elköteleződést igényel, ezért meg kell szüntetni a források áramlását a nagy intézetekhez nagy beruházásokra. A központi költségvetésből el kell különíteni bizonyos összegeket a kitagolásra és közösségi lakhatási szolgáltatásokra. Azokra is figyelmet kell fordítani, akik a lakóhelyüktől nagyon távoli intézetekben éltek – ők főként budapesti lakosok, így fontos a főváros közigazgatási határain belül is létrehozni közösségi lakhatási formákat. A nagyintézményekben dolgozó személyzetet

a település munkaerő-állománya alkotta, így a totális intézmények feloszlásával az ő munkahelyük is megszűnik, vagy a lakóotthonok lakóhelyhez közelivé tételével a dolgozók lakóhelyétől kerülnek távol, így a kitagolási folyamat során arra is figyelmet kell fordítani, hogy milyen segítséget lehet nyújtani ezeknek az embereknek.

Mindent számba véve és felsorolva felmerülhet a kérdés, hogy miért halad ilyen lassú ütemben a haza kitagolás folyamata. A kitagolási folyamatnak ún. *stakeholderei* vannak – ez azt jelenti, hogy a folyamat szereplői olyan személyek, akiknek sérti az érdekeit a kitagolás. Azok a személyek, akiknek nagy befolyása van a folyamatra, megakadályozhatják a kitagolás végbemenetelét; ilyenek például az intézetek vezetői, dolgozói, a bürokrácia. Az a legnagyobb probléma, hogy a kitagolási folyamat kulcsszereplői általában a folyamat legnagyobb ellenzői is egyben, így a nagy intézetek jövőjéről az ő befolyásuk, döntésük fog rendelkezni. Erre a patthelyzetre lehetséges megoldás a kompromisszumkötés, közös stratégiák alkotása és a kompenzálás [Verdes, Scharle & Váradi, 2011].

11. Egy hazai, jól működő példa: a Baráthegyi Lakóotthon

2009. január 1-jén nyitotta meg kapuit a Baráthegyi Lakóotthon, egy szociális farm a Kisszilvás völgyben. Az intézmény sérült fiatalokat (értelmileg akadályozott személyeket, autizmus spektrumzavarral élőket és halmozottan sérült személyeket) lát el; célja, hogy az ott élő fogyatékos személyeket foglalkoztassa, és önálló élet kialakítására képessé tegye őket.

A lakóotthonban 14 fiatal él, alapterülete 600 négyzetméter, mindenki egyágyas, saját fürdőszobás szobákban lakik: e kedvező körülmények között folyik az állattartó gazdálkodás, háziállat-tenyésztés, és itt történnek a lakókkal az önálló élet apró-cseprő dolgai. A munkavégzéssel kapcsolatban fontos megjegyezni: mindenki olyan munkát végez, mely a képességeinek megfelelő. Az állattartás mellett jellemzőek a kézműves tevékenységek, azaz a gyertyaöntés, gyöngy ékszerek készítése, szöttek termékek előállítás.

A munka és a vidéki harmonikus élet mellett az ott élők fejlesztésekben és terápiákban részesülnek: a fejlesztéseknek hála a lakók képesek lesznek az önálló életvezetésre (ez egy halmozottan sérült vagy értelmileg akadályozott fiatal esetében rendkívüli fontosságú!), a terápiák által pedig a mindennapok színesednek, személyiségük gazdagabbá válik.

A Kitagoló ház pedig az első olyan intézmény Magyarországon, ahol két sérült személy is készülhet az önálló életre. Nekik egy külön apartman áll rendelkezésükre, egy tréninglakás, ahol megtapasztalhatók az önálló élet nehézségei és örömei, miközben a biztonságot nyújtó háttér rendületlenül a fiatalok mögött áll. [<https://szimbiozis.net/lakootthon>]

12. Összegzés

A társadalom általában elutasító véleményt fogalmaz meg a nagyintézetekkel szemben, így az ott élők esetében is fennáll annak a veszélye, hogy ez a kép rajtuk ragad, ezért a kitagolás folyamatát mihamarabb el kell végezni. A kiscsoportos lakóotthonokban és közösségi lakószolgáltatást igénybe véve a fogyatékos személyek életvitele, minősége közelít a „normálhoz” – azt, hogy ez létrejőjön, törvényi szabályozások is biztosítják, ugyanakkor ennek dacára jelentős változásokat nem tapasztalunk a kezdeti állapothoz viszonyítva. A kitagolási folyamatnak vannak visszatartói is, akikkel megegyezésre kell jutnunk annak érdekében, hogy a szolgáltatást igénybe vevő értelmi fogyatékos embereknek olyan életformát biztosítsunk, ahol érvényesül az önrendelkezés és öngondoskodás, szabadság elve.

Irodalomjegyzék

Nyomtatott források:

BUGARSZKI Zs. (2011). „Intézménytelenítés Magyarországon a mentális problémák kezelése területén” *Esély* 22(2), 55-85.

NAGY Z. (szerk.) (2011). Az akadályozott és az egészségkárosodott emberek élethelyzete Magyarországon. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, TÁMOP 5.4.1./08/1-2009-0002 számú kiemelt projekt, 9-16.

RADVÁNYI K. – REGÉNYI E. – CSORBA J. (2013). „Emberhez méltó jobb lakó- és életkörülmények nekik is”. Értelmileg akadályozott emberek életminősége és a kitagolás kérdése” *Gyógypedagógiai Szemle* 41(4), 262-274.

VERDES T. – SCHARLE Á. – VÁRADI B. (2011). „Intézet helyett. A fogyatékos személyeket támogató szociálpolitika megújításának lehetséges irányairól” *Esély* 22(4), 3-34.

ZÁSZKALICZKY P. (szerk.). (1998). *A függőségtől az autonómiáig*. Soros Alapítvány, Kézenfogva Alapítvány, Budapest

CSUMÁN-LECHNER A. – ESZIK O. – DR. GAZSI A. – KOVÁCS É. – MATOLCSI R. – PORDÁN Á. – SÁNDOR Z. – SZABÓNÉ IVÁNKU Zs. (2017). „Intézményi férőhely kiváltási terv módszertani útmutató” EFOP-1.9.1-VEKOP-15-2016-00001 kódszámú „TÁRS PROJEKT - Szociális intézményi férőhely kiváltási szakmai koordinációs műhely kialakítása”, Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit Kft, Budapest

Ábrajegyzék:

1. kép: A „fogyatékoság” értelmezése az FNO alapján. forrás:
http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412b2/2013-0002_a_fogyatekossagtudomany_a_mindennapi_eletben/FM/sfmjs43g.htm letöltés dátuma: 2019. április 21.

Joganyag hivatkozása:

<http://fszk.hu/wp-content/uploads/2015/06/Kormanyhatározat-es-Strategia-a-fogyatekos-szemelyek-szamar-a-polast-gondozast-nyujto-szocialis-intezmenyi-ferohelyek-kivaltasarol.pdf> A Kormány 1257/2011. (VII.21.) Korm. határozata a fogyatékos személyek számára ápolást-gondozást nyújtó szociálisintézményi férőhelyek kiváltásának stratégiájáról és a végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokról. letöltés ideje: 2019. április 21.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800026.TV 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról. letöltés ideje: 2019. április 21.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300003.TV#lbg638id4b60> 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról letöltés ideje: 2019.04.28.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0700092.TV> 2007. évi XCII. törvény a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről letöltés ideje: 2019. április 22.

A kötődés, kötődési zavarok és annak hatásai a személyiségfejlődésre

Szakmailag ellenőrizte: Dr. Göbel Orsolya

1. Bevezető

Fejlődéslélektani tanulmányaim során a legnagyobb hatással a kötődéssel kapcsolatos elméletek voltak rám. Jóllehet minden téma elgondolkodtatott, mégis azt hiszem ez az az elemi dolog, amely minden ember életében olyan meghatározó, hogy érdemes vele foglalkozni mélyebben.

A munkámban a kötődési zavarokkal és annak a személyiségfejlődésre tett hatásaival foglalkozom. A kötődés, mint fogalom, és mint jelenség fontosságát az is mutatja, hogy számos elmélet született ennek magyarázatára, kutatások sora vizsgálja a korai anya-gyerek kapcsolat hosszú távú, felnőttkorban is megmutatkozó hatásait. Ezen elméletekről olvasható alább az összefoglalóm.

2. A kötődésről

A kötődés szó alatt azt a tartós érzelmi köteléket értjük, amelyet a csecsemő a számára elsődlegesen fontos emberekkel él át. Ez a személy általában az anya, akivel már az intrauterin időszak alatt elkezdi formálódni a kötődés és egy éves korra viszonylag stabilá válik. Akkor mondható el egy gyerekről, hogy kötődik valakihez, ha annak a személynek a közelében igyekszik maradni, ha nyugtalanná válik, amikor elválasztják őket egymástól, ha örül az ismételt találkozásnak, és ha a másik személy jelen nem léte esetén is felé irányítja a cselekedeteit [Cole, Cole, 2006]. A kialakulásának időpontját azzal hozták összefüggésbe, hogy szintén az első év második felében alakul ki az önálló mozgás, a kategorizáció és az emlékezés képességének fejlődése [Campos, 1997].

Sok fejlődépszichológus kereste már a választ arra a kérdésre, hogy hogyan alakul ki a kötődés és ez hogyan befolyásolja a későbbi fejlődést. Erre a kérdésre még mindig nincs egységes válasz, azonban számos elmélet született, amelyeket most röviden ismertetek.

Sigmund Freud sok elméletében tulajdonít fontos szerepet az ösztönöknek, biológiai késztetéseknek (driveoknak) és az azokból kiinduló folyamatoknak. Szerinte lényegében ezek motiválják, hajtják az embereket. Egyik ilyen elmélete a drive-redukciós elmélet, amelyben azt fogalmazza meg, hogy az éhség vagy a szomjúság olyan biológiai késztetések (driveok), amelyek arra sarkallják az embert, hogy redukálják azt, az életben maradásuk érdekében. A csecsemőnek viszont, aki nem tud magáról gondoskodni, szüksége van egy másik személyre, hogy kielégítse szükségleteit, ily módon a gondozójához, aki megteszi ezt, kötődni fog [Cole, Cole, 2006].

Azonban a kutatók és az akkori kutatások (1950-es évek) eljárásai kizárólag a gyermek fizikális szükségleteiben (például táplálkozás) mérték a kötődést. Leghíresebb ezt cáfoló kísérlet Harry Harlow rézuszamajom kísérlete, amelyben kiderült, hogy a kölyökmajom több időt töltött a táplálékot nem adó szőranyán (frottír borítású, meleg műanya), mint a táplálékot adó drót konstrukción, „drótanyán”. Ezzel bizonyítva, hogy a gondozó legfontosabb szerepe a biztonságos menedék nyújtása, amelyet érintéssel, érintkezéssel és nem a táplálás útján teremt meg [Láng, 2012]. Freud úgy vélte, hogy az első kapcsolatok és társas interakciók meghatározóak a gyermek

személyiségfejlődésében és a későbbi kapcsolataiban is fellelhetőek majd ezek a mintázatok [Cole, Cole, 2006].

Erik Erikson már ezeket a szociális kapcsolatokat, interakciókat tette a középpontba. Pszichoszociális szempontból nyolc szakaszra osztotta az ember életútját, és úgy gondolta, minden életkornak megvan az adott megoldásra váró konfliktusa. Az első életperiódusnak, ami a születéstől körülbelül egy éves korig tart, az elsődleges gondozóval megélt kapcsolati bizalmatlanság áll a középpontjában. A csecsemőknek meg kell tanulniuk bízni az őket körülvevő emberekben, vagy ha nem megbízhatóak az őt gondozók, akkor bizalmatlanok, nyugtalanok és bizonytalanok lesznek [Erikson, 1963].

Ha a kötődés fogalmára evolúciós szempontból gondolunk, a legtöbb embernek Konrad Lorenz kacsái jutnak eszébe. Azonban nem csak a kacsáknál figyelhető meg ez a fajta erős kötődés a gondozójukhoz. Thompson [1998] megállapította, hogy a kötődés kialakulása a fejlődésben egyetemes, minden emberben és a legtöbb állatban lezajló folyamat. Szintén etológiai szempontból közelítette meg a kötődés témáját John Bowlby [1969], akire nagy hatással voltak az emberszabásúaknál megfigyelt anya-gyermek kapcsolatok. Felfedezte a párhuzamot a főemlősök és az ember gyerekek alap viselkedérepertoárjai között, hiszen mindkettőnél fellelhetőek azon ösztönszerű válasz reakciók, mint a kapaszkodás, szopás, sírás és követés. Ahogy az állatoknál megfigyelhető a kötődés kialakulásának szenzitív periódusa, úgy az embereknél is feltételezett Bowlby egy ilyen szakasz sorozatot, a kötődés előtti szakasztól (születés és a 6. hét között) a kötődés keletkezésén (6. hét - 6, 8 hónapos kor) és a tisztakötődési szakaszon (6, 8 hónaptól) át a kölcsönös kapcsolatok kialakulásig (a második év végéig) állapított meg. Ebben az időszakban fontos, hogy az anya biztonságos hátteret nyújtson gyermekének, ahonnan a világ felfedezésére indulhat, és ahová időnként visszatérhet. Ezt a modellt részben alátámasztotta a fentebb említett Harlow kísérlete [Harlow, Harlow, 1962]. Úgy vélte, hogy a gondozóval való kapcsolatból belső munkamodell alakul. Ez egyfajta mentális normaként, modellként szolgál a későbbi, másokkal folytatott interakciók során. Minden új helyzetben ezt a modellt veszik majd elő, amíg a modell meg nem változik, addig érvényes marad. Bowlby [1969][1973][1980] ezen kívül vizsgálta a szülőktől elszakadt, szeparáltan felnőtt gyermekek mentális állapotát is. Ezen gyerekeknél a következő reakciók zajlottak le az anyjuktól való elválasztástól kezdve: tomboló félelem, dührohamok, majd elkeseredettség, depresszió, majd ha nem alakul ki új stabil kapcsolat, akkor közömbössé válnak más emberekkel szemben.

Elengedhetetlen megemlíteni a kötődés kapcsán Mary Ainsworth nevét, aki az anya-gyermek kapcsolatokat vizsgálta Afrikában és az Egyesült Államokban [Ainsworth M. D., 1967]. Kidolgozott egy módszert, amellyel a gondozó és gyermek közötti kapcsolat biztonságosságát mérte. Az idegen helyzet nevű kísérleti helyzetben az anya és egy idegen jelenlétében, majd az anya távozása és visszatérése után nézték a kötődés biztonságát, vagy bizonytalanságát. Az anya elmenetele utáni visszatérésre adott reakció bizonyult a kritikus pontnak, amiből kiindulva csoportokra osztották a gyerekeket biztonságosan és bizonytalanul kötődőkre. A biztonságosan kötődők anyjuk közelében jól vannak, ha kimegy a szobából, nyugtalanok lesznek, idegenek nem tudják megvigasztalni őket, anyjuk visszatértekor keresik társaságát. A bizonytalan kötődésűeket két csoportra osztották: szorongó/elkerülőre és szorongó/ellenállóra. Az első kategóriába tartozók játszanak gondozójuk közelében, annak eltűnése kevésbé zavarja őket, ha mégis, akkor idegenek is képesek megnyugtatni őket. A szülő visszatértekor nem néznek fel, nem keresik a társaságát. A szorongó/ellenállók (ambivalensek) még a gondozójuk közelében is szorongónak tűnnek, amikor az elmegey, nagyon nyugtalanok lesznek és ezt a gondozó visszatérte sem tudja enyhíteni, gyakran vigasztalhatatlanok és később sem kezdenek el játszani, inkább gondozójukat figyelik. A kötődések ilyen fajta felosztása, még a mai kutatásokban is érvényesek, Hámori és munkatársai is

ezen elnevezéseket használják [2016.]. Több olyan alany is előfordult azonban ebben a kísérletben, akit nem tudtak besorolni ezekbe a kategóriákba, így Mary Main és munkatársai egy negyedik kategóriát javasoltak: a rendezetlenek, dezorganizáltak kategóriáját. Ők az idegen helyzetben zavartnak tűnnek, egyesek megfagynak, nem képesek rendezett módon kezelni a feszültséget, mások sírnak vagy a gondozójuk felé indulnak, de nem néznek rá [Main, Solomon, 1990; Hesse, Main, 1990].

3. A kötődést befolyásoló tényezők

A fenti elméletekben megfigyelhető egy közös motívum: a gondoskodás fontossága. Nem mindegy azonban hogy kinek kiről kell gondoskodnia és milyen körülmények között. Láthatjuk, hogy több különféle kötődési mintázat van, aminek oka, hogy a kötődést sok tényező befolyásolja. Ilyen tényező például a szülői attitűd milyensége. Silvia Bell és Ainsworth [1969] úgy vélték az anya válaszkészségének gyorsasága meghatározza a kötődés biztonságosságát. Lamb [1998] és munkatársai a szülői attitűdben az odaadást, a megfelelő válaszkészséget és a gyermekre való ráhangolódást hozták összefüggésbe a biztonságos kötődéssel. A bizonytalanul vagy rendezetlenül kötődő gyerekek szülei különösen érzéketlenek, és sokszor bántalmazóak voltak [Thompson, 1998].

A gondozó-gyerek interakció kétoldalú kapcsolat, így a gyermek jellemzőit is figyelembe kell venni. Számos kutató próbálkozott bebizonyítani a gyermekek temperamentumának fontosságát a kötődésben, azonban felemás eredmények születtek. Egy vizsgálatban bebizonyították, hogy a nehezebben kezelhető (hasfájós, sokat síró) gyerekek egy éves korukra nagyobb valószínűséggel mutatnak bizonytalan kötődést, mint a könnyebben kezelhető társaik [Seifer, 1996]. A családi körülmények, feszültség keltő tényezők részben az anyán, részben a gyereken keresztül közvetlenül hatnak a kötődésre. Egy alacsony társadalmi státuszú szülőnek, nehéz anyagi helyzettel, vagy párkapcsolati problémákkal rendelkező gondozónak ilyesfajta problémái miatt nehezebb szülői érzékenységet mutatni a gyermeke irányába [Belsky, Isabella, 1988]. Ezen túl pedig a gyermek is szemtanúja lehet a veszekedéseknek, megtapasztalja a bejósolhatatlan események sorának, így pedig nehezen alakul ki benne egy megbízható, kényelmet nyújtó szülői kép [Cole, Cole, 2006].

A környezeti hatások között befolyásoló tényező lehet még a kulturális háttér. Megannyi vizsgálat kutatta különböző helyeken a gyerekevelési szokásokat és az ezzel kapcsolatos kötődési mintázatokat (például: Nguyen Luu 2003; Van IJzendoorn, M.H. és Sagi, A. 1999; Rothbaum, F. és Morelli, G. 2005.) [Fülöp, Szabó, 2017]. Az egyik ilyen vizsgálatot az izraeli kibucokban nevelt gyerekekkel végezték, ami azért érdekes, mert az ottani szülők kevés időt töltenek gyerekeikkel. Az ottani gyerekek egy közös helyen gondozói felügyelet alatt töltik az idejüket, már kicsi koruktól kezdve. Ebből a populációból merített mintán gyakori a szorongóan/elkerülően kötődő gyermek, viszont szignifikánsan biztonságosabban kötődnek azok a kibucokban nevelt csecsemők, akik éjszaka szüleikkel alszanak és nem különválasztva, a többi gyermekkel [Sagi A. L., 1985][1994]. Észak-Németországban szintén a szorongó/elkerülő kötődési minta jellemző, főleg annak köszönhetően, hogy a kulturális értékek szerint cselekednek az anyák, tehát igyekeznek leszoktatni gyermeküket a testi érintkezéstről. Japánban pedig a szorongó/ellenálló kötődés dominál. Ebben a kultúrában az anyák nem engedik át a nevelést más gondozóknak, így egyfajta függés alakul ki a gyermek és anya között. Kulturálisan tehát eltérően valósul meg az érzékeny gondozás, ami felelős lehet a kötődésben tapasztalt különbözőségeikért [Cole, Cole, 2006]. A mai álláspont szerint a kötődés összességében egy univerzális, normatív

jelenség, amelynek kultúránként változhatnak bizonyos aspektusai [Hámori E. , 2016.] [Fülöp, Szabó, 2017].

A kulturális hatásoktól eltekintve az embergyermekre jellemző egyfajta egyezés a kötődés kialakulásának időbeliségében. A csecsemők öt hónapos korukig nem mutatják a zavar semmilyen jelét, amikor anyjuk elmegy. Az anya hiányából fakadó nyugtalanság a gyermekekben a hetedik hónapos koruk környékén jelenik meg és körülbelül tizenöt hónapos korukban kezd el csökkenni ez a szorongás [Cole, Cole, 2006].

4. A kötődés hiányának következményei

Miért is olyan kiemelkedően fontos a kötődés számunkra? Bowlby [1969] szerint ez az erős érzelmi kötelék befolyásolja a mentális, a szociális és az emocionális fejlődésünket és elengedhetetlen ezeknek a területeknek az egészséges fejlődéséhez. Alan Sroufe [1986] és munkatársai követéses vizsgálatban figyelték meg a gyermekek kötődési típusát öt év távlatában. A kísérletekből hozta létre a „zuhatageffektus” elméletét, mely szerint a korai családi kapcsolatok a szükséges támaszt képezik a társas világba való eredményes bevonódáshoz, ami azután megalapozza a mélyebb, kiterjedtebb és összetettebb társkapcsolatok kialakítását. Mindegyik szakasz támogatja a következő képesség kifejlődését. Ezek az elméletek óvatosabban bánnak a Freudtól ismert determinisztikus felfogással, miszerint a gondozóhoz való kötődés mintázata egyértelműen meghatározza a későbbi kapcsolatok minőségét. Az ebben a témában folytatott kutatások eredményei végtelenül ellentmondásosak. Michael Lewis [1997] egy éves gyerekek kötődését értékelte, majd tizennyolc éves korukban interjút készített velük a kapcsolataikról, szüleikhez való kötődésükről. Ebből a vizsgálatból megállapította, hogy a fiatal felnőttek kötődése nem áll kapcsolatban az egy éves kori kötődésükkel, ugyanúgy, ahogy a mentálhigiénés állapotuk sem hozható kapcsolatba a gyermekkori kötődési mintázatukkal. Ezzel szemben, és mellett is születtek még kutatások, én azonban a teljesség igénye nélkül most pár olyan következtetést mutatok be, amelyek feltételezik a gyermekkori kötődés hatását a felnőttkori kapcsolatokra.

Az anyai gondoskodás fontosságáról már említést tettem, annak hiányáról azonban még kevés szó esett. Bowlby két típust különböztet meg az anyai gondoskodás hiányával kapcsolatban. Elkülöníti azokat a gyerekeket, akiknek nincs szerető anyai kapcsolata, és akiknek volt, de elvesztették. Az előbbi csoportba tartozó gyerekek körében fenn áll a veszélye annak, hogy felnőtt korukra a pszichopátia személyiségjegyeit fogják magukon viselni. Gátlástalanul és válogatás nélkül barátkoznak, képtelenek tartós érzelmi kapcsolatok kialakítására, nem éreznek bűntudatot, vagy nem tudnak ellenállni a környezet csábításainak. Az utóbbi esetben nagy valószínűséggel megrendül a bizalmuk az emberi kapcsolatokban, és nem mernek megkockáztatni még egyszer egy őszinte, mély szeretetkapcsolatot, valamint előfordulhat, hogy a személyiségük mélyen sérül. Természetesen ezek kialakulása nagyban függ az összes többi kapcsolati tényezőtől [2014].

Az anyai attitűd minden tényező közül talán a legmeghatározóbb. Ha az anya diszfunkcionális viselkedést folytat, mint például a túlzott aggódás, az akár a csecsemő testi zavaraihoz is vezethet (ekcéma, hasi görcsök) [2014]. Ambivalensen vagy bizonytalanul szorongóan/ellenállóan kötődő csecsemőknél gyakori, hogy az anya viselkedése következetlen, váltakozva elkényezteti, bünteti gyermekét, akiben így nehezen alakul ki a bizalom, egy stabil, biztonságot nyújtó anyakép és nehezen tudja átélni, hogy szeretik. A tartósan távol lévő anyák gyermekei gyakran mutatnak depressziós tüneteket (sírás, apatikus arckifejezés, új kapcsolatok

kialakítására való képtelenség, beszűkült érdeklődés). Ennek hosszú távú következményeiről készült kutatás, azonban nem tudta bizonyítani, hogy a vizsgált gyerekek felnőtt korukra súlyos mentális betegségben szenvedtek volna [Maas, 1963]. Sokszor előfordul, hogy a szülők diszfunkcionális viselkedése mögött transzgenerációs transzmisszió áll (a gyerekkorukban vert anyák/apák, nagyobb valószínűséggel bántalmazzák gyermekeiket, akik ezt szintén tovább örökíthetik a saját gyerekeikre) [2014].

A kötődés képességének kialakítása nagyon fontos a későbbi pszichiátriai betegségek szempontjából is, mivel a kötődés a későbbi mentalizációs képességének kialakításával is szorosan összefügg [Fonagy, 2008]. A mentalizáció nem más, mint a külvilág, belső (szubjektív) reprezentálásának képessége, így elsajátítása az adaptív viselkedéshez kiemelten fontos. A mentalizáció hiánya pedig két súlyos pszichés betegségnél is detektálható, a skizofréniánál és a borderline személyiségzavarnál is [Allen, 2006].

5. Kötődési zavarok

Gyakran hozzák kapcsolatba a deviáns viselkedést- a társadalom vagy közösség által elfogadott normarendszert megszegő viselkedést-és a megfelelő kötődés, szülő-gyermek kapcsolat hiányát, noha kevés tudományos bizonyíték szolgál ennek alátámasztására. A deviáns viselkedés hátterében legtöbbször gyerekkori szocializációs zavar áll. Szociális képességek fejlődési zavarainak tünete lehet a kommunikációs deficit, mint az önkifejezés problémája vagy a társas kapcsolatteremtés zavara. A deviáns viselkedés családon belüli halmozódásának oka inkább a mintakövetés, mint az öröklődés vagy a genetika [Nász, 2015.]. Azért is fontos a deviancia és a kötődés kapcsolata, mert a tapasztalatok azt mutatják, hogy a fiatalok körében legtöbbször zavarodott, rendezetlen vagy bizonytalan, elkerülő kötődési mintázat tapasztalható [Popper, 1970].

Az intézetben nevelkedő, elhanyagolást szenvedő, vagy abuzált gyerekek vizsgálata nyomán a kötődési zavaroknak két fő típusát határozták meg a mentális problémákat leíró rendszerek. Az első a gátolt vagy deviáns típusú reaktív kötődési zavar, a második a gátlástalan, diffúz kötődési zavar. Az előbbi esetben gátolt vagy túlmozgásos, ellentmondásos viselkedés tapasztalható a gyermekek. Ennek oka általában az elhanyagoló szülői magatartás, rossz szociális körülmények, fizikai és érzelmi szükségletek kielégületlensége. Ezeknél a gyerekeknél nem alakul ki kötődési magatartás és ritkán kezdeményeznek, valamint nem tapasztalható náluk szeparációs szorongás. Ehhez a kötődési zavarhoz gyakran társul pszichés fejlődési zavar, érzelmi labilitás, agresszió és gyenge figyelmi koncentráció. A gátlástalan diffúz kötődési zavart mutató gyerekeknél ezzel szemben az tapasztalható, hogy mindenkivel ugyan annyira barátságosak, válogatás nélküli szociabilitás jellemzi őket, azonban mindenkivel csak nagyon felszínesen kötődnek. Gond nélkül elhagyják a kötődési személyt, vissza sem néznek, nem sírnak szeparációkor. Ez a viselkedés intézetben nevelt gyerekeknél gyakori, előfordulhat náluk a hiperaktivitás, az alacsony frusztrációtűrés, a csökkent figyelmi képesség, érzelmi labilitás, agresszív viselkedés és a teljesítmény zavar tartós tünetei [N. Kollár és Szabó, 2004].

6. Reflexió

Tekintve, hogy a kötődés egyik kedvenc fejlődéslélektani témáim közé tartozik, így örömmel foglalkoztam ezzel a témával munkám megalkotása során. Elgondolkodtató számomra, hogy egyes elméletek szerint, a szülői viselkedés ilyen mértékben meghatározhatja egy ember életét. Gyakran zavarónak tartom a sok ellentmondásos kutatási eredményt, így nehéz eldönteni, hogy valóban van-e hatása a gyermekkori kötődésnek a későbbi személyiségfejlődésre vagy sem. A szakirodalom olvasása közben megfogalmazódott bennem, milyen érdekes lenne megvizsgálni a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek kötődési mintázatát a nem hátrányos helyzetű gyerekekhez hasonlítva falusi és városi mintából merítve. Összességében azt gondolom, hogy fontos irányelveket adnak a kötődéssel kapcsolatos elméletek egy ember élettörténetének megértésében, de elkerülhetetlennek tartom, hogy a létező összes tényezőt figyelembe vegyük, nem támaszkodhatunk csak a kötődés elméletek nyújtotta fogódzókra.

Irodalomjegyzék

AINSWORTH, M. D. (1967). *Infancy in Uganda: Infant care and the growth of love*. Baltimore: Johns Hopkins University Press .

AINSWORTH, M. D. (1969). *Some contemporary patterns of mother-infant interaction in the feeding situation*. In A. Ambrose (Ed.), *Stimulation in early infancy*. New York : Academic Press.

ALLEN, J. G. (2006). *Mentalizing in Practice*. In Allen, J. G. és Fonagy, P. (Eds.): *Handbook of mentalization-based Treatment*. Hoboken, NJ: Wiley.

BELSKY, J., & ISABELLA, R. (1988). *Maternal, infant, and social-contextual determinants of attachment security*. In J. Belsky & T. Nezworski (Eds.), *Clinical Implications of attachment* (pp. 41-94). Hillsdale: NJ: Erlbaum.

BOWLBY, J. (1969). *Attachment and loss, Vol. 1: Attachment*. New York: Basic Books.

BOWLBY, J. (1973). *Attachment and loss, Vol. 2: Separation*. New York: Basic Books.

BOWLBY, J. (1980). *Attachment and loss, Vol. 3: Loss, sadness and depression*. New York: Basic Books.

CAMPOS, J. K. (1997). *Activity , attention and developmental transitions in infancy*. In P. J. Lang & R. F. Simons (Eds.), *Attention and orienting: Sensory and motivational processes* (pp.393-415). Mahwah: NJ: Erlbaum.

COLE, M., & COLE, S. R. (2006). *Fejlődéslélektan*. Budapest: Osiris.

Emberi életfolyamatok idegi szabályozása – a neurontól a viselkedésig. Interdiszciplináris tananyag az idegrendszer felépítése, működése és klinikuma témáiban orvostanhallgatók, egészség- és élettudományi képzésben résztvevők számára Magyarországon. (2014). Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Dialóg Campus Kiadó.

ERIKSON, E. (1963). *Childhood and society Magyarul: Gyermekkor és társadalom*, Osiris Kiadó 2002. New York: W.W Norton.

FONAGY, P. (2008). *The Mentalization-Focused Approach to Social Development*. In Busch, F. N. (Ed.): *Mentalization- Theoretical considerations, Research Findings, and Clinical Impications*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

FÜLÖP, M., & SZABÓ, Z. É. (2017). A kötődés kulturális különbségei. *Magyar Pszichológiai Szemle* 72, 1/3., 27-45.

HÁMORI, E. (2016.). *A kötődésemélet perspektívái. A klasszikusoktól napjainkig*. Budapest: Animula.

HÁMORI, E. D.-S. (2016.). A felnőtt kötődés új típusai? Eredmények a Kötődési Stílus Kérdőívének magyar változatával (ASQ-H). *Alkalmazott Pszichológia* 16 (3), 57-77.

HARLOW, H. F., & HARLOW, M. K. (1962). Social deprivation in monkeys. *Scientific American* 207 (5), 136-146.

HESSE, E., & MAIN, M. (1990). *Parents' unresolved traumatic experiences are related to infant desorganised attachment status*. M.T. Greenberg, D. Cicchetti and E. M. Cummings (eds.) *Attachment in the Preschool Years*. Chicago: University of Chicago Press.

LAMB, M. (1998). *Nonparental child care: context, quality, correlates, and consequences*. In I. E. Sigel & K. A. Renninger (eds.), *Handbook of child psychology (5th ed.)*, Vol 4: *Child psychology in practice* (pp. 73-133). New York: Wiley.

LÁNG, A. (2012). *Kötődés és pszichoterápiás kapcsolat*. Budapest,: Animula.

LEWIS, M. (1997). *Altering fate: Why The part does not predict the future*. New York: NY: Guilford Press.

MAAS, H. (1963). The young adult adjustment of twenty wartime residential nursery children. *Child Welfare*, 42, 57-72.

MAIN, M., & SOLOMON, J. (1990). *Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth strange situation*. In M. Greenberg, D. Cicchetti & E. M. Cummings (Eds.) *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 121-160). Chicago: University of Chicago Press.

N. KOLLÁR, K., & ÉS SZABÓ, É. (2004). *Pszichológia pedagógusoknak*. Budapest: Osiris Kiadó.

NÁSZ, B. (2015.). A deviáns veszélyeztetettség és az anyai kötődés kapcsolata. *Gyermeknevelés 3. évfolyam, 2. szám*, 15-28.

POPPER, P. (1970). *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

SAGI, A. L. (1985). *Security of infant mother, -father, and metapelet attachments among kibbutz reared Israeli children*. *Monographs of Society for Research in Child Development*, 50 (1-2, Serial No. 209).

SAGI, A. V. (1994). Sleeping out of home kibbutz communal arrangement: It makes a differences for mother-infant attachment. *Child Development*, 50 (1-2, Serial No. 209).

SEIFER, R. S. (1996). Attachment, maternal sensitivity, and infant temperament during the first year of life. *Developmental Psychology*, 32 (1), 12-25.

SROUFE, L. A., & FLEESON, J. (1986). *Attachment an the construction of relationships*. In W. W. Hartup & Z. Rubin (eds.), *Relationships and development*. Hillsdale: NJ: Erlbaum.

THOMPSON, R. A. (1998). *Early sociopersonality development*. In N. Eisenberg (Ed.) *Handbook of child psychology (5th ed.)*, Vol. 3: *Social, emotional, and personality development* (pp. 25-104). . New York: Wiley.

Müontomográf mérések modellezése

Szakmailag ellenőrizte: Molnár Gábor

Absztrakt

A müontomográf kutatás során kozmikus müon részecskék fluxus mérési eredményéből hegységek vagy más objektumok sűrűsége szerkezetét vizsgálják. Dolgozatomban a WIGNER Fizikai Kutatóközpont Királylakai-táróban (Budai-hegység) végzett üregkereső projektjén keresztül ismertetek egy valós müontomográf kutatást.

Bemutatom, hogy a mérés és az eredmények feldolgozása során milyen paraméterek befolyásolják a keresett üreg megtalálhatóságát. Majd létre hozom a saját modelletemet, amiben szimulált méréseket végzek, majd a szimulált mérési eredményeimet geofizikai inverzióval feldolgozom és végeredményként megkapom a hegyoldal sűrűsége szerkezetének kétdimenziós képét. Modellezem a zavaró tényezőket és jellegzetes hatásait egyesével megvizsgálom, megállapítom, hogy pontosan hogyan befolyásolják az üreg megtalálhatóságát és a hegység sűrűsége szerkezetének képét.

1.A földkéregbe hatoló müonok – a müontomográfia alapja

Földünket bombázó kozmikus részecskék a felső légkörben további részecskékre bomlanak. Köztük az elektronnal töltöttségében megegyező, de annál 207-szer nagyobb tömegű, közel fénysebességgel terjedő müon részecskék. A dolgozat szempontjából azért érdekesek, mert képesek könnyen mérhető mennyiségben nagyobb mélységekbe – akár 1.000 méternél is mélyebbre – hatolni, emellett a müonok mozgási energiáját az ionizációs fékeződés folyamatosan csökkenti, amikor valamilyen anyagon kell keresztül haladniuk. A fékeződés mértékét a müon fluxus mérésével tudjuk megfigyelni, mértéke kvázi fordítottan arányos a müonpálya által kijelölt közet vagy levegőoszlop átlagsűrűségének és hosszának szorzatával, vagyis a sűrűségösszével. [Oláh L. 2017]

2. Egy müontomográf mérés bemutatása

A következő részben bemutatom a REGARD kutatócsoport (a WIGNER Fizikai Kutatóközpont, az MTA Lendület Innovatív Detektorfejlesztő Kutatócsoportja és az ELTE együttműködésében) által kifejlesztett müondetektor pontos működését. . Ismertetem egy korábbi mérésüket, azoknak körülményeit. A dolgozat fő célja, hogy a bemutatott konkrét példából kiindulva egy egy valóságos mérési szituációt bemutató modellt hozzak létre. Miután bemutattam, hogy egy müontomográf mérés és az eredmények feldolgozása során milyen paraméterek befolyásolják a keresett üreg megtalálhatóságát, létre tudom hozni a saját modelletemet, amiben szimulált méréseket végzek, majd a szimulált mérési eredményeimet geofizikai inverzióval feldolgozom és végeredményként megkapom a hegyoldal sűrűsége szerkezetének kétdimenziós képét. A zavaró tényezők jellegzetes hatását egyesével

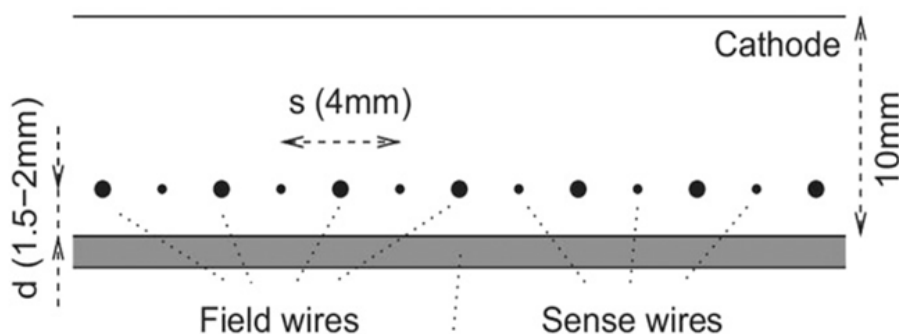
megvizsgálom, hogy megállapítsam, hogy ezek a tényezők pontosan hogyan befolyásolják az üreg megtalálhatóságát és a hegység sűrűségi szerkezetének képét.

2.1. A müonok detektálása

A müonok térszög szerinti fluxusának mérésére szolgáló eszközt müondetektornak nevezzük. A müondetektoros tomográfikus mérés alapja, hogy a detektort úgy helyezem el, hogy a mérendő objektum (pl.: hegység) a müonok forrása (felső légkör) és a detektor közé essen. Ideális mérési helyszín a föld alatti barlangok, alagutak, aknák, amelyekben alulról monitorozhatjuk a környezetet. A dolgozatomban elvégzett szimulációk egy olyan detektorra vonatkoznak, amelyhez hasonló eszközöket a REGARD kutatócsoportban (a WIGNER Fizikai Kutatóközpont, az MTA Lendület Innovatív Detektorfejlesztő Kutatócsoportja és az ELTE együttműködésében) fejlesztenek.

A müondetektor sokszálas proporcionális kamrákból áll. A detektor négy vagy öt panelből áll, amelyek egymás alatt, párhuzamosan helyezkednek el. A paneleken találhatóak a 32 cm x 32 cm x 1 cm méretű, a müonok beesését két dimenzióban detektáló kamrák. Egy kamrához kétféle szál, egy vastagabb (100 μm) térformáló (field wires) és egy vékonyabb (21 μm) keresztmetszetű anódszál (sense wires) tartozik. A szálakkal merőlegesen irányban azoktól 1,5 mm távolságra 4 mm x 320 mm területű vezető felületekkel, ún. parkettákkal osztják fel a paneleket. A kamrákat argon és széndioxid 80:20 arányú keverékével töltik fel. Az anódszálak és a térformálószálak közötti feszültséget az anódszálak pozitív elektromos töltöttségével érik el. A kamrába érkező müonok ionizálják a gázt, centiméterenként kb. 100 elektront keltve. A keltett elektronok a vezető szál közelében felgyorsulnak, így nagyobb energiájukkal képesek tovább ionizálni a gáZRészecskéket, majd az új leszakított elektronok még több elektront szakítanak le, egy lavina effektust keltve a kamrán belül. 103 -104 darab elektron már jelként érzékelhető, amelyet tovább erősítenek 105 -106 db elektron mennyiségre. Az anódszál körül felhalmozódnak a negatív elektronok, a térformáló szálak körül felhalmozódó pozitív ionfelhő tükörtöltése a merőleges irányban lévő parkettákon is érzékelhetővé válik. Így a beérkező müon két dimenzióban ad magáról jelet a panelen. A közelkatódos kamra vagy CCC belső szerkezetét az 1. ábrán láthatjuk. [Oláh et al. 2013]

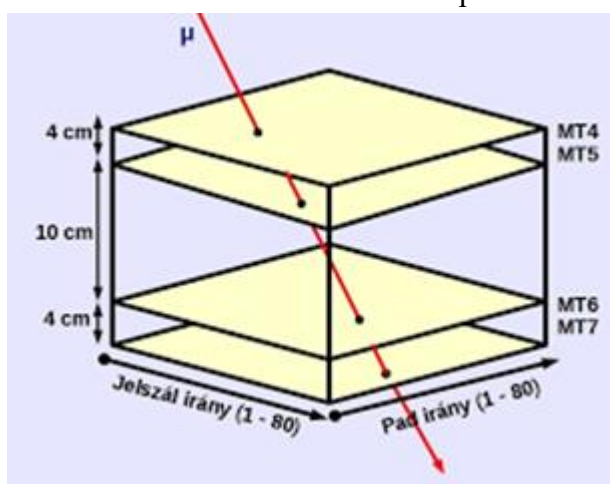
1. ábra: A közelkatódos kamra belső szerkezete

[forrás: Barnaföldi et al. 2012]

A mérést elindító trigger jelként a felső két panel valamelyikén, és az alsó két panel valamelyikén egyszerre megszólaló jelszál-parketta párok (továbbiakban csatornapárok) generálják. Ezzel kiszűrjük azokat a jeleket, amelyeknek nincs kapcsolata más panelen belüli jeleseménnyel, mivel biztosan nem köthetők egy müon hatásához. A nem müon eredetű jelesemények kiváltó oka valószínűleg véletlenszerű, gázrészecskék alfa vagy béta bomlásából származó elektronok ionizációs hatása. Az öt panelen egyszerre megszólaló csatornákra egy egyenest illesztünk és így már három dimenzióban láthatjuk a beérkezések irányait. Elméletben már két detektorréteg is elegendő lenne az egyenesek megalkotására, hárommal már ellenőrizhető is, viszont négyel már észlelhetőek a nem ritka esetek is, amikor az egyik panelen nem keletkezik elektromos jel, és így ott nem mérhető a részecske beérkezése. Egy adott irányból érkező müon megtalált pályáját 'track'-nek nevezzük. A 2. ábrán látható egy másik típusú, csak négy panellel rendelkező közelkatódos kamrából épített müontomográf. A 2. ábrán látható piros egyenes egy lehetséges müonpályát jelöl. [Barnaföldi et al. 2011]

2.ábra: Egy 4 párhuzamos síkú közelkatódos kamrából épített müontomográf vázlatos rajza.

[forrás: Barnaföldi G. et al. 2011]

A REGARD kutatócsoport által épített müontomográf megtervezésénél figyelembe vették a fenti feltételeket és a barlangi terep sajátosságait. Könnyen hordozható, 13 kg tömegű, a szűkös járatokra optimalizált 51 cm x 46 cm x 32 cm térfogatú detektort építettek meg. A barlangokban a páratartalom a 100%-ot is elérheti. Ilyen környezetben lehetetlenség lett volna mérni a magas feszültségű eszközökkel, ezért a detektort egy légmentes dobozban tárolták. Fogyasztása csupán 5 W, ellátását akkumulátorokkal biztosították. A gázellátását 10 literes, 150 bar nyomású gázpalackok biztosították. [Oláh et al. 2012]

2.2. Mérési eredmények előfeldolgozása

2.2.1. A detektált müonok számából müonfluxus számítás

A felszín alatt akár több száz méterrel már jócskán lecsökken az érkező müonok száma. A beérkező jelmennyiség csökkenés miatt csökken a mérés határfoka, ami az érzékelőfelület nagyságának, valamint a mérési idő növelésével orvosolható. A teljes müonhozam ismeretéhez figyelembe kell vennünk a nem észlelt eseményeket is. A müonok ionizálják a gázt, majd a gáz újratöltődéséig mérési holt idő alakul ki, amikor a detektor nem észlel. A teljes müonhozam kiszámolásához hozzá kell adnunk a holtidőbeli valószínűsített beérkezéseket.

Kiszűrődőek azok a kis szögben érkező müonok is, amelyek nem keresztezik az összes panelt. Ám ennek fordított esete is fennáll, amikor a müon valójában átmetszi mind az öt panelt, de valamiért nem mindegyiken érkezik be róla jel. A detektor pontatlanságának valószínűségét kísérleti módszerekkel számították ki.

Az öt panel és az említett hibalehetőségek kiszűrése miatt a detektor hatásfoka kb. 95%. A detektor hatásfoka a beérkezési szög függvényében számítható ki. A detektor 45°-nál laposabb szögben nem detektál elegendő számú tracket ahhoz, hogy megbízható eredményt kapjunk. Így a tomográffal egy 90°-os nyílású, a detektor síkjára merőleges tengelyű kúp belsejéből nyerhetünk ki információt. A teljes teret egy adott pozícióból a detektor megdöntésével térképezhetjük fel.

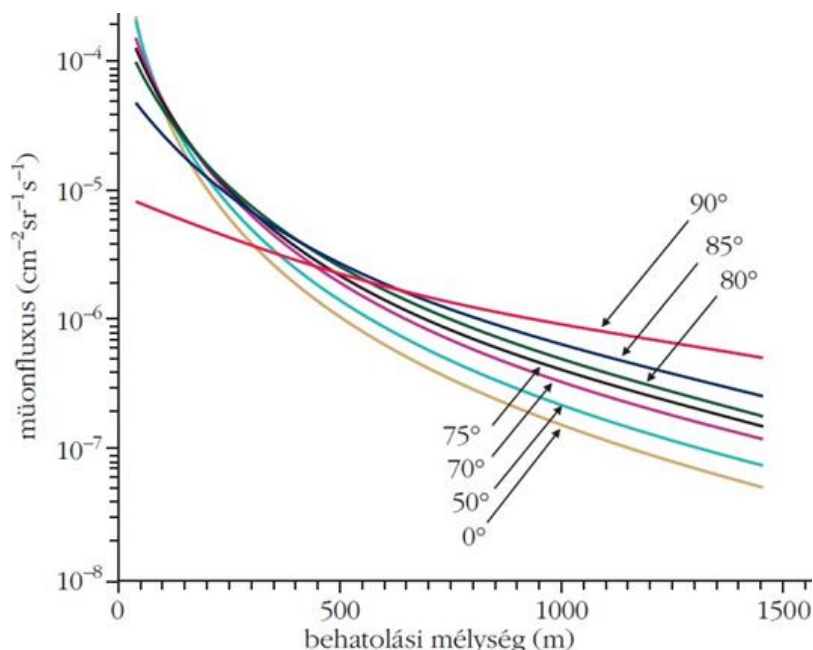
A detektorba azonos térszögből érkező müon beérkezések számát összegezzük és elosztjuk a detektáló felület nagyságával és a mérési idővel. Ezzel megkapjuk az adott irányhoz tartozó müonfluxust. A detektor által érzékelt müonok beesési irányszöge valójában egy szögtartományra utal.

Egy adott térbeli irányból érkező és a detektor által detektált müonok száma arányos a detektornak az adott irányba eső effektív felületével. Ahhoz, hogy olyan fizikai mennyiséget kapjunk, ami független a detektor geometriai jellemzőitől, a valamely irányból érkező müonok számát el kell osztanunk a mérési idővel, a detektor adott irányra vonatkozó effektív felületével és az adott irány körüli térszöggel, amelyből a detektorra érkező müonokat detektáljuk. Ez a mennyiség a sugárzástanban definiált radianciával analóg mennyiség, azonban a részecskedetektorok szakirodalmában a fluxus szót használják a radiancia helyett. Az adatfeldolgoz során egy a detektor feletti féltérlet lefedő 2D fluxus térképet készítenek, amelyhez olyan szög szerinti felosztást (binezést) alkalmaznak, ami összhangban van a tomográf fizikai felbontásával. Az említett tomográf esetén ez közel 1°. [Barnaföldi G. 2011]

2.2.2. A müonfluxus eredményekből sűrűség hossz számítás

A müonfluxus sűrűség hossz váltásakor figyelembe kell venni, hogy a müonok pályáját metsző légköri részecskék is fékező hatásúak. Emiatt a felsőlégkör és a felszín közötti szakaszon történt energiacsökkenés a zenit irányában 1,5 GeV, ami más irányokban a szög koszinuszának négyzetével fordított arányosan nő, hiszen az alacsonyabb szögmagasságban megnő a müonok által harántolt légkör vastagsága. Azonban a nagyobb zenitszögek vastagabb légkörében a primer részecskék nagyobb eséllyel bomlanak müonokká. Így habár több müon érkezik az alacsonyabb térszögekből, a vastagabb légkör nagyobb fékező hatása miatt összességében kevesebb részecske éri el a felszínt. Csak azok a részecskék érik el a felszínt, amelyek megfelelően nagy energiával rendelkeznek, hogy áthatoljanak a vastag légköri rétegen. Így az alacsony szögekből kevesebb, de nagyobb nagyenergiájú müon hatol be a felszín alá. Emiatt – homogén közetszerkezet esetén – mélyebben már a nagyobb zenitszögből érkező részecskék dominálnak. Az 3. ábrán látható, hogy 2.65 g/cm³ homogén sűrűségszerkezetű kőzetben különböző beesési szögeknél hogyan változik a müonfluxus a behatolási mélységgel.

3.ábra: Különböző zenitszögben érkező kozmikus részecskék behatolási mélység szerinti fluxusértékei

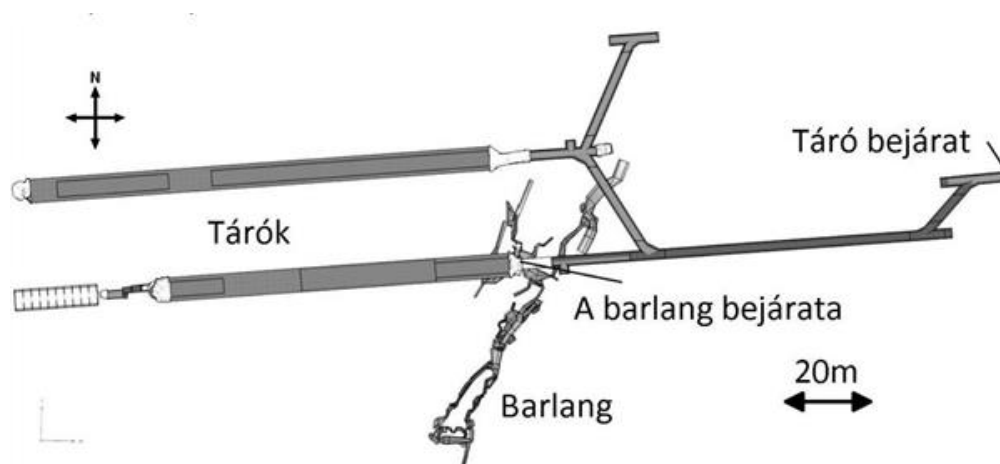
[forrás: Oláh et al., 2013]

2.3. Mérési helyszín és környezete: a Királylaki-táró

Dolgozatomban a REGARD kutatócsoport a Budai hegységhez tartozó Hármashatárhegyben található Királylaki-táróban végzett mérését modellezem. Az '50-es években épített gáztározó teljes hossza 500 méter. A 4. ábra alaprajzi nézetben látható a tárórendszer szerkezete. Az órási gáztározóhoz 5 m keresztmetszetű, 90 m hosszú metrálóagúthoz hasonló járatok vezetnek, a metrálóagutakat pedig téglafalú, kisebb járatok kötik össze.

A táró érdekességét az Ariadne Karszt- és Barlangkutató Egyesület által a járatból lefelé kiágazó barlangrendszer felfedezése adja. A csoport aprólékos munkájának köszönhetően a Hármashatárhegy leghosszabb (~300 m) barlangja vált ismertté. A feltételezések szerint a Királylaki-barlangnak elkeresztelt karszt barlangrendszer üregeinek felfedezése még befejezetlen, így a hegyoldal még számos, idáig ismeretlen barlangot rejt. [Szabó 2012] A müontomográf kutatás célja a Királylaki-barlangrendszer még ismeretlen – a táró felett elhelyezkedő - járatainak megtalálása.

4.ábra: A Királylaki-táró és a Királylaki-barlangrendszer térképe

[forrás: Szabó 2012]

2.4. A terepi mérés

A táró feletti domborzat geometriáját 100-150 m²-enként RTK GPS-szel, a táró belső geometriáját 3D lézerszkennelvel mérték meg. A befoglaló környezet a tűzköves dolomit, mely sűrűsége 2,3 és 2,7 g/cm³ között ingadozik. A szálkő nem éri el a felszínt, azt kisebb sűrűségű, (~1,5 g/cm³) lejtőtörmelék fedi. A talaj sűrűségének és a szálkő--lejtőtörmelék határ pontosabb megismerése céljából geoelektromos méréseket végeztek. A mért fajlagos elektromos ellenállás értékekből következtetni lehet a talaj és a lejtőtörmelék rétegek vastagságára). A táró és a talaj megismert paramétereivel ellenőrizhetjük a müontomográf mérések eredményéből kiolvasható táró- és talaj sűrűséget és geometriát.

A müondetektorral összesen 28 helyen mértek. A bejárat közeléből kezdték és a befelé haladtak 15-20 m-enként. A zenitirányú közetvastagság befelé haladva nőtt 20 m-ről 100 m-ig. A detektorok koordinátáját és irányszögét egymáshoz, és a tárón belüli bázispontokhoz viszonyított helyzetük alapján jegyezték fel. A detektorlemezekre merőleges iránytól nagyobb szögek szerint távolodva csökken a tomográf határfoka, hiszen egy bizonyos szöghatár alatt a müonok nem keresztezik a tomográf összes panelét. Ezt kompenzálva, egyes esetekben megdöntötték (például 45°-kal) a detektort. Egy helyszínen 10-15 napot töltött a műszer, összesen közel egy éven keresztül folytak mérések. Végül, több mint 10 millió müon pálya irányát sikerült detektálni. [Surányi 2016]

2.5. A mérési eredmények feldolgozása

A detektorból kinyerhető jeleket a hozzájuk tartozó térszögekkel kell csoportosítani. A trackekhez tartozó számokat az előző fejezetben bemutatott módszerrel kell átváltani fluxussá. A fluxus bizonytalansága a síkra merőleges irányban a legkisebb és tőle távolodva nő, hiszen a zenittől távolodva csökken a beérkező müonok száma. Ennek oka, hogy a beérkező müonok egymástól független, véletlenszerű időpontokban bekövetkező eseményeknek számítanak, amelynek bizonytalansága a Poisson-eloszlás szerint az események gyökével egyenlő. A kevesebb számú eseményekhez tartozó bizonytalanság így arányaiban sokkal nagyobb, mint a

nagyobb számú eseményekhez tartozó. Az irányokhoz tartozó fluxusértékeket egy polárkoordináta-rendszerbe helyezésekor rajzolódik ki a fluxustérkép. Erről le kell vágni a 90°-os szögnyílású kúpon kívüli nagy bizonytalanságú területeket, majd a detektor helyzete alapján át kell transzformálni a térszögeket a detektor rendszeréből a lokális koordinátarendszerbe.

Egy alagút adott pontján elhelyezett müondetektor mérési adatiból a fent részletezett módon kapható meg a fluxuskép, majd ezt a szakirodalomból ismert fluxus-zenitszög- sűrűség-hossz összefüggés szerint váltható át sűrűség-hosszá.

Érdeemes megemlítenem, hogy a detektor átesett egy teszt méréssorozaton a Központi Fizikai Kutatóintézet területén lévő 7 szintes Jánossy-aknában. A különböző szinteken (10 m- 30 m) mért müonhozam tökéletesen illeszkedtek a szakirodalomból ismert mélység-fluxus függvényre, igazolva az átváltási módszer hitelességét. [Barnaföldi G. 2011]

A fluxusképből előáll a sűrűség-hossz-térkép. Geodéziai mérési eredmények segítségével számítható a mérési helyből kiinduló egyes irányokban lévő kőzetvastagság. A detektorból kiinduló meghosszabbított irányvektor felszíni és az alagút plafonján vett metszésponja közötti távolság különbség adja meg a kőzetvastagság térképet. A sűrűség-hosszok kőzeten belüli pályahosszokkal vett hányadosából kapható meg az adott irányokra vonatkozó átlagsűrűség. A kőzetoszlopokban észlelt sűrűség csökkenésekről, ennyi információ alapján, nem lehet pontosan meghatározni, hogy az egy nagyobb barlang, vagy néhány kisebb, vagy a teljes kőzetminőség változása okozta. Ha pedig valóban egy barlang okozza a kőzetoszlopon belüli átlagsűrűségcsökkenést, még mindig nem határozható meg, hogy azon belül pontosan hol található a barlang, vagyis egy detektorral csak két dimenzióban (térszög, átlag sűrűség) mérhető meg a környezetet.

Egy barlang megtalálásához legalább két mérés szükséges. Ha egy másik detektorpontból vett méréshez tartozik olyan kis átlagsűrűségű mérési irány, amely metszi az előző mérési ponthoz tartozó kis átlagsűrűségű kőzetoszlop irányát, akkor metszéspontjukban egy üreg feltételezhető. Egyszerűbb sűrűségi szerkezetű objektumoknál elegendő két ilyen mérés az üreg megtalálásához. [Surányi 2016]

3. Sűrűségmeghatározás inverzióval

A karsztos környezet bonyolult kőzettani szerkezete miatt érdemes az összes rendelkezésre álló mérést együttesen feldolgozni. Az erre szolgáló eszköz a geofizikai inverzió. Az inverziós eljárást egy korábban közölt tanulmány alapján mutatom be [Molnár 2013].

A geofizikai inverzió a kezdetben ismert modell (direktfeladat) és a mért értékek közötti kapcsolatra keres megoldást. A mért értékek mindig hibával terheltek és soha nem egyeznek meg a kezdeti modellszámítások eredményeivel. Esetünkben mérési eredménynek a fluxusból számított adott mérési helyhez és mérési szöghöz rendelt sűrűség-hosszt tekintjük. Jelöljük y -nal.

A direkt feladat meghatározásához első lépésként cellákra osztjuk fel a mért környezetet. A modellben a legbiztosabb információ, az elemi mérések hosszai, vagyis az elemi mérések által a cellákban megtett úthosszok. Ezeket egy mátrixba helyezve, megkapjuk az A alakmátrixot, vagy a direkt feladat Jacobi mátrixa. A direkt feladat az A mátrix és a paraméterek kezdő értékeiből álló vektor szorzataként kapom meg. ($y_0=A*s_0$) A paraméterek kezdő értékei a kezdetben feltételezett cellabeli sűrűségértékek (s_0), ami legyen minden cellára 2,5 g/cm³.

A lineáris inverziós problémák közül ebben az esetben egy egyszerre alul- és túlhatározott probléma áll elő, hiszen egyes cellákon több egymásnak ellentmondó elemi mérés is

keresztülhalad, viszont arra is van példa, hogy több celláról csak egy vagy nulla elemi mérés ad információt. Az ilyen feladatokat a csillapított legkisebb négyzetek módszerével kell megoldani.

A legkisebb négyzetek módszerének alapja, hogy az elméleti és a mért eredmények különbség négyzetének minimalizálásával egy reális kiegyenlített eredményre jutunk. Először tehát vegyük az ismeretlen kiegyenlített mérési eredményekből alkotott vektort és vonjuk ki belőle az ismert valóban megtörtént mérési eredmény vektorát. $v = U - y$. Az eredmény, vagyis a v javítás vektor négyzetét az önmaga és transzponáltjának szorzata adja meg, ami az egyes mérésekre vonatkozó javítások négyzeteinek összege, egy skalár szám lesz. A mérések nem minden esetben rendelkeznek azonos súllyal. Ekkor a $v^T \cdot P_{II} \cdot v := \min$. egyenletet kell használnunk, ahol P_{II} a súlymátrix. A súlymátrix inverze a kovariancia mátrixszal arányos. Egymástól független mérések esetén a súlymátrix egy olyan diagonális mátrix, amelynek főátlójában a mérések szórásnégyzetének reciprokai találhatók. Így a nagyobb szórású vagyis bizonytalanabb mérések kisebb súlyt kapnak, mint a kis szórású, jobb minőségű mérések. A direkt feladatban lévő U kiegyenlített mérési eredményt a megismert v és y összegeként írható fel. A kiegyenlített X paramétervektort egy ismert, X_0 kezdeti paramétervektor és az inverzió során megismert x javításvektor összegeként áll elő.

Behelyettesítve a direkt feladatba a következőt kapjuk:

$$L+v = A \cdot X_0 + A \cdot x = a_0 + A \cdot x,$$

ahol a_0 a kezdeti feladat kezdeti paraméterek szerinti megoldása. Fejezzük ki az egyenletből v -t:

$v = A \cdot (L - a_0)$, ahol $(L - a_0) = I$, a tiszttag, vagyis a mért értékek és a kezdeti paraméterek megoldásának különbsége. Helyettesítsük be a $v = A \cdot x - I$ javítási egyenletnek nevezett összefüggést a $v^T \cdot P_{II} \cdot v := \min$ egyenletbe, majd keressük meg a minimumát, vagyis deriváljuk és tegyük egyenlővé nullává.

$(Ax-I)^T P_{II} \cdot (Ax-I) = Ax^T \cdot P_{II} \cdot Ax - I^T \cdot P_{II} \cdot A \cdot x - A \cdot P_{II} \cdot x^T \cdot I - I^T \cdot (P_{II} \cdot I)$ x szerinti parciális deriváltja: $AT \cdot P_{II} \cdot A \cdot x = AT \cdot P_{II} \cdot I$, amiből

$$x = (AT \cdot P_{II} \cdot A)^{-1} \cdot (AT \cdot I).$$

x tehát azt a javítást jelenti, amit a kezdeti paraméterekhez hozzáadva, megkapjuk minden cellára a korrigált sűrűséget.

$$s = s_0 + x$$

Ha a korrigált sűrűség valamelyik cellában megegyezik 0 g/cm^3 -vel, akkor ott üreg található.

4. A szimuláció eredményei

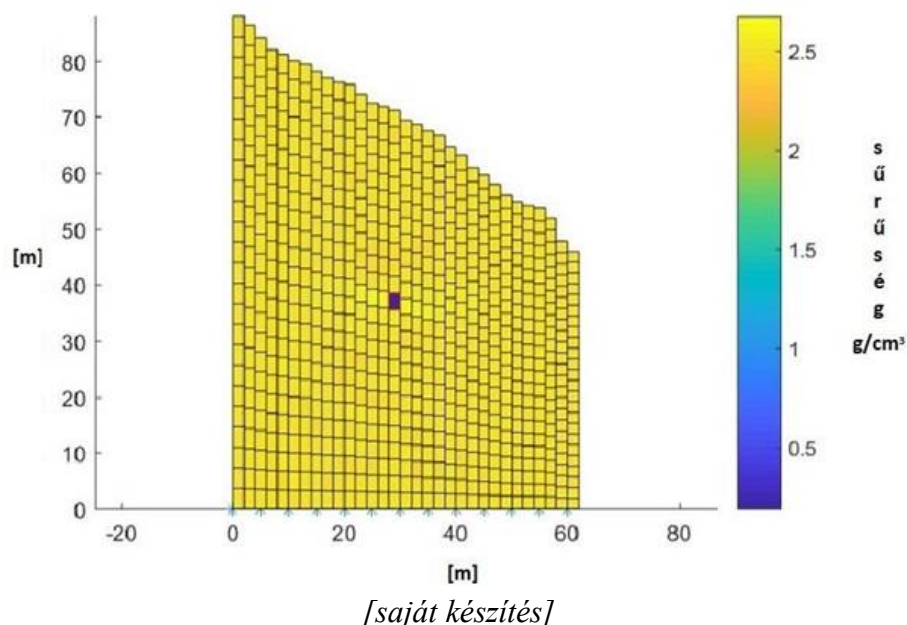
Először azt feltételezem, hogy a detektor feletti közettest homogén izotróp, a méréseket pedig ideálisnak tekintem. Ebben az esetben a paraméterek javítása egy csupa 0 elemű vektor, ami nem okoz változást a kezdő paramétervektorokban. Végül ábrázolom a cellákra felosztott sűrűség szerint színskálázott domboldalt.

Ezután megnézem, hogy a szimulált mérésekben elrejtett barlang hogyan jelenik meg a sűrűségképen. A szimulált mérés kiszámításomhoz az A mátrixot úgy hozom létre, hogy a barlanghoz létrehozok egy új cellát, ami pontosan illeszkedik az egyik már létező, a tér közepén elhelyezkedő cellához. Az A mátrix így egy extra oszloppal lesz nagyobb, ami ugyanazokat a méréshosszokat hordozza az egyes méréseknél, mint a rá illeszkedő másik cella. Az előzőhöz képest 1-el nagyobb szimulált sűrűségvektor utolsó tagja pedig -2.5 -el legyen egyenlő. Így a barlangon átfutó szimulált mérések sűrűségösszege a barlangban megtett hossz $-2,5$ szorzatával

lesz kevesebb. Ha az inverzió megfelelően működik, akkor a sűrűségképen pontosan látszódni fog a barlang helye. Természetesen az inverziónál az eredeti A mátrixot használom. Az első modellben a 5 m-enként végeztem méréseket, a detektor szögfelbontása 1°. Az 5. ábrán látható, hogy az inverzió eredményéből tökéletesen kiolvasható a kék színnel jelölt, 0 g/cm³ sűrűségű cellából barlang helye.

A barlangok keresése azonban nem ilyen egyszerű feladat, hiszen a számos környezeti tényezőtől, mérési és feldolgozásból származó hiba zavarhatja meg a valósághoz tökéletesen illeszkedő sűrűségképet. A továbbiakban sorra vesszük a zavaró jelenségeket, szimuláljuk őket és megvizsgáljuk, hogy hogyan hatnak a sűrűségképre.

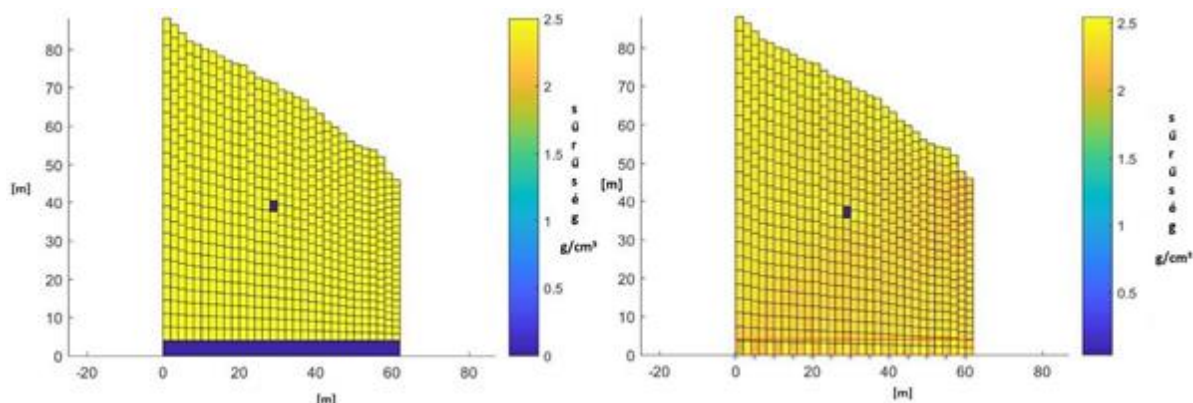
5.ábra: A hegyoldal inverzióval meghatározott belső sűrűség térképe ideális mérési feltételek mellett

4.1.Környezeti tényezők hatásai

A WIGNER csoport a Királylaki táróban végezte méréseit. Nem elhanyagolható a levegővel kitöltött táró magasságának hatása. A szimulációban egy 4 m belmagasságú tárót szimuláltam a barlangok szimulációjához hasonló módon (6. ábra).

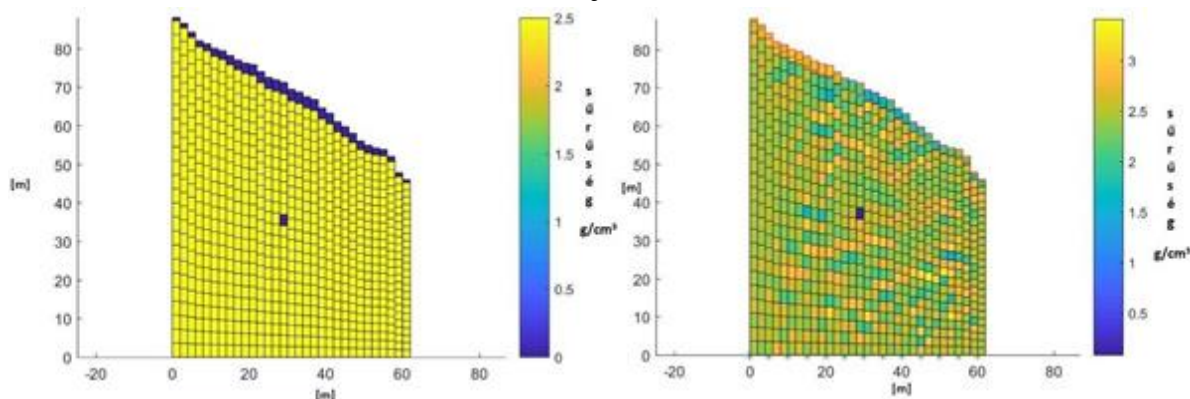
6.ábra: A hegyoldal inverzióval meghatározott belső sűrűség térképe egy 4 m belmagasságú táró jelenlétében jól megválasztott modell/cella paraméterekkel (bal) és egy általános modellen (jobb)

[saját készítés]

A sűrűségképen látható, hogy azokban a cellákban, ahol található detektor (kék csillag) lecsökken a sűrűség, de mivel minden mérést érint a sűrűség-hossz csökkenés, ezért a teljes sűrűségcsökkenést elosztja a cellák között és főleg a kép szélein látható nagyobb bizonytalanság. A WIGNER csoport 3D lézerekkelést végzett a táró belsejéről. Ha rendelkezésre állna egy hasonló, másik forrásból származó pontos mérési eredmény és a modellben egy ugyanakkora méretű cellát választanánk meg a tárónak, akkor valószínűleg hibátlan végeredményt kapnánk. Ha erre nincs lehetőség, érdemes a domborzatmodellben az alagútnak egy nagyobb cellát megválasztanunk és több cellamagasságra kipróbálni, hogy mikor kapom a legszebb eredményt.

7. ábra: A hegyoldal inverzióval meghatározott belső sűrűség térképe 1,5 g/cm³ átlagsűrűségű, 0,5 m-3 m mély talaj jelenlétében jól megválasztott modell/cella paraméterekkel (bal) és egy általános modell/cella paraméterekkel megválasztott modellen (jobb)

[saját készítés]

A Királylaki-tárho feletti domboldal felszínén a megfigyelések szerint változó vastagságú, heterogén talaj található, ami erősen befolyásolja az eredmények értelmezését. Az alábbi képen (7. ábra) az látható, hogy egy 1.5 g/cm³ átlagsűrűségű talajréteg hogyan zavarja meg a teljes sűrűségképet. A talaj a szintetikus modell két szélén 0.5 m mély körüli, közepén pedig 3 m mélyre hatol. A szimulációt hasonló módon készítettem el, mint az alagútnál, csak a felszínhez helyeztem el a cellát és a szimulált sűrűségnek -1-et állítottam be. Látható, hogy közepén, ahol elég mélyen található a szálkő-talaj határa már 1.5 g/cm³-t mutat. A két szélén, ahol csak 0.5-0.8

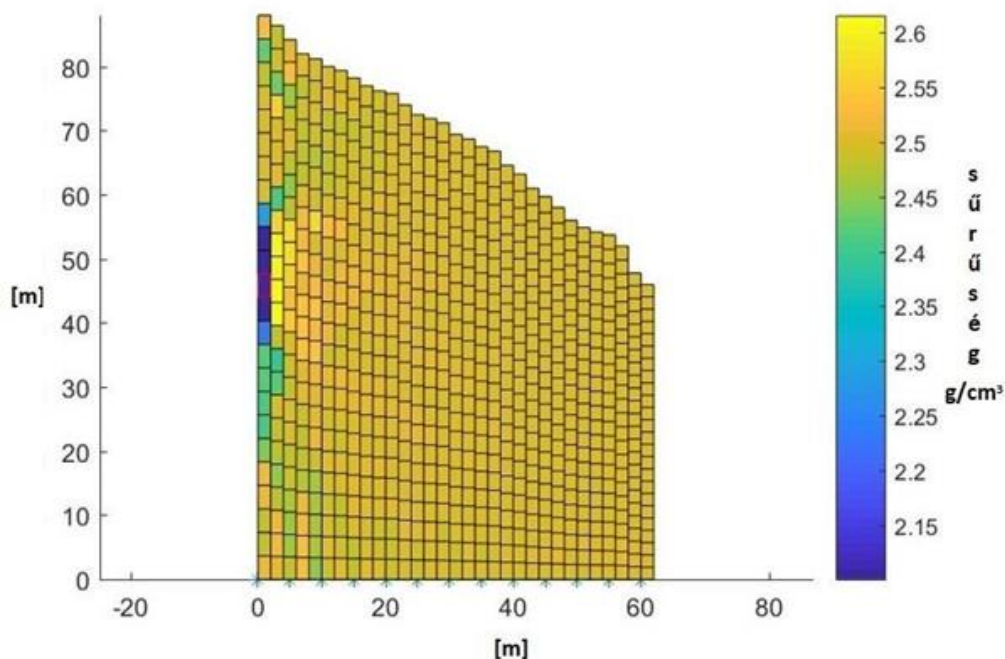

m közötti mélységbe hatol a talaj, nem látható egyértelműen a talaj hatása, nem illeszkedik eléggé a modellbeli cellákhoz és ezért a modell egyéb területein hamis anomáliák jelennek meg. A WIGNER csoport geoelektromos méréseket is végzett, hogy ellenőrizze a műonmérések eredményeit. Ha nem áll rendelkezésünkre pontos más forrásból származó eredmény, akkor érdemes – a táróhoz hasonlóan – a modellbeli cellák méreteit addig változtatni, amíg nem illeszkedik a lehető legjobban a valóságbeli talaj geometriájához, vagyis amíg a legszebb képet nem látjuk.

4.2. A barlang méretének és elhelyezkedésének hatása

A szimuláción kipróbáltam, hogy az inverziós módszerrel hogyan változik a barlang megtalálhatósága, ha változtatom annak méretét és elhelyezkedését. Mivel a kép szélén lévő cellákat metszi a legkevesebb elemi mérés, ezért a kép közepétől távolodva csökken a barlang „láthatósága”. Ezt mutatja be a 8. ábra. Látható, hogy a legkisebb sűrűségű cellákban is legfeljebb 0.5 g/cm³-et csökken a sűrűség. Nem lehet megállapítani, hogy pontosan hol található a feltételezett üreg.

8. ábra: A hegyoldal inverzióval meghatározott belső sűrűség térképe kép bal szélső részén lévő barlang jelenlétében.

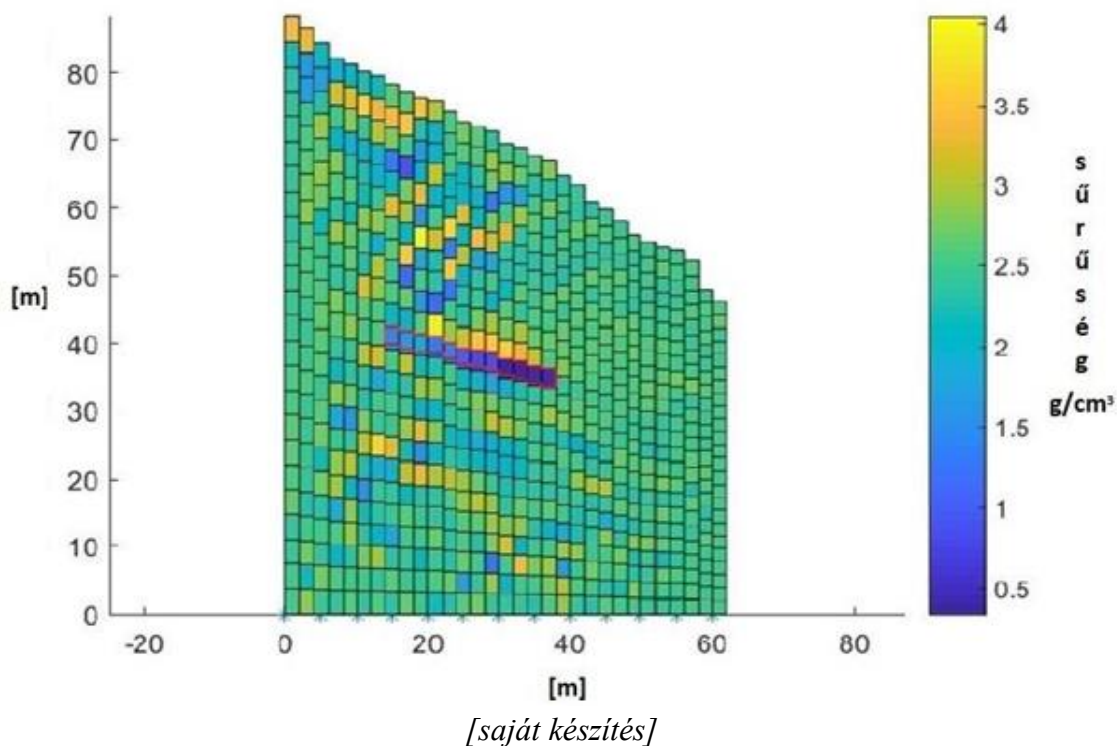
[saját készítés]

A barlang méretének csökkenésének és növelésének és formájának változtatásának hatása is változtatja az üreg detektálhatóságát. Nézzük, hogy az eredeti modellre hogyan hat egy nagyobb, keskenyebb barlang jelenléte. A negatív anomália tökéletesen látszódik, de más helyeken is megjelennek az átlagsűrűségtől eltérő sűrűségek. Látható (9. ábra), hogy a hosszú barlang jobb szélé jobban illeszkedik a modell celláihoz, ezért annak környezetében nem is jelennek meg hamis pozitív anomáliák és a jobbszélső cella sűrűsége áll a legközelebb a 0 g/cm³-hez. Balra

haladva viszont egyre kevésbé illeszkedik a cellákhoz, ami megzavarja a sűrűségképet. Ezt a problémát a modellbeli cellák változtatásával lehet megoldani.

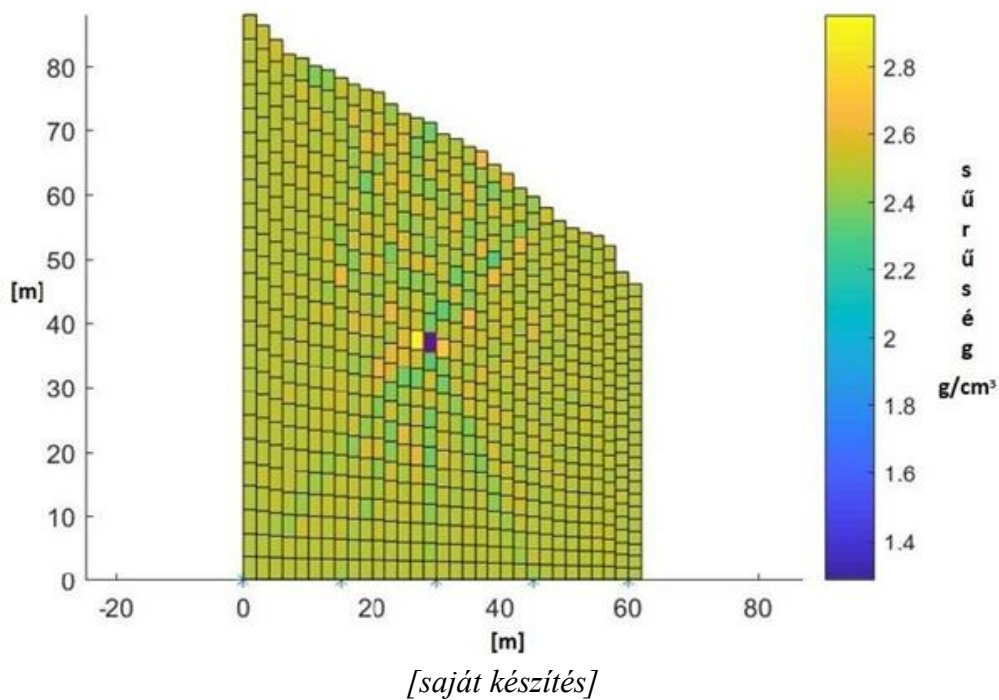
9.ábra: A hegyoldal inverzióval meghatározott belső sűrűség térképe egy hosszú 2,5 m belmagasságú barlang jelenlétében

4.3. Műon mérések során felmerülő problémák

Most tekintsünk olyan szimulációkat, ahol a mérés minőségével akadtak problémát, először fele annyi helyszínen (15 m-ként), vagyis arra keresem a választ, hogy mi történik, ha nincs elég rendelkezésre álló mérési adat (10. ábra). Látható, hogy a barlang mellett helytelen pozitív anomália jelenik meg. A barlangot metsző mérésekkel egy vonalban, a barlang körül csillagszerűen pedig kisebb negatív anomáliák jelennek meg. Ezek azért történnek, mert kevesebb mérésnél kevésbé biztos, hogy egy cellában lévő üreg hatása okozza a mérések sűrűségösszeg csökkenését és elosztja a negatívumokat az érintett cellákban.

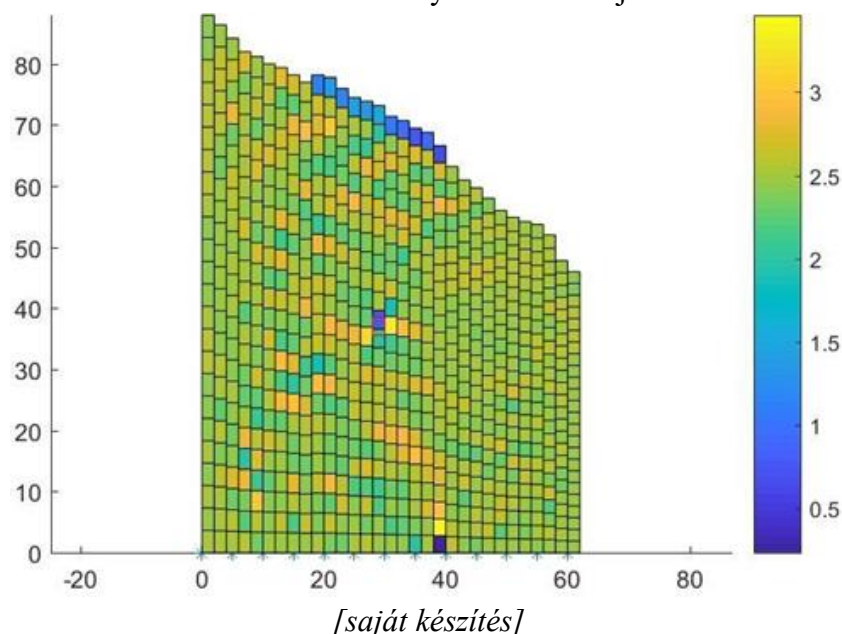
10. ábra: A hegyoldal inverzióval meghatározott belső sűrűség térképe a detektorok elhelyezésének 15 m-re ritkítása esetén

4.4. Geodéziai mérések során felmerülő problémák

A detektor és a domborzat pontos térbeli elhelyezése során felmerülő problémák is erősen befolyásolhatják a méréseink minőségét. A domborzat és a detektorok egymáshoz képesti elhelyezkedésén véletlen és a szisztematikus hibákat vétettem horizontális és vertikális irányban. A szisztematikus hibánál több domborzatpontot együttesen helyeztem el ugyanabba az irányban. A következő ábrán (11. ábra) a közepén elhelyezkedő 11 cellához tartozó felszíni pontokat azonosan 2 méterrel helyeztem felfelé. A hiba alacsony sűrűségként jelenik meg az érintett cellákban, mivel azok már 2 m-el a domborzat feletti légtérbe is belenyúlnak.

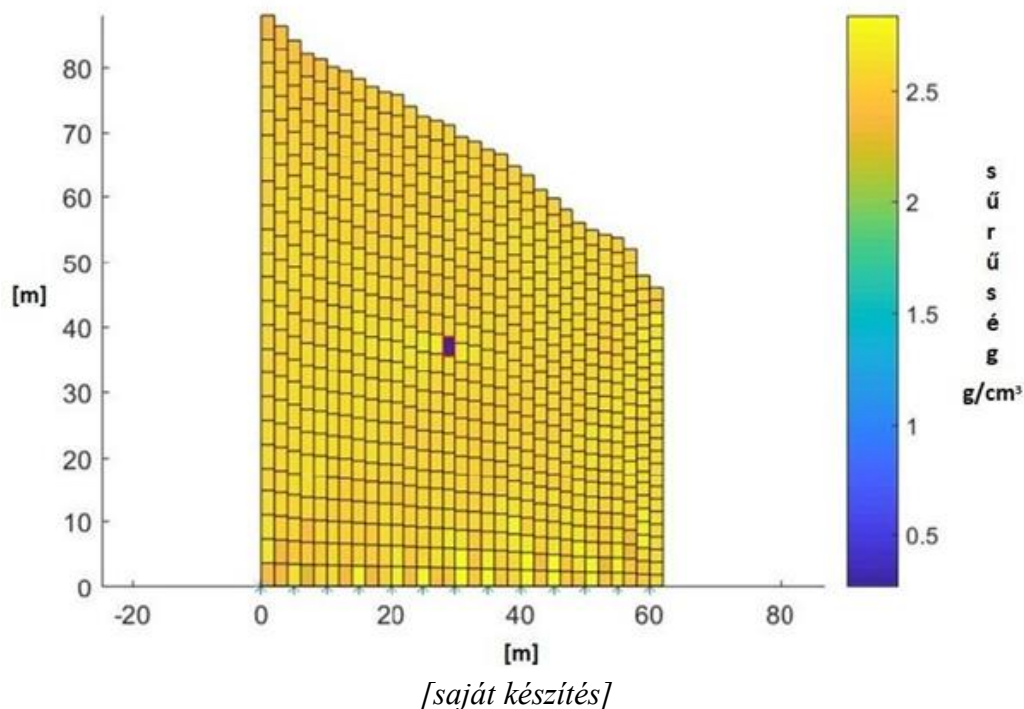
11.ábra: A hegyoldal inverzióval meghatározott belső sűrűség térképe néhány domborzatpont 2 méterrel való vertiákális irányba vétett hibája mellett

4.5. A feldolgozás során felmerülő problémák

Tekintsünk rá a feldolgozás során felmerülő hibalehetőségekre. A sűrűség hosszt a fluxusból egy szög- és behatolási mélységfüggő átváltással kapjuk meg. A módszer tapasztalati [Lesparre 2012] alapokon nyugszik, használatakor fennáll a hiba lehetősége. Az átváltásból származó hiba hatásának a modellezésére a zenitszög koszinusz négyzetével arányos hibát tételeztem fel. Az átváltás pontatlanságának mértékét egy súlyfaktorrallal való szorzással szimulálom. A szimulált mérésekhez hozzáadva a mérések koszinusz négyzetével arányos hibáját, majd ezt 2.5 súlyfaktorralszorozva, a következő képet kapjuk (12. ábra). A képen két formát vehetünk észre: az első az alsó szintek pozitív és negatív anomália csíkozottsága, amiket a detektorok ritkasága okoz, ahol nincs detektor az alsó szinten, azt csak valamilyen nagyon alacsony szögben érint mérés, vagyis sokkal nagyobb bizonytalanságú mérések érték őket. A másik pedig a kép két szélén lévő nagyon halvány háromszögek, amelyek a kis zenitszögű mérések által legkevésbé „látható” területek.

12. ábra: A hegyoldal inverzióval meghatározott belső sűrűség térképe szög szerinti szisztematikus hiba jelenlétében, 2.5 súlyfaktor esetében

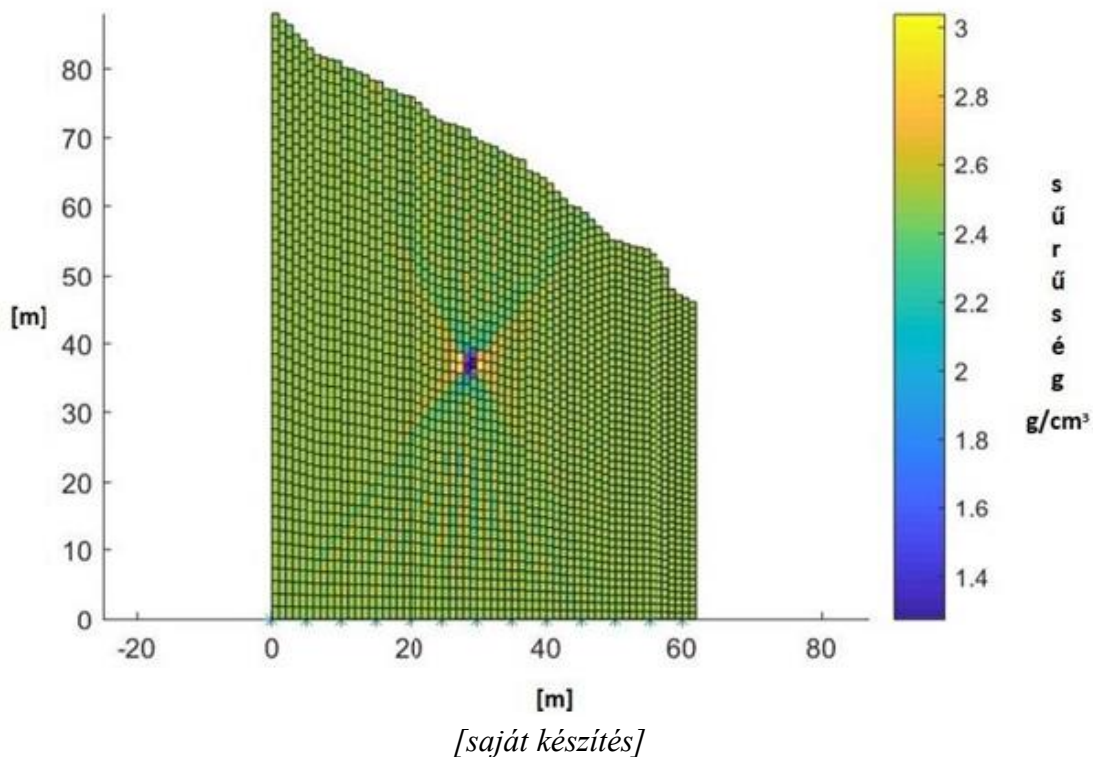

4.6. Modellparaméterek megválasztásához kötődő hibák

A modellparaméterek vagyis a cellák méretének megválasztásával sokat javíthatunk az inverziós eljárás eredményén. A cellaméret megválasztásának problematikája nagyon hasonlít a különböző méretű és elhelyezkedésű barlangok okozta hatásokkal. A korábbi példákban olyan eseteket vizsgáltam, amikor a barlang pont beleillett az egyik középen elhelyezkedő cellába.

Ha a cellák méretét az ideális mérethez képest pontosan a negyedére csökkentem (1 m x 0,9 m – 1,76 m), akkor a barlang pontosan 4 cella tartozik és teljes területükben 0 g/cm^3 a sűrűség. Itt sokkal kisebb a bizonytalanság, szebben kirajzolódik a barlang. A megjelenő hibák nagyon hasonlítanak a rossz minőségű műon mérések (kis szögfelbontás, kevés mérési hely) problémájánál tapasztaltakkal. Ez ennek ellenkezője, túl nagy a domborzatmodell felbontása a műonmérések minőségéhez képest (normális szögfelbontás 1° , és a mérési helyközök 5 m). Emiatt jelennek meg a barlang mellett helytelen pozitív anomáliák és a barlangot keresztező elemi mérésekkel egy vonalban, csillagszerűen negatív anomáliák.

13.ábra: A hegyoldal inverzióval meghatározott belső sűrűség térképe negyed területű cellaméretekkel

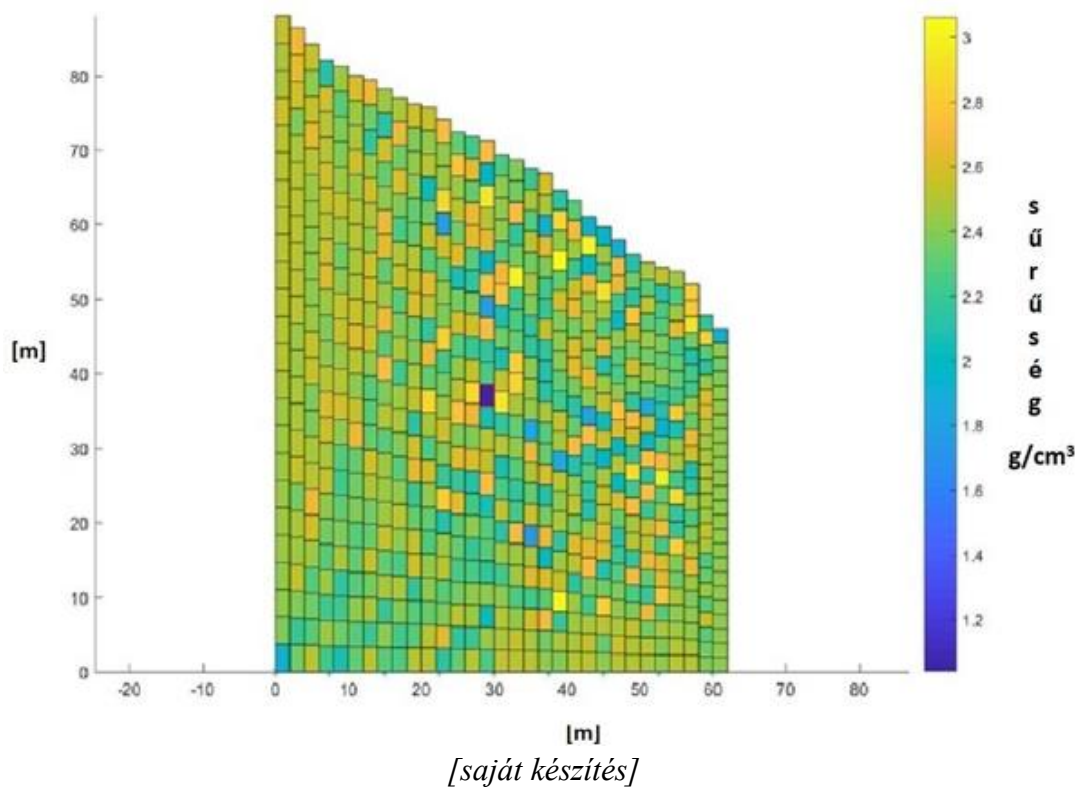

4.7. A feldolgozás során született problémák hatásai

A következő ábrán (14. ábra) több probléma együttes hatását figyelhetjük meg. A szimulációban heterogén ($2.5 - 2.7 \text{ g/cm}^3$ közötti) közetsűrűségi szerkezetet, 4 m magas tárot és 0.5 – 3 m mély 1.5 g/cm^3 sűrűségű talajt helyeztem el. A mérési helyek közötti távolságot 7.5 m-nek, a szögfelbontást 1.5° -nak határoztam meg. A mérés rövidebb ideig tartott az ideálisnál, a szórást 0.1 súllyal szoroztam meg. Az előfeldolgozás hibáját 2.5 súllyal láttam el. A barlang okozta anomália megjelenik az ábrán. Így a felsorolt hibák mellett még megtalálható a keresett üreg.

14. ábra: A hegyoldal inverzióval meghatározott belső sűrűség térképe az ismert problémák együttes jelenlétében

4.8. Összefoglalás

A Királylaki-táróban végzett müontomográf mérésekhez hasonló szimulációimban több lehetséges zavaró tényezőt is figyelembe vettem. Inverziós módszerrel feldolgoztam a szimulált adatsorokat és megfigyeltem, hogy az eredményül kapott sűrűségképek milyen jellegzetes formák jelennek meg és, hogy hogyan változik a keresett üreg megtalálhatósága. Végül a hibák együttes hatását is megvizsgáltam. Kutatásom alapján arra jutottam, hogy inverziós módszerrel lehetséges a felsorolt hibák és mérési tényezők jelenléte mellett is az üreg megtalálása. Az eredmény minősége tehát függ a müon mérési feltételeinek minőségétől (mérési idő, mérési helyek közötti távolságok, detektor szögfelbontása), a geometriai mérések pontosságától (a detektorhelyek és a felszíni pontok pontos koordinátáinak ismerete) és az előfeldolgozás problémamentességétől (a detektált beérkezésekből fluxus majd sűrűség-hossz váltás).

Ha az inverzió eredményeként kapott sűrűségképben a felsorolt tényezőkre jellemző forma található, az valószínűleg az objektumon belüli sűrűségkülönbségeknek köszönhető. A tóra és a felszín alatti talajrétegre bemutattam azok jellegzetes módosító hatásukat az inverzió eredményére.

Különböző cellaméretre és barlangra is bemutattam az inverziós kép jellegzetességét. Hogy pontosan megismerjük a közegtől eltérő sűrűségű objektumok, pl. tóra, talaj, barlang pontos geometriáját és sűrűségét a domborzatmodell cellaméreteinek változtatását kell ismételnünk. Minél pontosabban illeszkednek a cellákhoz, annál pontosabb képet kapunk róluk. A barlangok megtalálhatósága erősen függ a modellen belüli elfoglalt helyétől is. Ha van rá lehetőség, akkor a feltételezett barlanghoz képest úgy kell elhelyezni a méréseket, hogy a barlang a mérésekkel átvilágított térrész közepébe kerüljön.

Hivatkozások

BARNAFÖLDI G. et al., (2011): „Kincskeresés Kozmikus Müonokkal – avagy kozmikus müondetektálás alkalmazott kutatásokban”, Fizikai Szemle, LXI. évfolyam, 12. szám, 401–407. oldal

BARNAFÖLDI G., (2012): „Portable cosmic muon telescope for environmental applications”, Nuclear Instrumental and Methods in Physics Research A, Vol. 689, pp. 60-69

LESPARRE, N. et al. 2012 Geophysics Journal Int. 190 pp. 1008-1019.

MOLNÁR G., (2013): „Geofizikai inverzió”, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, ISBN: 978-963-284-385-8

OLÁH L. et al. (2012) „CCC-based muon telescope for examination of natural caves”, Geosci. Instrum. Method. Data Syst., 1, pp. 229-234

OLÁH L. et al., (2017): „Képképzés Kozmikus Részecskék Nyomkövetésével”, Fizikai Szemle 747. szám, 74–78 old.

OLÁH L. (2013): „Szerkezetvizsgálat kozmikus részecskékkel”, Természettudományi Közlöny, 144. évf., 4. füzet, 148-151 old.

SURÁNYI G. et al. (2016): „Sűrűséganomliás Helyének Meghatározása Nagy Energiájú Kozmikus Müonok segítségével”, Karsztfejlődés XXI

SZABÓ Z., (2012) „A Királylakai Barlang Feltárása”, ChnoInoky Jenő Karszt- és Barlangkutatsái Pályázat

English Abstracts

Haraszti, Rajmund - "Every Norwegian speaks another language than what we learn!"
Dialects in teaching Norwegian as a second language

Many language learners face the fact that the language used in a living speech community differs significantly from the standard variety taught on language courses. One of the reasons for this is that native speakers use their dialects in everyday communication.

In Norway, there is no spoken language standard and dialects are commonly used in education and media. Because of native speakers' negative attitude to the so called "standard-close" variety, students often feel that the language they have learnt on a language course is useless in real communication situations.

In my thesis, I present why Norwegians do not change from dialect to the "standard-close" variety even if they communicate with a non-native speaker. By analysing language books, I highlight that language teaching (described as "communication-centered") does not prepare learners for dialects, and finally, I make suggestions on how to integrate dialects into Norwegian language teaching.

Janka, Ferenc - Church relations in the split Hungary

After 1526, the splitting of the Hungarian kingdom was followed by the split of the church's uniformity through the teachings of Protestantism. The Hungarian people have increasingly accepted Protestantism instead of the catholic Church. As a consequence of the Protestant teachings, small and separate religious islands were formed in the country, which had different customs. The religious system, theology and structure of the reformation evolved throughout the years. At the end of the 17th century, Catholicism went through an internal revolution, and its relationship with Protestantism was established. In Transylvania, the free religious practice of the common religions was already possible by law, and based on this example the same was attempted in the Kingdom of Hungary, so in this regard Transylvania was exemplar in the development of free religious practice.

Janka, György - Historicity and fictionalism: the main characters in Schiller's *Maria Stuart*

Friedrich Schiller's drama *Maria Stuart* is one of the most known works of Weimar Classicism. Many know the drama from a literary aspect, others from the perspective of European history. In my essay I tried to introduce this famous literature of Schiller from another perspective: I wanted to highlight the relevance of history and the question of fiction, and to present the result in the constellation of characters, with emphasis on the protagonists, instead of the usual interpretations of the acts and the story. How does fiction and reality compare? I look for an answer on the following pages.

Kovács, Bence - The connection between economic development and the sectoral structure of labour force in the member states of the European Union

The goal of this paper is to provide an overview of the distribution of the labour force in the three main economic sectors in the regions of the European Union, and its link with per capita GDP at purchasing power standard. I carry out my study on basis of official Eurostat data, mainly relying on linear correlation analysis. I identify the main driving sector of economic development in various parts of the EU, and investigate whether it changes by skipping the central region of every country from the calculation. Moreover, I compare the results for 2004, 2008, 2012 and 2016 to find out whether any clear trend prevailed over the period.

Maier, Dávid - Corporate Social Responsibility, state regulations, Hungarian Telekom

Corporate social responsibility is an important and influential topic of our times which has huge potential impact on us human beings and the environment. The aim of my research is to present the development, developmental trends and characteristics of CSR, so that I can illustrate the incorporation of CSR into a successful corporate strategy and the potential corporate benefits of this activity through an example of a specific domestic telecommunications company. Through the projects and actions of the chosen company, I also present concrete examples of corporate responsibility as well as address the possible state involvement (how can the state encourage companies to carry out such voluntary activities?)

Mércz, Patrik Erik - Reviving of a public-themed magazine in the Hungarian media market

Over the past few years, Hungarian media has undergone a massive transformation. Today's market is characterized by owner shifts, disappearing media players with a long history, ineffective initiatives and uncertainty. In my publication I examine whether a printed press agency that had closed, could live in another form or even renew and become profitable. What is the form and framework that can provide the most supportive environment for this process? Looking at different opportunities, I found a mixed solution that could be feasible for a team with expertise and a lot of press experience.

Mossóczy, Katinka - The autonomy of South-Tyrol – an atypical model

In this essay my aim is to give a structured and brief summary of the establishment of the autonomy of South Tyrol highlighting the special circumstances which influenced the room of manoeuvre of the actors involved in this issue. Although it is obvious that it has certain characteristics which are exemplary but there are other unique (or even irreproducible) characteristics which makes it difficult to directly adapt this practice.

In the evaluation of the autonomy of South Tyrol three main actors can be recognized: Italy, the nationalizing country; Austria, the motherland of the German minority; and the South Tyrolean People's Party (SVP) which represents the South Tyrolean German minority. My paper follows the theory of Rogers Brubaker who illustrated this autonomy process as the dynamic change of

positions of the mentioned actors comparing to each other. These changes can be internally driven such as the competition within the SVP or affected by external events. The most important external factors are the Cold War era, the activity of the UN, and the issue of the Italian minorities in Yugoslavia.

The most important legal documents related to the autonomy are: the Gruber–De Gasperi Agreement, the Treaty of Saint-Germain-en-Laye, the Constitution of Austria, the UN resolutions (nr. 1497 and 1661), the autonomy statute of 1948 and 1972 – the latter is still in force.

Oláh, Julianna - Qualitative research of spiritual and religious beliefs in emerging adulthood from Hungary

In a qualitative, questionnaire survey (N = 270), the negative and positive effects of religious and spiritual experiences of Hungarian young adults were investigated along gender differences. With the exception of a couple of codes, the same code system could be used for both genders, however, significant quantitative gender differences were found in the following codes: women could more often benefit from religion as „a resource at harsh times' and more often mentioned that their faith helped cope with the idea of death / death of others. Furthermore, their personal beliefs / religions have caused problems / disadvantages in their personal relationships more often also.

Kaprielian, Alexa & Pálffy, Patrik - The correlation of young adult life satisfaction, aggression and socio-sexual behavior with the use of pornographic content

Sex, pornography, and nudity may never have been an open platform today. On our computer, on public transport, on the media surfaces, we face them unintentionally. Adult movies are easily available ease for the least advanced computer user. The purpose of the current research is to examine the impact of the use of pornographic content on the relationship between satisfaction with life and relationship, with socisexual orientation and with aggression. We used the Sociosexual Orientation Inventory, the Buss-Perry Aggression Questionnaire, the Satisfaction with Life Scale and Relationship Assessment Scale and our own self-made media usage questionnaire. In a non-representative sample, we found that there is a significant positive relationship between sociosexual behavior and porn consumption, but we did not find any interaction between the consumption of pornographic content and aggression, satisfaction with life and relationship.

Pudleiner, Kristóf - Generational, socio-economic and ethnic segregation in the districts of post-communist Budapest, analysed within the Central-European context

The main objective of my essay is to assess the place of Budapest within the Central-European cities, regarding the patterns of segregation. After the display of the definition, the types and the importance of segregation I delineate shortly the Central-European metropolitan context, which was characterised by the Iron Curtain for half a century, which splitted Central-Europe in two. In the second part of the essay I analyse the segregational history of four Central European cities –

namely Vienna, Cologne, Prague and Berlin – to give a point of reference for Budapest in the third, main chapter of analysis. Finally, after analysing Budapest with quantitative census data for the time period 1990-2017, I draw the conclusion, that the segregational patterns of Budapest converge slowly but surely to the ones displayed in metropolitan areas of Central-Western Europe.

Saufert, Eszter - The social model of special education. Deinstitutionalization

The aim of the present study is to present the process of deinstitutionalization and residential homes through the social model of special education. The science of special education deals with the disability. Times have approached disability in a variety of ways: these ways are called paradigms. This work presents the moral, medical, social and human rights models of special education. The latest convictions and conventions reflect the approach of the human rights model – the legislator and the social care system try to provide conditions that are close to non-disabled peers world. The purpose of the principle of normalization is that the living conditions of the persons concerned fit with their non-disabled peers in the areas of normal respect, normal opportunities for integration into the heterosexual world, normal living standards and normal environmental conditions. The process of deinstitutionalisation has also set the goal of breaking the sometimes cruel large institutions that accommodate a large number of people with disabilities; and to provide their inhabitants with humane, small-sized homes. These small institutions are residential homes where people with intellectual disabilities, psychiatric patients and addicts are welcome.

Szabó, Zsuzsanna - Attachment, attachment disorders and its impact on personal development

Gilányi, Gibárt - Muon tomography simulations

Muon tomography uses cosmic muon flux measurements to create density images of mountains. This study presents the research of the Wigner Physical Research Center, who were searching unknown caves above the Királylaki tunnel. I made a 2D simulation of the measurements. Every simulation had a mistake because of the incorrect measures, the complexity of the environment or the disturbing affects of the wrong processing. The simulations shows the mistakes typical influence in the processed result.